



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UC-NRLF



\$B 268 021

UNIVERSITY OF CALIFORNIA.

FROM THE LIBRARY OF

DR. MARTIN KELLOGG.

GIFT OF MRS. LOUISE B. KELLOGG.

No.

1592

1893

Harper's
Greek and Latin Texts.



M. TULLII CICERONIS
EPISTULAE SELECTAE

RECOGNOVIT

M. Kellogg

REINHOLDUS KLOTZ



UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA
NOVI EBORACI

APUD HARPEROS FRATRES

MDCCCLXXIX

Digitized by Google

GIFT KELLOGG

**HARPER'S
GREEK AND LATIN TEXTS.**

18mo, Paper, 42 cents a vol.; Cloth, 65 cents a vol.

CÆSAR.

SALLUST.

VERGIL.

CICERONIS ORATIONES.

HORACE.

LUCRETIVS.

*CICERONIS TUSCULANÆ DIS-
PUTATIONES.*

ÆSCHYLUS.

SOPHOCLES.

*CICERO DE SENECTUTE ET
DE AMICITIA ET DE OF-
FICIIS.*

*CICERO DE NATURA DEO-
RUM, DE DIVINATIONE,
DE FATO.*

XENOPHON.

HERODOTUS. 2 vols.

THUCYDIDES. 2 vols.

EURIPIDES. 3 vols.

PLATONIS DIALOGI VI.

CICERONIS EPISTULÆ SELECTÆ.

PUBLISHED BY HARPER & BROTHERS, NEW YORK.

Any of the above works sent by mail, postage prepaid, to any part of the United States, on receipt of the price.

PA6297.A2.1879.MAN

M. TULLII CICERONIS

EPISTULAE SELECTAE

LIBER I.

EPISTULAE ANTE EXSILIUM SCRIPTAE

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

EPISTULA I. (Ad Fam. V. 1.)

Queritur Q. Metellus Celer, qui consule M. Cicerone praetor fuerat, ex praetura autem superiori Galliae procos. praerat, fratrem suum Metellum Nepotem a M. Cicerone in senatu esse oppugnatum. Scriptae litterae sunt ex Gallia citiore A. U. C. 692 (B. C. 62).

Q. METELLUS Q. F. CELER PROCOS. S. D. M.
TULLIO CICERONI.

1. Si vales, bene est. Existimaram pro mutuo inter nos animo et pro reconciliata gratia nec absentem ludibrio laesum iri nec Metellum fratrem ob dictum capite ac fortunis per te oppugnatum iri. Quem si parum pudor ipsius defendebat, debebat vel familiae nostrae dignitas vel meum studium erga vos remque publicam satis sublevare. Nunc video illum circumventum, me desertum a quibus minime conveniebat. 2. Itaque in luctu et squalore sum, qui provinciae, qui exercitui praesum, qui bellum gero. Quae quoniam nec ratione nec majorum nostrorum clementia administrastis, non erit mirandum, si vos paenitebit. Te tam mobili in me meosque esse animo non sperabam. Me interea nec domesticus dolor nec cujusquam injuria ab re publica abducat.

EPISTULA II. (Ad Fam. V. 2.)

M. Cicero superioribus Q. Metelli litteris respondet eo, quod sua in eum officia commemorat nec fratrem ejus se oppugnasse, sed oppugnanti restitisse contendit. Laudat Celeris erga fratrem pietatem suamque fidem pollicetur. Scripsit Romae A. U. C. 692 (B. C. 62).

M. TULLIUS M. F. CICERO Q. METELLO Q. F. CELERI PROCOS. S. D.

1. Si tu exercitusque valetis, bene est. Scribis ad me "te existimasse pro mutuo inter nos animo et pro reconciliata gratia numquam te a me ludibrio laesum iri." Quod cujus modi sit satis intellegere non possum, sed tamen suspicor ad te esse adlatum me, in senatu cum disputarem permultos esse qui rem publicam a me conservatam dolerent, dixisse a te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse, ut ea, quae statuisses tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres. Quod cum dicerem, illud adjunxi, mihi tecum ita dispertitum officium fuisse in rei publicae salute retinenda, ut ego urbem a domesticis insidiis et ab intestino scelere, tu Italiam et ab armatis hostibus et ab occulta conjuratione defenderes, atque hanc nostram tanti et tam praeclari muneris societatem a tuis propinquis labefactatam, qui, cum tu a me rebus amplissimis atque honorificentissimis ornatus esses, timuissent ne quae mihi pars abs te voluntatis mutuae tribueretur.

2. Hoc in sermone cum a me exponeretur quae mea exspectatio fuisset orationis tuae quantoque in errore versatus essem, visa est oratio non injucunda et mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in errorem meum et quod me abs te cupisse laudari aperte atque ingenue confitebar. Jam hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in clarissimis meis atque amplissimis rebus tamen aliquod testimonium tuae vocis habere voluisse. 3. Quod autem ita scribis, "pro mutuo inter nos ani-

mo," quid tu existimes esse in amicitia mutuum nescio: equidem hoc arbitror, cum par voluntas accipitur et redditur. Ego, si hoc dicam, me tua causa praetermisisse provinciam, tibi ipse levior videar esse: meae enim rationes ita tulerunt atque ejus mei consilii majorem in dies singulos fructum voluptatemque capio. Illud dico, me, ut primum in contione provinciam deposuerim, statim quem ad modum eam tibi traderem cogitare coepisse. Nihil dico de sortitione vestra: tantum te suspicari volo nihil in ea re per collegam meum me insciente esse factum. Recordare cetera: quam cito senatum illo die facta sortitione coegerim, quam multa de te verba fecerim, cum tu ipse mihi dixisti orationem meam non solum in te honorificam, sed etiam in collegas tuos contumeliosam fuisse. 4. Jam illud senatus consultum, quod eo die factum est, ea praescriptione est, ut, dum id exstabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Postea vero quam profectus es, velim recordere quae ego de te in senatu egerim, quae in contionibus dixerim, quas ad te litteras miserim. Quae cum omnia collegeris, tum ipse velim judices satisne videatur his omnibus rebus tuus adventus, cum proxime Romam venisti, mutue respondisse. 5. Quod scribis de reconciliata nostra gratia, non intellego cur reconciliatam esse dicas, quae numquam imminuta est. 6. Quod scribis non oportuisse Metellum fratrem tuum "ob dictum a me oppugnari," primum hoc velim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari et fraternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem: deinde, si qua ego in re fratri tuo rei publicae causa restiterim, ut mihi ignoscas: tam enim sum amicus rei publicae quam qui maxime. Si vero meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim, satis habeas nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri. Quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem pa-

rare atque meditari, egi cum Claudia uxore tua et cum vestra sorore Mucia, cujus erga me studium pro Cn. Pompeii necessitudine multis in rebus perspexeram; ut eum ab illa injuria deterrerent. 7. Atque ille, quod te audisse certo scio, pridie Kal. Januarias, qua injuria nemo umquam in minimo magistratu improbissimus civis adfectus est, ea me consulem adfecit, cum rem publicam conservassem, atque abeuntem magistratu contionis habendae potestate privavit: cujus injuria mihi tamen honori summo fuit. Nam cum ille mihi nihil nisi ut jurarem permetteret, magna voce juravi verissimum pulcherrimumque jus jurandum, quod populus item magna voce me vere jurasse juravit. 8. Hac accepta tam insigni injuria, tamen illo ipso die misi ad Metellum communes amicos qui agerent cum eo ut de illa mente desisteret: quibus ille respondit sibi non esse integrum: etenim paullo ante in contione dixerat ei, qui in alios animum advertisset indicta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. Hominem gravem et civem egregium! qui, qua poena senatus consensu bonorum omnium eos adfecerat, qui urbem incendere et magistratus ac senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam caede, urbem incendiis, Italiam bello liberasset. Itaque ego Metello fratri tuo praesenti restiti. Nam in senatu Kal. Jan. sic cum eo de re publica disputavi, ut sentiret sibi cum viro forti et constanti esse pugnandum. A. d. tertium Non. Januar. cum agere coepisset, tertio quoque verbo orationis suae me appellabat, mihi minabatur, neque illi quidquam deliberatius fuit quam me, quacumque ratione posset, non judicio neque disceptatione, sed vi atque impressione evertere. Hujus ego temeritati si virtute atque animo non restitissem, quis esset qui me in consulatu non casu potius existimaret quam consilio fortem fuisse? 9. Haec si tu Metellum cogitare de me nescisti, debes existimare te maxi-

mis de rebus a fratre esse celatum : sin autem aliquid impertivit tibi sui consilii, lenis a te et facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis rebus expostulem. Et si intellegis non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio ejus animoque in me inimicissimo esse commotum, cognosce nunc humanitatem meam, si humanitas appellanda est in acerbissima injuria remissio animi ac dissolutio. Nulla est a me umquam sententia dicta in fratrem tuum : quotienscumque aliquid est actum, sedens iis adsensi, qui mihi lenissime sentire visi sunt. Addam illud etiam, quod jam ego curare non debui, sed tamen fieri non moleste tuli atque etiam ut ita fieret pro mea parte adjuvi, ut senati consulto meus inimicus, quia tuus frater erat, sublevaretur. 10. Qua re non ego "oppugnavi" fratrem tuum, sed fratri tuo repugnavi, nec in te, ut scribis, "animo fui mobili," sed ita stabili, ut in mea erga te voluntate etiam desertus ab officiis tuis permanerem. Atque hoc ipso tempore tibi paene minitanti nobis per litteras hoc rescribo atque respondeo : ego dolori tuo non solum ignosco, sed summam etiam laudem tribuo : meus enim me sensus quanta vis fraterni sit amoris admonet. A te peto, ut tu quoque aequum te judicem dolori meo praebeas : si acerbe, si crudeliter, si sine causa sum a tuis oppugnatus, ut statuas mihi non modo non cedendum, sed etiam tuo atque exercitus tui auxilio in ejus modi causa utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse volui : me ut tibi amicissimum esse intellegeres laboravi. Maneo in voluntate et quoad voles tu permanebo, citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam quam illius odio quidquam de nostra benevolentia detraham.

EPISTULA III. (Ad Fam. V. 7.)

M. Cicero Cn. Pompeio propter Mithridatem victum gratulatur: de rebus suis gestis, quibus conjurationem L. Catilinae oppresserit, sibi Cn. Pompeium non gratulatum esse aegre fert, sperat tamen res gestas suas, si ipse Pompeius in patriam redierit, ab illo agnitum iri. Scriptae litterae sunt Romae A.U.C. 692 (B.C. 62).

M. TULLIUS M. F. CICERO S. D. CN. POMPEIO CN.
F. MAGNO IMPERATORI.

1. S. T. E. Q. V. B. E. Ex litteris tuis, quas publice misisti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem: tantam enim spem otii ostendisti, quantum ego semper omnibus te uno fretus pollicebar. Sed hoc scito, tuos veteres hostes, novos amicos, vehementer litteris *his* percussos atque ex magna spe deturbatos jacere. 2. Ad me autem litteras, quas misisti, quamquam exigua significationem tuae erga me voluntatis habebant, tamen mihi scito jucundas fuisse: nulla enim re tam laetari soleo quam meorum officiorum conscientia, quibus si quando non mutue respondetur, apud me plus officii residere facillime patior. Illud non dubito, quin, si te mea summa erga te studia parum mihi adjunxerint, res publica nos inter nos conciliatura conjuncturaque sit. 3. Ac ne ignores quid ego in tuis litteris desiderarim, scribam aperte, sicut et mea natura et nostra amicitia postulat. Res eas gessi, quarum aliquam in tuis litteris et nostrae necessitudinis et rei publicae causa gratulationem exspectavi: quam ego abs te praetermissam esse arbitror, quod vererere ne cujus animum offenderes. Sed scito ea, quae nos pro salute patriae gessimus, orbis terrae judicio ac testimonio comprobare. Quae, cum veneris, tanto consilio tantaque animi magnitudine a me gesta esse cognosces, ut tibi multo majori, quam Africanus fuit, jam me, non multo minorem quam Laelium, facile et in re publica et in amicitia adjunctum esse patiari.

EPISTULA IV. (Ad Att. I. 14.)

M. Cicero exponit de summis occupationibus suis, de prima Cn. Pompeii contione admodum frigida et item altera: tum scribit quid Cn. Pompeius de Clodiana religione et de promulgata rogatione in senatu dixerit, quid Crassus de laudibus ipsius Ciceronis post Pompeium censuerit, quam graviter ipse sententia sua Pompeio oblocutus sit: dein de rebus Romanis, de severitate senatus, de comitiis turbatis et dimissis, de senatus consulto contra P. Clodium facto, ut populum consules cohortarentur ad rogationem accipiendam, de P. Clodii contionibus miseris, de senatus constantia. Laudat Messalam consulem, vituperat Pisonem, tribunos pl. bonos praedicat. De rebus privatis et suis et Q. fratris, denique hortatur Atticum, ut cum Luceio in gratiam redeat. Scripta epistula est Romae Id. Febr. A.U.C. 693 (B.C. 61).

CICERO ATTICO S.

1. Vereor ne putidum sit scribere ad te quam sim occupatus, sed tamen distinebar, ut huic vix tantulae epistulae tempus habuerim atque id ereptum e summis occupationibus. Prima contio Pompeii qualis fuisset scripsi ad te antea, non jucunda miseris, inanis improbis, beatis non grata, bonis non gravis, itaque frigeat. Tum Pisonis consulis impulsu levissimus tribunus pl. Fufius in contionem produxit Pompeium. Res agebatur in circo Flaminio et erat in eo ipso loco illo die nundinarum πανήγυρις. Quaesivit ex eo placeretne ei iudices a praetore legi, quo consilio idem praetor uteretur. Id autem erat de Clodiana religione ab senatu constitutum. 2. Tum Pompeius μάλ' ἀριστοκρατικῶς locutus est senatusque auctoritatem sibi omnibus in rebus maximi videri semperque visam esse respondit et id multis verbis. Postea Messala consul in senatu de Pompeio quaesivit quid de religione et de promulgata rogatione sentiret. Locutus ita est in senatu, ut omnia illius ordinis consulta γενικῶς laudaret, mihique, ut adsedit, dixit se putare satis ab se etiam de nostris rebus esse responsum. 3. Crassus postea quam vidit illum ex-

cepisse laudem ex eo, quod suspicarentur homines ei consulatum meum placere, surrexit ornatissimeque de meo consulatu locutus est, ut ita diceret, se, quod esset senator, quod civis, quod liber, quod viveret, mihi acceptum referre: quotiens conjugem, quotiens domum, quotiens patriam videret, totiens se beneficium meum videre. Quid multa? Totum hunc locum, quem ego varie meis orationibus, quarum tu Aristarchus es, soleo pingere, de flamma, de ferro—nosti illas *ληκύθους*—valde graviter pertexuit. Proxime Pompeium sedebam. Intellexi hominem moveri, utrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse praetermisisset, an esse tantas res nostras, quae tam libenti senatu laudarentur, ab eo praesertim, qui mihi laudem illam eo minus deberet, quod meis omnibus literis in Pompeiana laude perstrictus esset. 4. Hic dies me valde Crasso adjunxit, et tamen ab illo aperte tecte quidquid est datum libenter accepi. Ego autem ipse, di boni! quo modo *ἐνεπερπερευσάμην* novo auditori Pompeio! Si umquam mihi *περίοδοι ἢ καμπαὶ ἢ ἐνθυμήματα ἢ κατασκευαὶ* suppeditaverunt, illo tempore. Quid multa? Clamores. Etenim haec erat *ὑπόθεσις*, de gravitate ordinis, de equestri concordia, de consensione Italiae, de intermortuis reliquiis conjurationis, de vilitate, de otio. Nosti jam in hac materia sonitus nostros: tanti fuerunt, ut ego eo brevior sim, quod eos usque istim exauditos putem. 5. Romanae autem se res sic habent: senatus *Ἀρείος πάγος*. Nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. Nam cum dies venisset rogationi ex senatus consulto ferendae, concursabant barbatuli juvenes, totus ille grex Catilinae, duce filiola Curionis, et populum, ut antiquaret, rogabant. Piso autem consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. Operae Clodianae pontes occupant: tabellae ministrabantur ita, ut nulla daretur *ὑπὸ* ROGAS. Hic tibi rostra Cato advolat, convicium Pisoni consuli mirificum facit, si id est convicium, vox plena gravitatis, plena auctori-

tatis, plena denique salutis. Accedit eodem etiam noster Hortensius, multi praeterea boni. Insignis vero opera Favonii fuit. Hoc concursu optimatum comitia dimittuntur: senatus vocatur. Cum decerneretur frequenti senatu, contra pugnante Pisone, ad pedes omnium singillatim accidente Clodio, ut consules populum cohortarentur ad rogationem accipiendam, homines ad XV. Curioni nullum senatus consultum facienti adsenserunt: ex altera parte facile CCCC. fuerunt. Acta res est. Fufius tribunus tum concessit. Clodius contiones miseras habebat, in quibus Lucullum, Hortensium, C. Pisonem, Messalam consulem contumeliose laedebat: me tantum "comperisse omnia" criminabatur. Senatus et de provinciis praetorum et de legationibus et de ceteris rebus decernebat, ut ante quam rogatio lata esset ne quid ageretur. 6. Habes res Romanas. Sed tamen etiam illud, quod non speraram, audi. Messala consul est egregius, fortis, constans, diligens, nostri laudator, amator, imitator. Ille alter uno vitio minus vitiosus, quod iners, quod somni plenus, quod imperitus, quod ἀπρακτότατος, sed voluntate ita καχέκτης, ut Pompeium post illam contionem, in qua ab eo senatus laudatus est, odisse coeperit. Itaque mirum in modum omnes a se bonos alienavit. Neque id magis amicitia Clodii adductus facit quam studio perditarum rerum atque partium. Sed habet sui similem in magistratibus praeter Fufium neminem. Bonis utimur tribunis pl., Cornuto vero Pseudocatone. Quid quaeris? 7. Nunc ut ad privata redeam, Τεύκρῳ promissa patravit. Tu mandata effice, quae recepisti. Quintus frater, qui Argiletani aedificii reliquum dodrantem emit HS. DCCXXV., Tusculanum venditat, ut, si possit, emat Pacilianam domum. Cum Luceio in gratiam redi. Video hominem valde petiturire. Navabo operam. Tu quid agas, ubi sis, cujus modi istae res sint fac me quam diligentissime certiore. Idibus Febr.

EPISTULA V. (Ad Att. I. 16.)

M. Cicero exponit de turpitudine iudicii, quo P. Clodius absolutus sit: tum scribit de statu rei publicae et quem ad modum ipse cum iudices P. Clodii et M. Pisonem tum P. Clodium sententia sua et altercatione in senatu conciderit: dein de suo statu, de exspectatione comitiorum, de itinere Attici in Asiam constituto, de ejusdem epigrammatis in Amaltheo positis et aliis privatis negotiis. Scripta epistula est Romae mense Quintili A.U.C. 693 (B.C. 61).

CICERO ATTICO S.

1. Quaeris ex me quid acciderit de iudicio, quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatum sim: respondebo tibi ὕστερον πρότερον, Ὀμηρικῶς. Ego enim, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatum sum, ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent. Quod si tibi umquam sum visus in re publica fortis, certe me in illa causa admiratus esses. Cum enim ille ad contiones confugisset in iisque meo nomine ad invidiam uteretur, di immortales! quas ego pugnas et quantas strages edidi! quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci! quo modo sum insectatus levitatem senum, libidinem juventutis! Saepe, ita me di juvent! te non solum auctorem consiliorum meorum, verum etiam spectatorem pugnarum mirificarum desideravi. 2. Postea vero quam Hortensius excogitavit, ut legem de religione Fufius tribunus pl. ferret, in qua nihil aliud a consulari rogatione differebat nisi iudicum genus—in eo autem erant omnia—pugnavitque, ut ita fieret, quod et sibi et aliis persuaserat nullis illum iudicibus effugere posse, contraxi vela perspicuens inopiam iudicum, neque dixi quidquam pro testimonio, nisi quod erat ita notum atque testatum, ut non possem praeterire. Itaque si causam quaeris absolutionis, ut jam πρὸς τὸ πρότερον revertar, egestas

judicum fuit et turpitudō. Id autem ut accideret, commissum est Hortensii consilio, qui dum veritus est ne Fufius ei legi intercederet, quae ex senatus consulto ferebatur, non vidit illud, satius esse illum in infamia relinqui ac sordibus quam infirmo iudicio committi. Sed ductus odio properavit rem deducere in iudicium, cum illum plumbeo gladio jugulatum iri tamen diceret. 3. Sed iudicium si quaeris quale fuerit, incredibili exitu, sic, uti nunc ex eventu ab aliis, a me tamen ex ipso initio consilium Hortensii reprehendatur. Nam ut rejectio facta est clamoribus maximis, cum accusator tamquam censor bonus homines nequissimos reiceret, reus tamquam clemens lanista frugalissimum quemque secerneret, ut primum iudices consederunt, valde diffidere boni coeperunt. Non enim unquam turpior in ludo talario consessus fuit. Maculosi senatores, nudi equites, tribuni non tam aerati quam, ut appellantur, aerarii. Pauci tamen boni inerant, quos rejectione fugare ille non potuerat, qui maestī inter sui dissimiles et maerentes sedebant et contagione turpitudinis vehementer permovebantur. 4. Hic, ut quaeque res ad consilium primis postulationibus referebatur, incredibilis erat severitas, nulla varietate sententiarum, nihil impetrabat reus, plus accusatori dabatur quam postulabat, triumphabat—quid quaeris? —Hortensius se vidisse tantum, nemo erat qui illum reum ac non milies condemnatum arbitraretur. Me vero teste producto credo te ex acclamatione Clodii advocatorum audisse quae consurrectio iudicum facta sit, ut me circumsteterint, ut aperte jugula sua pro meo capite P. Clodio ostentarint. Quae mihi res multo honorificentior visa est quam aut illa, cum jurare tui cives Xenocratem testimonium dicentem prohibuerunt, aut cum tabulas Metelli Numidici, cum eae, ut mos est, circumferrentur, nostri iudices aspicere noluerunt, multo haec, inquam, nostra res major. 5. Itaque iudicum vocibus, cum ego sic ab

iis ut salus patriae defenderer, fractus reus et una
 patroni omnes conciderunt. Ad me autem eadem
 frequentia postridie convenit, quacum abiens consu-
 latu sum domum reductus. Clamare praeclari Ario-
 pagitae se non esse venturos nisi praesidio consti-
 tuto. Refertur ad consilium: una sola sententia
 praesidium non desideravit. Defertur res ad sena-
 tum: gravissime ornatissimeque decernitur: laudan-
 tur iudices: datur negotium magistratibus: respon-
 surum hominem nemo arbitrabatur. *Ἔσπετε νῦν
 μοι, Μοῦσαι, ὅπως δὴ πρῶτον πῦρ ἔμπεσε.* Nosti Cal-
 vum, ex Nanneianis illum, illum laudatorem meum,
 de cuius oratione erga me honorifica ad te scripse-
 ram. Biduo per unum servum et eum ex gladiatorio
 ludo confecit totum negotium, arcessivit ad se, pro-
 misit, intercessit, dedit. Jam vero—o di boni, rem
 perditam!—etiam noctes certarum mulierum atque
 adulescentulorum nobilium introductiones non nullis
 iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Ita, sum-
 mo discessu bonorum, pleno foro servorum, XXV.
 iudices ita fortes tamen fuerunt, ut, summo propo-
 sito periculo, vel perire maluerint quam perdere om-
 nia, XXXI. fuerunt quos fames magis quam fama
 commoverit. Quorum Catulus cum vidisset quem-
 dam: “Quid vos, inquit, praesidium a nobis postula-
 batis? an ne nummi vobis eriperentur timebatis?”
 6. Habes, ut brevissime potui, genus iudicii et cau-
 sam absolutionis. Quaeris deinceps qui nunc sit
 status rerum et qui meus. Rei publicae statum il-
 lum, quem tu meo consilio, ego divino confirmatum
 putabam, qui bonorum omnium conjunctione et auc-
 toritate consulatus mei fixus et fundatus videbatur,
 nisi qui nos deus respexerit, elapsum scito esse de
 manibus uno hoc iudicio, si iudicium est, triginta
 homines populi Romani levissimos ac nequissimos
 nummulis acceptis jus ac fas omne delere et, quod
 omnes non modo homines, verum etiam pecudes
 factum esse sciant, id Thalnam et Plautum et Spon-

giam et ceteras hujus modi quisquilias statuere numquam esse factum. 7. Sed tamen, ut te de re publica consoler, non ita, ut sperarunt mali, tanto imposito rei publicae vulnere, alacris exultat improbitas in victoria. Nam plane ita putaverunt, cum religio, cum pudicitia, cum judiciorum fides, cum senatus auctoritas concidisset, fore ut aperte victrix nequitia, ac libido poenas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat severitas consulatus mei. 8. Idem ego ille,—non enim mihi videor insolenter gloriari, cum de me apud te loquor, in ea praesertim epistula, quam nolo ab aliis legi,—idem, inquam, ego recreavi adflictos animos bonorum, unum quemque confirmans, excitans. Insectandis vero exagitandisque nummariis judicibus omnem omnibus studiosis ac fautoribus illius victoriae *παρρησίαν* eripui, Pisonem consulem nulla in re consistere umquam sum passus, desponsam homini jam Syriam ademi, senatum ad pristinam suam severitatem revocavi atque abjectum excitavi, Clodium praesentem fregi in senatu cum oratione perpetua, plenissima gravitatis, tum altercatione ejus modi, ex qua licet pauca degustes. Nam cetera non possunt habere neque vim neque venustatem, remoto illo studio contentionis, quem *ἀγῶνα* vos appellatis. 9. Nam, ut Idib. Maiis in senatum convenimus, rogatus ego sententiam multa dixi de summa re publica, atque ille locus inductus a me est divinitus: “ne una plaga accepta patres conscripti conciderent, ne deficerent: vulnus esse ejus modi, quod mihi nec dissimulandum nec pertimescendum videretur, ne [aut metuendo ignavissimi] aut ignorando stultissimi judicaremur, bis absolutum esse Lentulum, bis Catilinam: hunc tertium jam esse a judicibus in rem publicam immissum. Erras, Clodi: non te iudices urbi, sed carceri reservarunt, neque te retinere in civitate, sed exsilio privare voluerunt. Quam ob rem, patres conscripti, erigite animos, retinete vestram

dignitatem. Manet illa in re publica bonorum consensus: dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi, sed, quod erat, inventum est. In unius hominis perditu iudicio plures similes reperti sunt." 10. Sed quid ago? paene orationem in epistulam inclusi. Redeo ad altercationem. Surgit pulchellus puer, obicit mihi "me ad Baias fuisse."—"Falsum, sed tamen quid hoc? Simile est," inquam, "quasi dicas in operto fuisse."—"Quid," inquit, "homini Arpinati cum aquis calidis?"—"Narra," inquam, "patrono tuo, qui Arpinatis aquas concupivit: nosti enim Marianas."—"Quousque," inquit, "hunc regem feremus?"—"Regem appellas," inquam, "cum Rex tui mentionem nullam fecerit?"—Ille autem Regis hereditatem spe devorarat.—"Domum," inquit, "emisti."—"Putes," inquam, "dicere, iudices emisti?"—"Juranti," inquit, "tibi non crediderunt."—"Mihi vero," inquam, "XXV. iudices crediderunt, XXXI., quoniam nummos ante acceperunt, tibi nihil crediderunt." Magnis clamoribus afflictus conticuit et concidit. 11. Noster autem status est hic: apud bonos iidem sumus, quos reliquisti, apud sordem urbis et faecem multo melius nunc, quam reliquisti. Nam et illud nobis non obest, videri nostrum testimonium non valuisse: missus est sanguis invidiae sine dolore atque etiam hoc magis, quod omnes illi fautores illius flagitii rem manifestam illam redemptam esse a iudicibus confitentur: accedit illud, quod illa contionalis hirudo aerarii, misera ac jejuna plebecula, me ab hoc Magno unice diligi putat, et hercule multa et jucunda consuetudine conjuncti inter nos sumus, usque eo, ut nostri isti commissatores conjurationis, barbatuli juvenes, illum in sermonibus Cnaeum Ciceronem appellent. Itaque et ludis et gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine ulla pastoreia fistula auferebamus. 12. Nunc est exspectatio ingens comitiorum, in quae omnibus invitis trudit noster Mag-

nus Auli filium, atque in eo neque auctoritate neque gratia pugnat, sed quibus Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in quae modo asellus onustus auro posset ascendere. Consul autem ille, Deterionis histrionis similis, suscepisse negotium dicitur et domi divisores habere: quod ego non credo. Sed senatus consulta duo jam facta sunt odiosa, quod in consulem facta putantur, Catone et Domitio postulante, unum, ut apud magistratus inquiri liceret, alterum, cujus modi divisores haberent adversus rem publicam. 13. Lurco autem tribunus pl., qui magistratum simul cum lege Aelia iniit, solutus est et Aelia et Fufia, ut legem de ambitu ferret, quam ille bono auspicio claudus homo promulgavit. Ita comitia in ante diem VI. Kal. Sext. dilata sunt. Novi est in lege hoc, ut, qui nummos in tribus pronuntiavit, si non dederit, impune sit, sin dederit, ut quoad vivat singulis tribubus HS. CIO CIO CIO debeat. Dixi hanc legem P. Clodium jam ante servasse: pronuntiare enim solitum esse et non dare. Sed heus tu! videsne consulatum illum nostrum, quem Curio antea ἀποθέωσιν vocabat, si hic factus erit, Famam mimum futurum? Qua re, ut opinor, φιλοσοφητέον, id quod tu facis, et istos consulatus non flocci faciteon. 14. Quod ad me scribis, te in Asiam statuisse non ire, equidem malletm ut ires, ac vereor ne quid in ista re minus commode fiat. Sed tamen non possum reprehendere consilium tuum, praesertim cum egomet in provinciam non sim profectus. 15. Epigrammatis tuis, quae in Amaltheo posuisti, contenti erimus, praesertim cum et Chilius nos reliquerit et Archias nihil de me scripserit, ac vereor ne, Lucullis quoniam Graecum poëma condidit, nunc ad Caecilianam fabulam spectet. 16. Antonio tuo nomine gratias egi, eamque epistulam Manlio dedi. Ad te ideo antea rarius scripsi, quod non habebam idoneum cui darem nec satis sciebam quo darem. Valde te venditavi. 17. Cincius si

quid ad me tui negotii detulerit, suscipiam. Sed nunc magis in suo est occupatus, in quo ego ei non desum. Tu, si uno in loco es futurus, crebras a nobis litteras exspecta: ast plures etiam ipse mittito. 18. Velim ad me scribas cujus modi sit *Ἀμαλθεῖον* tuum, quo ornatu, qua *τοποθεσία*, et quae poëmata quasque historias de *Ἀμαλθεία* habes, ad me mittas. Lubet mihi facere in Arpinati. Ego tibi aliquid de meis scriptis mittam. Nihil erat absoluti.

EPISTULA VI. (Ad Q. Fr. I. 1.)

Cum Q. Cicero jam per duo annos Asiam provinciam pro praetore administrasset ejusque administrationis fama minus secunda esse videretur, M. Cicero hac ipsa epistula, qua ei in tertium jam annum imperium prorogatum esse nuntiat, eum cohortatur, ut famae suae consulat magis. Ipsa autem M. Ciceronis oratio duabus partibus constat, quarum prior pertinet ad rem publicam atque ad ipsum Q. fratris imperium, qua ei praecipit, ut et ipse summam integritatem et continentiam adhibeat et comitum omnium suorum modestiam praestet et in familiaritatibus hominum provincialium et Graecorum deligendis summa cautione utatur et gravem etiam servorum disciplinam obtineat, altera spectat ad ipsius Q. fratris officium atque humanitatem, qua eum vehementer adhortatur, ut in suppliciis sumendis acerbiter moderetur et summam in jure dicundo aequabilitatem retineat, onera provinciae sublevet sumptusque ac jacturas minuat, socios cum publicanorum ordine conciliet constituatque inter eos concordiam, iracundiam suam contineat ac naturae impetum reprimat. Scripta epistula est Romae A. U. C. 694 (B. C. 60).

MARCUS Q. FRATRI SAL.

I. 1. Etsi non dubitabam quin hanc epistulam multi nuntii, fama denique esset ipsa sua celeritate superatura tuque ante ab aliis auditurus esses annum tertium accessisse desiderio nostro et labori tuo, tamen existimavi a me quoque tibi hujus molestiae nuntium perferri oportere. Nam superioribus litteris non unis, sed pluribus, cum jam ab aliis

desperata res esset, tamen tibi ego spem maturae decessionis adferebam, non solum ut quam diutissime te jucunda opinione oblectarem, sed etiam quia tanta adhibebatur et a nobis et a praetoribus contentio, ut rem posse confici non diffiderem. 2. Nunc quoniam ita accidit, ut neque praetores suis opibus neque nos nostro studio quidquam proficere possemus, est omnino difficile non graviter id ferre, sed tamen nostros animos maximis in rebus et gerendis et sustinendis exercitatos frangi et debilitari molestia non oportet. Et quoniam ea molestissime ferre homines debent, quae ipsorum culpa contracta sunt, est quiddam in hac re mihi molestius ferendum quam tibi. Factum est enim mea culpa, contra quam tu mecum et proficiscens et per litteras egeras, ut priore anno non succederetur. Quod ego, dum saluti sociorum consulo, dum impudentiae non nullorum negotiatorum resisto, dum nostram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non sapienter, praesertim cum id commiserim, ut ille alter annus etiam tertium posset adducere. 3. Quod quoniam peccatum meum esse confiteor, est sapientiae atque humanitatis tuae curare et perficere, ut hoc minus sapienter a me provisum diligentia tua corrigatur. Ac si te ipse vehementius ad omnes partes bene audiendi excitaris, non ut cum aliis, sed ut tecum jam ipse certes, si omnem tuam mentem, curam, cogitationem ad excellentis in omnibus rebus laudis cupiditatem incitaris, mihi crede, unus annus additus labori tuo multorum annorum laetitiam nobis, immo vero etiam posteris nostris adferet. 4. Quapropter hoc te primum rogo, ne contrahas ac demittas animum neve te obrui tamquam fluctu, sic magnitudine negotii sinas, contraque erigas ac resistas sive etiam ultro occurras negotiis. Neque enim ejus modi partem rei publicae geris, in qua fortuna dominetur, sed in qua plurimum ratio possit et diligentia. Quod si tibi bellum aliquod magnum et

periculosum administranti prorogatum imperium viderem, tremere animo, quod eodem tempore esse intellegerem etiam fortunae potestatem in nos prorogatam. 5. Nunc vero ea pars tibi rei publicae commissa est, in qua aut nullam aut perexiguam partem fortuna tenet, et quae mihi tota in tua virtute ac moderatione animi posita esse videatur. Nullas, ut opinor, insidias hostium, nullam proelii dimicationem, nullam defectionem sociorum, nullam inopiam stipendii aut rei frumentariae, nullam seditionem exercitus pertimescimus: quae persaepe sapientissimis viris acciderunt, ut, quem ad modum gubernatores optimi vim tempestatis, sic illi fortunae impetum superare non possent. Tibi data est summa pax, summa tranquillitas, ita tamen, ut *eadem* dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare possit. 6. Constat enim ea provincia primum ex eo genere sociorum, quod est ex hominum omni genere humanissimum, deinde ex eo genere civium, qui aut quod publicani sunt, nos summa necessitudine attingunt aut quod ita negotiantur, ut locupletes sint, nostri consulatus beneficio se incolumes fortunas habere arbitrantur.

II. 7.—At enim inter hos ipsos existunt graves controversiae, multae nascuntur injuriae, magnae contentiones consequuntur.—Quasi vero ego id putem, non te aliquantum negotii sustinere. Intellego permagnum esse negotium et maximi consilii, sed memento consilii me hoc esse negotium magis aliquanto quam fortunae putare. Quid est enim negotii continere eos, quibus praesis, si te ipse contineas? Id autem sit magnum et difficile ceteris, sicut est difficillimum: tibi et fuit hoc semper facillimum et vero esse debuit, cujus natura talis est, ut etiam sine doctrina videatur moderata esse potuisse, ea autem adhibita doctrina est, quae vel vitiosissimam naturam excolere possit. Tu cum pecuniae, cum voluptati, cum omnium rerum cupiditati

resistes, ut facis, erit, credo, periculum ne improbum negotiatorem, paulo cupidiorum publicanum comprimere non possis! Nam Graeci quidem sic te ita viventem intuebuntur, ut quemdam ex annalium memoria aut etiam de caelo divinum hominem esse in provinciam delapsum putent. 8. Atque haec nunc non ut facias, sed ut te facere et fecisse gaudeas scribo. Praeclarum est enim summo cum imperio fuisse in Asia triennium, sic ut nullum te signum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cujusquam, nulla condicio pecuniae, quibus rebus abundat ista provincia, ab summa integritate continentiaque deduxerit. 9. Quid autem reperiri tam eximium aut tam expetendum potest quam istam virtutem, moderationem animi, temperantiam non latere in tenebris neque esse abditam, sed in luce Asiae, in oculis clarissimae provinciae atque in auribus omnium gentium ac nationum esse positam? non itineribus tuis perterreri homines, non sumptu exauriri, non adventu commoveri? esse quocumque veneris et publice et privatim maximam laetitiam, cum urbs custodem, non tyrannum, domus hospitem, non expilatorem recepisse videatur?

III. 10. His autem in rebus jam te usus ipse profecto erudivit nequaquam satis esse ipsum has te habere virtutes, sed esse circumspiciendum diligenter, ut in hac custodia provinciae non te unum, sed omnes ministros imperii tui sociis et civibus et rei publicae praestare videare. Quamquam legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suae, de quibus honore et dignitate et aetate praestat Tubero, quem ego arbitror, praesertim cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere quos velit et possit imitari, Allienus autem noster est cum animo et benevolentia tum vero etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Grattidio dicam? quem certo scio ita laborare de existi-

matione sua, ut propter amorem in nos fraternum etiam de nostra laboret. 11. Quaestorem habes non tuo iudicio delectum, sed eum, quem sors dedit. Hunc oportet et sua sponte esse moderatum et tuis institutis ac praeceptis obtemperare. Quorum si quis forte esset sordidior, ferres eatenus, quoad per se neglegeret eas leges, quibus esset astrictus, non ut ea potestate, quam tu ad dignitatem permisisses, ad quaestum uteretur. Neque enim mihi sane placet, praesertim cum hi mores tantum jam ad nimiam lenitatem et ad ambitionem incubuerint, scrutari te omnes sordes, excutere unum quemque eorum, sed quanta sit in quoque fides tantum cuique committere. Atque inter hos eos, quos tibi comites et adiutores negotiorum publicorum dedit ipsa res publica, dumtaxat finibus iis praestabis, quos ante praescripsi.

IV. 12. Quos vero aut ex domesticis convictionibus aut ex necessariis apparitionibus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte praetoris appellari solent, horum non modo facta, sed etiam dicta omnia praestanda nobis sunt. Sed habes eos tecum, quos possis recte facientes facile diligere, minus consulentes existimationi tuae facillime coercere: a quibus, rudis cum esses, videtur potuisse tua liberalitas decipi: nam ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur: nunc vero tertius hic annus habeat integritatem eandem quam superiores, cautiorem etiam ac diligentiore. 13. Sint aures tuae, quae id, quod audiunt, existimentur audire, non in quas fide et simulate quaestus causa insusurretur. Sit anulus tuus non ut vas aliquod, sed tamquam ipse tu: non minister alienae voluntatis, sed testis tuae. Accensus sit eo numero, quo eum majores nostri esse voluerunt, qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris ac muneris non temere nisi libertis suis deferebant: quibus illi quidem non multo secus ac servis imperabant. Sit lictor non

suae, sed tuae lenitatis appropinquat, maioraque praeferant fascēs illi ac securēs dignitatis insignia quam potestatis. Toti denique sit provinciae cognitum tibi omnium, quibus praesis, salutem, liberos, famam, fortunas esse carissimas. Denique haec opinio sit non modo iis, qui aliquid acceperint, sed iis etiam, qui dederint, te inimicum, si id cognoveris, futurum. Neque vero quisquam dabit, cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulant se apud te multum posse, abs te solere impetrari. 14. Nec tamen haec oratio mea est ejus modi, ut te in tuos aut durum esse nimium aut suspiciosum velim. Nam si quis est eorum qui tibi biennii spatio numquam in suspicionem avaritiae venerit, ut ego Caesium et Chaerippum et Labeonem et audio et, quia cognovi, existimo, nihil est quod non et iis et si quis est alius ejusdem modi et committi et credi rectissime putem. Sed si quis est in quo jam offenderis, de quo aliquid senseris, huic nihil credideris, nullam partem estimationis tuae commiseris.

V. 15. In provincia vero ipsa, si quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis ante fuerit ignotus, huic quantum credendum sit vide, non quin possint multi esse provinciales viri boni, sed hoc sperare licet, judicare periculosum est. Multis enim simulationum involucris tegitur et quasi velis quibusdam obtenditur unius cujusque natura: frons, oculi, vultus persaepe mentiuntur, oratio vero saepissime. Quam ob rem qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniae cupiditate adducti careant iis rebus omnibus, a quibus nos divulsi esse non possumus, te autem, alienum hominem, ament ex animo ac non sui commodi causa simulent? Mihi quidem permagnum videtur, praesertim si iidem homines privatum non fere quemquam, praetores semper omnes amant. Quo ex genere si quem forte tui cognosti amantiorem—fieri enim potuit—quam temporis, hunc vero ad tuum nume-

rum libenter ascribito: sin autem id non perspicies, nullum genus erit in familiaritate cavendum magis, propterea quod et omnes vias pecuniae norunt et omnia pecuniae causa faciunt et, quicum victuri non sunt, ejus existimationi consulere non curant. 16. Atque etiam e Graecis ipsis diligenter cavendae sunt quaedam familiaritates praeter hominum perpauco- rum, si qui sunt vetere Graecia digni. Sic vero fal- laces sunt permulti et leves et diuturna servitute ad nimiam adsentationem eruditi. Quos ego universos adhiberi liberaliter, optimum quemque hospitio ami- citiaque conjungi dico oportere: nimiae familiarita- tes eorum neque tam fideles sunt—non enim audent adversari nostris voluntatibus—et invident non no- stris solum, verum etiam suis.

VI. 17. Jam qui in ejus modi rebus, in quibus vereor etiam ne durior sim, cautus esse velim ac dili- gens, quo me animo in servis esse censes? quos qui- dem cum omnibus in locis tum praecipue in provin- ciis regere debemus. Quo de genere multa praecipi possunt, sed hoc et brevissimum est et facillime te- neri potest, ut ita se gerant in istis Asiaticis itineri- bus, ut si iter Appia via faceres, neve interesse quid- quam putent utrum Tralles an Formias venerint. Ac si quis est ex servis egregie fidelis, sit in dome- sticis rebus et privatis: quae res ad officium imperii tui atque ad aliquam partem rei publicae pertine- bunt, de his rebus ne quid attingat. Multa enim, quae recte committi servis fidelibus possunt, tamen sermonis et vituperationis vitandae causa commit- tenda non sunt. 18. Sed nescio quo pacto ad prae- cipiendi rationem delapsa est oratio mea, cum id mihi propositum initio non fuisset. Quid enim ei praecipiam, quem ego in hoc praesertim genere in- tellegam prudentia non esse inferiorem quam me, usu vero etiam superiorem? Sed tamen si ad ea, quae faceres, auctoritas accederet mea, tibi ipsi illa putavi fore jueundiora. Qua re sint haec funda-

menta dignitatis tuae: tua primum integritas et continentia, deinde omnium, qui tecum sunt, pudor, dilectus in familiaritatibus et provincialium hominum et Graecorum percautus et diligens, familiae gravis et constans disciplina. 19. Quae cum honesta sint in his privatis nostris cotidianisque rationibus, in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam corruptrice provincia divina videantur necesse est. Haec institutio atque haec disciplina potest sustinere in rebus statuendis et decernendis eam severitatem, qua tu in iis rebus usus es, ex quibus non nullas simultates cum magna mea laetitia susceptas habemus: nisi forte me Paconii nescio cujus, hominis ne Graeci quidem ac Mysi aut Phrygis potius, querelis moveri putas aut Tuscenii, hominis furiosi ac sordidi, vocibus, cujus tu ex impurissimis faucibus inhonestissimam cupiditatem eripuisti summa cum aequitate.

VII. 20. Haec et cetera plena severitatis, quae statuisti in ista provincia, non facile sine summa integritate sustineremus: qua re sit summa in jure dicundo severitas, dum modo ea ne varietur gratia, sed conservetur aequabilis. Sed tamen parvi re fert abs te ipso jus dici aequabiliter et diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem concesseris. Ac mihi quidem videtur non sane magna varietas esse negotiorum in administranda Asia, sed ea tota juris dictione maxime sustineri. In qua scientiae praesertim provincialis ratio ipsa expedita est: constantia est adhibenda et gravitas quae resistat non solum gratiae, verum etiam suspicioni. 21. Adjungenda etiam est facilitas in audiendo, lenitas in decernendo, in satis faciendo ac disputando diligentia. Iis rebus nuper C. Octavius jucundissimus fuit, apud quem proximus lictor quievit, tacuit accensus, quotiens quisque voluit dixit et quam voluit diu. Quibus ille rebus fortasse nimis lenis videretur, nisi haec lenitas illam severitatem

tueretur. Cogebantur Sullani homines quae per vim et metum abstulerant reddere. Qui in magistratibus injuriose decreverant, eodem ipsis privatis erat jure parendum. Haec illius severitas acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur. 22. Quod si haec lenitas grata Romae est, ubi tanta adrogantia est, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magistratus, tot auxilia, tanta vis *populi*, tanta senatus auctoritas, quam jucunda tandem praetoris comitas in Asia potest esse, in qua tanta multitudo civium, tanta sociorum, tot urbes, tot civitates unius hominis nutum intuentur, ubi nullum auxilium est, nulla conquestio, nullus senatus, nulla contio? Qua re cum permagni hominis est et cum ipsa natura moderati, tum vero etiam doctrina atque optimarum artium studiis eruditi sic se adhibere in tanta potestate, ut nulla alia potestas ab iis, quibus is praesit, desideretur.

VIII. 23. Cyrus ille a Xenophonte non ad historiae fidem scriptus, sed ad effigiem justī imperiī, cujus summa gravitas ab illo philosopho cum singulari comitate conjungitur, quos quidem libros non sine causa noster ille Africanus de manibus ponere non solebat: nullum est enim praetermissum in his officium diligentis et moderati imperiī: eaque si sic coluit ille, qui privatus futurus numquam fuit, quoniam modo retinenda sunt iis, quibus imperium ita datum est, ut redderent, et ab iis legibus datum est, ad quas revertendum est? 24. Ac mihi quidem videntur huc omnia esse referenda iis, qui praesunt aliis, ut ii, qui erunt in eorum imperio, sint quam beatissimi: quod tibi et esse antiquissimum et ab initio fuisse, ut primum Asiam attigisti, constante fama atque omnium sermone celebratum est. Est autem non modo ejus, qui sociis et civibus, sed etiam ejus, qui servis, qui mutis pecudibus praesit, eorum, quibus praesit, commodis utilitatique servire. 25. Cujus quidem generis constare inter omnes vi-

deo abs te summam adhiberi diligentiam: nullum aes alienum novum contrahi civitatibus, vetere autem magno et gravi multas abs te esse liberatas: urbes complures dirutas ac paene desertas, in quibus unam Ioniae nobilissimam, alteram Cariae, Samum et Halicarnassum, per te esse recreatas: nullas esse in oppidis seditiones, nullas discordias: provideri abs te, ut civitates optimatum consiliis administrentur, sublata Mysiae latrocinia, caedes multis locis repressas, pacem tota provincia constitutam, neque solum illa itinerum atque agrorum, sed multo etiam plura et majora oppidorum et fanorum [furta et] latrocinia esse depulsa, remotam a fama et a fortuna et ab otio locupletium illam acerbissimam ministram praetorum avaritiae, calumniam, sumptus et tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fines incolant, tolerari aequabiliter, facillimos esse aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac solitudinem non modo illo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem et cubiculo esse exclusam tuo, toto denique in imperio nihil acerbum esse, nihil crudele atque omnia plena clementiae, mansuetudinis, humanitatis.

IX. 26. Quantum vero illud est beneficium tuum, quod iniquo et gravi vectigali aedilicio, cum magnis nostris simultatibus, Asiam liberasti! Etenim, si unus homo nobilis queritur palam te, quod edixeris, NE AD LUDOS PECUNIAE DECERNERENTUR, HS. CC. sibi eripuisse, quanta tandem pecunia penderetur, si omnium nomine, quicumque Romae ludos facerent, quod erat jam institutum, erogaretur? Quamquam has querelas hominum nostrorum illo consilio oppressimus, quod in Asia nescio quonam modo, Romae quidem non mediocri cum admiratione laudatur, quod, cum ad templum monumentumque nostrum civitates pecunias decrevissent, cumque id et pro meis magnis meritis et pro tuis maximis beneficiis summa sua voluntate fecissent, nominatimque lex exciperet, UT AD

TEMPLUM ET MONUMENTUM CAPERE LICERET, cumque id, quod dabatur, non esset interiturum, sed in ornamentis templi futurum, ut non mihi potius quam populo Romano ac dis immortalibus datum videretur, tamen id, in quo erat dignitas, erat lex, erat eorum, qui faciebant, voluntas, accipiendum non putavi cum aliis de causis tum etiam ut animo aequiore ferrent ii, quibus nec deberetur nec liceret. 27. Quapropter incumbe toto animo et studio omni in eam rationem, qua adhuc usus es, ut eos, quos tuae fidei potestati-que senatus populusque Romanus commisit et credit, diligas et omni ratione tueare et esse quam beatissimos velis. Quod si te sors Afris aut Hispanis aut Gallis praefecisset, immanibus ac barbaris nationibus, tamen esset humanitatis tuae consulere eorum commodis et utilitati salutique servire. Cum vero ei generi hominum praesimus, non modo in quo ipso sit, sed etiam a quo ad alios pervenisse putetur humanitas, certe iis eam potissimum tribuere debemus, a quibus accepimus. 28. Non enim me hoc jam dicere pudebit, praesertim in ea vita atque iis rebus gestis, in quibus non potest residere inertiae aut levitatis ulla suspicio, nos ea, quae consecuti sumus, iis studiis et artibus esse adeptos, quae sint nobis Graeciae monumentis disciplinisque tradita. Qua re praeter communem fidem, quae omnibus debetur, praeterea nos isti hominum generi praecipue debere videmur, ut, quorum praeceptis sumus eruditi, apud eos ipsos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere.

X. 29. Atque ille quidem princeps ingenii et doctrinae Plato tum denique fore beatas res publicas putavit, si aut docti et sapientes homines eas regere coepissent aut ii, qui regerent, omne suum studium in doctrina et sapientia collocassent. Hanc conjunctionem videlicet potestatis et sapientiae saluti censuit civitatibus esse posse. Quod fortasse aliquando universae rei publicae nostrae, nunc quidem profecto isti provinciae contigit, ut is in ea summam potestatem

haberet, cui in doctrina, cui in virtute atque humanitate percipienda plurimum a pueritia studii fuisset et temporis. 30. Qua re cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum accessit, idem ad salutem Asiae prorogatus esse videatur. Quoniam in te retinendo fuit Asia felicior quam nos in deducendo, perfice ut laetitia provinciae desiderium nostrum leniatur. Etenim, si in promerendo, ut tibi tanti honores haberentur, quanti haud scio an nemini, fuisti omnium diligentissimus, multo maiorem in his honoribus tuendis adhibere diligentiam debes. 31. Equidem de isto genere honorum quid sentirem scripsi ad te ante. Semper eos putavi, si vulgares essent, viles, si temporis causa constituerentur, leves: si vero, id quod ita factum est, meritis tuis tribuerentur, existimabam multam tibi in iis honoribus tuendis operam esse ponendam. Qua re quoniam in istis urbibus cum summo imperio et potestate versaris, in quibus tuas virtutes consecratas et in deorum numero collocatas vides, in omnibus rebus, quas statues, quas decernes, quas ages, quid tantis hominum opinionibus, tantis de te judiciis, tantis honoribus debeas cogitabis. Id autem erit ejus modi, ut consulas omnibus, ut medeare incommodis hominum, provideas saluti, ut te parentem Asiae et dici et haberi velis.

XI. 32. Atque huic tuae voluntati ac diligentiae difficultatem magnam adferunt publicani: quibus si adversamur, ordinem de nobis optime meritum et per nos cum re publica conjunctum et a nobis et a re publica dijungemus: sin autem omnibus in rebus obsequemur, funditus eos perire patiemur, quorum non modo saluti, sed etiam commodis consulere debemus. Haec est una, si vere cogitare volumus, in toto imperio tuo difficultas. Nam esse abstinentem, continere omnes cupiditates, suos coërcere, juris aequabilem tenere rationem, facilem se in rebus cognoscendis, in hominibus audiendis admittendisque praebere praeclarum magis est quam difficile. Non

est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi et voluntate. 33. Illa causa publicanorum quantam acerbiter adferat sociis intelleximus ex civibus, qui nuper in portoriis Italiae tollendis non tam de portorio quam de non nullis injuriis portitorum querebantur. Qua re non ignoro quid sociis accadat in ultimis terris, cum audierim in Italia querelas civium. Hic te ita versari, ut et publicanis satis facias, praesertim publicis male redemptis, et socios perire non sinas, divinae cujusdam virtutis esse videtur, id est, tuae. Ac primum Graecis id, quod acerbissimum est, quod sunt vectigales, non ita acerbum videri debet, propterea quod sine imperio populi Romani suis institutis per se ipsi ita fuerunt. Nomen autem publicani aspernari non possunt, qui pendere ipsi vectigal sine publicano non potuerint, quod iis aequaliter Sulla discriperat. Non esse autem leniores in exigendis vectigalibus Graecos quam nostros publicanos hinc intellegi potest, quod Caunii nuper omnesque ex insulis, quae erant a Sulla Rhodiis attributae, confugerunt ad senatum, nobis ut potius vectigal quam Rhodiis penderent. Qua re nomen publicani neque ii debent horrere, qui semper vectigales fuerunt, neque ii aspernari, qui per se pendere vectigal non potuerunt, neque ii recusare, qui postulaverunt. 34. Simul et illud Asia cogitet, nullam ab se neque belli externi neque domesticarum discordiarum calamitatem afuturam fuisse, si hoc imperio non teneretur. Id autem imperium cum retineri sine vectigalibus nullo modo possit, aequo animo parte aliqua suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque otium.

XII. 35. Quod si genus ipsum et nomen publicani non iniquo animo sustinebunt, poterunt iis consilio et prudentia tua reliqua videri mitiora. Possunt in pactionibus faciendis non legem spectare censoriam, sed potius commoditatem conficiendi negotii et liberationem molestiae. Potes etiam tu id facere,

quod et fecisti egregie et facis, ut commemores quanta sit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus, ut remoto imperio ac vi potestatis et fascium publicanos cum Graecis gratia atque auctoritate conjungas et ab iis, de quibus optime tu meritus es et qui tibi omnia debent, hoc petas, ut facilitate sua nos eam necessitudinem, quae est nobis cum publicanis, obtinere et conservare patiantur.

36. Sed quid ego te haec hortor, quae tu non modo facere potes tua sponte sine cujusquam praeceptis, sed etiam magna jam ex parte perfecisti? Non enim desistunt nobis agere cotidie gratias honestissimae et maximae societates, quod quidem mihi idcirco jucundius est, quod idem faciunt Graeci.—Difficile est autem ea, quae commodis, utilitate et prope natura diversa sunt, voluntate conjungere.—At ea quidem, quae supra scripta sunt, non ut te instituerem, scripsi—neque enim prudentia tua cujusquam praecepta desiderat—sed me in scribendo commemoratio tuae virtutis delectavit: quamquam in his litteris longior fui quam aut vellem aut quam me putavi fore.

XIII. 37. Unum est, quod tibi ego praecipere non desinam, neque te patiar, quantum erit in me, cum exceptione laudari. Omnes enim, qui istinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate commemorant, ut in tuis summis laudibus excipiant unam iracundiam. Quod vitium cum in hac privata cotidianaque vita levis esse animi atque infirmi videtur, tum vero nihil est tam deforme quam ad summum imperium etiam acerbitem naturae adjungere. Quare illud non suscipiam, ut, quae de iracundia dici solent a doctissimis hominibus, ea nunc tibi exponam, cum et nimis longus esse nolim et ex multorum scriptis ea facile possis cognoscere, illud, quod est epistulae proprium, ut is, ad quem scribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, praetermittendum esse non puto. 38. Sic ad nos omnes fere deferunt: nihil, cum absit iracundia, dicere solent te fieri posso ju-

cundius, sed cum te alicujus improbitas perversitasque commoverit, sic te animo incitari, ut ab omnibus tua desideretur humanitas. Qua re quoniam in eam rationem vitae nos non tam cupiditas quaedam gloriae quam res ipsa ac fortuna deduxit, ut sempiternus sermo hominum de nobis futurus sit, caveamus, quantum efficere et consequi possumus, ut ne quod in nobis insigne vitium fuisse dicatur. Neque ego nunc hoc contendo, quod fortasse cum in omni natura tum jam in nostra aetate difficile est, mutare animum et, si quid est penitus insitum moribus, id subito evelle, sed te illud admoneo, ut, si hoc plene vitare non potes, quod ante occupatur animus ab iracundia quam providere ratio potuit ne occuparetur, ut te ante compares cotidieque meditare resistendum esse iracundiae, cumque ea maxime animum moveat, tum tibi esse diligentissime linguam continendam: quae quidem mihi virtus interdum non minor videtur quam omnino non irasci. Nam illud est non solum gravitatis, sed non numquam etiam lentitudinis, moderari vero et animo et orationi, cum sis iratus, aut etiam tacere et tenere in sua potestate motum animi et dolorem, etsi non est perfectae sapientiae, tamen est non mediocris ingenii. 39. Atque in hoc genere multo te esse jam commodiorem mitioremque nuntiant. Nullae tuae vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullae contumeliae perferuntur: quae cum abhorrent a litteris, ab humanitate, tum vero contraria sunt imperio ac dignitati. Nam si implacabiles iracundiae sunt, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa levitas: quae tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.

XIV. 40. Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehensione plurimum sermonis—credo propterea, quod tibi hominum injuriae, quod avaritia, quod insolentia praeter opinionem accidebat et intolerabilis videbatur—secundus autem multo lenior, quod et consuetudo et ratio et, ut ego arbitror, meae quoque

litterae te patientiorem lenioremque fecerunt, tertius annus ita debet esse emendatus, ut ne minimam quidem rem quisquam possit ullam reprehendere. 41. Ac jam hoc loco non hortatione neque praeceptis, sed precibus tecum fraternis ago, totum ut animum, curam cogitationemque tuam ponas in omnium laude undique colligenda. Quod si in mediocri statu sermonis ac praedicationis nostrae res essent, nihil abs te eximium, nihil praeter aliorum consuetudinem postularetur. Nunc vero propter earum rerum, in quibus versati sumus, splendorem et magnitudinem, nisi summam laudem ex ista provincia adsequimur, vix videmur summam vituperationem posse vitare. Ea nostra ratio est, ut omnes boni cum faveant tum etiam omnem a nobis diligentiam virtutemque et postulent et exspectent, omnes autem improbi, quod cum iis bellum sempiternum suscepimus, vel minima re ad reprehendendum contenti esse videantur. 42. Qua re quoniam ejus modi theatrum [totius Asiae] virtutibus tuis est datum, celebritate refertissimum, magnitudine amplissimum, judicio eruditissimum, natura autem ita resonans, ut usque Romam significationes vocesque referantur, contende, quaeso, atque elabora, non modo ut his rebus dignus fuisset, sed etiam ut illa omnia tuis artibus superasse videre.

XV. 43. Et quoniam mihi casus urbanam in magistratibus administrationem rei publicae, tibi provincialem dedit, si mea pars nemini cedit, fac ut tua ceteros vincat. Simul et illud cogita, nos non de reliqua et sperata gloria jam laborare, sed de parta dimicare: quae quidem non tam expetenda nobis fuit quam tuenda est. Ac si mihi quidquam esset abs te separatum, nihil amplius desiderarem hoc statu, qui mihi jam partus est. Nunc vero sic res sese habet, ut, nisi omnia tua facta atque dicta nostris rebus istinc respondeant, ego me tantis meis laboribus tantisque periculis, quorum tu omnium particeps fuisti, nihil consecutum *putem*. Quod si, ut amplissimum

nomen consequeremur, unus praeter ceteros adjuvisti, certe idem, ut id retineamus, praeter ceteros elaborabis. Non est tibi his solis utendum existimationibus ac judiciis, qui nunc sunt, hominum, sed iis etiam, qui futuri sunt: quamquam illorum erit verius iudicium obtrectatione et malevolentia liberatum. 44. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi soli gloriam quaerere: quod si esset, tamen non neglegeres, praesertim cum amplissimis monumentis consecrare voluisses memoriam nominis tui, sed ea est tibi communicanda mecum, prodenda liberis nostris: in qua cavendum est ne, si neglegentior fueris, *non solum* tibi parum consuluisse, sed etiam tuis invidisse videaris.

XVI. 45. Atque haec non eo dicuntur, ut te oratio mea dormientem excitasse; sed potius ut currentem incitasse videatur. Facies enim perpetuo, quae fecisti, ut omnes aequitatem tuam, temperantiam, severitatem integritatemque laudarent. Sed me quaedam tenet propter singularem amorem infinita in te aviditas gloriae, quamquam illud existimo, cum jam tibi Asia, sicuti uni cuique sua domus, nota esse debeat, cum ad tuam summam prudentiam tantus usus accesserit, nihil esse quod ad laudem attineat, quod non tu optime perspicias et tibi non sine cujusquam hortatione in mentem veniat cotidie. Sed ego, qui, cum tua lego, te audire et qui, cum ad te scribo, tecum loqui videor, idcirco et tua longissima quaque epistula maxime delector et ipse in scribendo sum saepe longior. 46. Illud te ad extremum et oro et hortor, ut tamquam poetae boni et actores industrii solent, sic tu in extrema parte et conclusione muneris ac negotii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui tamquam tertius actus perfectissimus atque ornatissimus fuisse videatur. Id facillime facies, si me, cui semper uni magis quam universis placere voluisti, tecum semper esse putabis et omnibus iis rebus, quas dices et facies, interesse. Reliquum

est ut te orem ut valetudini tuae, si me et tuos omnes valere vis, diligentissime servias. [Vale.]

EPISTULA VII. (Ad Att. II. 1.)

M. Cicero Attico scribit de commentariis consulatus sui Graece et ab Attico et ab ipso compositis, de orationibus consularibus suis: dein cur Atticum in urbem arcessierit exponit: cupere P. Clodium tribunum pl. fieri, sed impediri a Metello consule et a se frangi et reprehendi urbanis dictis: de lege agraria rem refrixisse: de sua et Cn. Pompeii familiaritate, quae prosit rei publicae: Catonem non satis caute agere: de Favonii comitiis et accusatione Nasicae, de Luceio, de Sicyoniis, qui Atticum laedant, de Amalthea sua, de Tusculano et Pompeiano, de prognosticis suis, de adventu Attici, de libris a Paeto sibi donatis ab Attico conservandis et mittendis, de Octavio. Scripta epistula est Romae, mense Junio, A.U.C. 694 (B.C. 60).

CICERO ATTICO S.

1. Kal. Jun. eunti mihi Antium et gladiatores M. Metelli cupide relinquenti venit ob viam tuus puer. Is mihi litteras abs te et commentarium consulatus mei Graece scriptum reddidit. In quo laetatus sum me aliquanto ante de iisdem rebus Graece item scriptum librum L. Cossinio ad te perferendum dedisse. Nam, si ego tuum ante legissem, furatum me abs te esse diceres. Quamquam tua illa—legi enim libenter—horridula mihi atque incompta visa sunt, sed tamen erant ornata hoc ipso, quod ornamenta neglexerant, et, ut mulieres, ideo bene olere, quia nihil olebant, videbantur. Meus autem liber totum Isocrati *μυροθήκιον* atque omnes ejus discipulorum arculas ac non nihil etiam Aristotelia pigmenta consumpsit: quem tu Corcyrae, ut mihi aliis litteris significas, strictim attigisti, post autem, ut arbitror, a Cossinio accepisti: quem tibi ego non essem ausus mittere, nisi eum lente ac fastidiose probavissem. 2. Quamquam ad me rescripsit jam Rhodo

Posidonius se, nostrum illud *ὑπόμνημα* cum legeret, quod ego ad eum, ut ornatius de iisdem rebus scriberet, miseram, non modo non excitatum esse ad scribendum, sed etiam plane perterritum. Quid quaeris? conturbavi Graecam nationem. Ita, vulgo qui instabant ut darem sibi quod ornarent, jam exhibere mihi molestiam destiterunt. Tu, si tibi placuerit liber, curabis ut et Athenis sit et in ceteris oppidis Graeciae. Videtur enim posse aliquid nostris rebus lucis adferre. 3. Oratiunculas autem et quas postulas et plures etiam mittam, quoniam quidem ea, quae nos scribimus adolescentulorum studiis excitati, te etiam delectant. Fuit enim mihi commodum, quod in eis orationibus, quae Philippicae nominantur, enituerat civis ille tuus Demosthenes, et quod se ab hoc refractariolo judiciali dicendi genere abjunxerat, ut *σεμνότερός τις καὶ πολιτικώτερος* videretur, curare ut meae quoque essent orationes, quae consulares nominarentur. Quarum una est in senatu Kal. Jan., altera ad populum de lege agraria, tertia de Othone, quarta pro Rabirio, quinta de proscriptorum filiis, sexta, cum provinciam in contione deposui, septima, qua Catilinam emisi, octava, quam habui ad populum postridie quam Catilina profugit, nona in contione, quo die Allobroges invulgarunt, decima in senatu, Nonis Decembr. Sunt praeterea duae breves, quasi *ἀποσπασμάτια* legis agrariae. Hoc totum *σῶμα* curabo ut habeas. Et quoniam te cum scripta tum res meae delectant, iisdem ex libris perspicias et quae gesserim et quae dixerim, aut ne poposcisses: ego enim tibi me non offerebam. 4. Quod quaeris quid sit quod te arcessam ac simul impeditum te negotiis esse significas neque recusas quin, non modo si opus sit, sed etiam si velim, accurras, nihil sane est necesse, verum tamen videbare mihi tempora peregrinationis commodius posse describere. Nimis abes diu, praesertim cum sis in propinquis locis, neque nos te fruimur et tu nobis

cares. Ac nunc quidem otium est, sed, si paulo plus furor Pulchelli progredi posset, valde ego te istum excitarem. Verum praeclare Metellus impedit et impedit. Quid quaeris? Est consul *φιλόπατρις* et, ut semper judicavi, natura bonus. 5. Ille autem non simulat, sed plane tribunus pl. fieri cupit. Quae de re cum in senatu ageretur, fregi hominem et inconstantiam ejus reprehendi, qui Romae tribunatum pl. peteret, cum in Sicilia Herae aedilitatem se petere dictitasset. Sed neque magno opere dixi esse nobis laborandum, quod nihilo magis ei licitum esset plebeio rem publicam perdere quam similibus ejus me consule patriciis esset licitum. Jam, cum se ille septimo die venisse a freto neque sibi obviam quemquam prodire potuisse et noctu se introisse dixisset in eoque se in contione jactasset, nihil ei novi dixi accidisse: ex Sicilia septimo die Romam, tribus horis Roma Interamnam: noctu introisse, item ante: non esse itum obviam, ne tum quidem, cum iri maxime debuit. Quid quaeris? hominem petulantem modestum reddo non solum perpetua gravitate orationis, sed etiam hoc genere dictorum. Itaque jam familiariter cum ipso cavillor ac jocor: qui etiam, cum candidatum deduceremus, quaerit ex me num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare? Negavi. "At ego," inquit, "novus patronus institutam, sed soror, quae tantum habeat consularis loci, unum mihi solum pedem dat." Noli, inquam, de uno pede sororis queri: licet etiam alterum tollas. Non consulare, inquires, dictum: fateor, sed ego illam odi male consularem. Ea est enim seditiosa, ea cum viro bellum gerit, neque solum cum Metello, sed etiam cum Fabio, quod eos mihi esse amicos moleste fert. 6. Quod de agraria lege quaeris, sane jam videtur refrixisse. Quod me quodam modo molli brachio de Pompeii familiaritate objurgas, nolim ita existimes, me mei praesidii causa cum illo conjunctum esse, sed ita res erat in-

stituta, ut, si inter nos esset aliqua forte dissensio, maximas in re publica discordias versari esset necesse. Quod a me ita praecautum atque ita provisum est, non ut ego de optima illa mea ratione decederem, sed ut ille esset melior et aliquid de populari levitate deponeret: quem de meis rebus, in quas eum multi incitarant, multo scito gloriosius quam de suis praedicare. Sibi enim bene gestae, mihi conservatae rei publicae dat testimonium. Hoc facere illum mihi quam prosit nescio, rei publicae certe prodest. Quid, si etiam Caesarem, cujus nunc venti valde sunt secundi, reddo meliorem, num tandem obsum rei publicae? 7. Quin etiam, si mihi nemo invideret, si omnes, ut erat aequum, faverent, tamen non minus esset probanda medicina, quae sanaret vitiosas partes rei publicae quam quae exsecraret. Nunc vero, cum equitatus ille, quem ego in clivo Capitolino te signifero ac principe collocaram, senatum deseruerit, nostri autem principes digito se caelum putent attingere, si nulli barbati in piscinis sint qui ad manum accedant, alia autem neglegant, nonne tibi satis prodesse videor, si perficio ut nolint obesse qui possunt? 8. Nam Catonem nostrum non tu amas plus quam ego, sed tamen ille optimo animo utens et summa fide nocet interdum rei publicae. Dicit enim tamquam in Platonis *πολιτεία*, non tamquam in Romuli faece, sententiam. Quid verius quam in iudicium venire qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit? Censuit hoc Cato: adsensit senatus. Equites curiae bellum, non mihi: nam ego dissensi. Quid impudentius publicanis renuntiantibus? Fuit tamen retinendi ordinis causa facienda jactura. Restitit et pervicit Cato. Itaque nunc consule in carcere incluso, saepe item seditione commota, aspiravit nemo eorum, quorum ego concursu itemque ii consules, qui post me fuerunt, rem publicam defendere solebant. Quid ergo? istos, inquires, mercede conductos habebimus? Quid faciemus, si

aliter non possumus? an libertinis atque etiam servis serviemus? Sed, ut tu ais, ἄλκις σπουδῆς. 9. Favonius meam tribum tulit honestius quam suam, Luceii perdidit. Accusavit Nasicam inhoneste ac modeste tamen dixit, ut Rhodi videretur molis potius quam Moloni operam dedisse. Mihi, quod defendissem, leviter susceperat. Nunc tamen petit iterum rei publicae causa. Luceius quid agat scribam ad te, cum Caesarem videro, qui aderit biduo. 10. Quod Sicyonii te laedunt, Catoni et ejus aemulatori attribuis Servilio. Quid? ea plaga nonne ad multos bonos viros pertinet? Sed, si ita placuit, laudemus, deinde in discessionibus soli relinquamur! 11. Amalthea mea te exspectat et indiget tui. Tusculanum et Pompeianum valde me delectant, nisi quod me, illum ipsum vindicem aeris alieni, aere non Corinthio, sed hoc circumforaneo obruerunt. In Gallia speramus esse otium. Prognostica mea cum oratiunculis propediem exspecta. Et tamen quid cogites de adventu tuo scribe ad nos. Nam mihi Pomponia nuntiari jussit te mense Quinctili Romae fore. Id a tuis litteris, quas ad me de censu tuo miseras, discrepabat. 12. Paetus, ut antea ad te scripsi, omnes libros, quos frater suus reliquisset, mihi donavit. Hoc illius munus in tua diligentia positum est. Si me amas, cura ut conserventur et ad me perferantur. Hoc mihi nihil potest esse gratius et cum Graecos tum vero diligenter Latinos ut conserves velim. Tuum esse hoc munusculum putabo. Ad Octavium dedi litteras: cum ipso nihil eram locutus. Neque enim ista tua negotia provincialia esse putabam neque te in tocullionibus habebam. Sed scripsi, ut debui, diligenter.

EPISTULA VIII. (Ad Att. II. 5.)

M. Cicero significat se iter in Aegyptum in animo habere, sed vereri sermones hominum et iudicium posteritatis, de rebus urbanis, de quibus Attici litteras exspectare se dicit. Scripsit in Antiati A. U. C. 695 (B. C. 59).

CICERO ATTICO S.

1. Cupio equidem, et jam pridem cupio, Alexandriam reliquamque Aegyptum visere, et simul ab hac hominum satietate nostri discedere et cum aliquo desiderio reverti; sed hoc tempore, et his mitentibus,

αἰδέομαι Τρῶας καὶ Τρωάδας ἐλκεσιπέπλους.

Quid enim nostri optimates, si qui reliqui sunt, loquentur? an, me aliquo praemio de sententia esse deductum?

Πουλυδάμας μοι πρῶτος θεγγείην ἀναθήσει—

Cato ille noster, qui mihi unus est pro centum milibus. Quid vero historiae de nobis ad annos DC praedicarint? quas quidem ego multo magis vereor, quam eorum hominum, qui hodie vivunt, rumusculos. Sed, opinor, excipiamus et exspectemus. Si enim deferetur, erit quaedam nostra potestas, et tum deliberabimus. Etiam, hercule, est in non accipiendo nonnulla gloria. Qua re si quid Θεοφάνης tecum forte contulerit, ne omnino repudiaris. 2. De istis rebus exspecto tuas litteras: quid Arrius narret; quo animo se destitutum ferat; ecqui consules parentur; utrum, ut populi sermo, Pompeius et Crassus; an, ut mihi scribitur, cum Gabinio Servius Sulpicius; et, num quae novae leges; et, num quid novi omnino; et, quoniam Nepos proficiscitur, cuinam auguratus deferatur, quo quidem uno ego ab istis capi possum. Vide levitatem meam. Sed quid ego haec, quae cupio deponere, et toto animo atque omni cura φιλοσοφείν? Sic, inquam, in animo

est. Vellem ab initio. Nunc vero, quoniam, quae putavi esse praeclara, expertus sum, quam essent inania, cum omnibus Musis rationem habere cogito. 3. Tu tamen de Curtio ad me rescribe certius; et, num quis in ejus locum paretur; et, quid de P. Clodio fiat; et omnia, quemadmodum polliceris, ἐπὶ σχολῆς scribe; et, quo die Roma te exiturum putes, velim ad me scribas, ut certiore te faciam, quibus in locis futurus sim; epistulamque statim des de iis rebus, de quibus ad te scripsi. Valde enim exspecto tuas litteras.

EPISTULA IX. (Ad Att. II. 19.)

De Statio manu misso, de Clodii contentionibus, de misero rei publicae statu, de populi sensu theatro et spectaculis perspecto, de condicione sua, de signis, quibus vult uti in litteris, de rebus domesticis. Scripsit Romae mense Quintili A.U.C. 695 (B.C. 59).

CICERO ATTICO S.

1. Multa me sollicitant et ex rei publicae tanto motu et ex iis periculis, quae mihi ipsi intenduntur et sexcenta sunt. Sed mihi nihil est molestius, quam Statium manu missum:

Néc meum imperium? ac mίττο imperium, nόν simultatém meam
Reveréri saltem?

nec, quid faciam, scio; neque tantum est in re, quantus est sermo. Ego autem ne irasci possum quidem iis, quos valde amo; tantum doleo, ac mirifice quidem. Cetera in magnis rebus, minae Clodii contentionesque, quae mihi proponuntur, modice me tangunt. Etenim vel subire eas videor mihi summa cum dignitate vel declinare nulla cum molestia posse. Dices fortasse, dignitatis ἄλλας, tamquam δρῦός: saluti, si me amas, consule. Me miserum! cur non ades? Nihil profecto te praeteriret; ego fortasse

τυφλώττω, et nimium τῷ καλῷ προσπέπονθα. 2. Scito nihil umquam fuisse tam infame, tam turpe, tam peraeque omnibus generibus, ordinibus, aetatibus offensum, quam hunc statum, qui nunc est: magis mehercule, quam vellem, non modo quam putaram. Populares isti jam etiam modestos homines sibilare docuerunt. Bibulus in caelo est, nec, qua re, scio; sed ita laudatur, quasi

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Pompeius, nostri amores, quod mihi summo dolori est, ipse se affixit: neminem tenet: voluntate, an metu ne necesse sit iis uti, vereor. Ego autem neque pugno cum illa causa propter illam amicitiam, neque approbo, ne omnia improbem, quae antea gessi: utor via. 3. Populi sensus maxime theatro et spectaculis perspectus est. Nam gladiatoribus, qua dominus, qua advocati sibilis conscissi: ludis Apollinaribus Diphilus tragoedus in nostrum Pompeium petulanter invectus est:

Nóstra miseriá tu es Magnus,

millies coactus est dicere.

Eámdem virtutem istam, veniet témpus, cum gravitér gemes, totius theatri clamore dixit, itemque cetera. Nam et ejusmodi sunt ii versus, ut in tempus ab inimico Pompeii scripti esse videantur.

Si néque leges neque móres cogunt,

et cetera magno cum fremitu et clamore sunt dicta. Caesar cum venisset, mortuo plausu, Curio filius est insecutus. Huic ita plausum est, ut, salva re publica, Pompeio plaudire solebat. Tulit Caesar graviter. Litterae Capuam ad Pompeium volare dicebantur. Inimici erant equitibus, qui Curioni stantes plauserant: hostes omnibus. Rosciae legi, etiam frumentariae, minitabantur. Sane res erat pertur-

bata. Equidem malueram, quod erat susceptum ab illis, silentio transire: sed vereor ne non liceat. Non ferunt homines, quod videtur esse tamen ferendum. Sed est jam una vox omnium, magis odio firmata, quam praesidio. 4. Noster autem Publius mihi inimicatur: impendet negotium, ad quod tu scilicet advolabis. Videor mihi nostrum illum consularem exercitum bonorum omnium, etiam satis bonorum, habere firmissimum. Pompeius significat studium erga me non mediocre. Idem affirmat verbum de me illum non esse facturum. In quo non me ille fallit, sed ipse fallitur. Cosconio mortuo, sum in ejus locum invitatus. Id erat vocari in locum mortui. Nihil me turpius apud homines fuisset, neque vero ad istam ipsam ἀσφάλειαν quidquam alienius. Sunt enim illi apud bonos invidiosi: ego apud improbos meam retinuissem invidiam, alienam assumpsissem. 5. Caesar me sibi vult esse legatum. Honestior haec declinatio periculi. Sed ego hoc nunc repudio. Quid ergo est? Pugnare malo. Nihil tamen certi. Iterum dico, utinam adesses! Sed tamen, si erit necesse, arcessemus. Quid aliud? quid? Hoc opinor: certi sumus perisse omnia. Quid enim ἀκκιζόμεθα tamdiu? Sed haec scripsi properans, et mehercule timide. Posthac ad te, aut, si perfidelem habebo, cui dem, scribam plane omnia, aut, si obscure scribam, tu tamen intelleges. In iis epistulis me Laelium, te Furium faciam: cetera erunt ἐν αἰνιγμοῖς. Hic Caecilium colinus et observamus diligenter. 6. Edicta Bibuli audio ad te missa. Iis ardet dolore et ira noster Pompeius.

EPISTULA X. (Ad Att. II. 24.)

De summo desiderio Attici, de Vettii indicio falso in Curionem aliosque adulescentes, et de senatus consulto in Vettium facto, ut is, quod confessus esset se cum telo fuisse, in vincula coiceretur, de Vettio a C. Caesare in contionem producto ejusque indicio non paulum immutato et in alios homines, Lucullum, C. Domitium, in se quoque converso, de eodem Vettio reo apud Crassum de vi, de condicione vitae suae, de desiderio Attici. Scripta epistula est Romae mense Sextili A.U.C. 695 (B.C. 59).

CICERO ATTICO S.

1. Quas Numestio litteras dedi, sic te iis evocabam, ut nihil acrius neque incitatus fieri posset. Ad illam *κέλευσιν* adde etiam, si quid potes. Ac ne sis perturbatus; novi enim te, et non ignoro, quam sit amor omnis sollicitus atque anxius: sed res est, ut spero, non tam exitu molesta, quam aditu. 2. Vettius ille, ille noster index, Caesari, ut perspiciamus, pollicitus est, sese curaturum, ut in aliquam suspicionem facinoris Curio filius adduceretur. Itaque insinuatus in familiaritatem adulescentis, et cum eo, ut res indicat, saepe congressus, rem in eum locum deduxit, ut diceret, sibi certum esse, cum suis servis in Pompeium impetum facere, eumque occidere. Hoc Curio ad patrem detulit, ille ad Pompeium. Res delata ad senatum est. Introductus Vettius primo negabat se umquam cum Curione restitisse, neque id sane diu. Nam statim fidem publicam postulavit. Haud reclamatum est. Tum exposuit, manum fuisse juventutis, duce Curione, in qua Paullus initio fuisset, et Q. Caepio hic Brutus, et Lentulus, flaminis filius, conscio patre. Postea C. Septimium, scribam Bibuli, pugionem sibi a Bibulo attulisse: quod totum irrisum est: Vettio pugionem defuisse, nisi ei consul dedisset: eoque magis id ejectum est, quod a. d. III. Id. Mai. Bibulus Pompeium fecerat certiore, ut caveret insidias: in quo

ei Pompeius gratias egerat. 3. Introductus Curio filius, dixit ad ea, quae Vettius dixerat: maxime in eo tum quidem Vettius est reprehensus, quod dixerat, adolescentium consilium, ut in foro [cum] gladiatoribus Gabinii Pompeium adorirentur; in eo principem Paullum fuisse; quem constabat eo tempore in Macedonia fuisse. Fit senatus consultum, ut Vettius, quod confessus esset se cum telo fuisse, in vincula coiceretur: qui eum emisisset, contra rem publicam esse facturum. Res erat in ea opinione, ut putarent id esse actum, ut Vettius in foro cum pugione, et item servi ejus comprehenderentur cum telis, deinde ille se diceret indicaturum; idque ita actum esset, nisi Curiones rem ante ad Pompeium detulissent. Tum senatus consultum in contione recitatum est. Postero autem die Caesar, is, qui olim, praetor cum esset, Q. Catulum ex inferiore loco jusserat dicere, Vettium in rostra produxit, eumque in eo loco constituit, quo Bibulo consuli aspirare non liceret. Hic ille omnia, quae voluit, de re publica dixit; et qui illuc factus institutusque venisset, primum Caepionem de oratione sua sustulit, quem in senatu acerrime nominarat; ut apparet, noctem et nocturnam deprecationem intercessisse: deinde, quos in senatu ne tenuissima quidem suspicione attigerat, eos nominavit: Lucillum, a quo solitum esse ad se mitti C. Fannium, illum qui in P. Clodium subscripserat; L. Domitium, cujus domum constitutam fuisse, unde eruptio fieret; me non nominavit, sed dixit, consularem disertum, vicinum consulis, sibi dixisse, Ahalam Servilium aliquem aut Brutum opus esse reperiri. Addidit ad extremum, cum, jam dimissa contione, revocatus a Vatinio fuisset, se audisse a Curione, his de rebus conscium esse Pisonem, generum meum, et M. Laterensem. 4. Nunc reus erat apud Crassum Divitem Vettius de vi: et, cum esset damnatus, erat indicium postulaturus: quod si impetrasset, judicia fore videbantur.

Ea nos, utpote qui nihil contemnere solemus, non pertimescebamus. Hominum quidem summa erga nos studia significabantur; sed prorsus vitae tædet: ita sunt omnia omnium miseriarum plenissima. Modo caedem timueramus, quam oratio fortissimi senis Q. Considii discusserat; ea, quam cotidie timere potueramus subito exorta est. Quid quaeris? nihil me infortunatius, nil fortunatius est Catulo, cum splendore vitae, tum occasus tempore. Nos tamen in his miseriis erecto animo et minime perturbato sumus, honestissimæque dignitatem nostram et magna cura tuemur. 5. Pompeius de Clodio jubet nos esse sine cura, et summam in nos benevolentiam omni oratione significat. Te habere consiliorum auctorem, sollicitudinum socium, omni in cogitatione conjunctum, cupio. Qua re, ut Numestio mandavi, tecum ut ageret, item, atque eo, si potest, acrius, te rogo, ut plane ad nos advoles. Respiraro, si te videro.

EPISTULA XI. (Ad Att. II. 22.)

M. Cicero maximo opere cupere se scribit Atticum Romae adesse. Nam se nescire quid P. Clodius acturus sit. Pompeium quidem cum isto vehementer de se egisse, et ita egisse, ut iste denique concessisse dicatur, se tamen omnia parare: rem publicam se nulla ex parte attingere, in causis et in illa sua opera forensi versari et gratia multorum florere: si Atticus adveniat, sibi omnia expedita fore et in eo adventu se omnem spem suam ponere, de rei publicae statu desperato, de rebus domesticis ac familiaribus. Scripsit Romae mense Sextili A.U.C. 695 (B.C. 59).

CICERO ATTICO S.

1. Quam vellem Romae mansisses! Profecto, si hæc fore putassemus. Nam Pulchellum nostrum facillime teneremus aut certe quid esset facturum scire possemus. Nunc se res sic habet: volitat, furit, nihil habet certi: multis denuntiat: quod fors obtu-

lerit, id acturus videtur. Cum videt quo sit in odio status hic rerum, in eos, qui haec egerunt, impetum facturum videtur: cum autem rursus opes et vim exercitus recordatur, convertit se in nos. Nobis autem ipsis cum vim tum iudicium minatur. 2. Cum hoc Pompeius egit et, ut ad me ipse referebat—alium enim habeo neminem testem—vehementer egit, cum diceret in summa se perfidiae et sceleris infamia fore, si mihi periculum crearetur ab eo, quem ipse armasset, cum plebeium fieri passus esset: fidem recepisse sibi et ipsum et Appium de me: hanc si ille non servaret, ita laturum, ut omnes intellegerent nihil sibi antiquius amicitia nostra fuisse. Haec et in eam sententiam cum multa dixisset, aiebat illum primo sane diu multa contra, ad extremum autem manus dedisse et adfirmasse nihil se contra ejus voluntatem esse facturum. Sed postea tamen ille non destitit de nobis asperrime loqui. Quod si non faceret, tamen ei nihil crederemus atque omnia, sicut facimus, pararemus. 3. Nunc ita nos gerimus, ut in dies singulos et studia in nos hominum et opes nostrae augeantur. Rem publicam nulla ex parte attingimus, in causis atque in illa opera nostra forensi summa industria versamur. Quod egregie non modo iis, qui utuntur opera, sed etiam in vulgus gratum esse sentimus. Domus celebratur, occurritur, renovatur memoria consulatus, studia significantur, in eam spem adducimur, ut nobis ea contentio, quae impendet, interdum non fugienda videatur. 4. Nunc mihi et consiliis opus est tuis et amore et fide. Quare advola. Expedita mihi erunt omnia, si te habebo. Multa per Varronem nostrum agi possunt, quae te urgente erunt firmiora, multa ab ipso Publio elici, multa cognosci, quae tibi occulta esse non poterunt: multa etiam—sed absurdum est singula explicare, cum ego requiram te ad omnia. 5. Unum illud tibi persuadeas velim, omnia mihi fore explicata, si te videro: sed totum est in eo, si ante, quam ille ineat

magistratum. Puto Pompeium Crasso urgente, si tu aderis, qui per βωῶπιν ex ipso intellegere possis qua fide ab illis agatur, nos aut sine molestia aut certe sine errore futuros. Precibus nostris et cohortatione non indiges. Quid mea voluntas, quid tempus, quid rei magnitudo postulet intellegis. 6. De re publica nihil habeo ad te scribere, nisi summum odium omnium hominum in eos, qui tenent omnia. Mutationis tamen spes nulla. Sed, quod facile sentias, taedet ipsum Pompeium vehementerque poenitet. Non provideo satis quem exitum futurum putem. Sed certe videntur haec aliquo eruptura. 7. Libros Alexandri, negligentis hominis et non boni poëtae, sed tamen non inutilis, tibi remisi. Numerium Numestium libenter accepi in amicitiam et hominem gravem et prudentem et dignum tua commendatione cognovi.

EPISTULA XII. (Ad Att. II. 23.)

De epistula propter summam occupationem in ambulando dictata, de Cn. Pompeii illiusque partis misera condicione, de ratione sua vivendi, quam jam superiore epistula exposuerat, de P. Clodio sibi minante, de adventu Attici ardentissime a se exspectato. Scripta epistula est Romae mense Sextili A.U.C. 695 (B.C. 59).

CICERO ATTICO S.

1. Numquam ante arbitror te epistulam meam legisse nisi mea manu scriptam. Ex eo colligere poteris quanta occupatione distinear. Nam cum vacui temporis nihil haberem et cum recreandae vocolae causa necesse esset mihi ambulare, haec dictavi ambulans. 2. Primum igitur illud te scire volo, Sampsiceramum, nostrum amicum, vehementer sui status poenitere restituique in eum locum cupere, ex quo decidit, doloremque suum impertire nobis et medicinam interdum aperte quaerere: quam ego posse

inveniri nullam puto: deinde omnes illius partis auctores ac socios, nullo adversario, consenescere, consensionem universorum nec voluntatis nec sermonis majorem umquam fuisse. 3. Nos autem—nam id te scire cupere certo scio—publicis consiliis nullis intersumus totosque nos ad forensem operam laboremque contulimus. Ex quo, quod facile intellegi possit, in multa commemoratione earum rerum, quas gessimus, desiderioque versamur. Sed *βωπίδος* nostrae consanguineus non mediocres terrores jacet atque denuntiat et Sampsiceramo negat, ceteris prae se fert et ostentat. Quam ob rem, si me amas tantum, quantum profecto amas: si dormis, expergi-scere: si stas, ingredi: si ingrederis, curre: si curris, advola. Credibile non est quantum ego in consiliis et prudentia tua, quod maximum est, quantum in amore et fide ponam. Magnitudo rei longam orationem fortasse desiderat, conjunctio vero nostrorum animorum brevitate contenta est. Permagni nostra interest te, si comitiis non potueris, at declarato illo esse Romae. Cura ut valeas.

LIBER II.

EPISTULAE IN EXSILIO SCRIPTAE.

EPISTULA XIII. (Ad Fam. XIV. 4.)

M. Tullius uxori Terentiae scribit se Brundisio per Macedoniam Cyzicum proficisci et sollicitum esse de ipsa et liberis: de servis manu mittendis, de doloris sui solacio, de liberorum fide. Scripta epistula est Brundisii prid. Kal. Mai. A.U.C. 696 (B.C. 58).

TULLIUS S. P. D. TERENTIAE ET TULLIOLAE ET CICERONI SUIS.

1. Ego minus saepe ad vos do litteras, quam possum, propterea quod cum omnia mihi tempora sunt misera, tum vero, cum aut scribo ad vos aut vestras lego, conficior lacrimis, sic ut ferre non possim. Quod utinam minus vitae cupidi fuissemus! - certe nihil, aut non multum in vita mali vidissemus. Quod si nos ad aliquam alicujus commodi aliquando recuperandi spem fortuna reservavit, minus est erratum a nobis: sin haec mala fixa sunt, ego vero te quam primum, mea vita, cupio videre et in tuo complexu emori: quando neque dii, quos tu castissime coluisti, neque homines, quibus ego semper servivi, nobis gratiam retulerunt. 2. Nos Brundisii apud M. Laenium Flaccum dies XIII fuimus, virum optimum, qui periculum fortunarum et capitis sui prae mea salute neglexit, neque legis improbissimae poena deductus est, quo minus hospitii et amicitiae jus officiumque praestaret. Huic utinam aliquando gratiam referre possimus! habebimus quidem semper. 3. Brundisio profecti sumus pridie Kalendas Maii. Per

Macedoniam Cyzicum petebamus. O me perditum! O afflictum! quid nunc rogem te, ut venias, mulierem aegram, et corpore et animo confectam? Non rogem? sine te igitur sim? Opinor, sic agam. Si est spes nostri reditus, eam confirmes et rem adjuves: sin, ut ego metuo, transactum est, quoquo modo potes, ad me fac venias. Unum hoc scito: si te habebo, non mihi videbor plane perisse. Sed quid de Tulliola mea fiet? jam id vos videte: mihi deest consilium. Sed certe, quoquo modo se res habebit, illius misellae et matrimonio et famae serviendum est. Quid? Cicero meus quid aget? Iste vero sit in sinu semper et complexu meo. Non queo plura jam scribere: impedit maeror. Tu quid egeris, nescio: utrum aliquid teneas, an, quod metuo, plane sis spoliata. 4. Pisonem, ut scribis, spero fore semper nostrum. De familia liberata nihil est, quod te moveat. Primum, tuis ita promissum est, te facturam esse, ut quisque esset meritis. Est autem in officio adhuc Orpheus: praeterea magno opere nemo. Ceterorum servorum ea causa est, ut, si res a nobis abisset, liberti nostri essent, si obtinere potuissent: sin ad nos pertinerent, servirent, praeterquam oppido pauci. Sed haec minora sunt. 5. Tu quod me hortaris, ut animo sim magno et spem habeam recuperandae salutis: id velim sit ejusmodi, ut recte sperare possimus. Nunc, miser, quando tuas jam litteras accipiam? quis ad me perferet? quas ego expectassem Brundisii, si esset licitum per nautas, qui tempestatem praetermittere noluerunt. Quod reliquum est, sustenta te, mea Terentia, ut potes. Honestissime viximus: floruimus. Non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit. Peccatum est nullum, nisi quod non una animam cum ornamentis amisimus. Sed si hoc fuit liberis nostris gratius, nos vivere: cetera, quamquam ferenda non sunt, feramus. Atque ego, qui te confirmo, ipse me non possum. 6. Clodium Philetaerum, quod valetudine oculorum

impediebatur, hominem fidelem, remisi. Sallustius officio vincit omnes. Pescennius est perbenevolus nobis: quem semper spero tui fore observantem. Sicca dixerat, se mecum fore: sed Brundisio discessit. Cura, quoad potes, ut valeas: et sic existimes, me vehementius tua miseria, quam mea commoveri. Mea Terentia, fidissima atque optima uxor, et mea carissima filiola, et spes reliqua nostra, Cicero, valete. Pridie Kalendas Maii Brundisio.

EPISTULA XIV. (Ad Att. III. 13.)

M. Cicero Attico significat se propter imminutam spem salutis suae non fore in Epiro, habitis comitiis quod nihil ad se de salute sua scriptum sit, magis etiam desperat, non vult tamen eo accusari, quod adflictus sit in summa desperatione rerum omnium, Cyzicum se proficisci: denique Q. fratrem Attico commendat. Scripsit Thessalonicae Non. Sext. A. U.C. 696 (B.C. 58).

CICERO ATTICO S.

1. Quod ad te scripseram me in Epiro futurum, postea quam extenuari spem nostram et evanescere vidi, mutavi consilium, nec me Thessalonica commovi, ubi esse statueram, quoad aliquid ad me de eo scriberes, quod proximis litteris scripseras, fore uti secundum comitia aliquid de nobis in senatu ageretur: id tibi Pompeium dixisse. Qua de re, quoniam comitia habita sunt tuque nihil ad me scribis, proinde habebō ac si scripsisses nihil esse, neque me temporis non longinqui spe ductum esse moleste feram. Quem autem motum te videre scripseras, qui nobis utilis fore videretur, eum nuntiant qui veniunt nullum fore. In tribunis pl. designatis reliqua spes est: quam si exspectaro, non erit quod putes me causae meae ac voluntati meorum defuisse. 2. Quod me saepe accusas, cur hunc meum casum tam graviter feram, debes ignoscere, cum ita me adflictum

videas, ut neminem umquam nec videris nec audieris. Nam quod scribis te audire me etiam mentis errore ex dolore adfici, mihi vero mens integra est. Atque utinam tam in periculo fuisset! cum ego iis, quibus meam salutem carissimam esse arbitrabar, inimicissimis crudelissimisque usus sum, qui, ut me paulum inclinari timore viderunt, sic impulerunt, ut omni sũo scelere et perfidia abuterentur ad exitium meum. Nunc, quoniam est Cyzicum nobis eundum, quo rarius ad me litterae perferentur, hoc velim diligentius omnia, quae putaris me scire opus esse, perscribas. Quintum fratrem meum fac diligas, quem ego miser si incolumem relinquo, non me totum perisse arbitror. Dat. Non. Sext.

EPISTULA XV. (Ad Att. III. 19.)

Significat M. Cicero quas ob causas jam in Epirum se conferre cogitet, se nolle, quamvis tenui spe adhuc sustentetur, causam suam suorumque deserere: T. Pomponium maximo opere orat et obsecrat, ut se suosque tueatur sibiue pueros cum litteris mittat. Scripsit Thessalonicae XVI. Kal. Oct. A.U.C. 696 (B.C. 58).

CICERO ATTICO S.

1. Quoad ejus modi mihi litterae a vobis adferebantur ut aliquid ex iis esset exspectandum, spe et cupiditate Thessalonicae retentus sum: postea quam omnis actio hujus anni confecta nobis videbatur, in Asiam ire nolui, quod et celebritas mihi odio est et, si fieret aliquid a novis magistratibus, abesse longe nolebam. Itaque in Epirum ad te statui me conferre, non quo mea interesset loci natura, qui lucem omnino fugerem, sed et ad salutem libentissime ex tuo portu proficiscar et, si ea praecisa erit, nusquam facilius hanc miserrimam vitam vel sustentabo vel, quod multo est melius, abjecero. Ero cum paucis: multitudinem dimittam. 2. Me tuae litterae numquam

in tantam spem adduxerunt quantam aliorum. At tamen mea spes etiam tenuior semper fuit quam tuae litterae. Sed tamen, quoniam coeptum est agi, quoquo modo coeptum est et quacumque de causa, non deseram neque optimi atque unici fratris miseras ac luetuosas preces nec Sestii ceterorumque promissa nec spem aerumnosissimae mulieris Terentiae nec miserrimae mulieris Tulliolae obsecrationem et fideles litteras tuas. Mihi Epirus aut iter ad salutem dabit aut quod scripsi supra. 3. Te oro et obsecro, T. Pomponi, si me omnibus amplissimis, carissimis jucundissimisque rebus perfidia hominum spoliatum, si me a meis consiliariis proditum et projectum vides, si intellegis me coactum ut ipse me et meos perderem, ut me tua misericordia juves et Quintum fratrem, qui potest esse salvus, sustentas, Terentiam liberosque meos tueare, me, si putas te istic visurum, expectes, si minus, invisas, si potes, mihique ex agro tuo tantum adsignes, quantum meo corpore occupari potest, et pueros ad me cum litteris quam primum et quam saepissime mittas. Dat. XVI. Kal. Octobr.

EPISTULA XVI. (Ad Fam. XIV. 2.)

Cicero Terentiae brevitatem litterarum excusat, C. Pisonis generi officia laudat, dolet Terentiae vicem, rogat, ut doti parcat et valetudini suae operam det. Scripsit Thessalonicae III. Non. Oct. A.U.C. 696 (B.C. 58).

TULLIUS S. D. TERENTIAE ET TULLIOLAE ET
CICERONI SUIS.

1. Noli putare me ad quemquam longiores epistulas scribere, nisi si quis ad me plura scripsit, cui puto rescribi oportere. Nec enim habeo quod scribam nec hoc tempore quidquam difficilius facio. Ad te vero et ad nostram Tulliolam non queo sine plurimis lacrimis scribere. Vos enim video esse miserrimas, quas ego beatissimas semper esse volui idque praestare de-

bui et, nisi tam timidi fuissetem, praestitissetem. 2. Pisonem nostrum merito ejus amo plurimum. Eum, ut potui, per litteras cohortatus sum gratiasque egi, ut debui. In novis tribūnis pl. intellego spem te habere. Id erit firmum, si Pompeii voluntas erit, sed Crassum tamen metuo. A te quidem omnia fieri fortissime et amantissime video, nec miror, sed mae-reo casum ejus modi, ut tantis tuis miseriis meae miseriae sublevantur. Nam ad me P. Valerius, homo officiosus, scripsit, id quod ego maximo cum fletu legi, quem ad modum a Vestae ad tabulam Valeriam ducta esses. Hem, mea lux, meum desiderium, unde omnes opem petere solebant! te nunc, mea Terentia, sic vexari, sic jacere in lacrimis et sordibus! idque fieri mea culpa, qui ceteros servavi, ut nos periremus!

3. Quod de domo scribis, hoc est, de area, ego verotum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta. Verum haec non sunt in nostra manu. Illud doleo, quae impensa facienda est, in ejus partem te miseram et despoliatam venire. Quod si conficitur negotium, omnia consequemur: sin eadem nos fortuna premet, etiamne reliquias tuas misera proicies? Obsecro te, mea vita, quod ad sumptum attinet, sine alios, qui possunt, si modo volunt, sustinere et valetudinem istam infirmam, si me amas, noli vexare. Nam mihi ante oculos dies noctesque versaris: omnes labores te excipere video: timeo ut sustineas. Sed video in te esse omnia. Qua re ut id, quod speras et quod agis, consequamur, servi valetudini. 4. Ego ad quos scribam nescio, nisi ad eos, qui ad me scribunt, aut ad eos, de quibus ad me vos aliquid scribitis. Longius, quoniam ita vobis placet, non discedam, sed velim quam saepissime litteras mittatis, praesertim, si quid est firminus quod speremus. Valete, mea desideria, valete. D. a. d. III. Nonas Octobres, Thessalonicae.

EPISTULA XVII. (Ad Fam. XIV. 3.)

M. Cicero sua culpa factum esse dolet, ut cum suis in tantas miserias devenerit: Dyrrhachii se recte et posse et velle eorum, quae de salute sua agantur, exitum exspectare scribit: uxorem Romae manere jubet. Scripta epistula est Dyrrhachii prid. Kal. Dec. A.U.C. 696 (B.C. 58).

TULLIUS S. D. TERENTIAE SUAE ET TULLIOLAE ET CICERONI.

1. Accepi ab Aristocrito tris epistulas, quas ego lacrimis prope delevi. Conficior enim maerore, mea Terentia, nec me *meae* miseriae magis excruciant quam tuae vestraeque. Ego autem hoc miserior sum quam tu, quae es miserrima, quod ipsa calamitas communis est utriusque nostrum, sed culpa mea propria est. Meum fuit officium vel legatione vitare periculum vel diligentia et copiis resistere vel cadere fortiter. Hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. 2. Qua re cum dolore conficior tum etiam pudore. Pudet enim me uxori [meae] optimae, suavissimis liberis virtutem et diligentiam non praestitisse. Nam mihi ante oculos dies noctesque versatur squalor vester et maeror et infirmitas valetudinis tuae, spes autem salutis pertenuis ostenditur. Inimici sunt multi, invidi paene omnes. Eicere nos magnum fuit, excludere facile est. Sed tamen quam diu vos eritis in spe, non deficiam, ne omnia mea culpa cecidisse videantur. 3. Ut tuto sim quod laboras, id mihi nunc facillimum est, quem etiam inimici volunt vivere in his tantis miseriis. Ego tamen faciam quae praecipis. Amicis quibus voluisti egi gratias, et eas litteras Dexippo dedi, meque de eorum officio scripsi a te certiolem esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos et officio et ego perspicio et omnes praedicant. Di faxint, ut tali genero mihi praesenti tecum simul et cum liberis nostris frui liceat! Nunc spes reliqua est in novis tribunis pl. et in primis quidem diebus: nam si inveterarit, actum est.

4. Ea re ad te statim Aristocritum misi, ut ad me continuo initia rerum et rationem totius negotii posses scribere, etsi Dexippo quoque ita imperavi, statim huc ut recurreret, et ad fratrem misi, ut crebro tabellarios mitteret. Nam ego eo nomine sum Dyrrhachii hoc tempore, ut quam celerrime quid agatur audiam, et sum tuto: civitas enim haec semper a me defensa est. Cum inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. 5. Quod scribis te, si velim, ad me venturam, ego vero, cum sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. Si perficitis quod agitis, me ad vos venire oportet: sin autem. . . . Sed nihil opus est reliqua scribere. Ex primis aut summum secundis litteris tuis constituere poterimus quid nobis faciendum sit. Tu modo ad me velim omnia diligentissime perscribas, etsi magis jam rem quam litteras debeo expectare. Cura ut valeas et ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse nec umquam fuisse. Vale, mea Terentia, quam ego videre videor itaque debilitor lacrimis. Vale. Pridie Kalendas Decembres.

LIBER III.

EPISTULAE POST REDITUM AB EXSILIO SCRIPTAE.

EPISTULA XVIII. (Ad Att. IV. 1.)

M. Cicero Attico de reditu suo, ad quem conficiendum ille tantum contulerat, gratulatur et quae ipsius condicio sit et quid post reditum suum egerit exponit. Scripta epistula est Romae post Non. Sept. A.U.C. 697 (B.C. 57).

CICERO ATTICO S.

1. Cum primum Romam veni fuitque cui recte ad te litteras darem, nihil prius faciendum mihi putavi quam ut tibi absenti de reditu nostro gratularer. Cognoram enim, ut vere scribam, te in consiliis mihi dandis nec fortiorem nec prudentiorem quam me ipsum nec . . . , etiam pro praeterita mea in te observantia nimium in custodia salutis meae diligentem, eundemque te, qui primis temporibus erroris nostri aut potius furoris particeps et falsi timoris socius fuisses, acerbissime discidium nostrum tulisse plurimumque operae, studii, diligentiae, laboris ad conficiendum reditum meum contulisse. 2. Itaque hoc tibi vere adfirmo, in maxima laetitia et exoptatissima gratulatione unum ad cumulandum gaudium conspectum aut potius complexum mihi tuum defuisse, quem semel nactus numquam dimisero, ac, nisi etiam praetermissos fructus tuae suavitatis praeteriti temporis omnes exegero, profecto hac restitutione fortunae me ipse non satis dignum iudicabo. 3. Nos adhuc in nostro statu, quod difficillime recuperari posse arbitrati sumus, splendorem nostrum illum forensem et

in senatu auctoritatem et apud viros bonos gratiam magis, quam optaramus, consecuti sumus. In re autem familiari, quae quem ad modum fracta, dissipata, direpta sit non ignoras, valde laboramus tuarumque non tam facultatum, quas ego nostras esse judico, quam consiliorum ad colligendas et constituendas reliquias nostras indigemus. 4. Nunc, etsi omnia aut scripta esse a tuis arbitror aut etiam nuntiis ac rumore perlata, tamen ea jam scribam brevi, quae te puto potissimum ex meis litteris velle cognoscere. Pridie Nonas Sext. Dyrrhachio sum profectus, ipso illo die, quo lex est lata de nobis. Brundusium veni Nonis Sext. Ibi mihi Tulliola mea fuit praesto natali suo ipso die, qui casu idem natalis erat et Brundusinae coloniae et tuae vicinae Salutis: quae res animadversa a multitudine summa Brundusinorum gratulatione celebrata est. Ante diem VI. Id. Sext. cognovi, cum Brundusii essem, litteris Quinti fratris mirifico studio omnium aetatum atque ordinum, incredibili concursu Italiae legem comitiis centuriatis esse perlatam. Inde a Brundusinis honestissimis . . . ornatus iter ita feci, ut undique ad me cum gratulatione legati convenirent. 5. Ad urbem ita veni, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit qui mihi ob viam non venerit praeter eos inimicos, quibus id ipsum [se inimicos esse,] non liceret aut dissimulare aut negare. Cum venissem ad portam Capenam, gradus templorum ab infima plebe completi erant, a qua plausu maximo cum esset mihi gratulatio significata, similis et frequentia et plausus me usque ad Capitolium celebravit, in foroque et in ipso Capitolio miranda multitudo fuit: postridie in senatu, qui fuit dies Non. Septembr., senatui gratias egimus. 6. Eo biduo cum esset annonae summa caritas et homines ad theatrum primo, deinde ad senatum concurrissent, impulsu Clodii mea opera frumenti inopiam esse clamarent, cum per eos dies senatus de annona haberetur et ad ejus procuracionem sermone non solum

plebis, verum etiam bonorum Pompeius vocaretur idque ipse cuperet, multitudoque a me nominatim, ut id decernerem, postularet, feci et accurate sententiam dixi, cum abessent consulares, quod tuto se negarent posse sententiam dicere, praeter Messalam et Afranium. Factum est senatus consultum in meam sententiam, ut cum Pompeio ageretur ut eam rem susciperet lexque ferretur: quo senatus consulto recitato cum contio, more hoc insulso et novo, plausum meo nomine recitando dedisset, habui contionem: omnes magistratus praesentes praeter unum praetorem et duos tribunos pl. dederunt. 7. Postridie senatus frequens et omnes consulares nihil Pompeio postulanti negarunt. Ille legatos quindecim cum postularet, me principem nominavit et ad omnia me alterum se fore dixit. Legem consules conscripserunt, qua Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariae toto orbe terrarum daretur: alteram Messius, qui omnis pecuniae dat potestatem et adjungit classem et exercitum et majus imperium in provinciis quam sit eorum, qui eas obtineant. Illa nostra lex consularis nunc modesta videtur, haec Messii non ferenda. Pompeius illam velle se dicit, familiares hanc. Consulares duce Favonio fremunt, nos tacemus et eo magis, quod de domo nostra nihil adhuc pontifices responderunt. Qui si sustulerint religionem, arcam praeclaram habebimus, superficiem consules ex senatus consulto aestimabunt: sin aliter, demolientur, suo nomine locabunt, rem totam aestimabunt. 8. Ita sunt res nostrae, ut in secundis, fluxae, ut in adversis, bonae. In re familiarum valde sumus, ut scis, perturbati. Praeterea sunt quaedam domestica, quae litteris non committo. Quintum fratrem insigni pietate, virtute, fide praeditum sic amo, ut debeo. Te exspecto et oro ut matures venire eoque animo venias, ut me tuo consilio egere non sinas. Alterius vitae quoddam initium ordimur. Jam quidam, qui nos absentes defenderunt, incipiunt praesentibus ocul-

te irasci, aperte invidere. Vehementer te requiramus.

EPISTULA XIX. (Ad Att. IV. 2.)

M. Cicero Attico excusat litterarum raritatem, dein de oratione de domo apud pontifices habita, de contione P. Clodii, de rebus actis in senatu Kal. Octobr., de senatus consulto pridie ejus diei secundum causam suam facto et ad Atticum cum his litteris misso, de aestimatione aedium et villarum suarum iniqua, de cogitatione reliqua sua et domesticarum et forensium rerum. Scripta epistula est Romae mense Octobri A.U.C. 697 (B.C. 57).

CICERO ATTICO S.

1. Si forte rarius tibi a me quam a ceteris litterae redduntur, peto a te, ut id non modo negligentiae meae, sed ne occupationi quidem tribuas: quae etsi summa est, tamen nulla esse potest tanta, ut interrumpat iter amoris nostri et officii mei. Nam ut veni Romam, iterum nunc sum certior factus esse cui darem litteras, itaque has alteras dedi. Prioribus tibi declaravi adventus noster qualis fuisset et quis esset status atque omnes res nostrae quem ad modum essent, ut in secundis, fluxae, ut in adversis, bonae. 2. Post illas datas litteras secuta est summa contentio de domo. Diximus apud pontifices pridie Kal. Octobres. Acta res est accurate a nobis, et si umquam in dicendo fuimus aliquid, aut etiam, si numquam alias fuimus, tum profecto dolor et magnitudo vim quamdam nobis dicendi dedit. Itaque oratio juventuti nostrae deberi non potest, quam tibi, etiam si non desideras, tamen mittam cito. 3. Cum pontifices decreissent ita, SI NEQUE POPULI JUSSU NEQUE PLEBIS SCITU IS, QUI SE DEDICASSE DICERET, NOMINATIM EI REI PRAEFECTUS ESSET NEQUE POPULI JUSSU AUT PLEBIS SCITU ID FACERE JUSSUS ESSET, VIDERI POSSE SINE RELIGIONE EAM PARTEM AREAE MI RESTITUI, mihi facta statim est gratulatio—nemo

enim dubitabat quin domus nobis esset adjudicata—cum subito ille in contionem ascendit, quam Appius ei dedit. Nuntiat inani populo pontifices secundum se decrevisse, me autem vi conari in possessionem venire: hortatur ut se et Appium sequantur et suam Libertatem ut defendant. Hic cum etiam illi infimi partim admirarentur, partim irriderent hominis amentiam, ego statueram illuc non accedere, nisi cum consules ex senatus consulto porticum Catuli restituendam locassent. 4. Kal. Octobr. habetur senatus frequens. Adhibentur omnes pontifices, qui erant senatores, a quibus Marcellinus, qui erat cupidissimus mei, sententiam primus rogatus quaesivit quid essent in decernendo secuti. Tum M. Lucullus de omnium collegarum sententia respondit religionis iudices pontifices fuisse, legis senatum: se et collegas suos de religione statuisset, in senatu de lege statuturos. Quisque horum loco sententiam rogatus multa secundum causam nostram disputavit. Cum ad Clodium ventum est, cupiit diem consumere, neque ei finis est factus, sed tamen, cum horas tris fere dixisset, odio et strepitu senatus coactus est aliquando perorare. Cum fieret senatus consultum in sententiam Marcellini, omnibus praeter unum assentientibus, Serranus intercessit. De intercessione statim ambo consules referre coeperunt. Cum sententiae gravissimae dicerentur, senatui placere mihi domum restitui, porticum Catuli locari, auctoritatem ordinis ab omnibus magistratibus defendi: si qua vis esset facta, senatum existimaturum ejus opera factum esse, qui senatus consulto intercessisset, Serranus pertimuit et Cornicinus ad suam veterem fabulam rediit: abjecta toga se ad generi pedes abjecit. Ille noctem sibi postulavit: non concedebant. Reminiscebantur enim Kal. Januar. Vix tandem illi de mea voluntate concessum est. 5. Postridie senatus consultum factum est id, quod ad te misi. Deinde consules porticum Catuli restituendam loca-

runt: illam porticum redemptores statim sunt demoliti libentissimis omnibus. Nobis superficiem aedium consules de consilii sententia aestimarunt HS. vi-ciens: cetera valde illiberaliter: Tusculanam villam quingentis milibus: Formianum HS. ducentis quin-quaginta milibus. Quae aestimatio non modo ve-herementer ab optimo quoque, sed etiam a plebe re-prehenditur. Dices quid igitur causae fuit? Dicunt illi quidem pudorem meum, quod neque negarim neque vehementius postularim. Sed non est id: nam hoc quidem etiam profuisset. Verum iidem, mi T. Pomponi, iidem, inquam, illi, quos ne tu qui-dem ignoras, qui mihi pinnae inciderant, nolunt eas-dem renasci. Sed, ut spero, jam renascuntur. Tu modo ad nos veni: quod vereor ne tardius inter-ventu Varronis tui nostrique facias. 6. Quoniam acta quae sint habes, de reliqua nostra cogitatione cognosce. Ego me [a] Pompeio legari ita sum pas-sus, ut nulla re impedirer quo minus, si vellem, mihi esset integrum aut, si comitia censorum proximi con-sules haberent, petere [posse] aut votivam legatio-nem suscipere prope omnium fanorum, lucorum. Sic enim nostrae rationes postulabant. Sed volui meam potestatem esse vel petendi vel ineunte aestate ex-eundi, et interea me esse in oculis civium de me optime meritorum non alienum putavi. 7. Ac fo-rensium quidem rerum haec nostra consilia sunt, domesticarum autem valde impedita. Domus aedi-ficatur. Scis quo sumptu, qua molestia reficiatur Formianum, quod ego nec relinquere possum nec vi-dere. Tusculanum proscripsi: suburbano non facile careo. Amicorum benignitas exhausta est in ea re, quae nihil habuit praeter dedecus, quod sensisti tu absens, praesentes, quorum studiis ego et copiis, si esset per meos defensores licitum, facile essem om-nia consecutus. Quo in genere nunc vehementer la-boratur. Cetera, quae me sollicitant, *μυστικώτερα* sunt. Amamur a fratre et a filia. Te expectamus.

EPISTULA XX. (Ad Att. IV. 3.)

M. Cicero Attico, quod credit illum de his rebus a se ipso certio rem fieri velle, de turbis P. Clodii ejusque adsecularum et in area sua et in Catuli porticu et in Q. fratris domo factis et omnino de furoribus Clodii et de rebus postea factis nuntiat, maxime de contentione, quae inter Milonem et Clodium intercedat, postremo de re familiari sua pauca significat. Scriptae sunt litterae Romae a. d. VIII. Kal. Decembr. A.U.C. 697 (B.C. 57).

CICERO ATTICO S.

1. Avere te certo scio cum scire quid hic agatur tum mea a me scire, non quo certiora sint ea, quae in oculis omnium geruntur, si a me scribantur, quam cum ab aliis aut scribuntur tibi aut nuntiantur, verum ut perspicias ex meis litteris quo animo ea feram, quae geruntur, et qui sit hoc tempore aut mentis meae sensus aut omnino vitae status. 2. Armatis hominibus ante diem tertium Non. Novembr. expulsi sunt fabri de area nostra, disturbata porticus Catuli, quae ex senatus consulto consulum locatione reficiebatur et ad tectum paene pervenerat: Quinti fratris domus primo fracta conjectu lapidum ex area nostra, deinde inflammata jussu Clodii, inspectante urbe, conjectis ignibus, magna querela et gemitu, non dicam bonorum, qui nescio an nulli sint, sed plane hominum omnium. Ille demens ruere, post hunc furorem nihil nisi caedem inimicorum cogitare, vicatim ambire, servis aperte spem libertatis ostendere. Etenim antea, cum judicium nolebat, habebat ille quidem difficilem manifestamque causam, sed tamen causam: poterat infitiari, poterat in alios derivare, poterat etiam aliquid jure factum defendere. Post has ruinas, incendia, rapinas, desertus a suis, vix jam Decimum designatorem, vix Gellium retinet, servorum consiliis utitur, videt, si omnes quos vult palam occiderit, nihilo suam causam difficiliorem quam adhuc sit in judicio futuram. 3. Itaque ante diem tertium

Idus Novembr., cum Sacra via descenderem, insecutus est me cum suis. Clamor, lapides, fustes, gladii, hæc improvisa omnia. Discessimus in vestibulum Tettii Damionis. Qui erant mecum, facile operas aditur prohibuerunt. Ipse occidi potuit. Sed ego diæta curari incipio, chirurgiæ taedet. Ille omnium vocibus cum se non ad iudicium, sed ad supplicium præsens trudi videret, omnes Catilinas, Acidinos postea reddidit. Nam Milonis domum, eam, quæ est in Germalò, pridie Idus Novembr. expugnare et incendere ita conatus est, ut palam hora V. cum scutis homines, eductis gladiis, alios cum accensis facibus adduxerit. Ipse domum P. Sullæ pro castris sibi ad eam impugnationem sumpserat. Tum ex Anniana Milonis domo Q. Flaccus eduxit viros acres, occidit homines ex omni latrocinio Clodiano notissimos: ipsum cupivit, sed ille se in interiora aedium Sullæ. Exin senatus postridie Idus: domi Clodius: egregius Marcellinus, omnes acres. Metellus calumnia dicendi tempus exemit adjuvante Appio, etiam hercule familiari tuo, de cuius constantia † virtute verissimæ litteræ. Sestius furege. Ille postea, si comitia sua non fierent, urbi minari. Proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram causam aræ, incendiorum, periculi mei iudicio complecteretur eaque omnia comitiis anteferebat, proscripsit se per omnes dies comitiales de caelo servaturum. 4. Contiones turbulentæ Metelli, temerariæ Appii, furiosissimæ Publii. Hæc tamen summa: nisi Milo in campo obnuntiasset, comitia futura. Ante diem XII. Kal. Decembr. Milo media nocte cum magna manu in campum venit. Clodius, cum haberet fugitivorum delectas copias, in campum ire non est ausus. Milo permansit ad meridiem mirifica hominum lætitia, summa cum gloria: contentio fratrum trium turpis, fracta vis, contemptus furor. Metellus tamen postulat, ut sibi postero die in foro obnuntietur: nihil esse quod in campum nocte veni-

retur: se hora prima in comitio fore. Itaque ante diem XI. Kal. in comitium Milo de nocte venit. Metellus cum prima luce furtim in campum itineribus prope deviis currebat: adsequitur inter lucos hominem Milo, obnuntiat. Ille se recepit, magno et turpi Q. Flacci convicio. Ante diem X. Kal. nundinae: contio biduo nulla. 5. Ante diem VIII. Kal. haec ego scribebam hora noctis nona. Milo campum jam tenebat. Marcellus candidatus ita stertebat, ut ego vicinus audirem. Clodii vestibulum vacuum sane mihi nuntiabatur: pauci pannosi linea lanterna. Meo consilio omnia illi fieri querebantur, ignari quantum in illo heroe esset animi, quantum etiam consilii. Miranda virtus est. Nova quaedam divina mitto. Sed haec summa est: comitia fore non arbitror: reum Publum, nisi ante occisus erit, fore a Milone puto: si se in turba ei jam obtulerit, occisum iri ab ipso Milone video. Non dubitat facere, prae se fert, casum illum nostrum non extimescit. Numquam enim cuiusquam invidi et perfidi consilio est usus nec inerti nobili crediturus. 6. Nos animo dumtaxat vigemus, etiam magis quam cum florebamur re familiari comminuti sumus. Quinti fratris tamen liberalitati pro facultatibus nostris, ne omnino exhaustus essem, illo recusante subsidiis amicorum respondimus. Quid consilii de omni nostro statu capiamus te absente nescimus. Qua re appropera.

EPISTULA XXI. (Ad Q. Fr. II. 3.)

M. Cicero Q. fratri exponit de iudicio T. Milonis a P. Clodio de vi accusati, de rebus in senatu actis, de P. Sestio bis accusato, de senatus consulto VI. Id. Febr. facto, de oratione pro Bestia a se dicta, de rebus domesticis. Scripta epistula est Romae XV. Kal. Mart. A. U. C. 698 (B. C. 56).

MARCUS QUINTO FRATRI SALUTEM.

1. Scripsi ad te antea superiora: nunc cognosce postea quae sint acta. A Kal. Febr. legationes in Idus Febr. reiciebantur. Eo die res confecta non est. A. d. III. Non. Febr. Milo adfuit: ei Pompeius advocatus venit. Dixit Marcellus, a me rogatus. Honestè discessimus. Prodicta dies est in VII. Id. Febr. Interim rejectis legationibus in Idus referebatur de provinciis quaestorum et de ornandis praetoribus. Sed res multis querelis de re publica interponendis nulla transacta est. C. Cato legem promulgavit de imperio Lentulo abrogando. Vestitum filius mutavit. 2. A. d. VII. Id. Febr. Milo adfuit. Dixit Pompeius sive voluit. Nam ut surrexit, operae Clodianaë clamorem sustulerunt, idque ei perpetua oratione contigit, non modo ut acclamatione, sed ut convicio et maledictis impediretur. Qui ut peroravit—nam in eo sane fortis fuit, non est deterritus, dixit omnia atque interdum etiam silentio, cum auctoritate peregerat—sed ut peroravit, surrexit Clodius. Ei tantus clamor a nostris—placuerat enim referre gratiam—ut neque mente nec lingua neque ore consisteret. Ea res acta est, cum H. VI. vix Pompeius perorasset, usque ad H. VIII., cum omnia maledicta, versus denique obscenissimi in Clodium et Clodiam dicerentur. Ille furens et exsanguis interrogabat suos in clamore ipso, “Quis esset qui plebem fame necaret.” Respondebant operae: “Pompeius.” “Quis Alexandream ire cuperet.” Respondebant: “Pompeius.” “Quem ire vellent.” Respondebant: “Crassum.”

Is aderat tum Miloni animo non amico. H. fere IX., quasi signo dato, Clodiani nostros consputare coeperunt. Exarsit dolor. Urguere illi, ut loco nos moverent. Factus est a nostris impetus, fuga operarum. Ejectus de rostris Clodius, ac nos quoque tum fugimus, ne quid in turba. Senatus vocatus in curiam: Pompeius domum. Neque ego tamen in senatum, ne aut de tantis rebus tacerem aut in Pompeio defendendo—nam is carpebatur a Bibulo, Curione, Favonio, Servilio filio—animos bonorum virorum offenderem. Res in posterum dilata est. Clodius in Quirinalia prodixit diem. 3. A. d. VI. Id. Febr. senatus ad Apollinis fuit, ut Pompeius adesset. Acta res est graviter a Pompeio. Eo die nihil perfectum est. A. d. V. Id. Febr. ad Apollinis senatus consultum factum est: EA, QUAE FACTA ESSENT A. D. VI. ID. FEBR., CONTRA REM PUBLICAM ESSE FACTA. Eo die Cato vehementer est in Pompeium invectus et eum oratione perpetua tamquam reum accusavit. De me multa me invito cum mea summa laude dixit. Cum illius in me perfidiam increparet, auditus est magno silentio malevolorum. Respondit ei vehementer Pompeius Crassumque descripsit, dixitque aperte se munitiorem ad custodiendam vitam suam fore, quam Africanus fuisset, quem C. Carbo interemisset. 4. Itaque magnae mihi res jam moveri videbantur. Nam Pompeius haec intellegit nobiscumque communicat, insidias vitae suae fieri, C. Catonem a Crasso sustentari, Clodio pecuniam suppeditari, utrumque et ab eo et a Curione, Bibulo ceterisque suis obtrectatoribus confirmari, vehementer esse providendum ne opprimatur contionario illo populo a se prope alienato, nobilitate inimica, non aequo senatu, juventute improba. Itaque se comparat, homines ex agris arcessit. Operas autem suas Clodius confirmat. Manus ad Quirinalia paratur: in eo multo sumus superiores ipsius copiis. Et magna manus ex Piceno et Gallia exspectatur, ut etiam Catonis ro-

gationibus de Milone et Lentulo resistamus. 5. A. d. III. Id. Febr. Sestius ab indice Cn. Nerio Pupinia de ambitu est postulatus et eodem die a quodam M. Tullio de vi. Is erat aeger. Domum, ut debuimus, ad eum statim venimus eique nos totos tradidimus, idque fecimus praeter hominum opinionem, qui nos ei jure suscensere putabant, ut humanissimi gratissimique et ipsi et omnibus videremur, itaque faciemus. Sed idem Neri index edidit ad adligatos Cn. Lentulum Vatiā et C. Cornelium: † ista ei. Eodem die senatus consultum factum est, UT SODALITATES DECURIATIQUE DISCEDERENT, LEXQUE DE HIS FERRETUR, UT, QUI NON DISCESSISSENT, EA POENA, QUAE EST DE VI, TENERENTUR. 6. A. d. III. Id. Febr. dixi pro Bestia de ambitu apud praetorem Cn. Domitium in foro medio maximo conventu, incidique in eum locum in dicendo, cum Sestius multis in templo Castoris vulneribus acceptis subsidio Bestiae servatus esset. Hic προπονομένην quiddam εὐκαίρως de his, quae in Sestium apparabantur crimina, et eum ornavi veris laudibus, magno adsensu omnium. Res homini fuit vehementer grata. Quae tibi eo scribo, quod me de retinenda Sestii gratia litteris saepe monuisti. 7. Pridie Id. Febr. haec scripsi ante lucem: eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cenaturus. Cetera sunt in rebus nostris hujus modi, ut tu mihi fore diffidenti praedicabas, plena dignitatis et gratiae, quae quidem tua, mi frater, patientia, virtute, pietate, suavitate etiam tibi mihiq̄ sunt restituta. Domus tibi ad lucum Pisonis Luciniana conducta est. Sed, ut spero, paucis mensibus post Kalendas Quinet. in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiae conduxerunt. A te post illam Olbiensem epistulam nullas litteras accepi. Quid agas et ut te oblectes scire cupio maximeque te ipsum videre quam primum. Cura, mi frater, ut valeas, et quamquam est hiems, tamen Sardiniam istam esse cogites. XV. Kalend. Mart.

EPISTULA XXII. (Ad Q. Fr. II. 4.)

M. Cicero Q. fratri scribit de P. Sestio absoluto et de P. Vatino in iudicio Sestiano vexato, de filii studiis, de suae et fraternae domus aedificatione, de Tullia Crassipedi despondenda, de rebus suis. Tum exponit de rebus Romanis et Lentuli Marcellini cos. in coercendis Clodianorum insanis conatibus studium promptum significat. Scripta epistula est Romae mense Martio A.U.C. 698 (B.C. 56).

MARCUS QUINTO FRATRI SALUTEM.

1. Sestius noster absolutus est a. d. II. Id. Mart., et, quod vehementer interfuit rei publicae, nullam videri in ejus modi causa dissensionem esse, omnibus sententiis absolutus est. Illud, quod tibi curae saepe esse intellexeram, ne cui iniquo relinqueremus vituperandi locum, qui nos ingratos esse diceret, nisi illius perversitatem quibusdam in rebus quam humanissime ferremus, scito hoc nos in eo iudicio consecutos esse, ut omnium gratissimi judicaremur. Nam defendendo moroso homini cumulatissime satis fecimus, et, id quod ille maxime cupiebat, Vatinius, a quo palam oppugnabatur, arbitrato nostro concidimus dis hominibusque plaudentibus. Quin etiam Paullus noster cum testis productus esset in Sestium, confirmavit se nomen Vatinii delaturum, si Macer Licinius cunctaretur, et Macer ab Sestii subselliis surrexit ac se illi non defuturum adfirmavit. Quid quaeris? Homo petulans et audax, Vatinus, valde perturbatus debilitatusque discessit. 2. Quintus [filius] tuus, puer optimus, eruditur egregie. Hoc nunc magis animum adverto, quod Tyrannio docet apud me. Domus utriusque nostrum aedificatur strenue. Redemptori tuo dimidium pecuniae curavi. Spero nos ante hiemem contubernales fore. De nostra Tullia, tui mehercule amantissima, spero cum Crassipede nos confecisse. Dies erant duo, qui post Latinas habentur religiosi. Ceterum confectum Latiar erat. [Ep. VI. § 3-7.] 3. Ἀμφιλαφίαν autem illam, quam

tu soles dicere, bono modo desidero, sic prorsus, ut advenientem excipiam libenter, latentem etiam nunc non excitem. Tribus locis aedifico, reliqua reconcinno, vivo paulo liberalius quam solebam: opus erat. Si te haberem, paulisper fabris locum darem. Sed et haec, ut spero, brevi inter nos communicabimus. 4. Res autem Romanae sese sic habent: consul est egregius Lentulus, non impediante collega: sic, inquam, bonus, ut meliorem non viderim. Dies comitiales exemit omnes: nam etiam Latinae instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. 5. Sic legibus perniciosissimis obsistitur, maxime Catonis, cui tamen egregie imposuit Milo noster. Nam ille vindex gladiatorum et bestiariorum emerat de Cosconio et Pomponio bestiarios, nec sine iis armatis umquam in publico fuerat. Hos alere non poterat, itaque vix tenebat. Sensit Milo. Dedit cuidam non familiari negotium, qui sine suspitione emeret eam familiam a Catone. Quae simul atque abducta est, Racilius, qui unus est hoc tempore tribunus pl., rem patefecit eosque homines sibi emptos esse dixit—sic enim placuerat—et tabulam proscript, SE FAMILIAM CATONIANAM VENDITURUM. In eam tabulam magni risus consequebantur. Hunc igitur Catonem Lentulus a legibus removit, et eos, qui de Caesare monstra promulgarunt, quibus intercederet nemo. Nam quod de Pompeio Caninius agit, sane quam refrixit. Neque enim res probatur et Pompeius noster in amicitia P. Lentuli vituperatur et hercule non est idem. Nam apud perditissimam illam atque infimam faecem populi propter Milonem suboffendit, et boni multa ab eo desiderant, multa reprehendunt. Marcellinus autem hoc uno mihi quidem non satis facit, quod eum nimis aspere tractat: quamquam id senatu non invito facit: quo ego me lubentius a curia et ab omni parte rei publicae subtraho. 6. In judiciis ii sumus, qui fuimus: domus celebratur ita, ut cum maxime. Unum accidit im-

prudencia Milonis incommode, de Sex. Clodio, quem neque hoc tempore neque ab imbecillis accusatoribus mihi placuit accusari. Ei tres sententiae deterrimo in consilio defuerunt. Itaque hominem populus revocat et retrahatur necesse est. Non enim ferunt homines, et quia, cum apud suos diceret, paene damnatus est, vident damnatum. Ea ipsa in re Pompeii offensio nobis obstitit. Senatorum enim urna copiose absolvit, equitum adaequavit, tribuni aerarii condemnarunt. Sed hoc incommodum consolantur cotidianae damnationes inimicorum, in quibus me perlubente Sevius adlisus est, ceteri conciduntur. C. Cato contionatus est, se comitia haberi non siturum, si sibi ad populum dies agendi essent exempti. Appius a Caesare nondum redierat. 7. Tuas mirifice litteras exspecto, atque adhuc clausum mare fuisse scio, sed quosdam venisse tamen Olbia dicebant qui te unice laudarent plurimique in provincia fieri dicerent. Eisdem aiebant nuntiare te prima navigatione transmissurum. Id cupio, et, quamquam te ipsum scilicet maxime, tamen etiam litteras tuas ante exspecto. Mi frater, vale.

EPISTULA XXIII. (Ad Att. IV. 5.)

M. Cicero de laudatione C. Caesaris a se scripta, quam cum aliis prius quam cum Attico communicaverat, se excusat et cur reliquis principibus relictis ad hunc se potissimum applicet exponit, dein de rebus domesticis. Scripta epistula est in Antiati mense Aprili A. U. C. 698 (B. C. 56).

CICERO ATTICO S.

1. Ain tu? an me existimas ab ullo malle mea legi probarique quam a te? Cur igitur cuiquam misi prius? Urgebar ab eo, ad quem misi, et non habebam exemplar. Quid? etiam—dudum enim circumrodo quod devorandum est—subturpicula mihi videbatur esse *παλινοδία*. Sed valeant recta, vera,

honestas consilia. Non est credibile quae sit perfidia in istis principibus, ut volunt esse et ut essent, si quidquam haberent fidei. Senseram, noram, inductus, relictus, projectus ab iis, tamen hoc erat in animo, ut cum iis in re publica consentirem. Iidem erant qui fuerant. Vix aliquando te auctore respui.

2. Dices eatenus te suasisse, qua facerem, non etiam ut scriberem. Ego mehercule mihi necessitatem volui imponere hujus novae conjunctionis, ne qua mihi liceret labi ad illos, qui etiam tum, cum misereri mei debent, non desinunt invidere. Sed tamen modici fuimus *ὑποθέσει*, ut scripsi. Erimus uberiores, si et ille libenter accipiet, et ii subringentur, qui villam me moleste ferunt habere, quae Catuli fuerat, a Vettio me emisse non cogitant: qui domum negant oportuisse me aedificare, vendere aiunt oportuisse. Sed quid ad hoc, si quibus sententiis dixi quod et ipsi probarent, laetati sunt tamen me contra Pompeii voluntatem dixisse? Finis sit. Quoniam, qui nihil possunt, ii me nolunt amare, demus operam ut ab iis, qui possunt, diligamur.

3. Dices: vellem jam pridem. Scio te voluisse et me "asinum germanum" fuisse. Sed jam tempus est me ipsum a me amari, quando ab illis nullo modo possum. Domum meam quod crebro invisitis, est mihi valde gratum. Viaticum Crassipes praeripit. Tu de via recta in hortos. Videtur commodius ad te: postridie scilicet: quid enim tua? Sed viderimus. Bibliothecam mihi tui pinxerunt constrictione et sillybis. Eos velim laudes.

EPISTULA XXIV. (Ad Fam. V. 12.)

M. Cicero L. Lucceium scriptorem historicum non ignobilem hac epistula summa arte composita, et, ut ipse lib. *ad Atticum* IV. Ep. 6. ait, valde bella rogat, ut de rebus a se in consulatu suo gestis et de discessu redituque commentarios componet. Scripta epistula est Romae mense Aprili A.U.C. 698 (B.C. 56).

M. C. S. D. L. LUCCEIO Q. F.

1. Coram me tecum eadem haec agere saepe conantem deterruit pudor quidam paene subrusticus; quae nunc expromam absens audacius. Epistula enim non erubescit. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis. Quod etsi mihi saepe ostendis te esse facturum, tamen ignoscas velim huic festinationi meae. Genus enim scriptorum tuorum, etsi erat semper a me vehementer expectatum, tamen vicit opinionem meam meque ita vel cepit vel incendit, ut cuperem quam celerime res nostras monumentis commendari tuis. Neque enim me solum commemoratio posteritatis ad spem quamdam immortalitatis rapit, sed etiam illa cupiditas, ut vel auctoritate testimonii tui, vel iudicio benevolentiae, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur. 2. Neque tamen, haec cum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum et jam institutarum; sed quia videbam, *Italici belli et civilis historiam* jam a te paene esse perfectam: dixeras autem mihi, te reliquas res ordiri: deesse mihi nolui, quin te admonerem, ut cogitares, conjunctene malles cum reliquis rebus nostra contexere, an, ut multi Graeci fecerunt, Callisthenes Troicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numantinum (qui omnes a perpetuis suis historiis ea, quae dixi, bella separaverunt), tu quoque item civilem conjurationem ab hostilibus externisque bellis sejungeres. Equidem ad nostram laudem non multum

video interesse; sed ad properationem meam quiddam interest, non te exspectare, dum ad locum venias, ac statim causam illam totam et tempus arripere. Et simul, si uno in argumento unaque in persona mens tua tota versabitur, cerno jam animo, quanto omnia uberiora atque ornatiora futura sint. Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam (potest enim mihi denegare occupatio tua), deindè etiam, ut ornes mea, postulem. Quid, si illa tibi non tanto opere videntur ornanda? 3. Sed tamen, qui semel verecundiae fines transierit, eum bene et naviter oportet esse impudentem. Itaque te plane etiam rogo, ut et ornes ea vehementius etiam, quam fortasse sentis, et in eo leges historiae neglegas gratiamque illam, de qua suavissime quodam in prooemio scripsisti, a qua te flecti non magis potuisse demonstras, quam Herculem Xenophontium illum a voluptate, si me tibi vehementius commendabit, ne aspernere, amorique nostro plusculum etiam, quam concedat veritas, largiare. Quod si te adducemus, ut hoc suscipias, erit, ut mihi persuadeo, materies digna facultate et copia tua. 4. A principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse: in quo et illa poteris uti civilium commutationum scientia vel in explicandis causis rerum novarum vel in remediis incommodorum, cum et reprehendes ea, quae vituperanda duces, et, quae placebunt, exponendis rationibus comprobabis, et, si liberius, ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, proditionem notabis. Multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cujusdam voluptatis, quae vehementer animos hominum in legendo tenere possit. Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris, quam temporum varietates fortunaeque vicissitudines: quae etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundae. Habet

enim praeteriti doloris secura recordatio delectationem. 5. Ceteris vero, nulla perfunctis propria molestia, casus autem alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est jucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, posteaquam ei percontanti dictum est, clipeum esse salvum, ut etiam in vulneris dolore aequo animo cum laude moreretur. Cujus studium in legendo non erectum Themistocli fuga redituque tenetur? Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione fastorum. At viri saepe excellentis ancipites varique casus habent admirationem, expectationem, laetitiam, molestiam, spem, timorem: si vero exitu notabili concluduntur, expletur animus jucundissima lectionis voluptate. 6. Quo mihi acciderit optatius, si in hac sententia fueris, ut a continentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas hanc quasi fabulam rerum eventorumque nostrorum: habet enim varios actus multasque actiones et consiliorum et temporum. Ac non vereor, ne assentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar, cum hoc demonstrem, me a te potissimum ornari celebrarique velle. Neque enim tu is es, qui, qui sis, nescias, et qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos, quam eos, qui laudent, assentatores arbitrare: neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternae gloriae per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenii gloriam consequatur. 7. Neque enim Alexander ille gratiae causa ab Apelle potissimum pingi et a Lysippo fingi volebat; sed quod illorum artem cum ipsis, tum etiam sibi gloriae fore putabat. Atque illi artifices corporis simulacra ignotis nota faciebant: quae vel si nulla sint, nihilo sint tamen obscuriores clari viri. Nec minus est Spartiates Agesilaus ille perhibendus, qui

neque pictam neque fictam imaginem suam passus est esse, quam qui in eo genere elaborarunt. Unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium statuasque superavit. Atque hoc praestantius mihi fuerit et ad laetitiam animi et ad memoriae dignitatem, si in tua scripta pervenero, quam si in ceterorum, quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum, sicut Timoleonti a Timaeo, aut ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarissimi et spectatissimi viri, et in re publica maximis gravissimisque causis cogniti atque in primis probati: ut mihi non solum praeconium, quod, cum in Sigaeum venisset Alexander, ab Homero Achilli tributum esse dixit, sed etiam grave testimonium impertitum clari hominis magnique videatur. Placet enim Hector ille mihi Naevianus, qui non tantum *laudari* se laetatur, sed addit etiam, *a laudato viro*. 8. Quod si a te non impetro, hoc est, si quae te res impedierit (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem abs te non impetrare), cogar fortasse facere, quod nonnulli saepe reprehenderunt: scribam ipse de me: multorum tamen exemplo et clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, haec sunt in hoc genere vitia. Et verecundius ipsi de sese scribant necesse est, si quid est laudandum, et praetereant, si quid reprehendendum est. Accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant et dicant, verecundiores esse praecones ludorum gymnicorum, qui, cum ceteris coronas imposuerint victoribus eorumque nomina magna voce pronuntiarint, cum ipsi ante ludorum missionem corona donentur, alium praecone adhibeant, ne sua voce ipsi se victores esse praedicent. 9. Haec nos vitare cupimus et, si recipis causam nostram, vitabimus; idque ut facias, rogamus. Ac ne forte mirere, cur, cum mihi saepe ostenderis, te accuratissime nostrorum temporum consilia atque eventus litteris mandaturum, a te id nunc

tanto opere et tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua initio scripsi, festinatio-
nis, quod alacres animo sumus; ut et ceteri, viventi-
bus nobis, ex libris tuis nos cognoscant, et nosmet-
ipsi vivi gloriola nostra perfruamur. 10. His de
rebus quid acturus sis, si tibi non est molestum, re-
scribas mihi velim. Si enim suscipis causam, con-
ficiam commentarios rerum omnium: sin autem dif-
fers me in tempus aliud, coram tecum loquar. Tu
interea non cessabis, et ea, quae habes instituta, per-
polies nosque diliges. [Vale.]

EPISTULA XXV. (Ad Fam. VII. 1.)

M. Cicero probat, quod M. Marius ludos a Pompeio II.
cos. editos spectatum non venerit. Se quoque interea Caninii
causam egisse narrat et optare se ait, ut, omissis rebus fo-
rensibus, libere possit in villis et cum Mario vivere. Scripta
est epistula A. U. C. 699 (B. C. 55).

M. CICERO S. D. M. MARIO.

1. Si te dolor aliquis corporis aut infirmitas vale-
tudinis tuae tenuit, quo minus ad ludos venires, for-
tunae magis tribuo, quam sapientiae tuae; sin haec,
quae ceteri mirantur, contemnenda duxisti, et, cum
per valetudinem posses, venire tamen noluisti; utrum-
que laetor, et sine dolore corporis te fuisse, et animo
valuisse, cum ea, quae sine causa mirantur alii, ne-
glexeris; modo, ut tibi constiterit fructus otii tui;
quo quidem tibi perfrui mirifice licuit, cum esses in
ista amoenitate paene solus relictus. Neque tamen
dubito, quin tu in illo cubiculo tuo, ex quo tibi Sta-
bianum perforasti et patefecisti Misenum, per eos
dies matutina tempora lectiunculis consumpseris:
cum illi interea, qui te istic reliquerant, spectarent
communes mimos semisomni. Reliquas vero partes
diei tu consumebas his delectationibus, quas tibi ipse

ad arbitrium tuum compararas; nobis autem erant ea perpetienda, quae scilicet Sp. Maecius probavisset.

2. Omnino, si quaeris, ludi apparatissimi: sed non tui stomachi: conjecturam enim facio de meo. Nam primum honoris causa in scaenam redierant ii, quos ego honoris causa de scaena decessisse arbitrabar. Deliciae vero tuae, noster Aesopus, ejusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret. Is jurare cum coepisset, vox eum defecit in illo loco: **SI SCIENS FALLO**. Quid tibi ego alia narrem? Nosti enim reliquos ludos: quid? ne id quidem leporis habuerunt, quod solent mediocres ludi. Apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito, quin animo aequissimo carueris. Quid enim delectationis habent sexcenti muli in *Clytaemnestra*? aut in *Equo Trojano* craterarum tria milia? aut armatura varia peditatus et equitatus in aliqua pugna? quae popularem admirationem habuerunt; delectationem tibi nullam attulissent.

3. Quod si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dummodo is tibi quidvis potius, quam orationes meas legerit: ne tu haud paulo plus, quam quisquam nostrum, delectationis habuisti. Non enim te puto Graecos aut Oscos ludos desiderare; praesertim cum Oscos ludos vel in senatu nostro spectare possis, Graecos ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam via Graeca ire soleas. Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? in quibus ipse Pompeius confitetur se et operam et oleum perdidisse. Reliquae sunt venationes binae per dies quinque; magnificae, nemo negat. Sed quae potest homini esse polito delectatio, cum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur, aut praeclara bestia venabulo transverberatur? Quae tamen, si videnda sunt, saepe vidisti: neque nos, qui haec spectavimus, quidquam novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit: in quo admiratio magna vulgi atque turbae, delectatio nulla exstitit. Quin

etiam misericordia quaedam consecuta est atque opinio ejusmodi, esse quamdam illi beluae cum genere humano societatem. 4. His ego tamen diebus, ludis scaenicis, ne forte videar tibi non modo beatus, sed liber omnino fuisse, dirupi me paene in iudicio Galli Caninii, familiaris tui. Quod si tam facilem populum haberem, quam Aesopus habuit: libenter mehercule artem desinerem tecumque et cum similibus nostri viverem. Nam me cum antea taedebat, cum et aetas et ambitio me hortabatur, et licebat denique, quem nolebam, non defendere: tum vero hoc tempore vita nulla est. Neque enim fructum ullum laboris exspecto, et cogor nonnumquam homines non optime de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. 5. Itaque quaero causas omnes aliquando vivendi arbitrato meo; teque et istam rationem otii tui et laudo vehementer et probo: quodque nos minus intervisis, hoc fero animo aequiore, quod, si Romae esses, tamen neque nos lepore tuo neque te (si qui est in me) meo frui liceret propter molestissimas occupationes meas; quibus si me relaxaro (nam, ut plane exsolvam, non postulo), te ipsum, qui multos annos nihil aliud commentaris, docebo profecto, quid sit humaniter vivere. Tu mihi modo istam imbecillitatem valetudinis tuae sustenta et tuere, ut facis, ut nostras villas obire, et mecum simul lecticula concursare possis. 6. Haec ad te pluribus verbis scripsi, quam soleo, non otii abundantia, sed amoris erga te, quod me quadam epistula subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid ejusmodi scriberem, quo minus te praetermissey ludos paeniteret. Quod si assecutus sum, gaudeo: sin minus, hoc me tamen consolor, quod posthac ad ludos venies, nosque vises, neque in epistulis relinques meis spem aliquam delectationis tuae. [Vale.]

EPISTULA XXVI. (Ad Fam. VII. 5.)

M. Cicero C. Trebatium Testam jure consultum diligentissime C. Caesari Galliarum procos. commendat. Scripta epistula est Romae mense Martio A. U. C. 700 (B. C. 54).

CICERO S. D. CAESARI IMPER.

1. Vide, quam mihi persuaserim, te me esse alterum, non modo in his rebus, quae ad me ipsum, sed etiam in iis, quae ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram, quocumque exirem, mecum ducere, ut eum meis omnibus studiis, beneficiis quam ornatissimum domum reducerem. Sed posteaquam et Pompeii commoratio diuturnior erat, quam putaram, et mea quaedam tibi non ignota dubitatio aut impedire profectionem meam videbatur aut certe tardare: vide, quid mihi sumpserim. Coepi velle, ea Trebatium expectare a te, quae sperasset a me. Neque mehercule minus ei prolixè de tua voluntate promisi, quam eram solitus de mea polliceri. 2. Casus vero mirificus quidam intervenit, quasi vel testis opinionis meae vel sponsor humanitatis tuae. Nam cum de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratius domi meae, litterae mihi dantur a te: quibus in extremis scriptum erat: *M. Orfium, quem mihi commendas, vel regem Galliae faciam, vel hunc Leptae delega, si vis. Tu ad me alium mitte, quem ornem.* Sustulimus manus et ego et Balbus. Tanta fuit opportunitas, ut illud nescio quod, non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo mittendum duxerim. 3. Hunc, mi Caesar, sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia, quae per me possis adduci, ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas. De quo tibi homine haec spondeo non illo vetere verbo meo, quod, cum ad te de Milone scripsissem, jure lusisti, sed more Romano, quo modo homines non

inepti loquuntur; probiorem hominem, meliorem virum, pudentio rem esse neminem. Accedit etiam, quod familiam ducit in jure civili, singularis memoria, summa scientia. Huic ego neque tribunatum, neque praefecturam neque ullius beneficii certum nomen peto: benevolentiam tuam et liberalitatem peto: neque impedio, quo minus, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolae insignibus: totum denique hominem tibi ita trado de manu (ut aiunt) in manum tuam istam et victoria et fide praestantem. Sumus enim putidiusculi, quamquam per te vix licet: verum, ut video, licebit. Cura, ut valeas, et me, ut amas, ama.

EPISTULA XXVII. (Ad Fam. I. 9.)

Sese excusans demonstrat cur in gratiam cum Caesare, Vatinio, Crasso redierit, de scriptis suis, de P. Lentuli rebus domesticis, de Q. fratris negotio, de suo in Lentulo studio, de Appii successionem, de publicanis non offendendis. Scripta epistula est Romae exeunte mense Octobri A. U. C. 700 (B. C. 54).

M. T. C. S. D. P. LENTULO IMPERATORI.

1. Perjucundae mihi fuerunt litterae tuae; quibus intellexi, te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam benevolentiam, cum illud ipsum gravissimum et sanctissimum nomen pietatis levius mihi meritis erga me tuis esse videatur? Quod autem tibi grata mea erga te studia scribis esse, facis tu quidem abundantia quadam amoris, ut etiam grata sint ea, quae praetermitti sine nefario scelere non possunt. Tibi autem multo notior atque illustrior meus in te animus esset, si hoc tempore omni, quo disjuncti fuimus, et una et Romae fuissemus. 2. Nam in eo ipso, quod te ostendis esse facturum, quodque et in primis potes, et ego a te vehementer exspecto, in sententiis senatoriis et in omni actione

atque administratione rei publicae floruissemus. De qua ostendam equidem paulo post, qui sit meus sensus et status, et rescribam tibi ad ea, quae quaeris : sed certe et ego te auctore amicissimo ac sapientissimo, et tu me consiliario fortasse non imperitissimo, fideli quidem et benevolo certe, usus esses : quamquam tua quidem causa, te esse imperatorem provinciamque bene gestis rebus cum exercitu victore obtinere, ut debeo, laetor : sed certe, qui tibi ex me fructus debentur, eos uberiores et praesentiores praesens capere potuisses. In eis vero ulciscendis, quos tibi partim inimicos esse intellegis propter tuam propugnationem salutis meae, partim invidere propter illius actionis amplitudinem et gloriam, mirificum me tibi comitem praeuissem : quamquam ille perennis inimicus amicorum suorum, qui, tuis maximis beneficiis ornatus, in te potissimum fractam illam et debilitatam vim suam contulit, nostram vicem ultus est ipse sese. Ea est enim conatus, quibus patefactis, nullam sibi in posterum non modo dignitatis, sed ne libertatis quidem partem reliquit.

3. Te autem etsi mallet in meis rebus expertum, quam etiam in tuis, tamen in molestia gaudeo, eam fidem cognosse hominum, non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram. De qua ratione tota jam videtur mihi exponendi tempus dari, ut tibi rescribam ad ea, quae quaeris.

4. Certiorem te per litteras scribis esse factum, me cum Caesare et cum Appio esse in gratia : teque id non reprehendere ascribis. Vatinium autem, scire te velle ostendis, quibus rebus adductus defenderim et laudarim. Quod tibi ut planius exponam, altius paulo rationem consiliorum meorum repetam, necesse est.

Ego me, Lentule, initio rerum atque actionum tuarum, non solum meis, sed etiam rei publicae restitutum putabam, et, quoniam tibi incredibilem quemdam amorem et omnia in te ipsum summa ac singularia studia deberem, rei publicae, quae te in

me restituendo multum adjuvisset, eum certe me animum merito ipsius debere arbitrabar, quem antea tantummodo communi officio civium, non alicui erga me singulari beneficio debitum praestitissem. Hac me mente fuisse, et senatus ex me, te consule, audivit, et tu in nostris sermonibus collocutionibusque ipse vidisti. 5. Etsi jam primis temporibus illis, multis rebus meus offendebatur animus, cum, te agente de reliqua nostra dignitate, aut occulta nonnullorum odia aut obscura in me studia cernebam. Nam neque de monumentis meis ab iis adjutus es, a quibus debuisti, neque de vi nefaria, qua cum fratre eram domo expulsus, neque hercule in iis ipsis rebus, quae, quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariae, tamen a me minimi putabantur in meis damnis, ex auctoritate senatus sarcientiis, eam voluntatem, quam exspectaram, praestiterunt. Quae cum viderem (neque enim erant obscura), non tamen tam acerba mihi haec accidebant, quam erant illa grata, quae fecerant. 6. Itaque quamquam et Pompeio plurimum, te quidem ipso praedicatore ac teste, debebam, et eum non solum beneficio, sed amore etiam et perpetuo quodam iudicio meo diligebam: tamen non reputans, quid ille vellet, in omnibus meis sententiis de re publica pristinis permanebam. 7. Ego sedente Cn. Pompeio, cum, ut laudaret P. Sextium, introisset in Urbem dixissetque testis Vatinius, me, fortuna et felicitate C. Caesaris commotum, illi amicum esse coepisse, dixi, me M. Bibuli fortunam, quam ille afflictam putaret, omnium triumphis victoriisque anteferre: dixique eodem teste, alio loco, eosdem esse, qui Bibulum exire domo prohibuissent, et qui me coëgissent. Tota vero interrogatio mea nihil habuit, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate animoque maximo, de vi, de auspiciis, de donatione regnorum. 8. Neque vero hac in causa modo, sed constanter ac saepe in senatu. Quin et

iam, Marcellino et Philippo consulibus, Nonis April. mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, Idibus Maiis referretur. Num potui magis in arcem illius causae invadere, aut magis oblivisci temporum meorum, meminisse actionum? Hac a me sententia dicta, magnus animorum factus est motus, cum eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum numquam putaram. 9. Nam hoc senatusconsulto in meam sententiam factò, Pompeius, cum mihi nihil ostendisset se esse offensum, in Sardiniam et in Africam profectus est, eoque itinere Lucam ad Caesarem venit. Ibi multa de mea sententia questus est Caesar, quippe qui etiam Ravennae Crassum ante vidisset, ab eoque in me esset incensus. Sane moleste Pompeium id ferre constabat, quod ego, cum audissem ex aliis, maxime ex meo fratre cognovi. Quem cum in Sardinia Pompeius paucis post diebus, quam Luca discesserat, convenisset: Te, inquit, ipsum cupio: nihil opportunius potuit accidere: nisi cum Marco fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spondisti. Quid multa? questus est graviter: sua merita commemoravit: quid egisset saepissime de actis Caesaris cum ipso meo fratre, quidque sibi is de me recepisset, in memoriam redegit: seque, quae de mea salute egisset, voluntate Caesaris egisse, ipsum meum fratrem testatus est; cujus causam dignitatemque mihi ut commendaret, rogavit, ut eam ne oppugnarem, si nollem aut non possem tueri. 10. Haec cum ad me frater pertulisset, et cum ante tamen Pompeius ad me cum mandatis Vibullium misisset, ut integrum mihi de causa Campana ad suum redditum reservarem: collegi ipse me, et cum ipsa quasi re publica collocutus sum, ut mihi, tam multa pro se perperso atque perfuncto concederet, ut officium meum memoremque in bene meritos animum fidemque fratris mei praestarem, eumque, quem bonum civem semper habuisset, bonum virum esse pa-

teretur. In illis autem meis actionibus sententiisque omnibus, quae Pompeium videbantur offendere, certorum hominum, quos jam debes suspicari, sermones referebantur ad me; qui cum illa sentirent in re publica, quae ego agebam, semperque sensissent: me tamen non satisfacere Pompeio Caesaremque inimicissimum mihi futurum, gaudere se aiebant. Erat hoc mihi dolendum: sed multo illud magis, quod inimicum meum (meum autem? immo vero legum, iudiciorum, otii, patriae, bonorum omnium), sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fovebant, sic me praesente osculabantur, non illi quidem ut mihi stomachum facerent, quem ego funditus perdididi, sed certe, ut facere se arbitrarentur. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspectis rebus meis omnibus rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium, quam tibi, si potero, breviter exponam.

11. Ego si ab improbis et perditis civibus rem publicam teneri viderem, sicut et meis temporibus scimus, et nonnullis aliis accidisse accepimus, non modo praemiis, quae apud me minimum valent, sed ne periculis quidem compulsus ullis, quibus tamen moventur etiam fortissimi viri, ad eorum causam me adjungerem, ne si summa quidem eorum in me merita constarent. Cum autem in re publica Cn. Pompeius princeps esset, vir is, qui hanc potentiam et gloriam maximis in rem publicam meritis praestantissimisque rebus gestis esset consecutus, cujusque ego dignitatis ab adulescentia fautor, in praetura autem et in consulatu adjutor etiam exstitissem: cumque idem auctoritate et sententia per se, consiliis et studiis tecum me adjuvisset meumque inimicum unum in civitate haberet inimicum: non putavi famam inconstantiae mihi pertimescendam, si quibusdam in sententiis paulum me immutassem meamque voluntatem ad summi viri de meque optime meriti dignitatem aggregassem. 12. In hac sententia com-

plectendus erat mihi Caesar, ut vides, in conjuncta et causa et dignitate. Hic multum valuit cum vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi et Q. fratri cum Caesare fuisse, tum humanitas ejus ac liberalitas, brevi tempore et litteris et officiis perspecta nobis et cognita. Vehementer etiam res ipsa publica me movit, quae mihi videbatur contentionem, praesertim maximis rebus a Caesare gestis, cum illis viris nolle fieri et, ne fieret, vehementer recusare. Gravissime autem me in hanc mentem impulit et Pompeii fides, quam de me Caesari dederat, et fratris mei, quam Pompeio. Erant praeterea haec animadvertenda in civitate, quae sunt apud Platonem nostrum scripta divinitus: Quales in re publica principes essent, tales reliquos solere esse cives. Tenebam memoria, nobis consulibus, ea fundamenta jacta ex Kalendis Januariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, Nonis Decembribus tantum vel animi fuisse in illo ordine vel auctoritatis. Idemque memineram, nobis privatis usque ad Caesarem et Bibulum consules, cum sententiae nostrae magnum in senatu pondus haberent, unum fere sensum fuisse bonorum omnium. 13. Postea, cum tu Hispaniam citiorem cum imperio obtineres, neque res publica consules haberet, sed mercatores provinciarum et seditionum servos ac ministros, jecit quidam casus caput meum, quasi certaminis causa, in mediam contentionem dissensionemque civilem. Quo in discrimine cum mirifica senatus, incredibilis Italiae totius, singularis omnium bonorum consensio in me tuendo exstitisset: non dicam, quid acciderit (multorum est enim et varia culpa): tantum dicam brevi, non mihi exercitum, sed duces defuisse. In quo, ut jam sit in iis culpa, qui me non defenderunt; non minor est in iis, qui reliquerunt: et, si accusandi sunt, si qui perstimuerunt, magis etiam reprehendendi, si qui se timere simularunt. Illud quidem certe nostrum consilium jure laudandum est, qui meos cives, et a me

conservatos et me servare cupientes, spoliatos ducibus, servis armatis obici noluerim, declararique maluerim, quanta vis esse potuisset in consensu bonorum, si iis pro me stante pugnare licuisset, cum afflictum excitare potuissent. Quorum quidem animum tu non perspexisti solum, cum de me ageres, sed etiam confirmasti atque tenuisti. 14. Qua in causa (non modo non negabo, sed etiam semper et meminero et praedicabo libenter) usus es quibusdam nobilissimis hominibus, fortioribus in me restituendo, quam fuerant iidem in tenendo : qua in sententia si constare voluissent, suam auctoritatem simul cum salute mea recuperassent. Recreatis enim bonis viris consulatu tuo, et constantissimis atque optimis actionibus tuis excitatis, Cn. Pompeio praesertim ad causam adjuncto : cum etiam Caesar, rebus maximis gestis, singularibus ornatus et novis honoribus ac iudiciis senatus, ad auctoritatem ejus ordinis adjungeretur ; nulli improbo civi locus ad rem publicam violandam esse potuisset. 15. Sed attende, quaeso, quae sint consecuta. Primum ille fur muliebrium religionum, qui non pluris fecerat Bonam Deam, quam tres sorores, impunitatem est illorum sententiis assecutus, qui (cum tribunus plebis poenas a seditioso civi per bonos viros iudicio persequi vellet) exemplum praeclarissimum in posterum vindicandae seditionis de re publica sustulerunt : iidemque postea, non meum monumentum (non enim illae manubiae meae, sed operis locatio mea fuerat), monumentum vero senatus hostili nomine et cruentis inustum litteris esse passi sunt. Qui me homines quod salvum esse voluerunt, est mihi gratissimum : sed vellem non solum salutis meae, quemadmodum medici, sed, ut aliptae, etiam virium et coloris rationem habere voluissent : nunc, ut Apelles Veneris caput et summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis incohatam reliquit, sic quidam homines in capite meo solum elaborarunt, reliquum

corpus imperfectum ac rude reliquerunt. 16. In quo ego spem fefelli non modo invidorum, sed etiam inimicorum meorum: qui de uno acerrimo et fortissimo viro meoque iudicio omnium magnitudine animi et constantia praestantissimo, Q. Metello, Lucii filio, quondam falsam opinionem acceperant; quem post reditum dictitant fracto animo et demisso fuisse. Est vero probandum, qui et summa voluntate cesserit, et egregia animi alacritate abfuerit, neque sane redire curarit, eum ob id ipsum fractum fuisse, in quo cum omnes homines, tum M. illum Scaurum, singularem virum, constantia et gravitate superasset. Sed, quod de illo acceperant aut etiam suspicabantur, de me idem cogitabant, abjectiore animo me futurum, cum res publica maiorem etiam mihi animum, quam umquam habuissem, daret; quae declarasset, se non potuisse me uno civi carere: cumque Metellum unius tribuni plebis rogatio, me universa res publica, duce senatu, comitante Italia, promulgantibus omnibus, referente consule, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus incumben- tibus, omnibus denique suis viribus recuperavisset. 17. Neque vero ego mihi postea quidquam assumpsi, neque hodie assumo, quod quemquam malevolentissimum jure possit offendere: tantum enitor, ut neque amicis neque etiam alienioribus opera, consilio, labore desim. Hic meae vitae cursus offendit eos fortasse, qui splendorem et speciem hujus vitae intuentur, sollicitudinem autem et laborem perspicere non possunt. Illud vero non obscure queruntur, in meis sententiis, quibus ornem Caesarem, quasi desciscere me a pristina causa. Ego autem cum illa sequor, quae paulo ante proposui, tum hoc non in postremis, de quo coeperam exponere. Non offendes eundem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti: qui confirmatus consulatu nostro, nonnumquam postea interruptus, afflictus ante te consulem, recreatus abs te totus est, nunc ab iis, a quibus tuendus fuerat, dere-

lictus: idque non solum fronte atque vultu, quibus simulatio facillime sustinetur, declarant ii, qui tum nostro illo statu optimates nominabantur, sed etiam sententia saepe jam tabellaque docuerant. 18. Itaque tota jam sapientium civium, qualem me et esse et numerari volo, et sententia et voluntas mutata esse debet. Id enim jubet idem ille Plato, quem ego vehementer auctorem sequor: tantum contendere in re publica, quantum probare tuis civibus possis; vim neque parenti neque patriae afferri oportere. Atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendae rei publicae fuisse: quod, cum offendisset populum Atheniensem prope jam desipientem senectute, cumque eum nec persuadendo, nec cogendo regi posse vidisset, cum persuaderi posse diffideret, cogi fas esse non arbitraretur: Mea ratio fuit alia, quod, neque desiciente populo, neque integra re mihi ad consulendum, capesseremne rem publicam, implicatus tenebar. Sed laetatus tamen sum, quod mihi liceret in eadem causa et mihi utilia et cuivis bono recta defendere. Huc accessit commemoranda quaedam et divina Caesaris in me fratremque meum liberalitas: qui mihi, quascumque res gereret, tuendus esset: nunc in tanta felicitate tantisque victoriis, etiamsi in nos non is esset, qui est, tamen ornandus videretur. Sic enim te existimare velim; cum a vobis, meae salutis auctoribus, discesserim, neminem esse, cujus officiis me tam esse devinctum non solum confitear, sed etiam gaudeam.

19. Quod quoniam tibi exposui, facilia sunt ea, quae a me de Vatinius et de Crasso requiris. Nam de Appio quod scribis, sicuti de Caesare, te non reprehendere: gaudeo consilium tibi probari meum. De Vatinius autem, primum reditus intercesserat in gratiam per Pompeium, statim ut ille praetor est factus, cum quidem ego ejus petitionem gravissimis in senatu sententiis oppugnassem, neque tam illius laedendi causa, quam defendendi atque ornandi Ca-

tonis: post autem Caesaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. Cur autem laudarim, peto a te, ut id a me neve in hoc reo, neve in aliis requiras: ne tibi ego idem reponam, cum vereris: tametsi possum vel absenti. Recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris. Nec hoc pertimueris; nam a me ipso laudantur et laudabuntur iidem. Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus, de quo in iudicio, cum illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod in Eunuchio parasitus suaderet militi:

Ubi nómínabit Phaédriam, tu Pámphilam continuo. Si quando illa dicet: Phaédriam intrómittamus cómissatum; tu: Pámphilam cantátum provocémus: si laudábit haec illíus formam: tu hújus contra. Dénique tu pár pari reférto, quod eam mórdeat.

Sic petivi a iudicibus, ut, quoniam quidam nobiles homines et de me optime meriti nimis amarent inimicum meum, meque inspectante saepe eum in senatu modo severe seducerent, modo familiariter atque hilare amplexarentur; quoniamque illi haberent suum Publium, darent mihi ipsi alium Publium, in quo possem illorum animos mediocriter lacesitus leviter repungere. Neque solum dixi, sed etiam saepe facio, diis hominibusque approbantibus. 20. Habes de Vatinio, cognosce de Crasso. Ego, cum mihi cum illo magna jam gratia esset, quod ejus omnes gravissimas injurias communis concordiae causa voluntaria quadam oblivione contriveram, repentinam ejus defensionem Gabinii, quem proximis superioribus diebus acerrime oppugnasset, tamen, si sine ulla mea contumelia suscepisset, tulissem: sed, cum me disputantem, non lacescentem laesisset, exarsi, non solum praesenti, credo, iracundia (nam ea tam vehemens fortasse non fuisset), sed cum inclusum illud odium multarum ejus in me injuriarum, quod ego me effudisse omne arbitrabar, residuum tamen in-

sciente me fuisset; omne repente apparuit. Quo quidem tempore ipso quidam homines, et iidem illi, quos saepe nutu significationeque appello, cum se maximum fructum cepisse dicerent ex libertate mea, meque tum denique sibi esse visum rei publicae, qualis fuisset, restitutum, cumque ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset: gaudere se dicebant, mihi et illum inimicum et eos, qui in eadem causa essent, numquam amicos futuros. Quorum iniqui sermones cum ad me per homines honestissimos perferrentur, cumque Pompeius ita contendisset, ut nihil umquam magis, ut cum Crasso redirem in gratiam, Caesarque per litteras maxima se molestia ex illa contentione affectum ostenderet: habui non temporum solum rationem meorum, sed etiam naturae, Crassusque, ut quasi testata populo Romano esset nostra gratia, paene a meis laribus in provinciam est profectus. Nam cum mihi condixisset, cenavit apud me in mei generi Crassipedis hortis. Quam ob rem ejus causam, quod te scribis audisse, magna illius commendatione susceptam defendi in senatu, sicut mea fides postulabat. 21. Accepisti, quibus rebus adductus, quamque rem causamque defenderim: quique meus in re publica sit pro mea parte capessenda status. De quo sic velim statuas, me haec eadem sensurum fuisse, si mihi integra omnia ac libera fuissent. Nam neque pugnandum arbitrarer contra tantas opes, neque delendum, etiamsi id fieri posset, summorum civium principatum, neque permanendum in una sententia, conversis rebus ac bonorum voluntatibus immutatis, sed temporibus assentiendum. Numquam enim praestantibus in re publica gubernanda viris laudata est in una sententia perpetua permansio: sed, ut in navigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere non queas: cum vero id possis mutata velificatione assequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum, quem ceperis, potius quam, eo commutato, quo velis, tandem

pervenire : sic, cum omnibus nobis in administranda re publica propositum esse debeat id, quod a me saepissime dictum est, cum dignitate otium, non idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus. Quam ob rem, ut paulo ante posui, si essent omnia mihi solutissima, tamen in re publica non alius essem, atque nunc sum. Cum vero in hunc sensum et alliciar beneficiis hominum, et compellar injuriis, facile patior, ea me de re publica sentire ac dicere, quae maxime cum mihi, tum etiam rei publicae rationibus putem conducere. Apertius autem haec ago ac saepius, quod et Quintus, frater meus, legatus est Caesaris, et nullum meum minimum dictum, non modo factum, pro Caesare intercessit, quod ille non ita illustri gratia exceperit, ut ego eum mihi devinctum putarem. Itaque ejus omni et gratia, quae summa est, et opibus, quas intellegis esse maximas, sic fruor, ut meis. Nec mihi aliter potuisse videor hominum perditorum de me consilia frangere, nisi cum praesidiis iis, quae semper habui, nunc etiam potentium benevolentiam conjunxissem. 22. His ego consiliis, si te praesentem habuissem, ut opinio mea fert, essem usus eisdem. Novi enim temperantiam et moderationem naturae tuae; novi animum, cum mihi amicissimum, tum nulla in ceteros malevolentia suffusum, contraque cum magnum et excelsum, tum etiam apertum et simplicem. Vidi ego quosdam in te tales, quales tu eosdem in me videre potuisti. Quae me moverunt, movissent eadem te profecto. Sed, quocumque tempore mihi potestas praesentis tui fuerit, tu eris omnium moderator consiliorum meorum : tibi erit eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curae. Me quidem certe tuarum actionum, sententiarum, voluntatum, rerum denique omnium socium comitemque habebis : neque mihi in omni vita res tam erit ulla proposita, quam ut cotidie vehementius te de me optime meritum esse laetere.

23. Quod rogas, ut mea tibi scripta mittam, quae

post discessum tuum scripserim: sunt *orationes* quaedam, quas Menocrito dabo: neque ita multae; ne pertimescas. Scripsi etiam (nam ab orationibus dijungo me fere, referoque ad mansuetiores Musas, quae me maxime, sicut jam a prima adulescentia, delectant): scripsi igitur Aristoteleo more, quem ad modum quidem volui, tres libros in disputatione ac dialogo *de Oratore*, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles. Abhorrent enim a communibus praeceptis, atque omnem antiquorum et Aristoteleam et Isocrateam rationem oratoriam complectuntur. Scripsi etiam versibus tres libros *de temporibus meis*, quos jam pridem ad te misissem, si esse edendos putassem: sunt enim testes, et erunt, sempiterni meritorum erga me tuorum meaeque pietatis: sed verebar, non eos, qui se laesos arbitrarentur (etenim id feci parce et molliter), sed eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare. Quos tamen ipsos libros, si quem, cui recte committam, invenero, curabo ad te perferendos. Atque istam quidem partem vitae consuetudinisque nostrae totam ad te defero. Quantum litteris, quantum studiis, veteribus nostris delectationibus, consequi poterimus, id omne ad arbitrium tuum, qui haec semper amasti, libentissime confereamus. 24. Quae ad me de tuis rebus domesticis scribis, quaeque mihi commendas, ea tantae mihi curae sunt, ut me nolim admoneri: rogari vero sine magno dolore vix possum. Quod de Quinti fratris negotio scribis, te priore aestate, quod morbo impeditus in Ciliciam non transieris, conficere non potuisse; nunc autem omnia facturum, ut conficias: id scito esse ejusmodi, ut frater meus vere existimet, adjuncto isto fundo, patrimonium fore suum per te constitutum. Tu me de tuis rebus omnibus et de Lentuli tui nostrique studiis et exercitationibus velim quam familiarissime certiore et quam saepissime facias, existimesque neminem cuiquam neque cariore neque jucundiore umquam fuisse, quam te mihi: id-

que me, non modo ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intellegat, esse facturum. 25. Appius in sermonibus antea dictitabat, postea dixit etiam in senatu palam: sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega provinciam: si curiata lex non esset, se, paraturum cum collega tibi que successurum: legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex senatus consulto provinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in Urbem introisset. Ego, quid ad te tuorum quisque necessariorum scribat, nescio: varias esse opiniones intellego. Sunt, qui putent, posse te non decedere, quod sine lege curiata tibi succedatur: sunt etiam, qui, si decedas, a te relinqui posse, qui provinciae praesit. Mihi non tam de jure certum est, (quamquam ne id quidem valde dubium est:) quam, illud ad tuam summam amplitudinem, dignitatem, liberalitatem, qua te scio libentissime frui solere, pertinere, te sine ulla mora provinciam successorum concedere, praesertim cum sine suspitione tuae cupiditatis non possis illius cupiditatem refutare. Ego utrumque meum puto esse, et, quid sentiam, ostendere, et, quod feceris, defendere.

26. Scripta jam epistula superiore, accepi tuas literas de publicanis: quibus aequitatem tuam non potui non probare. Facilitate quidem, vellem, consequi potuisses, ne ejus ordinis, quem semper ornasti, rem aut voluntatem offenderes. Equidem non desinam tua decreta defendere: sed nosti consuetudinem hominum. Scis, quam graviter inimici ipsi illi Q. Scaevolae fuerint. Tibi tamen sum auctor, ut, si quibus rebus possis, eum tibi ordinem aut reconcilies aut mitiges. Id etsi difficile est, tamen mihi videtur esse prudentiae. [Vale.]

EPISTULA XXVIII. (Ad Fam. VII. 6.)

M. Cicero C. Trebatium, quem C. Caesari commendare non desistat, hortatur, ut deposito nimio urbis desiderio, quod secutus sit, id consilium persequatur in provinciaque maneat. Scripsit Romae mense Maio A.U.C. 700 (B.C. 54).

CICERO S. D. TREBATIO.

1. In omnibus meis epistulis, quas ad Caesarem aut ad Balbum mitto, legitima quaedam est accessio commendationis tuae nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meae erga te benevolentiae. Tu modo ineptias istas et desideria urbis et urbanitatis depone et, quo consilio profectus es, id adsiduitate et virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici quam ignoverunt Medae,

quae Corinthum arcem altam habebant, matronae opulentae, optimates :

quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi vitio illae verterent, quod abesset a patria : nam

multi suam rem bene gessere et publicam patria procul :
multi, qui domi aetatem agerent, propterea sunt improbat.

Quo in numero tu certe fuisses, nisi te extrusissemus.
2. Sed plura scribemus alias. Tu, qui ceteris cavere didicisti, in Britannia ne ab essedariis decipiaris caveto et, quoniam Medeam coepi agere, illud semper memento :

Qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequiquam sapit.

Cura ut valeas.

EPISTULA XXIX. (Ad Fam. VII. 7.)

M. Cicero queritur quod C. Trebatius raro ad se scribat, se non desistere eum Caesari commendare, ipsius jam opera perficiendum esse, ut sit familiaris Caesari. Scripsit Romae mense Maio A.U.C. 700 (B.C. 54).

CICERO TREBATIO.

1. Ego te commendare non desisto, sed quid proficiam ex te scire cupio. Spem maximam habeo in Balbo, ad quem de te diligentissime et saepissime scribo. Illud soleo mirari, non me totiens accipere tuas litteras, quotiens a Quinto mihi fratre adferantur. In Britannia nihil esse audio neque auri neque argenti. Id si ita est, essedum aliquod capias suadeo et ad nos quam primum recurras. 2. Sin autem sine Britannia tamen adsequi quod volumus possumus, perface ut sis in familiaribus Caesaris. Multum te in eo frater adjuvabit meus, multum Balbus, sed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum. *Habes* imperatorem liberalissimum, aetatem opportunissimam, commendationem certe singularem, ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.

EPISTULA XXX. (Ad Q. Fr. II. 13.)

M. Cicero Caesaris in se amorem et liberalitatem laudat atque ejus se studiosissimum profitetur: de ejusdem favore in Trebatium et Curtium: de rei publicae statu. Scripta epistula est Romae post Non. Jun. A.U.C. 700 (B.C. 54).

MARCUS QUINTO FRATRI SALUTEM.

1. A. d. IIII. Non. Jun., quo die Romam veni, accepi tuas litteras, datas Placentia: deinde alteras postridie, datas Blandenone cum Caesaris litteris, refertis omni officio, diligentia, suavitate. Sunt ista quidem magna vel potius maxima. Habent enim vim magnam ad gloriam et ad summam dignitatem.

Sed mihi crede, quem nosti, quod in istis rebus ego plurimi aestimo, id jam habeo: te scilicet primum tam inservientem communi dignitati, deinde Caesaris tantum in me amorem, quem omnibus iis honoribus, quos me a se expectare vult, antepono. Litterae vero ejus una datae cum tuis, quarum initium est, quam suavis ei tuus adventus fuerit et recordatio veteris amoris, deinde se effecturum ut ego in medio dolore ac desiderio tui te, cum a me abesses, potissimum secum esse laetarer, incredibiliter delectarunt.

2. Qua re facis tu quidem fraterne, quod me hortaris, sed mehercule currentem nunc quidem, ut omnia mea studia in istum unum conferam. Ego vero ardenti quidem studio, ac fortasse efficiam, quod saepe viatoribus, cum properant, evenit, ut, si serius quam voluerint forte surrexerint, properando etiam citius, quam si de nocte vigilassent, perveniant quo velint: sic ego, quoniam in isto homine colendo tam indormivi diu te mehercule saepe excitante, cursu corrigam tarditatem cum equis tum vero, quoniam tu scribis poema ab eo nostrum probari, quadrigis poetis. Modo mihi date Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo. Sed quid ago? quod mihi tempus, Romae praesertim, ut iste me rogat, manenti, vacuum ostenditur? Sed videro. Fortasse enim, ut fit, vincet tuus amor omnes difficultates. 3. Trebatium quod ad se miserim, persalse et humaniter etiam gratias mihi agit. Negat enim in tanta multitudine eorum, qui una essent, quemquam fuisse qui vadimonium concipere posset. M. Curtio tribunatum ab eo petivi—nam Domitius se derideri putasset, si esset a me rogatus: hoc enim est ejus cotidianum, se ne tribunum militum quidem facere: etiam in senatu lusit Appiam collegam propterea isse ad Caesarem, ut aliquem tribunatum auferret—sed in alterum annum. Id et Curtius ita volebat. 4. Tu, quem ad modum me censes oportere esse et in re publica et in nostris inimicitiis, ita et esse et

fore oricula infima scito molliorem. 5. Res Romanae se sic habebant: erat non nulla spes comitiorum, sed incerta: erat aliqua suspicio dictaturae, ne ea quidem certa: summum otium forense, sed senescentis magis civitatis quam acquiescentis. Sententia autem nostra in senatu ejus modi, magis ut alii nobis adsentiantur quam nosmet ipsi.

Τοιαῦθ' ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται.

EPISTULA XXXI. (Ad Fam. VII. 10.)

Jocans carpit M. Cicero C. Trebatium, quod scripserat se Caesari valde jure consultum videri litterasque de ejus rebus privatis requirit. Si enim in rebus suis nihil proficiat, male facere, quod non in urbem redeat. Scripta epistula est Romae mense Decembri A. U. C. 700 (B. C. 54).

M. CICERO S. D. TREBATIO.

1. Legi tuas litteras, ex quibus intellexi te Caesari nostro valde jure consultum videri. Est quod gaudeas te in ista loca venisse, ubi aliquid sapere videre. Quod si in Britanniam quoque profectus esses, profecto nemo in illa tanta insula peritior te fuisset. Verum tamen—rideamus licet; sum enim a te invitatus—subinvideo tibi ultro *te* etiam arcessitum ab eo, ad quem ceteri non propter superbiam ejus, sed propter occupationem aspirare non possunt. 2. Sed tu in ista epistula nihil mihi scripsisti de tuis rebus, quae mehercule mihi non minori curae sunt quam meae. Valde metuo ne frigeas in hibernis: quam ob rem camino luculento utendum censeo—idem Mucio et Manilio placebat—praesertim qui sagis non abundares. Quamquam vos nunc istic satis calere audio: quo quidem nuntio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior quam in advocationibus, qui neque in Oceano natare volueris, studiosissimus homo natandi, neque spectare

essedarios, quem antea ne andabatam quidem defraudare poteramus. Sed jam satis jocati sumus. 3. Ego de te ad Caesarem quam diligenter scripserim, tute scis; quam saepe, ego. Sed mehercule jam intermiseram, ne viderer liberalissimi hominis meique amantissimi voluntati erga me diffidere. Sed tamen iis litteris, quas proxime dedi, putavi esse hominem commonendum. Id feci. Quid profecerim facias me velim certiozem et simul de toto statu tuo consiliisque omnibus. Scire enim cupio quid agas, quid exspectes, quam longum istum tuum discessum a nobis futurum putes. 4. Sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solacium, qua re facilius possum pati te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam: sin autem id non est, nihil duobus nobis est stultius: me, qui te non Romam attraham, te, qui non huc advoles. Una mehercule nostra vel severa vel jocosa congressio pluris erit quam non modo hostes, sed etiam fratres nostri Haedui. Quare omnibus de rebus fac ut quam primum sciam:

aut consolando aut consilio aut re juvero.

EPISTULA XXXII. (Ad Fam. II. 1.)

A C. Curione propter negligentiam litterarum accusatus se excusat, quod absens summam laudem consecutus sit, gratulatur, adhortaturque ut expectationi, quam de se excitaverit, omni modo satis faciat. Data est epistula Romae sub interregno A.U.C. 701 (B.C. 53).

M. CICERO S. D. C. CURIONI.

1. Quamquam me nomine negligentiae suspectum tibi esse doleo, tamen non tam mihi molestum fuit accusari abs te officium meum quam jucundum requiri, praesertim cum in quo accusabar culpa vacarem, in quo autem desiderare te significabas meas litteras prae te ferres perspectum mihi quidem, sed

tamen dulcem et optatum amorem tuum. Equidem neminem praetermisi, quem quidem ad te perventurum putarem, cui litteras non dederim. Etenim quis est tam scribendo impiger quam ego? A te vero bis terve summum et eas perbreves accepi. Quare si iniquus es in me iudex, condemnabo eodem ego te crimine: sin me id facere noles, te mihi aequum praebere debebis. Sed de litteris hactenus: non enim vereor ne non scribendo te expleam, praesertim si in eo genere studium meum non aspernabere. 2. Ego te afuisse tam diu a nobis et dolui, quod carui fructu jucundissimae consuetudinis, et laetor, quod absens omnia cum maxima dignitate es consecutus quodque in omnibus tuis rebus meis optatis fortuna respondit. Breve est quod me tibi praecipere meus incredibilis in te amor cogit. Tanta est exspectatio vel animi vel ingenii tui, ut ego te obsecrare obtestarique non dubitem, sic ad nos conformatus revertare, ut quam expectationem tui concitasti, hanc sustinere ac tueri possis. Et quoniam meam tuorum erga me meritorum memoriam nulla umquam delebit oblivio te rogo ut memineris, quantaecumque tibi accessiones fient et fortunae et dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer olim fidelissimis atque amantissimis consiliis paruisses. Quare hoc animo in nos esse debebis, ut aetas nostra jam ingravescens in amore atque in adolescentia tua conquiescat.

EPISTULA XXXIII. (Ad Fam. II. 6.)

M. Cicero C. Curioni ex Asia adventanti Milonis causam consulatum petentis diligentissime commendat, ut qua valeat gratia, illius petitionem adjuvet: quod si faceret, non solum T. Milonem, verum etiam ipsum Ciceronem sibi maximo opere devincturum esse. Scripta epistula est A.U.C. 701 (B.C. 53).

M. CICERO S. D. C. CURIONI.

1. Nondum erat auditum te ad Italiam adventare, cum Sex. Villium, Milonis mei familiarem, cum his ad te litteris misi. Sed tamen cum appropinquare tuus adventus putaretur et te jam ex Asia Romam versus profectum esse constaret, magnitudo rei fecit ut non vereremur ne nimis cito mitteremus, cum has quam primum ad te perferri litteras magno opere vellemus. Ego, si mea in te essent officia solum, Curio, tanta, quanta magis a te ipso praedicari quam a me ponderari solent, verecundius a te, si quae magna res mihi petenda esset, contenderem. Grave est enim homini pudenti petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet, ne id, quod petat, exigere magis quam rogare et in mercedis potius quam beneficii loco numerare videatur. 2. Sed quia tua in me vel nota omnibus vel ipsa novitate meorum temporum clarissima et maxima beneficia exstiterunt estque animi ingenui, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere, non dubitavi id a te per litteras petere, quod mihi omnium esset maximum maximeque necessarium. Neque enim sum veritus ne sustinere tua in me merita vel innumera-bilia non possem, cum praesertim confiderem nullam esse gratiam tantam, quam non vel capere animus meus in accipiendo vel in remunerando cumulare atque illustrare posset. 3. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi et locavi statuique in eo me non officii solum fructum,

sed etiam pietatis laudem debere quaerere. Neque vero cuiquam salutem ac fortunas suas tantae curae fuisse umquam puto, quantae mihi est honos ejus, in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adjumento esse, si volueris, posse intellego, ut nihil sit praeterea nobis requirendum. Habemus haec omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu propter nostram, ut spero te intellegere, causam, vulgi ac multitudinis propter magnificentiam munerum liberalitatemque naturae, juventutis et gratiosorum in suffragiis studia propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam vel diligentiam, nostram suffragationem si minus potentem, at probatam tamen et justam et debitam et propterea fortasse etiam gratiosam. 4. Dux nobis et auctor opus est et eorum ventorum, quos proposui, moderator quidam et quasi gubernator: qui si ex omnibus unus optandus esset, quem tecum conferre possemus non haberemus. Quam ob rem, si me memorem, si gratum, si bonum virum vel ex hoc ipso, quod tam vehementer de Milone laborem, existimare potes, si dignum denique tuis beneficiis judicas, hoc a te peto, ut subvenias huic meae sollicitudini et huic meae laudi vel—ut verius dicam—prope saluti tuum studium dices. De ipso T. Annio tantum tibi polliceor, te majoris animi, gravitatis, constantiae benevolentiaeque erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem. Mihi vero tantum decoris, tantum dignitatis adjunxeris, ut eundem te facile agnoscam fuisse in laude mea, qui fueris in salute. 5. Ego, ni te videre scirem, cum ad te haec scriberem, quantum officii sustinerem, quanto opere mihi esset in hac petitione Milonis omni non modo contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem atque causam meque totum commendo atque trado. Unum hoc sic habeto: si a te hanc rem impetraro, me paene plus tibi quam ipsi Miloni debitum: non enim mihi

tam mea salus cara fuit, in qua praecipue sum ab illo adjutus, quam pietas erit in referenda gratia jucunda. Eam autem unius tui studio me adsequi posse confido.

EPISTULA XXXIV. (Ad Fam. II. 8.)

M. Caelius, cujus est liber VIII. harum epistularum, de rebus levioribus urbanis ad M. Ciceronem perscripserat aut ejus modi, quae nihil ad ipsum pertinerent. Eum igitur commonefacit his litteris, ut graviores res ad se perscribat. Se cum Cn. Pompeio fuisse, cui ut se addicat admonet M. Caelium, et cum Caninio Athenis. Denique res suas Caelio commendat. Scripta epistula est Athenis prid. Non. Quintil. A.U.C. 703 (B.C. 51).

M. CICERO PROCOS. S. D. M. CAELIO.

1. Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorum compositiones, ut vadimonia dilata et Chresti compilationem mitteres, et ea, quae nobis, cum Romae sumus, narrare nemo audeat? Vide quantum tibi meo judicio tribuam! nec mehercule injuria: πολιτικώτερον enim te adhuc neminem cognovi. Ne illa quidem curo mihi scribas, quae maximis in rebus rei publicae geruntur cotidie, nisi quid ad me ipsum pertinebit. Scribent alii: multi nuntiabunt: perferet multa etiam ipse rumor. Qua re ego nec praeterita nec praesentia abs te, sed ut ab homine longe in posterum prospiciente futura expecto, ut ex tuis litteris cum formam rei publicae viderim, quale aedificium futurum sit scire possim.

2. Neque tamen adhuc habeo quod te accusem: neque enim fuit quod tu plus providere posses quam quivis nostrum in primisque ego, qui cum Pompeio complures dies nullis in aliis nisi de re publica sermonibus versatus sum: quae nec possunt scribi nec scribenda sunt. Tantum habeto, civem egregium esse Pompeium et ad omnia, quae providenda sunt in re publica, et animo et consilio paratum. Qua re

da te homini: complectetur, mihi crede. Jam iidem illi et boni et mali cives videntur, qui nobis videri solent. 3. Ego cum Athenis decem ipsos dies fuisset multumque mecum Gallus noster Caninius, proficiscebar inde pridie Nonas Quintiles, cum hoc ad te litterarum dedi. Tibi cum omnia mea commendatissima esse cupio tum nihil magis quam ne tempus nobis provinciae prorogetur: in eo mihi sunt omnia. Quod quando et quo modo et per quos agendum sit tu optime constitues.

EPISTULA XXXV. (Ad Att. V. 16.)

M. Cicero Attico ex ipso itinere Synnade ad castra scribit se in provinciam miseram ac plane perditam venisse, eo levari civitates, quod nullus sumptus neque in se neque in quemquam suorum fiat, Appium se Tarsum contulisse, de Partho silentium esse, Bibulum non cogitare accedere in provinciam suam. Scripta epistula est in via circa Id. Sext. A.U.C. 703 (B.C. 51).

CICERO ATTICO S.

1. Etsi in ipso itinere et via discedebant publicanorum tabellarii et eram in cursu, tamen surripendum aliquid putavi spatii, ne me immemorem mandati tui putares. Itaque subsedi in ipsa via, dum haec, quae longiorem desiderant orationem, summatim tibi perscriberem. 2. Maxima expectatione in perditam et plane eversam in perpetuum provinciam nos jam venisse scito pridie Kal. Sextiles, moratos triduum Laodiceae, triduum Apameae, totidem dies Synnade. Audivimus nihil aliud nisi imperata *ἐπιτεφάλια* solvere non posse; *ὧνάς* omnium venditas: civitatum gemitus, ploratus: monstra quaedam non hominis, sed ferae nescio cujus immanis. Quid quaeris? taedet omnino eos vitae. 3. Levantur tamen miserae civitates, quod nullus fit sumptus in nos neque in legatos neque in quaesto-

rem neque in quemquam. Scito non modo nos faenum aut quod lege Julia dari sole non accipere, sed ne ligna quidem nec praeter quattuor lectos et tectum quemquam accipere quidquam, multis locis ne tectum quidem et in tabernaculo manere plerumque. Itaque incredibilem in modum concursus fiunt ex agris, ex vicis, ex domibus omnibus. Mehercule etiam adventu nostro reviviscunt justitia, abstinencia, clementia tui Ciceronis. Itaque opiniones omnium superavit. 4. Appius, ut audivit nos venire, in ultimam provinciam se cojecit Tarsum usque : ibi forum agit. De Partho silentium est, sed tamen concisos equites nostros a barbaris nuntiabant ii, qui veniebant. Bibulus ne cogitabat quidem etiam nunc in provinciam suam accedere. Id autem facere ob eam causam dicebant, quod tardius vellet decedere. Nos in castra properabamus, quae aberant bidui.

EPISTULA XXXVI. (Ad Fam. VIII. 8.)

M. Caelius M. Ciceroni de judiciis, de senatus consulto, de suis rebus scribit. Scripta est epistula Romae Kal. Octobr. A.U.C. 703 (B.C. 51).

M. CAELIUS S. D. M. CICERONI.

1. Etsi de re publica quae tibi scribam habeo, tamen nihil, quod magis gavisurum te putem, habeo, quam hoc. Scito, C. Sempronium Rufum, Rufum, mel ac delicias tuas, calumniam maximo plausu tulisse. Quaeris, qua in causa? M. Tuccium, accusatorem suum, post ludos Romanos reum lege Plotia de vi fecit, hoc consilio, quod videbat, si extraordinarius reus nemo accessisset, sibi hoc anno causam esse dicendam. Dubium porro illi non erat, quid futurum esset. Nemini hoc deferre munusculum maluit, quam suo accusatori. Itaque sine ullo subscriptore descendit et Tuccium reum fecit. At ego,

simul atque audiui, invocatus ad subsellia rei occurro: surgo, neque verbum de re facio: totum Sempronium usque eo perago, ut Vestorium quoque interponam, et illam fabulam narrem, quem ad modum tibi pro beneficio dederit, si quid in injuriis suis esset, quod Vestorius teneret. 2. Haec quoque magna nunc contentio forum tenet. M. Servilius, postquam, ut coeperat, omnibus in rebus turbarat, nec, quod non venderet, cuiquam reliquerat, maxima nobis traditus erat invidia, neque Laterensis praetor, postulante Pausania, nobis patronis, QUO EA PECUNIA PERVENISSET, recipere voluit. Quod Pilius, necessarius Attici nostri, de repetundis eum postulavit: magna ilico fama surrexit, et de damnatione ferventer loqui est coeptum. Quo vento proicitur Appius minor, ut indicet, pecuniam ex bonis patris pervenisse ad Servilium, praevaricationisque causa, diceret depositum HS. LXXXI. Admiraris amentiam. Immo si actiones stultissimasque de se, nefarias de patre confessiones audisses? 3. Mittit in consilium eosdem illos, qui lites aestimarant, iudices. Cum aequo numero sententiae fuissent, Laterensis, leges ignorans, pronuntiavit, quod singuli ordines iudicassent: et ad extremum, *absolutum*, ait, *referam*. Postquam discessit, et pro absoluto Servilius haberi coeptus est, legisque unum et centesimum caput legit, in quo ita erat: QUOD EORUM JUDICUM MAJOR PARS JUDICARIT, ID JUS RATUMQUE ESTO: in tabulas absolutum non rettulit, ordinum judicia perscripsit: postulante rursus Appio, cum L. Lollio transegit, et se relaturum dixit. Sic nunc neque absolutus, neque damnatus, Servilius de repetundis saucius Pilio tradetur. Nam de divinatione Appius cum calumniam jurasset, contendere ausus non est, Pilioque cessit; et ipse de pecuniis repetundis a Serviliis est postulat, et praeterea de vi reus a quodam emissario suo, Sext. Tettio, factus est. Recte hoc par habet. 4. Quod ad rem publicam pertinet, omnino multis

diebus, exspectatione Galliarum, actum nihil est. Aliquando tamen saepe re dilata et graviter acta et plane perspecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum decedere post Kalendas Martias placeret: senatus consultum, quod tibi misi, factum est auctoritatesque perscriptae.

5. *S. C. auctoritates.* *Pridie Kal. Octob. in aede Apollinis scrib. adfuerunt L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Caecilius Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius L. F. Pomp. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Lucceius C. F. Pup. Hirrus, C. Scribonius C. F. Pop. Curio, L. Atteius L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Terentina. Quod M. Marcellus consul V(erba) F(ecit) de provinciis consularibus, D(e) E(a) R(e) I(ta) C(ensuerunt), uti L. Paullus, C. Marcellus consules, cum magistratum inissent, ex a. d. X. Kal. Mart., quae in suo magistratu futurae essent, de consularibus provinciis ad senatum referrent, neve quid prius ex Kalendis Mart., neve quid conjunctim de ea re referretur a consulibus, utique ejus rei causa per dies comitiales senatum haberent, S. Q. C. facerent: et, cum de ea re ad senatum referretur a COSS. qui eorum in CCC judicibus essent, eos adducere liceret. Si quid de ea re ad populum ad plebemve lato opus esset, uti Ser. Sulpicius, M. Marcellus COSS., praetores, tribunique plebis, quibus eorum videretur, ad populum plebemve referrent: quod ii non tulissent, uti, quicumque deinceps essent, ad populum plebemve ferrent. I. N.*

6. *Prid. Kalend. Octob. in aede Apollinis scrib. adfuerunt L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Metellus Q. F. Fabius Pius Scipio, L. Villius L. F. Pomp. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Scribonius C. F. Pop. Curio, L. Atteius L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Terentina. Quod M. Marcellus COS. V. F. de provinciis, D. E. R. I. C. senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habeant intercedendi, impediendi, moram afferre oport-*

*tere, quo minus de re pub. ad senatum referri, senati-
que consultum fieri possit. Qui impedierit, prohi-
buerit, eum senatum existimare contra rem publicam
fecisse. Si quis huic senatus consulto intercesserit,
senatui placere, auctoritatem perscribi, et de ea re ad
senatum populumque referri.*

Huic senatus consulto intercessit C. Caelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa (trib. pl.).

7. *Item senatui placere, de militibus, qui in exer-
citu C. Caesaris sint: qui eorum stipendia emerita
aut causas, quibus de causis missi fieri debeant, ha-
beant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio ha-
beat, causaeque cognoscantur. Si quis huic S. C.
intercesserit, senatui placere, auctoritatem perscribi, et
de ea re ad senatum populumque referri.*

Huic S. C. intercessit C. Caelius, C. Pansa, tribuni plebis.

8. *Itemque senatui placere, in Ciliciam provinciam,
in octo reliquas provincias, quas praetorii pro prae-
tore obtinerent, eos, qui praetores fuerunt neque in
provincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C.
cum imperio in provincias pro praetore mitti oportere-
ret: eos sortito in provincias mitti placere. Si ex
eo numero, quos ex S. C. in provincias ire oporteret,
ad numerum non essent, qui in eas provincias pro-
ficiscerentur: tum, uti quodque collegium primum
praetorum fuisset, neque in provincias profecti essent,
ita sorte in provinciam proficiscerentur. Si ii ad
numerum non essent, tunc deinceps proximi cujusque
collegii, qui praetores fuissent, neque in provincias pro-
fecti essent, in sortem coicerentur, quoad is numerus
effectus esset, quem ad numerum in provincias mitti
oporteret. Si quis huic S. C. intercessit, auctoritas
perscriberetur.*

Huic senatus consulto intercessit C. Caelius, C. Pansa, tribuni plebis. 9. Illa praeterea Cn. Pompeii sunt animadversa, quae maxime confidentiam attule-
runt hominibus, ut diceret, se ante Kalend. Mart.

non posse sine injuria de provinciis Caesaris statuere, post Kal. Mart. se non dubitaturum. Cum interrogaretur, si qui tunc intercederent, dixit, hoc nihil interesse, utrum C. Caesar senatui dicto audiens futurus non esset, an pararet, qui senatum decernere non pateretur. Quid si, inquit alius, et consul esse, et exercitum habere velit? At ille, quam clementer! *Quid si filius meus fustem mihi impingere velit?* His vocibus, ut existimarent homines, Pompeio cum Caesare esse negotium, effecit. Itaque jam, ut video, alteram utram ad condicionem descendere vult Caesar, ut aut maneat, neque hoc anno sua ratio habeatur, aut, si designari poterit, decedat. 10. Curio se contra eum totum parat. Quid assequi possit, nescio. Illud video, bene sentientem, etsi nihil effecerit, cadere non posse. Me tractat liberaliter Curio, et mihi suo munere negotium imposuit. Nam si mihi non dedisset eas, quae ad ludos ei advectae erant Africanæ, potuit supersederi. Nunc, quando dare necesse est, velim tibi curae sit, quod a te semper petii, ut aliquid istinc bestiarum habeamus: Sittianamque syngrapham tibi commendo. Libertum Philonem istuc misi, et Diogenem Graecum, quibus mandata et litteras ad te dedi. Eos tibi et rem, de qua misi, velim curae habeas. Nam, quam vehementer ad me pertineat, in iis, quas tibi illi reddent, litteris descripsi.

EPISTULA XXXVII. (Ad Fam. XV. 4.)

M. Cicero res a se in provincia gestas exponit ordine et a M. Catone petit ut in senatu sibi supplicationes decernendas curet. Scripta epistula est in Cilicia mense Decembri A.U.C. 703 (B.C. 51).

M. T. C. IMP. S. D. M. CATONI.

1. Summa tua auctoritas fecit, meumque perpetuum de tua singulari virtute iudicium, ut magni mea interesse putarem, et res eas, quas gessissem, tibi notas esse, et non ignorari a te, qua aequitate et continentia tuerer socios provinciamque administrarem. His enim a te cognitis, arbitrabar facilius me tibi, quae vellem, probaturum. 2. Cum in provinciam pridie Kal. Sext. venissem, et propter anni tempus ad exercitum mihi confestim esse eundum viderem, biduum Laodiceae fui, deinde Apameae quatriduum, triduum Synnadis, totidem dies Philomeli. Quibus in oppidis cum magni conventus fuissent, multas civitates acerbissimis tributis et gravissimis usuris et falso aere alieno liberavi. Cumque ante adventum meum seditione quadam exercitus esset dissipatus, quinque cohortes sine legato, sine tribuno militum, denique etiam sine centurione ullo apud Philomelium consedisent, reliquus exercitus esset in Lycaonia: M. Anneio legato imperavi, ut eas quinque cohortes ad reliquum exercitum duceret, coactoque in unum locum exercitu, castra in Lycaonia apud Iconium faceret. 3. Quod cum ab illo diligenter esset actum, ego in castra a. d. VII. Kal. Septemb. veni: cum interea superioribus diebus ex senatus consulto, et evocatorum firmam manum, et equitatum sane idoneum, et populorum liberorum regumque sociorum auxilia voluntaria comparavissem. Interim cum, exercitu lustrato, iter in Ciliciam facere coepissem: III. Kal. Septemb. legati, a rege Commageno ad me missi, pertumultuose, neque tamen non vere, Parthos

in Syriam transisse nuntiaverunt. 4. Quo audito, vehementer sum commotus cum de Syria, tum de mea provincia, de reliqua denique Asia. Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociae regionem eam, quae Ciliciam attingeret, putavi. Nam si me in Ciliciam demississem, Ciliciam quidem ipsam propter montis Amani naturam facile tenuissem (duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria; quorum uterque parvis praesidiis propter angustias intercludi potest, nec est quidquam Cilicia contra Syriam munitius): sed me Cappadocia movebat, quae patet a Syria regesque habet finitimos, qui, etiamsi sunt amici nobis, tamen aperte Parthis inimici esse non audent. Itaque in Cappadocia extrema non longe a Tauro apud oppidum Cybistra castra feci, ut et Ciliciam tuerer et, Cappadociam tenens, nova finitimorum consilia impedirem. 5. Interea in hoc tanto motu tantaque expectatione maximi belli rex Deiotarus, cui non sine causa plurimum semper et meo et tuo et senatus iudicio tributum est, vir cum benevolentia et fide erga populum Romanum singulari, tum praesentia et magnitudine et animi et consilii, legatos ad me misit, se cum omnibus suis copiis in mea castra esse venturum. Cujus ego studio officioque commotus egi ei per litteras gratias; idque ut maturaret, hortatus sum. 6. Cum autem ad Cybistra propter rationem belli quinque dies essem moratus, regem Ariobarzanem, cuius salutem a senatu te auctore commendatam habebam, praesentibus insidiis nec opinantem liberavi: neque solum ei saluti fui, sed etiam curavi, ut cum auctoritate regnaret. Metram, et eum, quem tu diligenter mihi commendaras, Athenaeum, importunitate Athenaidis exsilio multatos, maxima apud regem auctoritate gratiaque constitui. Cumque magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defenderet, adulescens et equitatu et peditatu et pecunia paratus actutum iis, qui novari aliquid

volebant, perfeci, ut e regno ille discederet, rexque sine tumultu ac sine armis, omni auctoritate aulae communita, regnum cum dignitate obtineret. 7. Interea cognovi multorum litteris atque nuntiis, magnas Parthorum copias et Arabum ad oppidum Antiochiam accessisse, magnumque eorum equitatum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis et a cohorte praetoria, quae erat Epiphaniae praesidii causa, occisione occisum. Qua re cum viderem a Cappadocia Parthorum copias aversas non longe a finibus esse Ciliciae, quam potui maximis itineribus ad Amanum exercitum duxi. Quo ut veni, hostem ab Antiochia recessisse, Bibulum Antiochiae esse cognovi: Deiotarumque confestim, jam ad me venientem cum magno et firmo equitatu et peditatu, et cum omnibus suis copiis, certiolem feci, non videri esse causam, cur abesset a regno, meque ad eum, si quid novi forte accidisset, statim litteras nuntiosque missurum esse. 8. Cumque eo animo venissem, ut utrique provinciae, si ita tempus ferret, subvenirem, tum id, quod jam ante statueram, vehementer interesse utriusque provinciae, pacare Amanum et perpetuum hostem ex eo monte tollere, agere perrexii. Cumque me discedere ab eo monte simulassem, et alias partes Ciliciae petere, abessemque ab Amano iter unius diei, et castra apud Epiphaniam fecissem, a. d. quartum Idus Octobres, cum advesperasceret, expedito exercitu ita noctu iter feci, ut a. d. tertium Idus Octobres, cum lucisceret, in Amanum ascenderem: distributisque cohortibus et auxiliis, cum aliis Q. frater, legatus, mecum simul, aliis C. Pomptinius, legatus, reliquis M. Anneius et L. Tulleius, legati, praessent; plerosque nec opinantes oppressimus, qui occisi captique sunt, interclusi fuga. Eranam autem, quae fuit non vici instar, sed urbis, quod erat Amani caput, itemque Sepyram et Commorin, acriter et diu repugnantibus, Pomptinio illam partem Amani tenente, ex antelucano tempore usque ad horam diei decimam,

magna multitudine hostium occisa, cepimus; castellaque sex capta; complura incendimus. 9. His rebus ita gestis, castra in radicibus Amani habuimus apud Aras Alexandri quatrimum; et in reliquiis Amani delendis agrisque vastandis, quae pars ejus montis meae provinciae est, id tempus omne consumpsimus. 10. Confectis his rebus, ad oppidum Eleutherocilicum Pindenissum exercitum adduxi; quod cum esset altissimo et munitissimo loco, ab iisque incoletur, qui ne regibus quidem umquam paruissent; cum et fugitivos reciperent, et Parthorum adventum acerrime exspectarent; ad existimationem imperii pertinere arbitratus sum, comprimere eorum audaciam; quo facilius etiam ceterorum animi, qui alieni essent ab imperio nostro, frangerentur. Vallo et fossa circumdedi: sex castellis, castrisque maximis saepsi: aggere, vineis, turribus oppugnavi: ususque tormentis multis, multis sagittariis, magno labore meo, sine ulla molestia sumptu sociorum, septimo quinquagesimo die rem confeci; ut, omnibus partibus urbis disturbatis aut incensis, compulsi in potestatem meam pervenirent. His erant finitimi pari scelere et audacia Tibarani: ab his, Pindenisso capto, obsides accepi: exercitum in hiberna dimisi. Q. fratrem negotio praeposui, ut in vicis aut captis aut male pacatis exercitus collocaretur. 11. Nunc velim tibi sic persuadeas, si de his rebus ad senatum relatum sit, me existimaturum summam mihi laudem tributam, si tu honorem meum sententia tua comprobabis. Idque, etsi talibus de rebus gravissimos homines et rogare solere et rogari scio, tamen admonendum potius te a me, quam rogandum puto. Tu es enim is qui me tuis sententiis saepissime ornasti: qui oratione, qui praedicatione, qui summis laudibus in senatu, in contionibus ad caelum extulisti: cujus ego semper tanta esse verborum pondera putavi, ut uno verbo tuo, cum mea laude conjuncto, omnia assequi me arbitrarer. Te denique memini, cum cui-

dam clarissimo atque optimo viro supplicationem non decerneres, dicere, te decreturum, si referretur ob eas res, quas is consul in urbe gessisset. Tu idem mihi supplicationem decrevisti togato, non ut multis, re publica bene gesta, sed, ut nemini, re publica conservata. 12. Mitto, quod invidiam, quod pericula, quod omnes meas tempestates et subieris, et multo etiam magis, si per me licuisset, subire paratissimus fueris, quod denique inimicum meum tuum inimicum putaris: cujus etiam interitum, ut facile intellegerem, mihi quantum tribueres, Milonis causa in senatu defendenda, approbaris. A me autem haec sunt profecta, quae ego in beneficii loco non pono, sed in veri testimonii atque iudicii; ut praestantissimas tuas virtutes non tacitus admirarer (quis enim in te id non facit?), sed in omnibus orationibus, sententiis dicendis, causis agendis, omnibus scriptis, Graecis, Latinis, omni denique varietate litterarum mearum, te non modo iis, quos vidissemus, sed iis, de quibus audissemus, omnibus anteferebam. 13. Quaeres fortasse, quid sit, quod ego hoc nescio quid gratulationis et honoris a senatu tanti aestimem. Agam jam tecum familiariter, ut est et studiis et officiis nostris mutuis et summa amicitia dignum, et necessitudine etiam paterna. Si quisquam fuit umquam remotus et natura, et magis etiam, ut mihi quidem sentire videor, ratione atque doctrina, ab inani laude et sermonibus vulgi, ego profecto is sum. Testis est consulatus meus; in quo, sicut in reliqua vita, fateor, ea me studiose secutum, ex quibus vera gloria nasci posset: ipsam quidem gloriam per se numquam putavi expetendam. Itaque et provinciam ornatam et spem non dubiam triumphi neglexi. Sacerdotium denique, cum (quem ad modum te existimare arbitror) non difficillime consequi possem, non appetivi. Idem post injuriam acceptam (quam tu rei publicae calamitatem semper appellas, ego meam non modo non calamitatem, sed etiam gloriam), stu-

hui quam ornatissima senatus populiue Romani de me iudicia intercedere. Itaque et augur postea fieri volui, quod antea neglexeram, et eum honorem, qui a senatu tribui rebus bellicis solet, neglectum a me olim, nunc mihi expetendum puto. 14. Huic meae voluntati, in qua inest aliqua vis desiderii ad sanandum vulnus injuriae, ut faveas adjutorque sis, quod paulo ante me negaram rogaturum, vehementer te rogo, sed ita, si non jejenum hoc nescio quid, quod ego gessi, et contemnendum videbitur, sed tale atque tantum, ut multi, nequaquam paribus rebus, honores summos a senatu consecuti sint. Equidem etiam mihi illud animum advertisse videor (scis enim, quam attente te audire soleam), te non tam res gestas, quam mores, instituta atque vitam imperatorum spectare solere in habendis aut non habendis honoribus. Quod si in mea causa considerabis, reperiēs, me exercitu imbecillo, contra metum maximi belli, firmissimum praesidium habuisse aequitatem et continentiam. His ego subsidiis ea sum consecutus, quae nullis legionibus consequi potuissem, ut ex alienissimis sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem, animosque novarum rerum expectatione suspensos ad veteris imperii benevolentiam traducerem. 15. Sed nimis haec multa de me, praesertim ad te, a quo uno omnium sociorum querelae audiuntur; cognoscēs ex iis, qui meis institutis se recreatos putant. Cumque omnes uno prope consensu de me apud te ea, quae mihi optatissima sunt, praedicabunt, tum duae maximae clientelae tuae, Cyprus insula et Cappadociae regnum, tecum de me loquentur: puto etiam regem Deiotarum, qui uni tibi est maxime necessarius. Quae si etiam majora sunt et in omnibus saeculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quam qui hostium copias vincerent: est profecto tuum, cum ad res bellicas haec, quae rariora et difficiliora sunt, genera virtutis adjunxeris, ipsas etiam illas res gestas justiores et

majores putare. 16. Extremum illud est, ut, quasi diffidens rogationi meae, philosophiam ad te allegem, qua nec mihi carior ulla umquam res in vita fuit, nec hominum generi majus a diis munus ullum est datum. Haec igitur, quae mihi tecum communis est, societas studiorum atque artium nostrarum, quibus a pueritia dediti ac devincti, soli propemodum nos philosophiam illam veram et antiquam, quae quibusdam otii esse ac desidia videtur, in forum atque in rem publicam atque in ipsam aciem paene deduximus, tecum agit de mea laude, cui negari a Catone fas esse non puto. Quam ob rem tibi sic persuadeas, velim: si mihi tua sententia tributus honos ex meis litteris fuerit, me sic existimaturum, cum auctoritate tua, tum benevolentia erga me, mihi, quod maxime cupierim, contigisse. Vale.

EPISTULA XXXVIII. (Ad Fam. XV. 5.)

M. Cato rationem reddit, quam ob rem ipse supplicationem Ciceroni non decreverit, decretam gaudet, se autem scribit honorificentius de Cicerone sensitse quam eos qui decrevissent supplicationem. Scriptae sunt litterae inter Non. Mai. et Non. Jun. A.U.C. 704 (B.C. 50).

M. CATO S. P. D. M. T. C. IMP.

1. Quod et res publica me et nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem, innocentiam, diligentiam, cognitam in maximis rebus, domi togati, armati foris, pari industria administrari gaudeam. Itaque, quod pro meo iudicio facere potui, ut innocentia consilioque tuo defensam provinciam, servatum Ariobarzanis cum ipso rege regnum, sociorum revocatam ad studium imperii nostri voluntatem, sententia mea et decreto laudarem, feci. 2. Supplicationem decretam, si tu, qua in re nihil fortuito, sed summa tua ratione et continentia, rei publicae

provisum est, diis immortalibus gratulari nos, quam tibi referre acceptum mavis, gaudeo. Quod si triumphi praeerogativam putas supplicationem, et idcirco casum potius, quam te laudari mavis, neque supplicationem sequitur semper triumphus, et triumpho multo clarius est, senatum judicare, potius mansuetudine et innocentia imperatoris provinciam, quam vi militum aut benignitate deorum retentam atque conservatam esse: quod ego mea sententia censebam. 3. Atque haec ego idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi, ut, quod maxime volo, existimes, me laborare, ut tibi persuadeam, me et voluisse de tua majestate, quod amplissimum sim arbitratus, et quod tu maluisti, factum esse gaudere. Vale, et nos dilige, et instituto itinere severitatem diligentiamque sociis et rei publicae praesta.

EPISTULA XXXIX. (Ad Fam. XV. 6.)

M. Cicero magnam se ex M. Catonis laudatione voluptatem percepisse profitetur, petitque, si favere noluerit in adipiscendo triumpho, saltem, ut si adipiscatur, gaudeat. Scripta epistula est in Cilicia mense Quintili A. U. C. 704 (B. C. 50).

M. T. CICERO S. P. D. M. CATONI.

1. Laetus sum laudari me,
inquit Hector, opinor, apud Naeivium,
abs te, pater, a laudato viro.

Ea est enim profecto jucunda laus, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Ego vero vel gratulatione litterarum tuarum, vel testimoniis sententiae dictae, nihil est, quod me non assecutum putem. Idque mihi cum amplissimum, tum gratissimum est, te libenter amicitiae dedisse, quod liquido veritati dares. Et, si non modo omnes, verum etiam multi Catones essent in civitate nostra, in qua unum

exstitisse mirabile est; quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem? Nam ad meum sensum et ad illud sincerum ac subtile iudicium nihil potest esse laudabilius, quam ea tua oratio, quae est ad me perscripta a meis necessariis. 2. Sed causam meae voluntatis, non enim dicam cupiditatis, exposui tibi superioribus litteris; quae etiamsi parum justa tibi visa est, hanc tamen habet rationem, non ut nimis concupiscendus honos, sed tamen, si deferatur a senatu, minime aspernandus esse videatur. Spero autem, illum ordinem, pro meis ob rem publicam susceptis laboribus, me non indignum honore, usitato praesertim, existimaturum. Quod si ita erit, tantum ex te peto, quod amicissime scribis, ut, cum tuo iudicio, quod amplissimum esse arbitraris, mihi tribueris, si id, quod maluero, acciderit, gaudeas. Sic enim fecisse te, et sensisse, et [verius] scripsisse video: resque ipsa declarat, tibi illum honorem nostrum supplicationis jucundum fuisse, quod scribendo adfuisti. Haec enim senatus consulta non ignoro ab amicissimis ejus, cujus de honore agitur, scribi solere. Ego, ut spero, te propediem videbo; atque utinam re publica meliore, quam timeo!

LIBER IV.

EPISTULAE IN BELLO CIVILI SCRIPTAE.

EPISTULA XL. (Ad Fam. XIV. 5.)

M. Cicero Terentiae et reditum e Cilicia provincia et se omnes ejus epistulas accepisse cum actione gratiarum nuntiat : significat sibi, si quam longissime ob viam veniat, gratum fore : hereditatis Precianae curam mandat. Scripsit Athenis a. d. XV. Kal. Nov. A. U. C. 704 (B. C. 50).

TULLIUS S. D. TERENTIAE SUAE.

1. Si tu et Tullia, lux nostra, valetis, ego et suavissimus Cicero valemus. Pridie Idus Octobres Athenas venimus, cum sane adversis ventis usi essemus tardeque et incommode navigassemus. De nave exeuntibus nobis Acastus cum litteris praesto fuit uno et vicesimo die, sane strenue. Accepi tuas litteras, quibus intellexi te vereri ne superiores mihi redditae non essent. Omnes sunt redditae diligentissimeque a te perscripta sunt omnia ; idque mihi gratissimum fuit. Neque sum admiratus hanc epistulam, quam Acastus attulit, brevem fuisse ; jam enim me ipsum exspectas sive nos ipsos, qui quidem quam primum ad vos venire cupimus, etsi in quam rem publicam veniamus intellego. Cognovi enim ex multorum amicorum litteris, quas attulit Acastus, ad arma rem spectare, ut mihi, cum venero, dissimulare non liceat quid sentiam. Sed quoniam subeunda fortuna est, eo citius dabimus operam ut veniamus, quo facilius de tota re deliberemus. Tu velim, quod commodo valetudinis tuae fiat, quam longissime poteris, ob viam nobis prodeas. 2. De hereditate Preciana, quae

quidem mihi magno dolori est—valde enim illum amavi—sed hoc velim cures: si auctio ante meum adventum fiet, ut Pomponius aut, si is minus poterit, Camillus nostrum negotium curet: nos cum salvi venerimus, reliqua per nos agemus; sin tu jam Roma profecta eris, tamen curabis ut hoc ita fiat. Nos si di adjuvabunt, circiter Idus Novembres in Italia speramus fore. Vos, mea suavissima et optatissima Terentia, si nos amatis, curate ut valeatis. Vale. Athenis, a. d. XV. Kalendas Novembres.

EPISTULA XLI. (Ad Fam. XVI. 4.)

M. Cicero Tironem hortatur ad curandam valetudinem. Scripta epistula est Leucade VII. Id. Nov. A.U.C. 704 (B.C. 50).

TULLIUS TIRONI SUO S. P. D. ET CICERO ET Q.
FRATER ET Q. F.

1. Varie sum adfectus tuis litteris: valde priore pagina perturbatus, paulum altera recreatus. Quare nunc quidem non dubito quin, quoad plane valeas, te neque navigationi neque viae committas. Satis te mature videro, si plane confirmatum videro. De medico et tu bene existimari scribis et ego sic audio. Sed plane curationes ejus non probo. Jus enim dandum tibi non fuit, cum *κακοστόμαχος* esses, sed tamen et ad illum scripsi accurate et ad Lysonem. 2. Ad Curium vero, suavissimum hominem et summi officii summaeque humanitatis, multa scripsi: in his etiam, ut, si tibi videretur, te ad se traferret. Lyso enim noster vereor ne negligentior sit: primum quia omnes Graeci; deinde quod, cum a me litteras accepisset, mihi nullas remisit. Sed eum tu laudas. Tu igitur quid faciendum sit judicabis. Illud, mi Tiro, te rogo, sumptu ne parcas ulla in re, quod ad valetudinem opus sit. Scripsi ad Curium, quod dixisses daret. Medico ipsi puto

aliquid dandum esse, quo sit studiosior. 3. Innumerable tua sunt in me officia, domestica, forensia, urbana, provincialia; in re privata, in publica, in studiis, in litteris nostris. Omnia viceris, si, ut spero, te validum videro. Ego puto te bellissime, si recte erit, cum quaestore Mescinio decursurum. Non inhumanus est, teque, ut mihi visus est, diligit; et cum valetudini tuae diligentissime consulueris, tum, mi Tiro, consulto navigationi. Nulla in re jam te festinare volo. Nihil laboro nisi ut salvus sis. 4. Sic habeto, mi Tiro, neminem esse qui me amet, quin idem te amet; et cum tua et mea maxime interest te valere, tum multis est curae. Adhuc, dum mihi nullo loco deesse vis, numquam te confirmare potuisti. Nunc te nihil impedit; omnia depone, corpori servi. Quantam diligentiam in valetudinem tuam contuleris, tanti me fieri a te iudicabo. Vale, mi Tiro, vale, vale et salve. Lepta tibi salutem dicit et omnes. Vale. VII. Idus Novembr. Leucade.

EPISTULA XLII. (Ad Att. VII. 3.)

De litteris Attici, de provincia sibi non prorogata, de condicione sua in summo rei publicae periculo propter contentionem C. Caesaris et Cn. Pompeii, de concordia restituenda: dein de rebus privatis, de Caelio, de Philotimo et orationibus suis, de cohorte sua provinciali, de Curionis tabulis, Hortensii legatis, de emptione Puteolana, de nomine Piraei ejusque usu grammatico, de aliis rebus privatis et domesticis. Data epistula est V. Id. Decembr. a Pontio ex Trebulano A.U.C. 704 (B.C. 50).

CICERO ATTICO S.

1. A. d. VIII. Id. Decembr. Aeculanum veni, et ibi tuas litteras legi, quas Philotimus mihi reddidit: e quibus hanc primo aspectu voluptatem cepi, quod erant a te ipso scriptae; deinde earum accuratissima diligentia sum mirum in modum delectatus. Ac primum illud, in quo te Dicaearcho adsentiri negas,

etsi cupidissime expetitur a me est, et approbante te, ne diutius anno in provincia essem, tamen non est nostra contentione perfectum. Sic enim scito, verbum in senatu factum esse numquam de ullo nostro, qui provincias obtinuimus, quo in iis diutius quam ex senatus consulto maneremus; ut jam ne istius quidem rei culpam sustineam, quod minus diu fuerim in provincia, quam fortasse fuerit utile. 2. Sed, "Quid si hoc melius?" saepe opportune dici videtur, ut in hoc ipso. Sive enim ad concordiam res adduci potest sive ad bonorum victoriam, utriusvis rei me aut adiutorem velim esse aut certe non expertem. Sin vincuntur boni, ubicumque essem, una cum iis victus essem. Qua re celeritas nostri redditus ἀμεταμέλητος debet esse. Quod si ista nobis cogitatio de triumpho injecta non esset, quam tu quoque approbas, ne tu haud multum requireres illum virum, qui in VI. libro informatus est. Quid enim tibi faciam, qui illos libros devorasti? Quin nunc ipsum non dubitabo rem tantam abicere, si id erit rectius. Utrumque vero simul agi non potest, et de triumpho ambiciose et de re publica libere. Sed ne dubitaris quin quod honestius, id mihi futurum sit antiquius. 3. Nam quod putas utilius esse vel mihi, quod tutius sit, vel etiam ut rei publicae prodesse possim, me esse cum imperio, id coram considerabimus quale sit. Habet enim res deliberationem, etsi ex parte magna tibi adsentior. De animo autem meo erga rem publicam bene facis quod non dubitas, et illud probe iudicas, nequaquam satis pro meis officiis, pro ipsius in alios effusione, illum in me liberalem fuisse, ejusque rei causam vere explicas, et eis, quae de Fadio Caninioque acta scribis, valde consentiunt. Quae si secus essent totumque se ille in me profudisset, tamen illa, quam scribis, custos urbis me praeclarae inscriptionis memorem esse cogeret; nec mihi concederet, ut imitarer Volcatium aut Servium, quibus tu es contentus, sed aliquid nos vellet

nobis dignum et sentire et defendere. Quod quidem agerem, si liceret, alio modo ac nunc agendum est. 4. De sua potentia dimicant homines hoc tempore periculo civitatis. Nam, si res publica defenditur, cur ea consule isto ipso defensa non est? cur ego, in cujus causa rei publicae salus consistebat, defensus postero anno non sum? cur imperium illi aut cur illo modo prorogatum est? cur tanto opere pugnatum est, ut de ejus absentis ratione habenda decem tribuni pl. ferrent? His ille rebus ita convalluit, ut nunc in uno civi vires ad resistendum sint, qui mallet tantas ei vires non dedisset quam nunc tam valenti resisteret. 5. Sed quoniam res eo deducta est, non quaeram, ut tu scribis,

ποῦ σκάφος τὸ τῶν Ἀτρειδῶν;

mihi σκάφος unum erit, quod a Pompeio gubernabitur. Illud ipsum, quod ais: "Quid fiet, cum erit dictam, Dic, M. TULLI?"—*σύνομα*, CN. POMPEIO ADSENTIOR. Ipsum tamen Pompeium separatim ad concordiam hortabor. Sic enim sentio, maximo in periculo rem esse. Vos scilicet plura, qui in urbe estis. Verum tamen haec video: cum homine audacissimo paratissimoque negotium esse; omnes damnatos, omnes ignominia adfectos, omnes damnatione ignominiaque dignos illac facere, omnem fere juventutem, omnem illam urbanam ac perditam plebem, tribunos valentes addito C. Cassio, omnes, qui aere alieno premantur, quos plures esse intellego quam putaram—causam solum illa causa non habet, ceteris rebus abundat—hic omnia facere omnes, ne armis decernatur, quorum exitus semper incerti, nunc vero etiam in alteram partem magis timendi. Bibulus de provincia decessit, Veientonem praefecit. In decedendo erit, ut audio, tardior. Quem cum ornavit Cato, declaravit iis se solis non invidere, quibus nihil aut non multum ad dignitatem posset accedere. 6. Nunc venio ad privata. Fere enim re-

spondi tuis litteris de re publica et iis, quas in suburbano, et iis, quas postea scripsisti. Ad privata venio: unum etiam de Caelio. Tantum abest ut meam ille sententiam moveat, ut valde ego ipsi, quod de sua sententia decesserit, paenitendum putem. Sed quid est quod ei vici Luceii sint addicti? Hoc te praetermisisse miror. 7. De Philotimo faciam equidem, ut mones. Sed ego mihi ab illo hoc tempore non rationes expectabam, quas tibi edidit, verum id reliquum, quod ipse in Tusculano me referre in commentarium mea manu voluit, quodque idem in Asia mihi sua manu scriptum dedit. Id si praestaret, quantum mihi aeris alieni esse tibi edidit, tantum et plus etiam ipse mihi deberet. Sed in hoc genere, si modo per rem publicam licebit, non accusabimur posthac; neque hercule antea negligentibus fuimus, sed amicorum multitudine occupati. Ergo utemur, ut polliceris, et opera et consilio tuo, nec tibi erimus, ut spero, in eo molesti. 8. De serperastris cohortis meae nihil est quod doleas. Ipsi enim se collegerunt admiratione integritatis meae. Sed me moverat nemo magis quam is, quem tu neminem putas. Idem et initio fuerat et nunc est egregius. Sed in ipsa decessione significavit sperasse se aliquid; et id, quod animum induxerat paulisper, non tenuit, sed cito ad se rediit meisque honorificentissimis erga se officiis victus pluris ea duxit quam omnem pecuniam. 9. Ego a Curio tabulas accepi, quas mecum porto. Hortensii legata cognovi. Nunc aveo scire quid hominis sit et quarum rerum auctionem instituat. Nescio enim cur, cum portam Flumentanam Caelius occuparit, ego Puteolos non meos faciam. 10. Venio ad Piraeam, in quo magis reprehendendus sum, quod homo Romanus "Piraea" scripserim, non "Piraceum"—sic enim omnes nostri locuti sunt—quam quod "in" addiderim. Non enim hoc ut oppido praeposui, sed ut loco; et tamen Dionysius noster et, qui est nobiscum, Nicias

Cous non rebatur oppidum esse Piraeëa. Sed de eo videro. Nostrum quidem si est peccatum, in eo est, quod non ut de oppido locutus sum, sed ut de loco, secutusque sum non dico Caecilium,

Mane ut ex portu in Piraeëum

—malus enim auctor Latinitatis est—sed Terentium, cujus fabellae propter elegantiam sermonis putabantur a C. Laelio scribi:

Heri aliquot adulescentuli coimus in Piraeëum, et idem:

Mercator hoc addebat . . . captam e Sunio.

Quod si *δήμους* oppida volumus esse, tam est oppidum Sunium quam Piraeëus. Sed, quoniam grammaticus es, si hoc mihi *ζήτημα* persolveris, magna me molestia liberaris. 11. Ille mihi litteras blandas mittit. Facit idem pro eo Balbus. Mihi certum est ab honestissima sententia digitum nusquam. Sed scis illi reliquum quantum sit. Putasne igitur verendum esse, ne aut obiciat id nobis aliquis, si languidius, aut repetat, si fortius? Quid ad haec reperis? Solvamus, inquis. Age, a Caelio mutabimur. Hoc tu tamen consideres velim. Puto enim, in senatu si quando praeclare pro re publica dixero, Tartessium istum tuum mihi exeunti, “Jube sodes nummos curari.” 12. Quod superest etiam, gener est suavis mihi, Tulliae, Terentiae: quantumvis vel ingenii vel humanitatis: [satis]. Reliqua, quae nosti, ferenda. Scis enim, quos † aperierimus, qui omnes praeter eum, de quo per te egimus, rem me facere rentur. Ipsis enim expensum nemo ferret. Sed haec coram. Nam multi sermonis sunt. Tironis reficiendi spes est in M'. Curio, cui ego scripsi tibi eum gratissimum facturum. Dat. V. Id. Decembr. a Pontio ex Trebulano.

EPISTULA XLIII. (Ad Att. VII. 4.)

De Dionysio liberto, de sermone cum Cn. Pompeio habito. Scripta epistula est medio mense Decembri A.U.C. 704 (B.C. 50).

CICERO ATTICO S.

1. Dionysium, flagrantem desiderio tui, misi ad te, nec mehercule aequo animo; sed fuit concedendum: quem quidem cognovi cum doctum, quod mihi jam ante erat notum, tum sane plenum officii, studiosum etiam meae laudis, frugi hominem, ac, ne libertinum laudare videar, plane virum bonum. 2. Pompeium vidi IV. Id. Decembres: fuimus una horas duas fortasse. Magna laetitia mihi visus est affici meo adventu: de triumpho hortari, suscipere partes suas; monere, ne ante in senatum accederem, quam rem confecissem; ne dicendis sententiis aliquem tribunum alienarem. Quid quaeris? in hoc officio sermonis nihil potuit esse prolixius. De re publica autem ita mecum locutus est, quasi non dubium bellum haberemus. Nihil ad spem concordiae; plane illum ab se alienatum, cum ante intellegeret, tum vero proxime judicasse: venisse Hirtium a Caesare, qui esset illi familiarissimus, ad se non accessisse; et, cum ille a. d. VIII. Idus Decemb. vesperi venisset, Balbus de tota re constituisset a. d. VII. ad Scipionem ante lucem venire, multa de nocte eum profectum esse ad Caesarem. Hoc illi *τεκμηριῶδες* videbatur esse alienationis. 3. Quid multa? Nihil me aliud consolatur, nisi quod illum, cui etiam inimici alterum consulatum, fortuna summam potentiam dederat, non arbitror fore tam amentem, ut haec in discrimen adducat. Quod si ruere coeperit; ne ego multa timeo, quae non audeo scribere. Sed, ut nunc est, a. d. III. Nonas Jan. ad Urbem cogito.

EPISTULA XLIV. (Ad Att. VII. 9.)

De commercio litterarum, de condicione qua cum C. Caesare transigendum sit. Scripta est epistula exeunte mense Decembri A.U.C. 704 (B.C. 50).

CICERO ATTICO S.

1. Cotidiene, inquis, a te accipiendae litterae sunt? Si habebo, cui dem, cotidie. At jam ipse ades. Tum igitur, cum venero, desinam. Unas video mihi a te non esse redditas; quas L. Quintius, familiaris meus, cum ferret, ad bustum Basili vulneratus et despoliatus est. 2. Videbis igitur, numquid fuerit in iis, quod me scire opus sit: et simul tu hoc *διευκρινήσεις πρόβλημα* sane *πολιτικόν*; cum sit necesse aut haberi Caesaris rationem, illo exercitum vel per senatum vel per tribunos plebis obtinente, aut persuaderi Caesari, ut tradat provinciam atque exercitum, et ita consul fiat; aut, si id non persuadeatur, haberi comitia sine illius ratione, illo patiente atque obtinente provinciam; aut, si per tribunos plebis non patiatur, tamen quiescat, rem adduci ad interregnum; aut, si ob eam causam, quod ratio ejus non habeatur, exercitum adducat, armis cum eo contendere; illum autem initium facere armorum, aut statim nobis minus paratis, aut tum, cum comitiis, amicis ejus postulanti-
bus, ut e lege ratio habeatur, impetratum non sit; ire autem ad arma, aut hanc unam ob causam, quod ratio non habeatur, aut addita causa, si forte tribunus plebis, senatum impediens aut populum incitans, notatus aut senatus consulto circumscriptus aut sublatus aut expulsus sit, dicensve se expulsus ad illum confugerit; suscepto autem bello, aut tenenda sit Urbs, aut, ea relicta, ille commeatu et reliquis copiis intercludendus: quod horum malorum, quorum aliquod certe subeundum est, minimum putes. 3. Dices profecto persuaderi illi, ut tradat exercitum et ita consul fiat. Est omnino id ejusmodi, ut, si ille

eo descendat, contra dici nihil possit; idque eum, si non obtinet, ut ratio habeatur retinentis exercitum, non facere miror. Nobis autem, ut quidam putat, nihil est timendum magis, quam ille consul. At sic malo, inquires, quam cum exercitu. Certe. Sed istud ipsum sic magnum malum putat aliquis: neque ei remedium est ullum. Cedendum est, si id volet. Vide consulem illum iterum, quem vidisti consulatu priore. At tam imbecillus plus, inquis, valuit, quam tota res publica. Quid nunc putas? Et eo consule, Pompeio certum est esse in Hispania. O rem miseram! si quidem id ipsum deterrimum est, quod recusari non potest; et quod ille si faciat, jamjam a bonis omnibus summam ineat gratiam. 4. Tollamus igitur hoc, quo illum posse adduci negant: de reliquis quid est deterrimum? concedere illi, quod, ut idem dicit, impudentissime postulat. Nam quid impudentius? Tenuisti provinciam per decem annos, non tibi a senatu, sed a te ipso per vim et per factionem datos. Praeteriit tempus, non legis, sed libidinis tuae: fac tamen, legis. Ut succedatur, decernitur: impedis et ais, habe mei rationem. Habe tu nostrum. Exercitum tu habeas diutius, quam populus jussit, invito senatu? Depugnes oportet, nisi concedis. Cum bonâ quidem spe, ut ait idem, vel vincendi vel in libertate moriendi. Jam si pugnandum est, quo tempore, in casu, quo consilio, in temporibus situm est. Itaque te in ea quaestione non exerceo. Ad ea, quae dixi, affer, si quid habes; equidem dies noctesque torqueor.

EPISTULA XLV. (Ad Fam. XVI. 11.)

M. Cicero Tironem rogat, ut valetudini operam det : de suo ad urbem adventu, de turbato rei publicae statu, de triumpho ac Campana praefectura. Scripta epistula est ad Urbem prid. Id. Jan. A. U. C. 705 (B. C. 49).

TULLIUS ET CICERO, TERENTIA, TULLIA, Q. Q.
TIRONI S. PLUR. DIC.

1. Etsi opportunitatem operae tuae omnibus locis desidero, tamen non tam mea quam tua causa doleo te non valere. Sed quoniam in quartanam conversa vis est morbi—sic enim scribit Curius—spero te diligentia adhibita jam firmiorem fore. Modo fac, id quod est humanitatis tuae, ne quid aliud cures hoc tempore nisi ut quam commodissime convalescas. Non ignoro quantum ex desiderio labores, sed erunt omnia facilia, si valebis. Festinare te nolo, ne nau-seae molestiam suscipias aeger et periculose hieme naviges. 2. Ego ad Urbem accessi pridie Nonas Januar. Ob viam mihi sic est proditum, ut nihil posset fieri ornatius. Sed incidi in ipsam flammam civilis discordiae vel potius belli : cui cum cuperem mederi, et, ut arbitror, possem, cupiditates certorum hominum—nam ex utraque parte sunt qui pugnare cupiant—impedimento mihi fuerunt. Omnino et ipse Caesar, amicus noster, minaces ad senatum et acerbas litteras miserat, et erat adhuc impudens, qui exercitum et provinciam invito senatu teneret, et Curio meus illum incitabat. Antonius quidem noster et Q. Cassius nulla vi expulsi ad Caesarem cum Curione profecti erant, postea quam senatus consilibus, praetoribus, tribunis pl. et nobis, qui pro coss. sumus, negotium dederat ut curaremUS NE QUID RES PUBLICA DETRIMENTI CAPERET. 3. Numquam majore in periculo civitas fuit : numquam improbi cives habuerunt paratiorem ducem. Omnino ex hac quoque parte diligentissime comparatur. Id fit aucto-

ritate et studio Pompeii nostri, qui Caesarem sero coepit timere. Nobis inter has turbas senatus tamen frequens flagitavit triumphum; sed Lentulus consul, quo majus suum beneficium faceret, simul atque expedisset quae essent necessaria de re publica, dixit se relaturum. Nos agimus nihil cupide, eoque est nostra pluris auctoritas. Italiae regiones discriptae sunt, quam quisque partem tueretur. Nos Capuam sumpsimus. Haec te scire volui. Tu etiam atque etiam cura ut valeas, litterasque ad me mittas, quotienscumque habebis cui des. Etiam atque etiam vale. D. pridie Idus Jan.

EPISTULA XLVI. (Ad Att. VII. 10.)

De exitu suo subito ex Urbe et de inopia consilii quid agendum sit. Scripsit ad Urbem XIV. Kal. Febr. A.U.C. 705 (B.C. 49).

CICERO ATTICO S.

Subito consilium cepi, ut, antequam luceret, exirem, ne qui conspectus fieret aut sermo, lictoribus praesertim laureatis. De reliquo neque hercule quid agam nec quid acturus sim scio: ita sum perturbatus temeritate nostri amentissimi consilii. Tibi vero quid suadeam, cujus ipse consilium exspecto? Cnaeus noster quid consilii ceperit capiatve nescio; adhuc in oppidis coartatus et stupens. Omnes, si in Italia consistat, erimus una: sin cedet, consilii res est. Adhuc certe, nisi ego insanio, stulte omnia et incaute. Tu, quaeso, crebro ad me scribe vel quod in buccam venerit.

EPISTULA XLVII. (Ad Att. VII. 11.)

De discessu Labieni a Caesare, de Caesaris consilio nefario rem publ. armis obtinendi, de Pompeii malo consilio Urbem relinquendi, de procuratione sibi destinata, de commercio litterarum. Scripsit in Campania inter XIV. et IX. Kal. Febr. A.U.C. 705 (B.C. 49).

CICERO ATTICO S.

1. Quaeso, quid hoc est? aut quid agitur? Mihi enim tenebrae sunt. Cingulum, inquis, nos tenemus: Anconem amisimus. Labienus discessit ab Caesare. Utrum de imperatore populi Romani, an de Hannibale loquimur? O hominem amentem et miserum, qui ne umbram quidem unquam τοῦ καλοῦ viderit! Atque haec ait omnia facere se dignitatis causa. Ubi est autem dignitas nisi ubi honestas. Num honestum igitur habere exercitum nullo publico consilio? occupare urbes civium, quo facilius sit aditus ad patriam? χρεῶν ἀποκοπᾶς, φυγάδων καθύδους, sexcenta alia scelera moliri,

τὴν θεῶν μεγίστην ὥστ' ἔχειν τυραννίδα . . . ?

Sibi habeat suam fortunam! Unam mehercule tecum apricationem in illo Lucretino tuo sole malim quam omnia istius modi regna; vel potius mori milies quam semel istius modi quidquam cogitare. 2. "Quid si tu velis?" inquis. Age quis est cui velle non liceat? Sed ego hoc ipsum velle miserius esse duco quam in crucem tolli. Una res est ea miserior, adipisci quod ita volueris. Sed haec hactenus. Libenter enim in his molestiis ἐνσχολάζω σοι. 3. Redeamus ad nostrum. Per fortunas! quale tibi consilium Pompeii videtur? Hoc quaero, quod urbem reliquerit. Ego enim ἀπορῶ. Tum: "Nihil absurdus." Urbem tu relinquis? Ergo idem, si Galli venirent. "Non est" inquit "in parietibus res publica." At in aris et focis. "Fecit idem Themisto-

cles." Fluctum enim totius barbariae ferre urbs una non poterat. At idem Pericles non fecit, annum fere post quinquagesimum, cum praeter moenia nihil teneret. Nostri olim urbe reliqua capta arcem tamen retinuerunt.

Οὕτω που τῶν πρόσθεν ἐπευθόμεθα κλέα ἀνδρῶν.

4. Rursus autem ex dolore municipali sermonibusque eorum, quos convenio, videtur hoc consilium exitum habiturum. Mira hominum querela est—nescio istic, sed facies ut sciam—sine magistratibus urbem esse, sine senatu. Fugiens denique Pompeius mirabiliter homines movet. Quid quaeris? Alia causa facta est: nihil jam concedendum putant Caesari. Haec tu mihi explica qualia sint. 5. Ego negotio praesum non turbulento. Vult enim me Pompeius esse quem tota haec Campania et maritima ora habeat ἐπίσκοπον ad quem dilectus et summa negotii referatur. Itaque vagus esse cogitabam. Te puto jam videre quae sit ὁρμή Caesaris, qui populus, qui totius negotii status. Ea velim scribas ad me, et quidem, quoniam mutabilia sunt, quam saepissime; acquiesco enim et scribens ad te et legens tua.

EPISTULA XLVIII. (Ad Fam. XVI. 12.)

M. Cicero condicionem rei publicae deplorans initia belli civilis exponit, Tironem ut curet valetudinem admonet. Scripta epistula est Capuae IV. Kal. Febr. A.U.C. 705 (B.C. 49).

TULLIUS S. D. TIRONI SUO.

1. Quo in discrimine versetur salus mea et bonorum omnium atque universae rei publicae ex eo scire potes, quod domos nostras et patriam ipsam vel diripiendam vel inflammandam reliquimus. In eum locum res deducta est, ut, nisi qui deus vel casus aliquis subvenerit, salvi esse nequeamus. 2. Equidem

ut veni ad Urbem, non destiti omnia et sentire et dicere et facere quae ad concordiam pertinerent; sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam iis, qui boni habentur, ut pugnare cuperent me clamante nihil esse bello civili miserius. Itaque cum Caesar amentia quadam raperetur et oblitus nominis atque honorum suorum Ariminum, Pisaurum, Anconam, Arretium occupavisset, Urbem reliquimus: quam sapienter aut quam fortiter nihil attinet disputari.

3. Quo quidem in casu simus vides. Feruntur omnino condiciones ab illo, ut Pompeius eat in Hispaniam; dilectus, qui sunt habiti, et praesidia nostra dimittantur; se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Considio Noniano—his enim obtigerunt—traditurum: ad consulatus petitionem se venturum, neque se jam velle absente se rationem haberi suam: se praesentem trinum nundinum petiturum. Accepimus condiciones, sed ita, ut removeat praesidia ex iis locis, quae occupavit, ut sine metu de his ipsis condicionibus Romae senatus haberi possit. 4. Id ille si fecerit, spes est pacis non honestae—leges enim imponuntur—sed quidvis est melius quam sic esse ut sumus. Sin autem ille suis condicionibus stare noluerit, bellum paratum est, ejus modi tamen quod sustinere ille non possit, praesertim cum a suis condicionibus ipse fugerit, tantum modo ut eum intercludamus, ne ad Urbem possit accedere: quod sperabamus fieri posse. Dilectus enim magnos habebamus, putabamusque illum metuere, si ad Urbem ire coepisset, ne Gallias amitteret, quas ambas habet inimicissimas, praeter Transpadanos, ex Hispaniaque sex legiones et magna auxilia Afranio et Petreio ducebantur a tergo: videtur, si insaniet, posse opprimi, modo ut urbe salva. Maximam autem plagam accepit, quod is, qui summam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. Labienus, socius sceleris esse noluit: reliquit illum et *est* nobiscum, multique idem facturi esse dicuntur. 5. Ego adhuc orae maritimae

praesum a Formiis. Nullum majus negotium suscipere volui, quo plus apud illum meae litterae cohortationesque ad pacem valerent. Sin autem erit bellum, video me castris et certis legionibus praefuturum. Habeo etiam illam molestiam, quod Dolabella noster apud Caesarem est. Haec tibi nota esse volui: quae cave ne te perturbent et impendant valetudinem tuam. 6. Ego A. Varroni, quem cum amantissimum mei cognovi tum etiam valde tui studiosum, diligentissime te commendavi, ut et valetudinis tuae rationem haberet et navigationis et totum te susciperet ac tueretur: quem omnia facturum confido: recepit enim et mecum locutus est suavissime. Tu, quoniam eo tempore mecum esse non potuisti, quo ego maxime operam et fidelitatem desideravi tuam, cave festines aut committas ut aut aeger aut hieme naviges. Numquam sero te venisse putabo, si salvus veneris. Adhuc neminem videram qui te postea vidisset quam M. Volusius, a quo tuas litteras accepi: quod non mirabar: neque enim meas puto ad te litteras tanta hieme perferri. Sed da operam ut valeas, et, si valebis, cum recte navigari poterit, tum naviges. Cicero meus in Formiano erat, Terentia et Tullia Romae. Cura ut valeas. IV. Kalendas Febr. Capua.

EPISTULA XLIX. (Ad Fam. XIV. 18.)

M. Cicero permittit suis quid Caesare ad Urbem adventante faciendum videatur. Scripta epistula est Formiis IX. Kal. Febr. A.U.C. 705 (B.C. 49).

TULLIUS TERENTIAE SUAE ET PATER SUAE VISSIMAE FILIAE, CICERO MATRI ET SORORI S. D. P.

Considerandum vobis etiam atque etiam, animae meae, diligenter puto quid faciatis, Romaene sitis an

mecum in aliquo tuto loco. Id non solum meum consilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem haec: Romae vos esse tuto posse per Dola-bellam, eamque rem posse nobis adiumento esse, si quae vis aut si quae rapinae fieri coeperint. Sed rursus illud me movet, quod video omnes bonos abesse Roma et eos mulieres suas secum habere. Haec autem regio, in qua ego sum, nostrorum est cum oppidorum tum etiam praediorum, ut et multum esse mecum et, cum abieritis, commode et in nostris esse possitis. Mihi plane non satis constat adhuc utrum sit melius. Vos videte quid aliae faciant isto loco feminae, et ne, cum velitis, exire non liceat. Id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum et cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula et praesidium habeat, Philotimo dicetis. Et velim tabellarios instituatis certos, ut cotidie aliquas a vobis litteras accipiam. Maxime autem date operam ut valeatis, si nos vultis valere. IX. Kal. Formiis.

EPISTULA L. (Ad Att. VIII. 3.)

M. Cicero cum Attico per has litteras deliberat quid sibi, si Pompeius Italia cedat, agendum putet, et, quo facilius ille consilium dare possit, quid sibi in utramque partem in mentem veniat, explicat. Scripsit in agro Caleno a. d. XI. Kal. Mart. A.U.C. 705 (B.C. 49).

CICERO ATTICO S.

1. Maximis et miserrimis rebus perturbatus, cum coram tecum mihi potestas deliberandi non esset, uti tamen tuo consilio volui. Deliberatio autem omnis haec est: si Pompeius Italia cedat, quod eum facturum esse suspicor, quid mihi agendum putes; et quo facilius consilium dare possis: quid in utramque partem mihi in mentem veniat, explicabo brevi. Cum merita Pompeii summa erga salutem meam,

familiaritasque, quae mihi cum eo est, tum ipsa rei publicae causa me adducit, ut mihi vel consilium meum cum illius consilio, vel fortuna cum fortuna conjungenda esse videatur. 2. Accedit illud: si maneo et illum comitatum optimorum et clarissimorum civium desero, cadendum est in unius potestatem; qui, etsi multis rebus significat se nobis esse amicum —et, ut esset, a me est (tute scis) propter suspicionem hujus impendentis tempestatis multo ante provisum; —tamen utrumque considerandum est, et quanta fides ei sit habenda; et, si maxime exploratum, eum nobis amicum fore, sitne viri fortis et boni civis, esse in ea urbe, in qua cum summis honoribus imperiisque usus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo praeditus, non futurus sit sui juris, subeundumque periculum sit, cum aliquo forte dedecore, quando Pompeius rem publicam recuperarit. 3. In hac parte haec sunt. Vide nunc, quae sint in altera. Nihil actum est a Pompeio nostro sapienter, nihil fortiter; addo etiam, nihil nisi contra consilium auctoritatemque meam. Omitto illa vetera, quod istum in rem publicam ille aluit, auxit, armavit: ille legibus per vim et contra auspicia ferendis auctor; ille Galliae ulterioris adjunctor; ille gener; ille in adoptando P. Clodio augur; ille restituendi mei, quam retinendi studiosior; ille provinciae propagator; ille absentis in omnibus adjutor; idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor rei publicae coepit, contendit, ut decem tribuni plebis ferrent, ut absentis ratio haberetur; quod idem ipse sanxit lege quadam sua, Marcoque Marcello consuli, finienti provinciis Galliis Kalendarum Martiarum diem, restitit. Sed, ut haec omittam, quid foedius, quid perturbatius hoc ab Urbe discessu, sive potius turpissima fuga? Quae condicio non accipienda fuit potius, quam relinquenda patria? Malae condiciones erant. Fateor: sed num quid hoc pejus? 4. At recuperabit rem publicam. Quando? aut quid

ad eam spem est parati? Non ager Picens amissus? non patefactum iter ad Urbem? non pecunia omnis et publica et privata adversario tradita? Denique nulla causa, nullae vires, nulla sedes, quo concurrant, qui rem publicam defensam velint. Apulia delecta est, inanissima pars Italiae et ab impetu hujus belli remotissima: fuga et maritima opportunitas visa quaeri desperatione. Invite cepi Capuam, non quo munus illud defugerem, sed sic, ne causam, in qua nullus esset ordinum, nullus apertus privatorum dolor: bonorum autem esset aliquis, sed hebes, ut solet, et ut ipse sensissem: multitudo et infimus quisque propensus in alteram partem, multi mutationis rerum cupidi. 5. Dixi ipsi, me nihil suscepturum sine praesidio et sine pecunia. Itaque habui nihil omnino negotii; quod ab initio vidi, nihil quaeri praeter fugam. Eam si nunc sequor, quonam? Cum illo non: ad quem cum essem profectus, cognovi in iis locis esse Caesarem, ut tuto Luceriam venire non possem. Infero mari nobis, incerto cursu, hieme maxima navigandum est. Age jam, cum fratre, an sine? cum filio, aut quomodo? In utraque enim res summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absentes fortunasque nostras? Acrior, quam in ceterorum; quod putabit fortasse, in nobis violandis aliquid se habere populare. Age jam, has compedes, fascas, inquam, hos laureatos efferre ex Italia, quam molestum est! Qui autem locus erit nobis tutus (ut jam placatis utamur fluctibus), antequam ad illum venerimus? Qua autem, aut quo, nihil scimus. 6. At si restitero, et fuerit nobis in hac parte locus, idem fecero, quod in Cinnae dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius, quoquo modo ea res huic quidem cecidit; qui tamen ita dicere solebat, se, id fore, videre, quod factum est, sed malle, quam armatum ad patriae moenia accedere. Aliter Thrasybulus, et fortasse melius. Sed est certa quaedam illa Mucii

ratio atque sententia: est illa etiam, Thrasybuli; et cum sit necesse servire tempori et non amittere tempus, cum sit datum. Sed in hoc ipso habent tamen iidem fasces molestiam. Sit enim nobis amicus, quod incertum est: sed sit; deferet triumphum. Non accipere periculosum sit, an accipere invidiosum ad bonos? O rem, inquis, difficilem et inexplicabilem! Atqui explicanda est. Qui enim fieri potest? Ac ne me existimaris ad manendum esse propensio-rem, quod plura in eam partem verba fecerim: potest fieri, quod fit in multis quaestionibus, ut res verbosior haec fuerit, illa verior. Quam ob rem, ut maxima de re, aequo animo deliberanti, ita mihi des consilium velim. Navis et in Caieta est parata nobis et Brundisii. 7. Sed ecce nuntii, scribente me haec ipsa noctu in Caleno, ecce litterae, Caesarem ad Corfinium, Domitium Corfinii cum firmo exercitu et pugnare cupiente. Non puto etiam hoc Cnaeum nostrum commissurum, ut Domitium relinquat: etsi Brundisium Scipionem cum cohortibus duabus praemiserat, legionem Fausto conscriptam in Siciliam sibi placere a consule duci, scripserat ad consules. Sed turpe Domitium deserere erit, implorantem ejus auxilium. Est quaedam spes, mihi quidem non magna, sed in his locis firma, Afranium in Pyrenaeo cum Trebonio pugnasse, pulsum Trebonium, etiam Fabium tuum transisse cum cohortibus; summa autem, Afranium cum magnis copiis adventare. Id si est, in Italia fortasse manebitur. Ego autem, cum esset incertum iter Caesaris, quod vel ad Capuam, vel ad Luceriam iturus putabatur, Leptam ad Pompeium misi et litteras; ipse, ne quo inciderem, reverti Formias. Haec te scire volui, scripsique sedatiore animo, quam proxime scripseram, nullum meum judicium interponens, sed exquirens tuum.

EPISTULA LI. (Ad Att. VIII. 7.)

De Pompeio fugam meditante, de incerta condicione sua, de viatico sibi per Philotimum curando. Scripsit in Formiano VII. Kal. Mart. A. U. C. 705 (B. C. 49).

CICERO ATTICO S.

1. Unum etiam restat amico nostro ad omne dedecus, ut Domitio non subveniat. "At nemo dubitat quin subsidio venturus sit." Ego non puto. "Deseret igitur talem civem et eos, quos una scis esse, cum habeat praesertim et ipse cohortes XXX?" Nisi me omnia fallunt, deseret. Incredibiliter pertimuit. Nihil spectat nisi fugam, cui tu—video enim quid sentias—me comitem putas debere esse. 2. Ego vero quem fugiam habeo: quem sequar non habeo. Quod enim tu meum laudas et memorandum dicis, malle quod dixerim me cum Pompeio vinci quam cum istis vincere: ego vero malo, sed cum illo Pompeio, qui tum erat aut qui mihi esse videbatur; cum hoc vero, qui ante fugit quam scit aut quem fugiat aut quo; qui nostra tradidit, qui patriam reliquit, Italiam relinquit, si malui, contigit; victus sum. Quod superest, nec ista videre possum, quæ numquam timui ne viderem, nec mehercule istum, propter quem mihi non modo meis, sed memet ipso carendum est. 3. Ad Philotimum scripsi de viatico, sive a Moneta—nemo enim solvit—sive ab Oppiis, tuis contubernalibus. Cetera apposite ibi mandabo.

EPISTULA LII. (Ad Att. IX. 6.)

M. Cicero in epistula Attico nuntiavit Caesarem Furnium ad se misisse cum epistula, cujus exemplum hoc est. Scripta epistula est a Caesare in itinere ante Idus Mart. A.U.C. 705 (B.C. 49).

CAESAR IMP. S. D. CICERONI IMP.

Cum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui neque audire meo commodo potuissem, properarem, atque essem in itinere, praemissis jam legionibus; praeterire tamen non potui, quin et scriberem ad te, et illum mitterem gratiasque agerem: etsi hoc et feci saepe, et saepius mihi facturus videor; ita de me mereris. In primis a te peto, quoniam iam confido me celeriter ad Urbem venturum, ut te ibi videam, ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meae brevitatiue litterarum ignosces. Reliqua ex Furnio cognosces.

EPISTULA LIII. (Ad Att. IX. 11.)

M. Cicero in epistula ad Atticum scripta adjungit exemplum litterarum a se ad Caesarem datarum. Scripsit in Formiano XV. Kal. Apr. A.U.C. 705 (B.C. 49).

CICERO IMP. S. D. CAESARI IMP.

1. Ut legi tuas litteras, quas a Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas, ut ad Urbem essem, te velle uti consilio et dignitate mea, minus sum admiratus: de gratia et de ope quid significares, mecum ipse quaerebam; spe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac singulari sapientia de otio, de pace, de concordia civium agi velle arbitrarer, et ad eam rationem existimabam satis aptam esse et naturam et personam meam. 2. Quod si ita est, et si qua de Pompeio nostro tuendo et tibi

ac rei publicae reconciliando cura te attingit, magis idoneum, quam ego sum, ad eam causam profecto reperies neminem: quí et illi semper et senatui, cum primum potui, pacis auctor fui; nec, sumptis armis, belli ullam partem attingi; judicavique eo bello te violari, contra cujus honorem, populi Romani beneficio concessum, inimici atque invidi niterentur. Sed ut eo tempore non modo ipse fautor dignitatis tuae fui, verum etiam ceteris auctor ad te adjuvandum, sic me nunc Pompeii dignitas vehementer movet. Aliquot enim sunt anni, cum vos duo delegi, quos praecipue colerem, et quibus essem, sicut sum, amicissimus. 3. Quam ob rem a te peto, vel potius omnibus te precibus oro et obtestor, ut in tuis maximis curis aliquid impertias temporis huic quoque cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique esse in maximi beneficii memoria possim. Quae si tantum ad me ipsum pertinerent, sperarem me a te tamen impetraturum; sed, ut arbitror, et ad tuam fidem et ad rem publicam pertinet, me e paucis et ad utriusque vestrum et ad civium concordiam per te quam accommodatissimum conservari. Ego, cum antea tibi de Lentulo gratias egissem, cum ei saluti, qui mihi fuerat, fuisses, tamen, lectis ejus litteris, quas ad me gratissimo animo de tua liberalitate beneficioque misit, eandem me salutem a te accepisse putavi, quam ille; in quem si me intellegis esse gratum, cura, obsecro, ut etiám in Pompeium esse possim.

EPISTULA LIV. (Ad Att. IX. 18.)

M. Cicero Attico de suo cum Caesare congressu scribit, quo obtinuerit ne ad Urbem veniret, sed tamen veretur ne Caesarem eo ipso offenderit, de comitatu C. Caesaris ipsiusque alacritate, Caesarem in Pedanum ivisse, se Arpinum: jam consilium Attici exspectat. Scripsit Arpini pridie Kal. Apr. A. U. C. 705 (B. C. 49).

CICERO ATTICO S.

1. Utrumque ex tuo consilio. Nam et oratio fuit ea nostra, ut bene potius ille de nobis existimaret, quam gratias ageret: et in eo mansimus, ne ad Urbem. Illa fefellerunt, facilem quod putaramus. Nihil vidi minus; damnari se nostro iudicio, tardiores fore reliquos, si nos non venerimus, dicere. Ego, dissimilem illorum esse causam. Cum multa: "Veni igitur, et age de pace." Meone, inquam, arbitratus? "An tibi, inquit, ego praescribam?" Sic, inquam, agam, senatui non placere in Hispanias iri, nec exercitus in Graeciam transportari; multaue, inquam, de Cnaeo deplorabo. Tum ille, "Ego vero ista dici nolo." Ita putabam, inquam; sed ego eo nolo adesse, quod aut sic mihi dicendum est, multaue, quae nullo modo possem silere, si adessem; aut non veniendum. Summa fuit, ut ille, quasi exitum quaerens, ut deliberarem. Non fuit negandum. Ita discessimus. Credo igitur, hunc me non amare. At ego me amavi; quod mihi jam pridem usu non venit.

2. Reliqua, o dii! qui comitatus! quae, ut tu soles dicere, *νεκρία*! in qua erat area scelerum. O rem perditam! o copias desperatas! Quid, quod Servii filius? quod Titinii? Quot in his castris fuerunt, quibus Pompeius circumsideretur! Sex legiones. Multum vigilat, audet: nullum video finem mali. Nunc certe promenda tibi sunt consilia. Hoc fuerat extremum.

3. Illa tamen *κατακλείς* illius est odiosa, quam paene praeterii: si sibi consiliis nostris

uti non liceret, usurum, quorum posset, ad omniaque esse descensurum. "Vidisti igitur virum, ut scripseras? ingemuisti?" Certe. Cedo reliqua. Quid? continuo ipse in Pedanum, ego Arpinum. Inde exspecto quidem λαλαγεῦσαν illam tuam. "Tu (ma-lum!) inquires, actum ne agas." Etiam illum ipsum, quem sequimur, multa fefellerunt. 4. Sed ego tuas litteras exspecto. Nihil est enim jam, ut antea, *videamus hoc quorsum evadat!* Extremum fuit de congressu nostro: quo quidem non dubito quin istum offenderim. Eo maturius agendum est. Ama-bo te, epistulam et πολιτικὴν! Valde tuas litteras nunc exspecto.

EPISTULA LV. (Ad Att. X. 9, A.)

Pulso ex Italia a C. Caesare Cn. Pompeio, suadet M. Cicero M. Caelius, ne ad afflictam fortunam sequi velit, sed ut se saltem in aliquod oppidum a bello vacuum recipiat. Scripta epistula est circa Idus Apr. A. U. C. 705 (B. C. 49).

CAELIUS CICERONI S.

1. Exanimatus tuis litteris, quibus te nihil nisi triste cogitare ostendisti, neque id quid esset perscripsisti neque non tamen quale esset quod cogita-res aperuisti, has ad te ilico litteras scripsi. Per for-tunas tuas, Cicero, per liberos te oro et obsecro, ne quid gravius de salute et incolumitate tua consulas. Nam deos hominesque amicitiamque nostram testifi-cor, me tibi praedixisse neque temere monuisse, sed postquam Caesarem convenerim sententiamque ejus, qualis futura esset parta victoria, cognoverim, te cer-tiorem fecisse. Si existimas eandem rationem fore Caesaris in dimittendis adversariis et condicionibus ferendis, erras. Nihil nisi atrox et saevum cogitat atque etiam loquitur. Iratus senatui exiit: his in-tercessionibus plane incitatus est: non mehercules

erit deprecationi locus. 2. Qua re si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuae reliquae tibi carae sunt; si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener tuus, valemus, quorum fortunam non debes velle conturbare, ut eam causam, in cuius victoria salus nostra est, odisse aut relinquere cogamur aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus. Denique illud cogita, quod offensae fuerit in ista cunctatione, te subisse: nunc te contra victorem Caesarem facere, quem dubiis rebus laedere noluisti, et ad eos fugatos accedere, quos resistentes sequi nolueris, summae stultitiae est. Vide ne, dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter quid optimum sit eligas. 3. Quod si totum tibi persuadere non possum, saltem, dum quid de Hispaniis agamus scitur, exspecta: quas tibi nuntio adventu Caesaris fore nostras. Quam isti spem habeant amissis Hispaniis nescio. Quod porro tuum consilium sit ad desperatos accedere, non me dius fidius reperio. 4. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Caesar audierat; ac simul atque "Ave" mihi dixit, statim quid de te audisset exposuit. Negavi me scire, sed tamen ab eo petii, ut ad te litteras mitteret, quibus maxime ad remanendum commoveri posses. Me secum in Hispaniam ducit. Nam, nisi ita faceret, ego prius, quam ad urbem accederem, ubicumque esses, ad te percucurrissem et hoc a te praesens contendissem atque omni vi te retinuissem. 5. Etiam atque etiam, Cicero, cogita, ne te tuosque omnes funditus evertas, ne te sciens prudensque eo demittas, unde exitum vides nullum esse. Quodsi te aut voces optimatum commovent aut non nullorum hominum insolentiam et jactationem ferre non potes, eligas censeo aliquid oppidum vacuum a bello, dum haec decernuntur, quae jam erunt confecta. Id si feceris, et ego te sapienter fecisse judicabo et Caesarem non offendes.

EPISTULA LVI. (Ad Fam. II. 16.)

M. Cicero cum e provincia revertisset, a M. Caelio admonitus erat eis litteris, quae proxime leguntur, ne nimio opere ad Cn. Pompeium se applicaret. Ei jam respondet se pace et otio frui malle quam castra sequi, neque quidquam se temere commissurum. Data est epistula e Cumano mense Aprili A. U. C. 705 (B. C. 49).

M. CICERO IMP. S. D. M. CAELIO.

1. Magno dolore me adfecissent tuae litterae, nisi jam et ratio ipsa depulisset omnes molestias et diuturna desperatione rerum obduruisset animus ad dolorem novum. Sed tamen qua re acciderit ut ex meis superioribus litteris id suspicarer, quod scribis, nescio. Quid enim in illis fuit praeter querelam temporum, quae non meum animum magis sollicitum haberent quam tuum? Nam non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre. Illud miror, adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, ut existimares aut me tam improvidum, qui ab excitata fortuna ad inclinatam et prope jacentem desciscerem, aut tam inconstantem, ut collectam gratiam florentissimi hominis effunderem a meque ipse deficerem, et, quod initio semperque fugi, civili bello interessem. 2. Quod est igitur meum "triste consilium?" ut discederem fortasse in aliquas solitudines? Nosti enim non modo stomachi mei, cujus tu similem quondam habebas, sed etiam oculorum in hominum insolentium indignitate fastidium. Accedit etiam molesta haec pompa lictorum meorum nomenque imperii, quo appellor. Eo si onere carerem, quamvis parvis Italiae latebris contentus essem. Sed incurrit haec nostra laurus non solum in oculos, sed jam etiam in vuculas malevolorum. Quod cum ita esset, nil tamen umquam de profectione nisi vobis approbantibus cogitavi. Sed mea praediola tibi nota sunt: in his mihi necesse

est esse, ne amicis molestus sim. Quod autem in maritimis facillime sum, moveo non nullis suspicionem velle me navigare: quod tamen fortasse non nollem, si possem ad otium: nam ad bellum quidem qui convenit? praesertim contra eum, cui spero me satis fecisse, ab eo, cui jam satis fieri nullo modo potest?

3. Deinde sententiam meam tu facillime perspicere potuisti jam ab illo tempore, cum in Cumanum mihi ob viam venisti. Non enim te celavi sermonem T. Ampii: vidisti quam abhorrerem ab urbe relinquenda, cum audissem. Nonne tibi adfirmavi quidvis me potius perperessurum, quam ex Italia ad bellum civile exiturum? Quid ergo accidit cur consilium mutarem? Nonne omnia potius, ut in sententia permanerem? Credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, me ex his miseriis nihil aliud quaerere nisi ut homines aliquando intellegant me nihil maluisse quam pacem: ea desperata nihil tam fugisse quam arma civilia. Hujus me constantiae puto fore ut numquam paeniteat. Etenim memini in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum Q. Hortensium, quod numquam bello civili interfuisset. Hoc nostra laus erit illustrior, quod illi tribuebatur ignaviae: de nobis id existimari posse non arbitror.

4. Nec me ista terrent, quae mihi a te ad timorem fidissime atque amantissime proponuntur. Nulla est enim acerbitas quae non omnibus hac orbis terrarum perturbatione impendere videatur: quam quidem ego a re publica meis privatis et domesticis incommodis libentissime vel istis ipsis, quae tu me mones ut caveam, redemissem.

5. Filio meo, quem tibi carum esse gaudeo, si erit ulla res publica, satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei: sin autem nulla erit, nihil accidet ei separatim a reliquis civibus. Nam quod rogas ut respiciam generum meum, adulescentem optimum mihi que carissimum, an dubitas, cum scias, quanti cum illum tum vero Tulliam meam faciam, quin ea me cura vehe-

mentissime sollicitet? et eo magis, quod in communibus miseriis hac tamen oblectabar specula, Dolabellam meum vel potius nostrum fore ab iis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum. Velim quaeras, quos ille dies sustinuerit, in urbe dum fuit, quam acerbos sibi, quam mihimet ipsi socero non honestos. 6. Itaque neque ego hunc Hispanensem casum exspecto, de quo mihi exploratum est ita esse, ut tu scribis, neque quidquam astute cogito. Si quando erit civitas, erit profecto nobis locus: sin autem non erit, in easdem solitudines tu ipse, ut arbitror, venies, in quibus nos consedisse audies. Sed ego fortasse vaticinor et haec omnia meliores habebunt exitus. Recordor enim desperationes eorum, qui senes erant adulescente me: eos ego fortasse nunc imitor et utor aetatis vitio. Velim ita sit. Sed tamen! . . . 7. Togam praetextam texi Oppio putō te audisse. Nam Curtius noster dibaphum cogitat: sed eum infector moratur. Hoc aspersi, ut scires me tamen in stomacho solere ridere. De Dolabella, quod scripsi, suadeo videas, tamquam si tua res agatur. Extremum illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temere faciemus. Te tamen oramus, quibuscumque erimus in terris, ut nos liberosque nostros ita tueare, ut amicitia nostra et tua fides postulabit.

EPISTULA LVII. (Ad Fam. IV. 1.)

Quo tempore C. Caesar regressus in Hispaniam, Cn. Pompeii legatos oppugnabat, Ser. Sulpicius Rufus vir juris scientia clarissimus M. Ciceronem convenire voluit, ut cum eo de rei publicae statu communicaret. Huic condicionem rei publicae deplorans Cicero significat quem ad modum, si ipsi placeat, per interpretem utriusque commodo rem agere possint. Data est epistula e villa quadam Ciceronis mense Aprili A. U. C. 705 (B. C. 49).

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. C. Trebatius, familiaris meus, ad me scripsit te ex se quaesisse quibus in locis essem, molesteque te ferre, quod me propter valetudinem tuam, cum ad urbem accessissem, non vidisses; et hoc tempore velle te mecum, si propius accessissem, de officio utriusque nostrum communicare. Utinam, Servi, salvis rebus—sic enim est dicendum—colloqui potuissemus inter nos! profecto aliquid opis occidenti rei publicae tulissemus. Cognoram enim jam absens te haec mala multo ante providentem defensorum pacis et in consulatu tuo et post consulatum fuisse. Ego autem, cum consilium tuum probarem et idem ipse sentirem, nihil proficiebam. Sero enim veneram: solus eram: rudis esse videbar in causa: incideram in hominum pugnandi cupidorum insanias. Nunc, quoniam nihil jam videmur opitulari posse rei publicae, si quid est in quo nobismet ipsis consulere possimus, non ut aliquid ex pristino statu nostro retineamus, sed ut quam honestissime lugeamus, nemo est omnium quicum potius mihi quam tecum communicandum putem. Nec enim clarissimorum virorum, quorum similes esse debemus, exempla neque doctissimorum, quos semper coluisti, praecepta te fugiunt. Atque ipse antea ad te scripsissem te frustra in senatum sive potius in conventum senatorum esse venturum, ni veritus essem ne ejus animum offenderem, qui a me, ut te imitarer,

petebat. Cui quidem ego, cum me rogaret, ut adessem in senatu eadem omnia, quae a te de pace et de Hispaniis dicta sunt, ostendi me esse dicturum. 2. Res vides quo modo se habeat: orbem terrarum imperiis distributis ardere bello: urbem sine legibus, sine judiciis, sine jure, sine fide relictam direptioni et incendiis. Itaque mihi venire in mentem nihil potest non modo quod sperem, sed vix jam quod audeam optare. Sin autem tibi, homini prudentissimo, videtur utile esse nos colloqui, quamquam longius etiam cogitabam ab Urbe discedere, cujus jam etiam nomen invitus audio, tamen propius accedam, Trebatioque mandavi, ut, si quid tu eum velles ad me mittere, ne recusaret, idque ut facias velim, aut, si quem tuorum fidelium voles, ad me mittas, ne aut tibi exire ex Urbe necesse sit aut mihi accedere. Ego tantum tibi tribuo, quantum mihi fortasse adrogo, ut exploratum habeam, quidquid nos communi sententia statuerimus, id omnes homines probaturos. Vale.

EPISTULA LVIII. (Ad Fam. IV. 2.)

Ser. Sulpicio, Cn. Pompeii an C. Caesaris partes sequatur, dubitanti, plus alteras honestatis, firmitatis alteras habere scribit. Longius ergo discedendum ab Urbe, in qua quae fiant turpe sit probare, non probare periculosum. Sed quo sit eundum quam primum rogat ad se deliberatum ut veniat. Scripsit in Cumano, exeunte Aprili A.U.C. 705 (B.C. 49).

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. A. d. III. Kal. Maias cum essem in Cumano, accepi tuas litteras: quibus lectis cognovi non satis prudenter fecisse Philotimum, qui, cum abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, litteras tuas misisset, quas intellexi breviores fuisse, quod eum perlaturum putasses. Sed tamen, postquam tuas litteras legi, Postumia tua me convenit et Servius noster. His placuit ut tu in Cu-

manum venires, quod etiam mecum, ut ad te scriberem, egerunt. 2. Quod meum consilium exquiris, id est tale, ut capere facilius ipse possim quam alteri dare. Quid enim est quod audeam suadere tibi, homini summa auctoritate summaque prudentia? Si quid rectissimum sit quaerimus, perspicuum est: si quid maxime expediat, obscurum: sin ii sumus, qui profecto esse debemus, ut nihil arbitremur expedire nisi quod rectum honestumque sit, non potest esse dubium quid faciendum nobis sit. 3. Quod existimas meam causam conjunctam esse cum tua, certe similis in utroque nostrum, cum optime sentiremus, error fuit. Nam omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt, qua cum ipsi Caesari nihil esset utilius, gratiam quoque nos inire ab eo defendenda pace arbitrabamur. Quantum nos fefellerit et quem in locum res deducta sit vides. Neque solum ea perspicis, quae geruntur quaeque jam gesta sunt, sed etiam qui cursus rerum, qui exitus futurus sit. Ergo aut probare oportet ea, quae fiunt, aut interesse, etiam si non probes: quorum altera mihi turpis, altera etiam periculosa ratio videtur. 4. Restat ut discedendum putem. In quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discessu, quae loca sequamur. Omnino cum miserior res numquam accidit tum ne deliberatio quidem difficilior: nihil enim constitui potest quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita censeo facias, ut, si habes jam statutum quid tibi agendum putes, in quo non sit conjunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris: sin autem est, quod mecum communicare velis, ego te exspectabo. Tu, quod tuo commodo fiat, quam primum velim venias, sicut intellexi et Servio et Postumiae placere. Vale.

EPISTULA LIX. (Ad Att. X. 8.)

M. Cicero pluribus verbis exponit quam ob rem sibi consilium exspectandi, dum quid in Hispania geratur accipiat, repudiandum esse videatur et citius transeundum. Adjuncta sunt exempla litterarum Antonii trib. pl. et Caesaris ad Ciceronem datarum. Scripta epistula est in Cumano a. d. II. Non. Mai. A. U. C. 705 (B. C. 49).

CICERO ATTICO S.

1. Et res ipsa monebat, et tu ostenderas, et ego videbam, de iis rebus, quas intercipi periculosum esset, finem inter nos scribendi fieri tempus esse. Sed, cum ad me saepe mea Tullia scribat, orans, ut, quid in Hispania geratur, exspectem, et semper ascribat, idem videri tibi, idque ipse etiam ex tuis litteris intellexerim, non puto esse alienum, me ad te, quid de ea re sentiam, scribere. 2. Consilium istud tunc esset prudens, ut mihi videtur, si nostras rationes ad Hispaniensem casum accommodaturi essemus; quod fieri dicitis oportere. Necesse est enim, aut, id quod maxime velim, pelli istum ab Hispania, aut trahi id bellum, aut istum, ut confidere videtur, apprehendere Hispanias. Si pelletur, quam gratus aut quam honestus tum erit ad Pompeium noster adventus, cum ipsum Curionem ad eum transiturum putem? Sin trahitur bellum, quid exspectem aut quam diu? Relinquitur, ut, si vincimur in Hispania, quiescamus. Id ego contra puto: istum enim victorem magis relinquendum puto quam victum, et dubitantem magis quam fidentem suis rebus. Nam caedem video, si vicerit, et impetum in privatorum pecunias, et exsulum reditum, et tabulas novas, et turpissimorum honores et regnum non modo Romano homini, sed ne Persae quidem cuiquam tolerabile. 3. Tacita esse poterit indignitas nostra? pati poterunt oculi, me cum Gabinio sententiam dicere? et quidem illum rogari prius? praesto esse clientem tuum Clodium?

C. Ateii Plaguleium? ceteros? Sed cur inimicos colligo? qui meos necessarios, a me defensos, nec videre in curia sine dolore, nec versari inter eos sine dedecore potero. Quid? si ne id quidem est exploratum, fore, ut mihi liceat (scribunt enim ad me amici ejus, me illi nullo modo satisfecisse, quod in senatum non venerim); tamenne dubitemus, an ei nos etiam cum periculo venditemus, quicum conjuncti ne cum praemio quidem voluimus esse? 4. Deinde hoc vide, non esse judicium de tota contentione in Hispaniis: nisi forte, iis amissis, arma Pompeium abjecturum putas; cujus omne consilium Themistocleum est. Existimat enim, qui mare teneat, eum necesse esse rerum potiri. Itaque, quia numquam id egit, ut Hispaniae per se tenerentur, navalis apparatus ei semper antiquissima cura fuit. Navigabit igitur, cum erit tempus, maximis classibus, et ad Italiam accedet; in qua nos sedentes quid erimus? nam medios esse jam non licebit. Adversabimur igitur? Quod malum majus? denique quid turpius? An, qui invalidi et absentis solus tuli scelus, ejusdem cum Pompeio et cum reliquis principibus non feram? 5. Quod si jam, misso officio, periculi ratio habenda est; ab illis est periculum, si peccaro: ab hoc, si recte fecero: nec ullum in his malis consilium periculo vacuum inveniri potest: ut non sit dubium, quin turpiter facere cum periculo fugiamus, quod fugeremus etiam cum salute. Non simul cum Pompeio mare transierimus? Omnino non potuimus. Exstat ratio dierum. Sed tamen (fateamur enim, quod est; ne condamus quidem, ut possumus); fefellit ea me res, quae fortasse non debuit; sed fefellit: pacem putavi fore; quae si esset, iratum mihi Caesarem esse, cum idem amicus esset Pompeio, nolui. Senseram enim, quam iidem essent. Hoc verens, in hanc tarditatem incidi. Sed assequor omnia, si propero; si cunctor, amitto. 6. Et tamen, mi Attice, auguria quoque me incitant quadam spe

non dubia, non haec collegii nostri ab Appio, sed illa Platonis de tyrannis. Nullo enim modo posse video stare istum diutius, quin ipse per se, etiam languentibus nobis, concidat; quippe qui florentissimus ac novus, VI VII diebus ipsi illi egenti ac perditae multitudini in odium acerbissimum venerit; quā duarum rerum simulationem tam cito amiserit, mansuetudinis in Metello, divitiarum in aerario. Jam, quibus utatur vel sociis vel ministris, si ii provincias, si rem publicam regent, quorum nemo duo menses potuit patrimonium suum gubernare? 7. Non sunt omnia colligenda, quae tu acutissime perspicis: sed tamen ea pone ante oculos: jam intelleges, id regnum vix semestre esse posse. Quod si me fefellerit, feram, sicut multi clarissimi homines in re publica excellentes tulerunt: nisi forte me Sardanapali vicem in lectulo mori malle censueris quam exsilio Themistocleo: qui cum fuisset, ut ait Thucydides, τῶν μὲν παρόντων δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων, τῶν δὲ μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον τοῦ γενησομένου ἀριστος εἰκαστής, tamen incidit in eos casus, quos vitasset, si eum nihil fefellisset. Etsi is erat (ut ait idem), qui τὸ ἄμεινον καὶ τὸ χειρόν ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προεώρα μάλιστα, tamen non vidit, nec quo modo Lacedaemoniorum, nec quo modo suorum civium invidiam effugeret, nec quid Artaxerxi polliceretur. Non fuisset et illa nox tam acerba Africano sapientissimo viro, non tam dirus ille dies Sullanus callidissimo viro C. Mario, si nihil utrumque eorum fefellisset. Nos tamen hoc confirmamus illo augurio, quo diximus; nec nos fallit, nec aliter accidet. 8. Corruat iste necesse est aut per adversarios aut ipse per se, qui quidem sibi est adversarius unus acerrimus. Id spero vivis nobis fore. Quamquam tempus est, nos de illa perpetua jam, non de hac exigua vita cogitare. Sin quid acciderit maturius, haud sane mea multum interfuerit, utrum factum videam, an futurum esse multo ante viderim. Quae cum ita sint, non est

committendum, ut iis pareamus, quos contra me senatus, ne quid res publica detrimenti acciperet, armavit. Tibi sunt omnia commendata; quae commendationis meae pro tuo in nos amore non indigent. Ne hercule ego quidem reperio, quid scribam. Sed eo enim *πλουδοκῶν*. Etsi nihil antiquius fuit scribendum, quam nihil mihi umquam ex plurimis tuis iucunditatibus gratius accidisse, quam quod meam Tulliam suavissime diligentissimeque coluisti. Valde eo ipsa delectata est: ego autem non minus; cujus quidem virtus mirifica. Quo modo illa fert publicam cladem! quo modo domesticas tricas! quantus autem animus in discessu nostro! Sit *στοργή*, sit summa *σύντηξις*; tamen nos recte facere et bene audire vult. Sed hac super re nimis; ne meam ipse *συμπάθειαν* jam evocem. Tu, si quid de Hispaniis certius, et si quid aliud, dum adsumus, scribes: et ego fortasse discedendo dabo ad te aliquid; eo etiam magis, quod Tullia te non putabat hoc tempore ex Italia. Cum Antonio item est agendum, ut cum Curione, Melitae me velit esse, huic bello nolle interesse. Eo velim tam facili uti possem, et tam bono in me, quam Curione. Is ad Misenum VI. Nonas venturus dicebatur, id est hodie: sed praemisit mihi odiosas litteras, hoc exemplo:

ANTONIUS TRIB. PLEB. PROPRAET. CICERONI
IMP. S.

1. Nisi te valde amarem, et multo quidem plus, quam tu putas, non extimuissem rumorem, qui de te prolatus est, cum praesertim falsum esse existimarem. Sed quia te nimio plus diligo, non possum dissimulare mihi famam quoque, quamvis sit falsa, magni esse. Te iturum trans mare, credere non possum, cum tanti facias Dolabellam et Tulliam tuam, feminam lectissimam, tantique ab omnibus nobis fias; quibus mehercule dignitas amplitudoque tua paene

carior est, quam tibi ipsi. Sed tamen non sum arbitratus esse amici non commoveri etiam improborum sermone: atque eo feci studiosius, quod judicabam duriores partes mihi impositas esse ab offensione nostra, quae magis a *ζηλοτυπία* mea, quam ab injuria tua nata est. Sic enim volo te tibi persuadere, mihi neminem esse cariores te, excepto Caesare meo, meque illud una judicare, Caesarem maxime in suis M. Ciceronem reponere. 2. Qua re, mi Cicero, te rogo, ut tibi omnia integra serves, ejus fidem improbes, qui tibi, ut beneficium daret, prius injuriam fecit: contra ne profugias, qui te, etsi non amabit (quod accidere non potest), tamen salvum amplissimumque esse cupiet. Dedita opera ad te Calpurnium, familiarissimum meum, misi; ut mihi magnae curae tuam vitam ac dignitatem esse scires.

Eodem die a Caesare Philotimus attulit, hoc exemplo:

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S.

1. Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicaram, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, et pro nostra benevolentia petendum, ne quo progredieris, proclinata jam re, quo, integra etiam, progrediendum tibi non existimasses. Namque et amicitiae graviores injurias feceris, et tibi minus commode consulueris, si non fortunae obsecutus videbere (omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur), nec causam secutus (eadem enim tum fuit, cum ab eorum consiliis abesse judicasti), sed meum aliquod factum condemnasse: quo mihi gravius abs te nil accidere potest. Quod ne facias, pro jure nostrae amicitiae a te peto. 2. Postremo, quid viro bono et quieto, et bono civi magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis? quod nonnulli cum probarent, periculi causa

sequi non potuerunt. Tu, explorato et vitae meae testimonio et amicitiae iudicio, neque tutius neque honestius reperiēs quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV. Kal. Mai. ex itinere.

EPISTULA LX. (Ad Fam. XIV. 7.)

M. Cicero sollicitudinem se deposuisse cum ipsa causa rei significat. Uxorem ad fortitudinem animi et ad valetudinis curam hortatur. Scripsit in portu Caietano, nave conscensa, VII. Idus Jun. A.U.C. 705 (B.C. 49).

TULLIUS TERENTIAE SUAE S. P.

1. Omnes molestias et sollicitudines, quibus et te miserrimam habui, id quod mihi molestissimum est, et Tulliolam, quae nobis nostra vita dulcior est, deposui et eeci. Quid causae autem fuerit postridie intellexi, quam a vobis discessi. Χολήν ἄκρατον noctu eeci: statim ita sum levatus, ut mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur. Cui quidem tu deo, quem ad modum soles, pio et caste satis facies [id est Apollini et Aesculapio]. 2. Navem spero nos valde bonam habere: in eam simul atque conscendi, haec scripsi. Deinde conscribam ad nostros familiares multas epistulas, quibus te et Tulliolam nostram diligentissime commendabo. Cohortarer vos, quo animo fortiore essetis, nisi vos fortiores cognossem quam quemquam virum. Et tamen ejus modi spero negotia esse, ut et vos istic commodissime sperem esse et me aliquando cum similibus nostri rem publicam defensuros. 3. Tu primum valetudinem tuam velim cures: deinde, si tibi videbitur, villis iis utere, quae longissime aberunt a militibus. Fundo Arpinati bene poteris uti cum familia urbana, si annona carior fuerit. Cicero bellissimus tibi salutem plurimam dicit. Etiam atque etiam vale. D. VII. Id. Jun.

EPISTULA LXI. (Ad Fam. IX. 9.)

Dolabella socero suo suadet, ut aut cum Caesare se conjungat aut certe in otium se referat: id quod idem M. Caecilius suasit Ep. LV. Scripta epistula est in castris Caesaris ad Dyrrachium mense Maio A. U. C. 706 (B. C. 48).

DOLABELLA S. D. CICERONI.

1. S. V. G. V. et Tullia nostra recte V. Terentia minus belle habuit, sed certum scio jam convaluisse eam. Praeterea rectissime sunt apud te omnia. Etsi nullo tempore in suspicionem tibi debui venire partium causa potius quam tua tibi suadere, ut te aut cum Caesare nobiscumque conjungeres aut certe in otium referres, praecipue nunc jam inclinata victoria, ne possum quidem in ullam aliam incidere opinionem nisi in eam, in qua scilicet tibi suadere videar, quod pie tacere non possim. Tu autem, mi Cicero, sic haec accipies, ut, sive probabuntur tibi sive non probabuntur, ab optimo certe animo ac detitissimo tibi et cogitata et scripta esse judices. 2. Animadvertis Cn. Pompeium nec nominis sui nec rerum gestarum gloria neque etiam regum ac nationum clientelis, quas ostentare crebro solebat, esse tutum, et hoc etiam, quod infimo cuique contigit, illi non posse contingere, ut honeste effugere possit, pulso Italia, amissis Hispaniis, capto exercitu veterano, circumvallato nunc denique: quod nescio an nulli umquam nostro acciderit imperatori. Quam ob rem quid aut ille sperare possit aut tu, animum adverte pro tua prudentia: sic enim facillime quod tibi utilissimum erit consilii capies. Illud autem a te peto, ut, si jam ille evitaverit hoc periculum et se abdiderit in classem, tu tuis rebus consulas et aliquando tibi potius quam cuivis sis amicus. Satis factum est jam a te vel officio vel familiaritati, satis factum etiam partibus et ei rei publicae, quam tu probabas. 3. Reliquum est *ut* ubi nunc est res pu-

blica, ibi simus potius quam, dum illam veterem sequamur, simus in nulla. Qua re velim, mi jucundissime Cicero, si forte Pompeius pulsus his quoque locis rursus alias regiones petere cogatur, ut tu te vel Athenas vel in quamvis quietam recipias civitatem. Quod si eris factururus, velim mihi scribas, ut ego, si ullo modo potero, ad te advolem. Quaecumque de tua dignitate ab imperatore erunt impetranda, qua est humanitate Caesar, facillimum erit ab eo tibi ipsi impetrare, et meas tamen preces apud eum non minimum auctoritatis habituras puto. Erit tuae quoque fidei et humanitatis curare, ut is tabellarius, quem ad te misi, reverti possit ad me et a te mihi litteras referat.

EPISTULA LXII. (Ad Att. XI. 4.)

M. Cicero de rebus privatis et familiaribus ex Pompeii castris scribit et una significat sibi quae eo loco gerantur minime placere. Scripta epistula est mense Quintili A.U.C. 706 (B.C. 48).

CICERO ATTICO S.

1. Accepi ab Isidoro litteras et postea datas binas. Ex proximis cognovi praedia non venisse. Videbis ergo ut sustentetur per te. De Frusinati, si modo futuri sumus, erit mihi res opportuna. Meas litteras quod requiris, impediō inopia rerum, quas nullas habeo litteris dignas, quippe cui nec quae accidunt nec quae aguntur ullo modo probentur. Utinam coram tecum olim potius quam per epistulas! Hic tua, ut possum, tueor apud hos: cetera Celer. Ipse fugi adhuc omne munus, eo magis, quod ita nihil poterat agi, ut mihi et meis rebus aptum esset. 2. Quid sit gestum novi quaeris: ex Isidoro scire poteris: reliqua non videntur esse difficiliora. Tu id velim, quod scis me maxime velle, cures, ut scribis, ut facis. Me conficit sollicitudo, ex qua etiam summa

infirmetas corporis: qua levata, ero una cum eo, qui negotium gerit estque in spe magna. Brutus amicus, in causa versatur acriter. Hactenus fuit quod caute a me scribi posset. Vale. De pensione altera, oro te, omni cura considera quid faciendum sit, ut scripsi iis litteris, quas Pollex tulit.

LIBER V.

EPISTULAE IN IMPERIO CAESARIS SCRIPTAE.

EPISTULA LXIII. (Ad Att. XI. 6.)

M. Cicero Attico se consolanti rescribit se numquam paenituisse, quod discesserit ab armis, sed tamen malle se in oppido aliquo resedisse, Brundusii jacere sibi molestum esse, operam dari vult, ut a Caesare restituatur, de exitu Pompeii, de Fannii, L. Lentuli aliorumque Pompeianorum sermonibus, de Q. fratre. Scripsit Brundusii a. d. IV. Kal. Dec. A.U.C. 706 (B.C. 48).

CICERO ATTICO S.

1. Sollicitum esse te cum de tuis communibusque fortunis tum maxime de me ac de dolore meo sentio: qui quidem dolor meus non modo non minuitur, cum socium sibi adjungit dolorem tuum, sed etiam augetur. Omnino pro tua prudentia sentis qua consolatione levare maxime possim. Probas enim meum consilium negasque mihi quidquam tali tempore potius faciendum fuisse. Addis etiam—quod etsi mihi levius est quam tuum iudicium, tamen non est leve—ceteris quoque, id est, qui pondus habeant, factum nostrum probari. Id si ita putarem, levius dolerem. 2. “Crede,” inquis, “mihi.” Credo equidem, sed scio quam cupias minui dolorem meum. Me discessisse ab armis numquam paenituit: tanta erat in illis crudelitas, tanta cum barbaris gentibus conjunctio, ut non nominatim sed generatim proscriptio esset informata, ut jam omnium iudicio constitutum esset omnium vestrum bona praedam esse illius victoriae, “vestrum” plane dico: numquam

enim de te ipso nisi crudelissime cogitatum est. Quare voluntatis me meae numquam paenitebit: consilii paenitet. In oppido aliquo malletm resedissequoad arcesserer. Minus sermonis subissem, minus accepissem doloris, ipsum hoc me non angeret. Brundisii jacere in omnes partes est molestum. Propius accedere, ut suades, quo modo sine lictoribus, quos populus dedit, possum? qui mihi incolumi adimi non possunt. Quos ego nunc paulisper cum bacillis in turbam conjeci ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret. † Recipio tempore me domo.

3. Te nunc ad oppidum: quoniam his placeret modo propius accedere, ut hac de re considerarent. Credo fore auctores. Sic enim recipiunt, Caesari non modo de conservanda, sed etiam de augenda mea dignitate curae fore, meque hortantur, ut magno animo sim, ut omnia summa sperem: ea spondent, confirmant, quae quidem mihi exploratiora essent, si remansissem. Sed ingero praeterita. Vide, quaeso, igitur ea, quae restant, et explora cum istis; et si putabis opus esse et si istis placebit, quo magis factum nostrum Caesar probet quasi de suorum sententia factum, adhibeantur Trebonius, Pansa, si qui alii, scribantque ad Caesarem me quidquid fecerim de sua sententia fecisse.

4. Tulliae meae morbus et imbecillitas corporis me exanimat, quam tibi intellego magnae curae esse, quod est mihi gratissimum.

5. De Pompeii exitu mihi dubium numquam fuit. Tanta enim desperatio rerum ejus omnium regum et populorum animos occuparat, ut, quocumque venisset, hoc putarem futurum. Non possum ejus casum non dolere: hominem enim integrum et castum et gravem cognovi.

6. De Fannio consoler te? Perniciosa loquebatur de mansione tua. L. vero Lentulus Hortensii domum sibi et Caesaris hortos et Baias desponderat. Omnino haec eodem modo ex hac parte fiunt, nisi quod illud erat infinitum. Omnes enim, qui in Italia manserant, hostium numero

habebantur. Sed velim haec aliquando solutiore animo. 7. Quintum fratrem audio profectum in Asiam, ut deprecaretur. De filio nihil audivi. Sed quaere ex Diochare, Caesaris liberto, quem ego non vidi, qui istas Alexandreas litteras attulit. Is dicitur vidisse? an euntem? an jam in Asia? Tuas litteras, prout res postulat, exspecto: quas velim cures quam primum ad me perferendas. IV. Kal. Decembr.

EPISTULA LXIV. (Ad Att. XI. 12.)

M. Cicero Attico scribit de causa profectionis suae ex Italia Caesari adlata, de Q. fratre quae ipse Caesari scripserit, de rebus Africanis, de litteris ad Antonium et ad ceteros dandis, de actionibus generi sui, de Galeonis hereditate. Scripsit Brundusii VIII. Id. Mart. A. U. C. 707 (B. C. 47).

CICERO ATTICO S.

1. Cephalio mihi a te litteras reddidit a. d. VIII. Id. Mart. vespere. Eo autem die mane tabellarios miseram, quibus ad te dederam litteras. Tuis tamen lectis litteris, putavi aliquid rescribendum esse, maxime, quod ostendis, te pendere animi, quamnam rationem sim Caesari allaturus profectionis meae tum, cum ex Italia discesserim. Nihil opus est mihi nova ratione. Saepe enim ad eum scripsi, multisque mandavi, non potuisse, cum cupissem, sermones hominum sustinere; multaque in eam sententiam. Nihil enim erat, quod minus eum vellem existimare, quam me tanta de re non meo consilio usum esse. Postea, cum mihi litterae a Balbo Cornelio minore missae essent, illum existimare, Quintum fratrem lituum inae profectionis fuisse (ita enim scripsit): qui nondum cognossem, quae de me Quintus scripsisset ad multos: etsi multa praesens in praesentem acerbe dixerat et fecerat: tamen de eo his verbis ad Caesarem scripsi.

2. *De Quinto fratre meo non minus laboro, quam de me ipso: sed eum tibi commendare hoc meo tempore non audeo. Illud dumtaxat tamen audebo petere abs te, quod te oro, ne quid existimes ab illo factum esse, quo minus mea in te officia constarent, minusve te diligerem, potiusque semper illum auctorem nostrae conjunctionis fuisse, meique itineris comitem, non ducem. Qua re ceteris in rebus tantum ei tribues, quantum humanitas tua amicitiaque vestra postulat. Ego ei ne quid apud te obsim, id te vehementer etiam atque etiam rogo.*

Qua re, si quis congressus fuerit mihi cum Caesare (etsi non dubito, quin is lenis in illum futurus sit, idque jam declaraverit), ego tamen is ero, qui semper fui. 3. Sed, ut video, multo magis est nobis laborandum de Africa; quam quidem tu scribis confirmari cotidie magis ad condicionis spem, quam victoriae. Quod utinam ita esset! Sed longe aliter esse intellego; teque ipsum ita existimare arbitror, aliter autem scribere, non fallendi, sed confirmandi mei causa, praesertim cum adjungatur ad Africam etiam Hispania. 4. Quod me admones, ut scribam ad Antonium et ad ceteros: si quid videbitur tibi opus esse, velim facias id, quod saepe fecisti. Nihil enim mihi venit in mentem, quod scribendum putem. Quod me audis erectiorem esse animo: quid putas, cum videas, accessisse ad superiores aegritudines praeclaras generi actiones? Tu tamen velim ne intermittas, quoad ejus facere poteris, scribere ad me, etiamsi rem, de qua scribas, non habebis. Semper enim afferunt aliquid mihi tuae litterae. Galeonis hereditatem crevi. Puto enim cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla missa est. VIII. Id. Mart.

EPISTULA LXV. (Ad Fam. IX. 1.)

M. Cicero M. Terentii Varronis adventum exspectat, ut afflicta re publica non minus ex consuetudine ejus quam ex studiis ac libris, cum quibus jam in gratiam redierit, solacium doloris petat. Scripsit Romae initio A. U. C. 708 (B. C. 46).

CICERO M. VARRONI S.

1. Ex iis litteris, quas Atticus a te missas mihi legit, quid ageres et ubi esses cognovi, quando autem te visuri essemus nihil sane ex iisdem litteris potui suspicari. In spem tamen venio appropinquare tuum adventum: qui mihi utinam solacio sit! Etsi tot tantisque rebus urgemur, nullam ut levationem quisquam non stultissimus sperare debeat: sed tamen aut tu potes me aut ego te fortasse aliqua re juvare.

2. Scito enim me, postea quam in urbem venerim, redisse cum veteribus amicis, id est, cum libris nostris, in gratiam: etsi non idcirco eorum usum dimiseram, quod iis suscenserem, sed quod eorum me suppudebat. Videbar enim mihi, cum me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demissem, praecceptis illorum non satis paruisse. Ignoscunt mihi, revocant in consuetudinem pristinam, teque, quod in eo permanseris, sapientiore quam me dicunt fuisse. Quam ob rem, quoniam placatis iis utor, videor sperare debere, si te viderim, et ea, quae premant, et ea, quae impendeant, me facile laturum. Quam ob rem sive in Tusculano sive in Cumano ad te placebit, sive, quod minime velim, Romae, dum modo simul simus, perficiam profecto, ut id utrique nostrum commodissimum esse judicetur.

EPISTULA LXVI. (Ad Fam. IX. 3.)

M. Tullius iturum se ad M. Varronem scribit, sed fore qui jam reprehendant hac civitatis calamitate, quod Baias se conferant: se vero contemptis barbarorum vocibus litterarum studia persequi. Scripta epistula est Romae, circa Idus Apriles A.U.C. 708 (B.C. 46).

CICERO VARRONI.

1. Etsi quid scriberem non habebam, tamen Caninio ad te eunti non potui nihil dare. Quid ergo potissimum scribam? Quod velle te puto, cito me ad te esse venturum. Etsi vide, quaeso, satisne rectum sit nos hoc tanto incendio civitatis in istis locis esse. Dabimus sermonem iis, qui nesciunt nobis, quocumque in loco simus, eundem cultum, eundem victum esse. Quid refert? tamen in sermonem incidemus. Valde id, credo, laborandum est, ne, cum omnes in omni genere et scelerum et flagitiorum volutentur, nostra nobiscum aut inter nos cessatio vituperetur. 2. Ego vero neglecta barbarorum inscitia persequar te: quamvis enim sint haec misera, quae sunt miserrima, tamen artes nostrae nescio quo modo nunc uberiores fructus ferre videntur quam olim ferebant, sive quia nulla nunc in re alia acquiescimus, sive quod gravitas morbi facit ut medicina egeamus, eaque nunc appareat, cujus vim non sentiebamus, cum valebamus. Sed quid ego nunc haec ad te, cujus domi nascuntur, γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας? Nihil scilicet, nisi ut rescriberes aliquid, me expectares. Sic igitur facies.

EPISTULA LXVII. (Ad Fam. IX. 2.)

Retentae epistolae cansam exponit: deinde suadet, ut, id quod ipse faciat, oculos hominum vitet, donec gratulatio Africanae victoriae effervescat: postremo suum juvandae rei publicae desiderium declarat. Scripsit Romae exeunte mense Aprili A.U.C. 708 (B.C. 46).

CICERO VARRONI.

1. Caninius tuus et idem noster, cum ad me pervespero venisset et se postridie mane ad te iturum esse dixisset, dixi ei me daturum aliquid; mane ut peteret, rogavi. Conscripsi epistolam noctu; nec ille ad me rediit; oblitum credidi. Attamen eam ipsam tibi epistolam misissem per meos, nisi audissem ex eodem, postridie te mane e Tusculano exiturum. At tibi repente paucis post diebus, cum minime exspectarem, venit ad me Caninius mane: proficisci ad te statim dixit. Etsi erat *ἔωλος* illa epistula, praesertim tantis postea novis rebus allatis, tamen perire lucubrationem meam nolui, et eam ipsam Caninio dedi: sed cum eo, ut cum homine docto et tui amantissimo, locutus ea sum, quae pertulisse illum ad te existimo. 2. Tibi autem idem consilii do, quod mihimetipsi: ut vitemus oculos hominum, si linguas minus facile possimus. Qui enim victoria se efferunt, quasi victos nos intuentur; qui autem victos nostros moleste ferunt, nos dolent vivere. Quae res fortasse, cur, cum haec in Urbe sint, non absim, quem ad modum tu. Tu enim ipse, qui et me et alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti; nihil te omnino fefellit. Quis est tam lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? 3. Ac mihi quidem jam pridem venit in mentem, bellum esse aliquo exire, ut ea, quae agebantur hic, quaeque dicebantur, nec viderem nec audirem. Sed calumniabar ipse. Putabam, qui ob viam mihi venisset, ut cuique commodum esset, suspicaturum aut dicturum,

etiāsi non suspicaretur: "Hic aut metuit et ea re fugit, aut aliquid cogitat et habet navem paratam." Denique, levissime qui suspicaretur, et qui fortasse me optime novisset, putaret me idcirco discedere, quod quosdam homines oculi mei ferre non possent. Haec ego suspicans, adhuc Romae maneo: et tamen *λεληθώς* consuetudo diuturna callum jam obduxit stomacho meo. 4. Habes rationem mei consilii. Tibi igitur hoc censeo: latendum tantisper ibidem, dum effervescit haec gratulatio, et simul dum audiamus, quem ad modum negotium confectum sit; confectum enim esse existimo. Magni autem intererit, qui fuerit victoris animus, qui exitus rerum. Quamquam quo me conjectura ducat, habeo: sed exspecto tamen. 5. Te vero nolo, nisi ipse rumor jam raucus erit factus, ad Baias venire. Erit enim nobis honestius, etiam cum discesserimus, videri venisse in illa loca ploratum potius quam natatum. Sed haec tu melius: modo nobis stet illud, una vivere in studiis nostris, a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc vero etiam salutem; non deesse, si quis adhibere volet, non modo ut architectos, verum etiam ut fabros, ad aedificandum rem publicam, et potius libenter accurrere: si nemo utetur opera, tamen et scribere et legere *πολιτείας*: et si minus in curia atque in foro, at in litteris et libris, ut doctissimi veteres fecerunt, navare rem publicam, et de moribus ac legibus quaerere. Mihi haec videntur. Tu, quid sis acturus, et quid tibi placeat, pergratum erit, si ad me scripseris.

EPISTULA LXVIII. (Ad Att. XII. 4.)

M. Cicero gratias agit Attico de litteris ad se datis et de Catonis morte litteris praedicanda exponit. Scripta epistula est in Tusculano mense Quintili A.U.C. 708 (B.C. 46).

CICERO ATTICO S.

1. O gratas tuas mihi jucundasque litteras! Quid quaeris? restitutus est mihi dies festus. Angebar enim, quod Tiro *ἐνερευθέστερον* te sibi esse visum dixerat. Addam igitur, ut censes, unum diem. 2. Sed te Catone *πρόβλημα Ἀρχιμήδειον* est. Non assequor, ut scribam, quod tui convivae non modo libenter, sed etiam aequo animo legere possint. Quin etiam, si a sententiis ejus dictis, si ab omni voluntate consiliisque, quae de re publica habuit, recedam, *ψιλῶς*-que velim gravitatem constantiamque ejus laudare; hoc ipsum tamen istis odiosum *ἄκουσμα* sit. Sed vere laudari ille vir non potest, nisi haec ornata sint: quod ille ea, quae nunc sunt, et futura viderit, et, ne fierent, contenderit, et, facta ne videret, vitam reliquerit. Horum quid est, quod Aledio probare possimus? Sed cura, obsecro, ut valeas, eamque, quam ad omnes res adhibes, in primis ad convalescendum adhibe prudentiam.

EPISTULA LXIX. (Ad Fam. IX. 6.)

M. Cicero M. Varroni C. Caesaris ex Africano bello adventum nuntiat, et belli civilis causam in Pompeium potius quam in Caesarem confert. Laudat Varronem, quod in litteris vivere quam armis experiri maluerit. Scripta epistula est Romae mense Junio A.U.C. 708 (B.C. 46).

CICERO VARRONI.

1. Caninius noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem, ad te, si quid esset, quod putarem te scire

oportere. Est igitur adventus Caesaris scilicet in exspectatione: neque tu id ignoras. Sed tamen, cum ille scripsisset, ut opinor, se in Alsiense venturum, scripserunt ad eum sui, ne id faceret: multos ei molestos fore, ipsumque multis. Ostiae videri commodius eum exire posse. Id ego non intellegebam, quid interesset. Sed tamen Hirtius mihi dixit, et se ad eum et Balbum et Oppium scripsisse, ut ita faceret, homines, ut cognovi, amantes tui. 2. Hoc ego idcirco nosse te volui, ut scires, hospitium tibi ubi parares, vel potius ut utrobique: quid enim ille factururus sit, incertum est: et simul ostentavi tibi, me istis esse familiarem et consiliis eorum interesse. Quod ego cur nolim, nihil video. Non enim est idem, ferre, si quid ferendum est, et probare, si quid probandum non est. Etsi quid non probem? Quid enim jam scio praeter initia rerum? Nam haec in voluntate fuerunt. Vidi enim (nam tu aberas) nostros amicos cupere bellum: hunc autem non tam cupere, quam non timere. Ergo haec consilii fuerunt, reliqua necessaria. Vincere autem aut hos aut illos necesse est. 3. Scio te semper mecum in luctu fuisse, cum videremus, quam illud ingens malum alterius utrius exercitus et ducum interitum: tum vero extremum malorum omnium esse civilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus. Crudeliter enim otiosis minabantur; eratque iis et tua invisa voluntas et mea oratio. Nunc vero, si essent nostri potiti, valde intemperantes fuissent. Erant enim nobis perirati, quasi quidquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissemus: aut quasi utilius rei publicae fuerit, eos etiam ad bestiarum auxilium confugere, quam vel emori, vel cum spe, si non optima, at aliqua tamen vivere. 4. At in perturbata re publica vivimus. Quis negat? Sed hoc viderint ii, qui nulla sibi subsidia ad omnes vitae status paraverunt. Huc enim ut venirem, superior longius, quam volui, fluxit oratio.

Cum enim te semper magnum hominem duxi, tum, quod his tempestatibus es prope solus in portu, fructusque doctrinae percipis eos, qui maximi sunt, ut ea consideres eaque tractes, quorum et usus et delectatio est omnibus istorum et actis et voluptatibus anteponenda. Equidem hos tuos Tusculanenses dies instar esse vitae puto, libenterque omnibus omnes opes concesserim, ut mihi liceat, vi nulla interpellante, isto modo vivere. 5. Quod nos quoque imitamur, ut possumus, et in nostris studiis libentissime conquiescimus. Quis enim hoc non dederit nobis, ut, cum opera nostra patria sive non possit uti, sive nolit, ad eam vitam revertamur, quam multi docti homines, fortasse non recte, sed tamen multi etiam rei publicae praeponendam putaverunt? Quae igitur studia, magnorum hominum sententia, vacationem habent etiam publici muneris, iis concedente re publica cur non abutamur? 6. Sed plus facio, quam Caninius mandavit. Is enim, si quid ego scirem, rogarat, quod tu nescires: ego tibi ea narro, quae tu melius scis, quam ipse, qui narro. Faciam ergo illud, quod rogatus sum, ut eorum, quae temporis hujus sint, quae tua interesse videro, ne quid ignores.

EPISTULA LXX. (Ad Fam. IX. 16.)

M. Cicero L. Papirio Paeto scribit, se nihil praetermisisse, ut Caesarianorum sibi benevolentiam conciliaret, nec boni civis aut sapientis hominis officium in se posse desiderari. Denique Paeti jocus jocosa reddit. Scripta est epistula in Tusculano mense Quintili A. U. C. 708 (B. C. 46).

CICERO PAPIRIO PAETO S.

1. Delectarunt me tuae litterae, in quibus primum amavi amorem tuum, qui te ad scribendum incitavit verentem, ne Silius suo nuntio aliquid mihi sollicitudinis attulisset: de quo et tu mihi antea scripseras,

bis quidem eodem exemplo, facile ut intellegerem te esse commotum; et ego tibi accurate rescripseram, ut quoquo modo in tali re atque tempore aut liberarem te ista cura aut certe levarem. 2. Sed quoniam proximis quoque litteris ostendis, quantae tibi curae sit ea res; sic, mi Paete, habeto: quidquid arte fieri potuerit (non enim jam satis est consilio pugnare; artificium quoddam excogitandum est): sed tamen quidquid elaborari aut effici potuerit ad istorum benevolentiam conciliandam et colligendam, summo studio me consecutum esse: nec frustra, ut arbitror. Sic enim color, sic observor ab omnibus iis, qui a Caesare diliguntur, ut ab iis me amari putem. Etsi non facile dijudicatur amor verus et fictus, nisi aliquod incidat ejus modi tempus, ut, quasi aurum igni, sic benevolentia fidelis periculo aliquo perspicui possit. Cetera sunt signa communia: sed ego uno utor argumento, quam ob rem me ex animo vereque arbitrer diligere, quia et nostra fortuna ea est et illorum, ut simulandi causa non sit. 3. De illo autem, quem pences est omnis potestas, nihil video, quod timeam: nisi quod omnia sunt incerta, cum a jure discessum est: nec praestari quidquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Sed tamen ejus ipsius nulla re a me offensus est animus. Est enim adhibita in ea re ipsa summa a nobis moderatio. Ut enim olim arbitrabar, esse meum libere loqui, cujus opera esset in civitate libertas; sic, ea nunc amissa, nihil loqui, quod offendant aut illius aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem. Effugere autem si vellem non nullorum acute aut facete dictorum offensionem, fama ingenii mihi esset abicienda: quod si possem, non recusarem. 4. Sed tamen ipse Caesar habet peracre iudicium; et, ut Servius, frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret, *hic versus Plauti non est, hic est*, quod tritas aures haberet notandis generibus poetarum et consuetudine legendi: sic audio Caesarem,

cum volumina jam confecerit ἀποφθεγμάτων, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reicere solere; quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere cotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quae fortasse illis cum dixi nec illitterata nec insulsa esse videantur. Haec ad illum cum reliquis actis perferuntur: ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid praeterea de me audiat, non audiendum putet. Quam ob rem Oenomaio tuo nihil utor: etsi posuisti loco versus Accianos. 5. Sed quae est invidia? aut quid mihi nunc invideri potest? Verum fac esse omnia. Sic video philosophis placuisse iis, qui mihi soli videntur vim virtutis tenere, nihil esse sapientis praestare, nisi culpam; qua mihi videor dupliciter carere: et quod ea senserim, quae rectissima fuerunt, et quia, cum viderem praesidii non satis esse ad ea obtinenda, viribus certandum cum valentioribus non putarim. Ergo in officio boni civis certe non sum reprehendendus. Reliquum est, ne quid stulte, ne quid temere dicam aut faciam contra potentes: id quoque puto esse sapientis. Cetera vero, quid quisque me dixisse dicat, aut quomodo ille accipiat aut qua fide mecum vivant ii, qui me assidue colunt et observant, praestare non possum. 6. Ita fit, ut et consiliorum superiorum conscientia et praesentis temporis moderatione me consoletur, et illam Accii similitudinem non jam ad invidiam, sed ad fortunam transferam, quam existimo levem et imbecillam ab animo firmo et gravi tamquam fluctum a saxo frangi oportere. Etenim cum plena sint monumenta Graecorum, quem ad modum sapientissimi viri regna tulerint vel Athenis vel Syracusis; cum, servientibus suis civitatibus, fuerint ipsi quodammodo liberi, ego me non putem tueri meum statum sic posse, ut neque offendam animum cujusquam, nec frangam dignitatem meam? 7. Nunc venio ad jocationes tuas, quoniam tu secundum Oenomaum Accii, non, ut olim solebat, Atellanam, sed, ut nunc fit,

mimum introduxisti. Quem tu mihi pompilum, quem thynnarium narras? quam tyrotarichi patinam? Facilitate mea ista ferebantur antea: nunc mutata res est. Hirtium ego et Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenandi magistros. Puto enim, te audisse, si forte ad vos omnia perferuntur, illos apud me declamitare, me apud eos cenitare. Tu autem quod mihi bonam copiam ejures, nihil est; tum enim, cum rem habebas, quaesticulis te ferebam attentiores: nunc, cum tam aequo animo bona perdas, non eo sis consilio, ut, cum me hospitio recipias, aestimationem te aliquam putes accipere; etiam haec levior est plaga ab amico, quam a debitore. 8. Nec tamen cas cenas quaero, ut magnae reliquiae fiant: quod erit, magnificum sit et lautum. Memini te mihi Phameae cenam narrare. Temperius fiat, cetera eodem modo. Quod si perseveras me ad matris tuae cenam revocare, feram id quoque. Volo enim videre animum, qui mihi audeat ista, quae scribis, apponere, aut etiam polypum Miniani Jovis similem. Mihi crede, non audebis. Ante meum adventum fama ad te de mea nova lautitia veniet: eam extimesces. Neque est, quod in promulside spei ponas aliquid; quam totam sustuli. Solebam enim antea debilitari oleis et lucanicis tuis. 9. Sed quid haec loquimur? Liceat modo isto venire. Tu vero (volo enim abstergere animi tui metum) ad tyrotarichum antiquum redi. Ego tibi unum sumptum afferam, quod balneum calfacias oportebit: cetera more nostro; superiora illa lusimus. 10. De villa Seliciana et curasti diligenter et scripsisti facetissime. Itaque puto me praetermissurum. Salis enim satis est, sanionum parum. Vale.

EPISTULA LXXI. (Ad Fam. IX. 18.)

M. Cicero causas exponit L. Papirio cur alios declamando exercere coeperit. Tum jocatur de cenarum apparatu. Scripta epistula est in Tusculano exeunte mense Quintili A.U.C. 708 (B.C. 46).

CICERO S. D. L. PAPIRIO PAETO.

1. Cum essem otiosus in Tusculano, propterea quod discipulos ob viam miseram, ut eadem me quam maxime conciliarent familiari suo, accepi tuas litteras plenissimas suavitatis, ex quibus intellexi probari tibi meum consilium, quod, ut Dionysius tyrannus, cum Syracusis pulsus esset, Corinthi dicitur ludum aperuisse, sic ego sublatiis judiciis amisso regno forensi ludum quasi habere coeperim. 2. Quid quaeris? me quoque delectat consilium: multa enim consequor: primum, id quod maxime nunc opus est, munio me ad haec tempora. Id cujus modi sit nescio: tantum video, nullius adhuc consilium me huic antepone, nisi forte mori melius fuit: in lectulo, fateor, sed non accidit: in acie non fui. Ceteri quidem, Pompeius, Lentulus tuus, Scipio, Afranius foede perierunt.—At Cato praeclare.—Jam istuc quidem, cum volumus, licebit: demus modo operam, ne tam necesse nobis sit quam illi fuit: id quod agimus. Ergo hoc primum. 3. Sequitur illud: ipse melior fio: primum valetudine, quam intermissis exercitationibus amiseram: deinde ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad has exercitationes rettulissem, exaruisset. Extremum illud est, quod tu nescio an primum putes: plures jam pavones confeci quam tu pullos columbinos. Tu istic te Hateriano jure delectas, ego me hic Hirtiano. Veni igitur, si vir es, et disce a me *προλεγόμενας*, quas quaeris: etsi sus Minervam. 4. Sed quo modo, videro. Si aestimationes tuas vendere non potes neque ollam denariorum implere, Romam tibi remi-

grandum est. Satius est hic cruditate quam istic fame. Video te bona perdidisse: spero idem istuc familiares tuos. Actum igitur de te est, nisi provides. Potes mulo isto, quem tibi reliquum dicis esse, quoniam cantherium comedisti, Romam pervehi. Sella tibi erit in ludo tamquam hypodidascalo proxima: eam pulvinus sequetur.

EPISTULA LXXII. (Ad Fam. IX. 17.)

Cum C. Caesar militibus agros adsignaturus esse diceretur, verebatur P. Papirius Paetus ne ad suos quoque agros res spectaret. De ea re igitur M. Cicero hac epistula agit cum amico scripta post VII. Kal. Sext. A. U. C. 708 (B. C. 46).

CICERO L. PAPIRIO PAETO.

1. Non tu homo ridiculus es, qui, cum Balbus noster apud te fuerit, ex me quaeras quid de istis municipiis et agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam quod iste nesciat, aut, si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire. Immo vero, si me amas, tu fac ut sciam quid de nobis futurum sit: habuisti enim in tua potestate, ex quo vel ex sobrio vel certe ex ebrio scire posses. Sed ego ista, mi Paete, non quaero: primum quia de lucro prope jam quadriennium vivimus, si aut hoc lucrum est aut haec vita, superstitem rei publicae vivere; deinde quod scire quoque mihi videor quid futurum sit. Fiet enim quodcumque volent qui valebunt; valebunt autem semper arma. Satis igitur nobis esse debet quidquid conceditur: hoc si qui pati non potuit, mori debuit. 2. Veientem quidem agrum et Capenatem metiuntur: hoc non longe abest a Tusculano. Nihil tamen timeo: fruor dum licet: opto ut semper liceat. Si id minus contigerit, tamen, quoniam ego vir fortis idemque philosophus vivere pulcherrimum duxi, non possum eum non diligere, cujus

beneficio id consecutus sum. Qui si cupiat esse rem publicam, qualem fortasse et ille vult et omnes optare debemus, quid faciat tamen non habet: ita se cum multis colligavit. 3. Sed longius progredior: scribo enim ad te. Hoc tamen scito, non modo me, qui consiliis non intersum, sed ne ipsum quidem principem scire quid futurum sit. Nos enim illi servimus, ipse temporibus: ita nec ille quid tempora postulatura sint, nec nos quid ille cogitet scire possumus. Haec tibi antea non rescripsi, non quo cesator esse solem, praesertim in litteris, sed cum explorati nihil haberem, nec tibi sollicitudinem ex dubitatione mea nec spem ex adfirmatione adferre volui. Illud tamen ascribam, quod est verissimum, me his temporibus adhuc de isto periculo nihil audisse. Tu tamen pro tua sapientia debebis optare optima, cogitare difficillima, ferre quaecumque erunt.

EPISTULA LXXIII. (Ad Fam. IX. 20.)

Jocatur M. Cicero cum L. Paeto Epicureum se factum abjecta rei publicae cura lautiusque quam antea excipiendum esse. Dein vitae suae et studiorum rationes perscribit. Scripsit Romae mense Sextili A.U.C. 708 (B.C. 46).

CICERO PAETO.

1. Dupliciter delectatus sum tuis litteris, et quod ipse risi et quod te intellexi jam posse ridere. Me autem a te, ut scurram velitem, malis oneratum esse non moleste tuli. Illud doleo, in ista loca venire me, ut constitueram, non potuisse: habuisses enim non hospitem, sed contubernalem. At quem virum! non eum, quem tu es solitus promulside conficere. Integram famem ad ovum adfero: itaque usque ad assum vitulinum opera perducitur. Illa mea, quae solebas antea laudare, "O hominem facilem! o hospitem non gravem!" abierunt. Nos omnem no-

stram de re publica curam, cogitationem de dicenda in senatu sententia, commentationem causarum abjecimus: in Epicuri nos adversarii nostri castra coniecimus; nec tamen ad hanc insolentiam, sed ad illam tuam lautitiam, veterem dico, cum in sumptum habebas: etsi numquam plura praedia habuisti. 2. Proinde te para: cum homine et edaci tibi res est et qui jam aliquid intellegat: *ὀψιμαθεῖς* autem homines scis quam insolentes sint. Dediscendae tibi sunt sportellae et artolagani tui. Nos jam etiam artis tantum habemus, ut Verrium tuum et Camillum—qua munditia homines! qua elegantia!—vocare saepius audeamus. Sed vide audaciam: etiam Hirtio cenam dedi, sine pavone tamen: in ea cena cocus meus praeter jus fervens nihil *non* potuit imitari. 3. Haec igitur est nunc vita nostra: mane salutamus domi et bonos viros multos, sed tristes, et hos laetos victores, qui me quidem perofficiose et peramanter observant. Ubi salutatio defluxit, litteris me involvo, aut scribo aut lego. Veniunt etiam qui me audiunt quasi doctum hominem, quia paulo sum quam ipsi doctior. Inde corpori omne tempus datur. Patriam eluxi jam et gravius et diutius quam ulla mater unicum filium. Sed cura, si me amas, ut valeas, ne ego te jacente bona tua comedim. Statui enim tibi ne aegroto quidem parcere.

EPISTULA LXXIV. (Ad Fam. VII. 3.)

M. Cicero amico M. Mario exponit quibus rationibus ductus post pugnam Pharsalicam ab armis recesserit et bello sese abstinerit. Scripta epistula est post bellum Africanum Romae mense Quintili A.U.C. 708 (B.C. 46).

M. CICERO S. D. M. MARIO.

1. Persaepe mihi cogitanti de communibus miseriis, in quibus tot annos versamur, et, ut video, ver-

sabimur, solet in mentem venire illius temporis, quo proxime fuimus una: quin etiam ipsum diem memoria teneo. Nam a. d. III. Idus Maias Lentulo et Marcello consulibus cum in Pompeianum vesperi venissem, tu mihi sollicito animo praesto fuisti. Sollicitum autem te habebat cogitatio cum officii tum etiam periculi mei. Si manerem in Italia, verebaretur ne officio deessem: si proficiscerer ad bellum, periculum te meum commovebat. Quo tempore vidisti profecto me quoque ita conturbatum, ut non explicarem quid esset optimum factu. Pudori tamen malui famaeque cedere quam salutis meae rationem ducere. 2. Cujus me mei facti paenituit non tam propter periculum meum quam propter vitia multa, quae ibi offendi, quo veneram. Primum neque magnas copias neque bellicosas: deinde extra ducem paucosque praeterea—de principibus loquor—reliqui primum in ipso bello rapaces, deinde in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam horrerem: maximum autem aes alienum amplissimorum virorum. Quid quaeris? Nihil boni praeter causam. Quae cum vidissem, desperans victoriam primum coepi suadere pacem, cuius fueram semper auctor; deinde cum ab ea sententia Pompeius valde abhorreret, suadere institui ut bellum duceret. Hoc interdum probabat, et in ea sententia videbatur fore, et fuisset fortasse, nisi quadam ex pugna coepisset suis militibus confidere. Ex eo tempore vir ille summus nullus imperator fuit. Signa, tirone et collecticio exercitu, cum legionibus robustissimis contulit; victus turpissime amissis etiam castris solus fugit. 3. Hunc ego mihi belli finem feci, nec putavi, cum integri pares non fuisset, fractos superiores fore. Discessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit aut in aliquas insidias incidendum aut deveniendum in victoris manus aut ad Jubam confugiendum aut capiendus tamquam exsilio locus aut consciscenda mors voluntaria. Certe nihil fuit praeterea, si te victori nolles aut non

auderes committere. Ex omnibus autem iis, quae dixi, incommodis nihil tolerabilius exsilio, praesertim innocenti, ubi nulla adjuncta est turpitudine: addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit quod videre possis sine dolore. Ego cum meis, si quidquam nunc cujusquam est, etiam in meis esse malui. Quae acciderunt, omnia dixi futura. 4. Veni domum, non quo optima vivendi condicio esset, sed tamen, si esset aliqua forma rei publicae, tamquam in patria ut essem, si nulla, tamquam in exsilio. Mortem mihi cur consciscerem causa non visa est: cur optarem multae causae. Vetus est enim: "Ubi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere." Sed tamen vacare culpa magnum est solacium, praesertim cum habeam duas res quibus me sustentem, optimarum artium scientiam et maximarum rerum gloriam: quarum altera mihi vivo numquam eripietur, altera ne mortuo quidem. 5. Haec ad te scripsi verbosius, et tibi molestus fui, quod te cum mei tum rei publicae cognovi amantissimum. Notum tibi omne meum consilium esse volui, ut primum scires me numquam voluisse plus quemquam posse quam universam rem publicam: postea autem quam alicujus culpa tantum valeret unus, ut obsisti non posset, me voluisse pacem: amisso exercitu et eo duce, in quo spes fuerat uno, me voluisse etiam reliquis omnibus: postquam non potuerim, mihi ipsi finem fecisse belli: nunc autem, si haec civitas est, civem esse me: si non, exulem esse non incommodiore loco, quam si Rhodum me aut Mytilenas contulissem. 6. Haec tecum coram malueram, sed quia longius fiebat, volui per litteras eadem, ut haberes quid diceres, si quando in vituperatores meos incidisses. Sunt enim qui, cum meus interitus nihil fuerit rei publicae profuturus, criminis loco putent esse quod vivam. Quibus ego certo scio non videri satis multos perisse: qui si me audissent, quamvis iniqua pace, honeste tamen viverent: armis enim inferiores, non causa fuissent.

Habes epistulam verbosio rem fortasse quam velles. Quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si quae volo expediero, brevi tempore te, ut spero, videbo.

EPISTULA LXXV. (Ad Fam. IV. 13.)

P. Nigidium Figulum exulantem suo ipsius exemplo consolatur M. Cicero, eique spem reditus ostendit. Missa epistula est Romae A. U. C. 708 (B. C. 46).

M. CICERO S. D. P. FIGULO.

1. Quaerenti mihi jam diu quid ad te potissimum scriberem non modo certa res nulla, sed ne genus quidem litterarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem et consuetudinem earum epistularum, quibus secundis rebus uti solebamus, tempus eripuerat perfeceratque fortuna, ne quid tale scribere possem aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam et miserum et his temporibus consentaneum genus litterarum: id quoque deficiebat me, in quo debebat esse aut promissio auxilii alicujus aut consolatio doloris tui. Quod pollicerer non erat: ipse enim pari fortuna abjectus aliorum opibus casus meos sustentabam, saepiusque mihi veniebat in mentem queri quod ita viverem quam gaudere quod viverem. 2. Quamquam enim nulla me ipsum privatim pepulit insignis injuria nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare quod non ultro mihi Caesar detulerit, tamen multis conficior curis, ut ipsum, quod maneam in vita, peccare me existimem. Careo enim cum familiarissimis multis, quos aut mors eripuit nobis aut distraxit fuga, tum omnibus amicis, quorum benevolentiam nobis conciliarat per me quondam te socio defensa res publica, versorque in eorum naufragiis et bonorum direptionibus; nec audio solum, quod ipsum

esset miserum, sed etiam [id ipsum] video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari, quibus nos olim adiutoribus illud incendium exstinximus, et, in qua urbe modo gratia, auctoritate, gloria floruimus, in ea nunc his quidem omnibus caremus. Obtineamus ipsius Caesaris summam erga nos humanitatem: sed ea plus non potest quam vis et mutatio omnium rerum atque temporum. 3. Itaque orbus iis rebus omnibus, quibus et natura me et voluntas et consuetudo adsuefecerat, cum ceteris, ut quidem videor, tum mihi ipse displiceo. Natus enim ad agendum semper aliquid dignum viro, nunc non modo agendi rationem nullam habeo, sed ne cogitandi quidem, et qui antea aut obscuris hominibus aut etiam sontibus opitulari poteram, nunc P. Nigidio, uni omnium doctissimo et sanctissimo et maxima quondam gratia et mihi certe amicissimo, ne benigne quidem polliceri possum. Ergo hoc ereptum est litterarum genus. 4. Reliquum est ut consoler, et adferam rationes, quibus te a molestiis coner abducere. At ea quidem facultas vel tui vel alterius consolandi in te summa est, si umquam in ullo fuit. Itaque eam partem, quae ab exquisita quadam ratione et doctrina proficiscitur, non attingam, tibi totam relinquam. Quid sit forti et sapienti homine dignum, quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua vita, quid studia, quid artes, quibus a pueritia floruisti, a te flagitent tu videbis. Ego, quod intellegere et sentire, quia sum Romae et quia curo attendoque, possum, id tibi adfirmo: te in istis molestiis, in quibus es hoc tempore, non diutius futurum: in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortasse semper fore. 5. Videor mihi perspicere primum ipsius animum, qui plurimum potest, propensum ad salutem tuam. Non scribo hoc temere. Quo minus familiaris sum, hoc sum ad investigandum curiosior. Quo facilius quibus est iratior respondere tristius possit, hoc est adhuc tardior ad te

molestia liberandum. Familiares vero ejus, et ii quidem, qui illi jucundissimi sunt, mirabiliter de te et loquuntur et sentiunt. Accedit eodem vulgi voluntas vel potius consensus omnium. Etiam illa, quae minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, res publica, quascumque vires habebit, ab iis ipsis, quibus tenetur, de te propediem, mihi crede, impetrabit. 6. Redeo igitur ad id, ut jam tibi etiam pollicear aliquid, quod primo omiseram. Nam et complectar ejus familiarissimos, qui me admodum diligunt multumque mecum sunt, et in ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi clausit, insinuabo et certe omnes vias persequar, quibus putabo ad id, quod volumus, nos pervenire posse. In hoc toto genere plura faciam quam scribere audeo. Cetera, quae tibi a multis prompta esse certo scio, a me sunt paratissima: nihil in re familiari mea est quod ego meum malim esse quam tuum. Hac de re et de hoc genere toto hoc scribo parcus, quod te, id quod ipse confido, sperare malo te esse usurum tuis. 7. Extremum illud est, ut te orem et obsecrem, animo ut maximo sis nec ea solum memineris, quae ab aliis magnis viris accepisti, sed illa etiam, quae ipse ingenio studioque peperisti. Quae si colliges, et sperabis omnia optime et quae accident, qualiacumque erunt, sapienter feres. Sed haec tu melius vel optime omnium. Ego, quae pertinere ad te intellegam, studiosissime omnia diligentissimeque curabo tuorumque tristissimo meo tempore meritum erga me memoriam conservabo.

EPISTULA LXXVI. (Ad Fam. IV. 8.)

Collaudata M. Marcelli prudentia Cicero tamen rursus suadet, ut domum ad suos revertendi consilium capiat, et sua officia promittit. Scripta est epistula Romae post VII. Kal. Sext. A.U.C. 708 (B.C. 46).

M. CICERO S. D. M. MARCELLO.

1. Neque monere te audeo praestanti prudentia virum nec confirmare maximi animi hominem unumque fortissimum, consolari vero nullo modo. Nam si ea, quae acciderunt, ita fers, ut audio, gratulari magis virtuti debeo quam consolari dolorem tuum: sin te tanta mala rei publicae frangunt, non ita abundo ingenio, ut te consoler, cum ipse me non possim. Reliquum est igitur, ut tibi me in omni re cum praebeam praestemque et ad omnia, quae tui velint, ita sim praesto, ut me non solum omnia debere tua causa *quae possim*, sed ea quoque, quae non possim, putem. 2. Illud tamen vel tu me monuisse vel censuisse puta vel propter benevolentiam tacere non potuisse, ut, quod ego facio, tu quoque animum inducas, si sit aliqua res publica, in ea te esse oportere iudicio hominum reque principem, necessitate cedentem tempori: sin autem nulla sit, hunc tamen aptissimum esse etiam ad exsulandum locum. Si enim libertatem sequimur, qui locus hoc dominatu vacat? sin qualemcumque locum, quae est domestica sede jucundior? Sed mihi crede, etiam is, qui omnia tenet, favet ingeniis: nobilitatem vero et dignitates hominum, quantum ei res et ipsius causa concedit, amplectitur. Sed plura quam statueram. Redeo ergo ad unum illud, me tuum esse, fore cum tuis, si modo erunt tui: si minus, me certe in omnibus rebus satis nostrae conjunctioni amorique facturum. Vale.

EPISTULA LXXVII. (Ad Fam. VI. 13.)

Consolatur M. Cicero Q. Ligarium eundem, pro quo apud C. Caesarem oravit, exulem, eumque reditus spe ostensa forti animo esse jubet. Scripta epistula Romae exeunte A.U.C. 708 (B.C. 46).

CÍCERO LIGARIO.

1. Etsi tali tuo tempore me aut consolandi aut juvandi tui causa scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat, tamen adhuc id non feceram, quia neque lenire videbar oratione neque levare posse dolorem tuum. Postea vero quam magnam spem habere coepi, fore ut te brevi tempore incolumem haberemus, facere non potui quin tibi et sententiam et voluntatem declararem meam. 2. Primum igitur scribam, quod intellego et perspicio, non fore in te Caesarem duriores: nam et res eum cotidie et dies et opinio hominum, et, ut mihi videtur, etiam sua natura mitiorem facit; idque cum de reliquis sentio, tum de te etiam audio ex familiarissimis ejus, quibus ego ex eo tempore, quo primum ex Africa nuntius venit, supplicare una cum fratribus tuis non destiti. Quorum quidem et virtute et pietate et amor in te singularis et adsidua et perpetua cura salutis tuae tantum proficit, ut nihil sit quod non ipsum Caesarem tributurum existimem. 3. Sed si tardius fit quam volumus, magnis occupationibus ejus, a quo omnia petuntur, aditus ad eum difficiliore fuerunt, et simul Africanæ causæ iratior diutius velle videtur eos habere sollicitos, a quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum. Sed hoc ipsum intellegimus eum cotidie remissius et placatius ferre. Qua re mihi crede et memoriae manda me tibi id adfirmasse, te in istis molestiis diutius non futurum. 4. Quoniam quid sentirem exposui, quid velim tua causa re potius declarabo quam oratione. Et, si tantum possem, quantum in

ea re publica, de qua ita sum meritus, ut tu existimas, posse debebam, ne tu quidem in istis incommodis esses: eadem enim causa opes meas fregit, quae tuam salutem in discrimen adduxit. Sed tamen, quidquid imago veteris meae dignitatis, quidquid reliquiae gratiae valebunt, studium, consilium, opera, gratia, fides mea nullo loco deerit tuis optimis fratribus. 5. Tu fac habeas fortem animum, quem semper habuisti: primum ob eas causas, quas scripsi: deinde, quod ea *de* re publica semper voluisti atque sensisti, ut non modo nunc secunda sperare debeas, sed etiam, si omnia adversa essent, tamen conscientia et factorum et consiliorum tuorum, quaecumque acciderent, fortissimo et maximo animo ferre deberes.

EPISTULA LXXVIII. (Ad Fam. IV. 7.)

Laudat M. Marcelli prudentiam, qui perpetuo a patria abesse constituerat, sed hortatur tamen ut redeat in patriam, quod et veniam redeundi a Caesare impetrare facile sit et domi apud suos melius quam extra patriam vivere possit. Data est epistula Romae (post VII. Kal. Sext.) A.U.C. 708 (B.C. 46).

M. T. C. S. D. M. MARCELLO.

1. Etsi eo te adhuc consilio usum intellego, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quod ea te sapientia esse judicem, ut meum consilium non anteponam tuo: tamen et amicitiae nostrae vetustas, et tua summa erga me benevolentia, quae mihi jam a pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quae et salutis tuae conducere arbitrarer, et non aliena esse dicerem a dignitate. 2. Ego eum te esse, qui horum malorum initia multo ante videris, consulatum magnificentissime atque optime gesseris, praeclare memini: sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeii

nec genus exercitus probare semperque summe diffidere. Qua in sententia me quoque fuisse, memoria tenere te arbitror. Itaque neque tu multum interfuisti rebus gerendis, et ego id semper egi, ne interesssem. Non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quae erant in nobis superiora, sed lacertis et viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur, aut, si vinci dignitas non potest, fracti certe et abjecti. In quo tuum consilium nemo potest non maxime laudare, quod cum spe vincendi simul abjecisti certandi etiam cupiditatem, ostendistisque sapientem et bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema libenter non persequi. 3. Qui non idem consilium, quod tu, secuti sunt, eos video in duo genera esse distractos. Aut enim renovare bellum conati sunt, hique se in Africam contulerunt: aut, quem ad modum nos, victori sese crediderunt. Medium quoddam tuum consilium fuit, qui hoc fortasse humilis animi duceres, illud pertinacis. Fateor, a plerisque, vel dicam ab omnibus, sapiens tuum consilium, a multis etiam magni ac fortis animi iudicatum. Sed habet ista ratio, ut mihi quidem videtur, quemdam modum: praesertim cum tibi nihil deesse arbitrer ad tuas fortunas omnes obtinendas praeter voluntatem. Sic enim intellexi, nihil aliud esse, quod dubitationem afferret ei, penes quem est potestas, nisi quod vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putares. De quo quid sentiam, nihil attinet dicere; cum appareat, ipse quid fecerim. 4. Sed tametsi jam ita constituisses, ut abesse perpetuo malles, quam ea, quae nolles, videre: tamen id cogitare deberes, ubicumque esses, te fore in ejus ipsius, quem fugeres, potestate. Qui si facile passurus esset te, carentem patria et fortunis tuis, quiete et libere vivere: cogitandum tibi tamen esset, Romaene et domi tuae, cuius modi res esset, an Mytilenis aut Rhodi malles vivere. Sed cum ita late pateat ejus

potestas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit: nonne mavis sine periculo tuae domi esse, quam cum periculo alienae? Equidem, etiamsi oppetenda mors esset, domi atque in patria mallem, quam in externis atque alienis locis. Hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna pro tuis maximis clarissimisque virtutibus multitudo.

5. Habemus etiam rationem rei familiaris tuae, quam dissipari nolumus. Nam etsi nullam potest accipere injuriam, quae futura perpetua sit; propterea, quod neque is, qui tenet rem publicam, patietur, neque ipsa res publica; tamen impetum praedonum in tuas fortunas fieri nolo. Hi autem qui essent, auderem scribere, nisi te intellegere confiderem. 6. Hic te unius sollicitudines, unius etiam multae et assiduae lacrimae C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos cura et dolore proximi sumus: precibus tardiores, quod jus adeundi, cum ipsi deprecatione eguerimus, non habemus. Gratia tantum possumus, quantum victi: sed tamen consilio, studio Marcello non desumus. A tuis reliquis non adhibemur; ad omnia parati sumus. Vale.

EPISTULA LXXIX. (Ad Fam. IV. 9.)

Etiam his litteris M. Cicero M. Marcello, ut domum redeat, suadet, maxime in eo occupatus, ut singula argumenta, quibus ille sententiam suam defenderat, refutet. Scripsit Romae A.U.C. 708 (B.C. 46).

M. CICERO S. D. M. MARCELLO.

1. Etsi perpaucis ante diebus dederam Q. Mucio litteras ad te pluribus verbis scriptas, quibus declaraveram quo te animo censerem esse oportere et quid tibi faciendum arbitrarer, tamen, cum Theophilus, libertus tuus, proficisceretur, cujus ego fidem erga te benevolentiamque perspexeram, sine meis lit-

teris eum ad te venire nolui. Iisdem igitur te rebus etiam atque etiam hortor, quibus superioribus litteris hortatus sum, ut in ea re publica, quaecumque est, quam primum velis esse. Multa videbis fortasse quae nolis, non plura tamen quam audis cotidie. Non est porro tuum uno sensu solum oculorum moveri: cum idem illud auribus percipias, quod etiam majus videri solet, minus laborare. 2. At tibi ipsi dicendum erit aliquid quod non sentias aut faciendum quod non probes. Primum tempori cedere, id est, necessitati parere, semper sapientis est habitum: deinde non habet, ut nunc quidem est, id vitii res. Dicere fortasse quae sentias non licet: tacere plane licet. Omnia enim delata ad unum sunt. Is utitur consilio ne suorum quidem, sed suo. Quod non multo secus fieret, si is rem publicam teneret, quem secuti sumus. An, qui in bello, cum omnium nostrum conjunctum esset periculum, suo et certorum hominum minime prudentium consilio uteretur, eum magis communem censemus in victoria futurum fuisse quam incertis in rebus fuisset? et, qui nec te consule tuum sapientissimum consilium secutus esset nec fratre tuo consulatum ex auctoritate tua gerente vobis auctoribus uti voluerit, nunc omnia tenentem nostras sententias desideraturum censes fuisse? 3. Omnia sunt misera in bellis civilibus: quae majores nostri ne semel quidem, nostra aetas saepe jam sensit: sed miserius nihil quam ipsa victoria; quae etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit; ut, etiam si natura tales non sint, necessitate esse cogantur: multa enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito facienda sunt. An tu non videbas mecum simul quam illa crudelis esset futura victoria? Igitur tunc quoque careres patria, ne quae nolles videres? "Non," inquires: "ego enim ipse tenerem opes et dignitatem meam." At erat tuae virtutis in minimis tuas res ponere, de re publica vehementius labo-

rare. Deinde qui finis istius consilii est? Nam adhuc et factum tuum probatur, et, ut in tali re, etiam fortuna laudatur: factum, quod et initium belli necessario secutus sis et extrema sapienter persequi nolu-eris: fortuna, quod honesto otio tenueris et statum et famam dignitatis tuae. Nunc vero nec locus tibi ullus dulcior esse debet patria, nec eam diligere minus debes, quod deformior est, sed misereri potius nec eam multis claris viris orbatam privare etiam aspectu tuo. 4. Denique, si fuit magni animi non esse supplicem victori, vide ne superbi sit aspernari ejusdem liberalitatem, et, si sapientis est carere patria, duri non desiderare, et, si re publica non possis frui, stultum est nolle privata. Caput illud est, ut, si ista vita tibi commodior esse videatur, cogitandum tamen sit, ne tutior non sit. Magna gladiatorum est licentia, sed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia. Mihi salus tua tantae curae est, ut Marcello fratri tuo aut par aut certe proximus sim. Tuum est consulere temporibus et incolumitati et vitae et fortunis tuis.

EPISTULA LXXX. (Ad Fam. IV. 4.)

Ser. Sulpicii excusatione de litteris saepius uno exemplo missis ex parte accepta scribendi laudat elegantiam, probat consilium de Achaiae administratione non recusanda initum. Narrat de senatus in Marcelli restitutione officio, de studiis Servii filii, aliis rebus. Scripta epistula est exeunte mense Septembri A.U.C. 708 (B.C. 46).

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. Accipio excusationem tuam, qua usus es, cur saepius ad me litteras uno exemplo dedisses, sed accipio ex ea parte, quatenus aut negligentia aut improbitate eorum, qui epistulas accipiant, fieri scribis, ne ad nos perferantur: illam partem excusationis,

qua te scribis orationis paupertate—sic enim appellas—iisdem verbis epistulas saepius mittere, nec nosco nec probo. Et ego ipse, quem tu per jocum—sic enim accipio—divitias orationis habere dicis, me non esse verborum admodum inopem agnosco: *εἰρωνεύεσθαι* enim non necesse est: sed tamen idem, nec hoc *εἰρωνεύομερος*, facile cedo tuorum scriptorum subtilitati et elegantiae. 2. Consilium tuum, quo te usum scribis hoc Achaicum negotium non recusavisse, cum semper probavissem, tum multo magis probavi lectis tuis proximis litteris. Omnes enim causas, quas commemoras, justissimae sunt tuaque et auctoritate et prudentia et . . . dignissimae. Quod aliter cecidisse rem existimas atque opinatus sis, id tibi nullo modo adsentior. Sed quia tanta perturbatio et confusio est rerum, ita percussa et prostrata foedissimo bello jacent omnia, ut is cuique locus, ubi ipse sit, et sibi quisque miserrimus esse videatur, propterea et tui consilii paenitet te et nos, qui domi sumus, tibi beati videmur: at contra nobis non tu quidem vacuus molestiis, sed prae nobis beatus. Atque hoc ipso melior est tua quam nostra condicio, quod tu quid doleat scribere audes, nos ne id quidem tuto possumus: nec id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriae, quae civilibus bellis semper est insolens. 3. Uno te vicimus, quod de Marcelli, collegae tui, salute paulo ante quam tu cognovimus: etiam mehercule, quod quem ad modum ea res ageretur vidimus. Nam sic fac existimes, post has miserias, id est, postquam armis disceptari coeptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam et ipse Caesar accusata acerbitate Marcelli—sic enim appellabat—laudataque honorificentissime et aequitate tua et prudentia, repente praeter spem dixit, “se senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum.” Fecerat autem hoc senatus, ut, cum a L. Pisone mentio esset facta de Marcello et C. Marcellus se ad Caesaris pe-

des abjecisset, cunctus consurgeret et ad Caesarem supplex accederet. Noli quaerere: ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam viderer videre quasi reviviscentis rei publicae. 4. Itaque cum omnes ante me rogati gratias Caesari egissent praeter Volcatium—is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse—ego rogatus mutavi meum consilium. Nam statueram non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium et Caesaris magnitudo animi et senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Caesari gratias, meque metuo ne etiam in ceteris rebus honesto otio privarim, quod erat unum solacium in malis. Sed tamen, quoniam effugi ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur me hanc rem publicam non putare, si perpetuo tacerem, modice hoc faciam aut etiam intra modum, ut et illius voluntati et meis studiis serviam. Nam etsi a prima aetate me omnis ars et doctrina liberalis et maxime philosophia delectavit, tamen hoc studium cotidie ingravescit, credo et aetatis maturitate ad prudentiam et his temporum vitiis, ut nulla res alia levare animum molestiis possit. 5. A quo studio te abduci negotiis intellego ex tuis litteris: sed tamen aliquid jam noctes te adjuvabunt. Servius tuus vel potius noster summa me observantia colit: cujus ego cum omni probitate summaque virtute tum studiis doctrinaque delector. Is mecum saepe de tua mansionem aut decensione communicat. Adhuc in hac sum sententia, nihil ut faciamus nisi quod maxime Caesar velle videatur. Res sunt ejus modi, ut, si Romae sis, nihil praeter tuos delectare possit. De reliquis nihil melius ipso est: ceteri et cetera ejus modi, ut, si alterutrum necesse sit, audire ea malis quam videre. Hoc nostrum consilium nobis minime jucundum est, qui te videre cupimus, sed consulimus tibi. Vale.

EPISTULA LXXXI. (Ad Fam. VI. 6.)

Caecinam consolatur M. Cicero, quod ei propter ingenium C. Caesaris et per statum rei publ. ipsum meliorem fortunam fore divinat. Scripsit Romae postea quam C. Caesar M. Marcello ignovit (post VII. Kal. Sext.) A.U.C. 708 (B.C. 46).

M. T. C. S. D. A. CAECINAE.

1. Vereor ne desideres officium meum; quod tibi pro nostra et meritorum multorum et studiorum et partium conjunctione deesse non debet: sed tamen vereor, ne litterarum a me officium requiras, quas tibi et jam pridem et saepe misissem, nisi, cotidie melius exspectans, gratulationem quam confirmationem animi tui complecti litteris maluissem. Nunc, ut spero, brevi gratulabimur. Itaque in aliud tempus id argumentum epistolae differo. 2. His autem litteris animum tuum, quem minime imbecillem esse et audio et spero, etsi non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate confirmandum etiam atque etiam puto: nec iis quidem verbis, quibus te consoles ut afflictum et jam omni spe salutis orbatum, sed ut eum, de cuius incolumitate non plus dubitem, quam te memini dubitare de mea. Nam cum me ex re publica expulissent ii, qui illam cadere posse, stante me, non putarant; memini, me ex multis hospitibus, qui ad me ex Asia, in qua tu eras, venerant, audire, te de glorioso et celeri reditu meo confirmare. 3. Si te ratio quaedam Etruscae disciplinae, quam a patre, nobilissimo atque optimo viro, acceperas, non fefellit, ne nos quidem nostra divinatio fallat; quam cum sapientissimorum virorum monumentis atque praeceptis plurimoque, ut tu scis, doctrinae studio, tum magno etiam usu tractandae rei publicae magnaue nostrorum temporum varietate consecuti sumus. 4. Cui quidem divinationi hoc plus confidimus, quod ea nos nihil in his tam obscuris rebus tanque perturbatis umquam omnino fefel-

lit. Dicerem, quae ante futura dixissem, ni vererer, ne ex eventis fingere viderer. Sed tamen plurimi sunt testes, me et initio, ne conjungeret se cum Caesare, monuisse Pompeium, et postea, ne se jungeret. Conjunctione frangi senatus opes, disjunctione civile bellum excitari videbam. Atque utebar familiarissime Caesare: Pompeium faciebam plurimi: sed erat meum consilium cum fidele Pompeio, tum salutare utrique. 5. Quae praeterea providerim, praeter eo. Nolo enim hunc de me optime meritum existimare, ea me suasisse Pompeio, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga et princeps, sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet. Eundem in Hispaniam censui: quod si fecisset, civile bellum nullum omnino fuisset. Rationem haberi absentis, non tam pugnavi, ut liceret, quam ut, quando ipso consule pugnante populus jusserrat, haberetur. Causa orta belli est. Quid ego praetermisi aut monitorum aut querelarum, cum vel iniquissimam pacem justissimo bello anteferrem! 6. Victa est auctoritas mea, non tam a Pompeio (nam is movebatur), quam ab iis, qui duce Pompeio freti peropportunam et rebus domesticis et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Susceptum bellum est quiescente me: depulsum ex Italia manente me, quoad potui. Sed valuit apud me plus pudor meus, quam timor. Veritus sum deesse Pompeii saluti, cum ille aliquando non defuisset meae. Itaque vel officio vel fama bonorum vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaras, sic ego, prudens et sciens,

ad péstem ante oculos pósitam

sum profectus. Quo in bello nihil adversi accidit non praedicente me. 7. Qua re, quoniam, ut augures et astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus praedictis constitui apud te auctoritatem augurii et divinationis meae, debet habere fidem nostra praedictio. Non igitur ex alitis

volatu nec e cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis sollistimis aut soniviis tibi auguror: sed habeo alia signa, quae observem; quae etsi non sunt certiora illis, minus tamen habent vel obscuritatis vel erroris. 8. Notantur autem mihi ad divinandum signa duplici quadam via: quarum alteram duco a Caesare ipso, alteram e temporum civilium natura atque ratione. In Caesare haec sunt: mitis clemensque natura, qualis exprimitur praeclaro illo libro *Querelarum* tuarum. Accedit, quod mirifice ingeniis excellentibus, quale est tuum, delectatur. Praeterea cedit multorum justis precibus, et officio incensis, non inanibus aut ambitiosis voluntatibus. In quo vehementer eum consentiens Etruria movebit. 9. Cur haec igitur adhuc parum profecerunt? Qui non putat se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui justius videtur irasci posse, concesserit. Quae est igitur, inquires, spes ab irato? Eodem fonte se haustum intellegit laudes suas, e quo sit leviter aspersus. Postremo homo valde est acutus et multum providens: intellegit te, hominem in parte Italiae minime contemnenda facile omnium nobilissimum et in communi re publica cuivis summorum tuae aetatis vel ingenio vel gratia vel fama populi Romani parem, non posse prohiberi re publica diutius. Nolet hoc temporis potius esse aliquando beneficium, quam jam suum. 10. Dixi de Caesare: nunc dicam de temporum rerumque natura. Nemo est tam inimicus ei causae, quam Pompeius animatus melius quam paratus susceperat, qui nos malos cives dicere, aut homines improbos audeat. In quo admirari soleo gravitatem et justitiam et sapientiam Caesaris. Numquam nisi honorificentissime Pompeium appellat. At in ejus personam multa fecit asperius: Armorum ista et victoriae sunt facta, non Caesaris. At nos quem ad modum est complexus! Cassium sibi legavit; Brutum Galliae praefecit, Sulpicium Graeciae; Marcellum, cui maxime suscense-

bat, cum summa illius dignitate restituit. 11. Quo igitur haec spectant? Rerum hoc natura et civilium temporum non patietur: rei publicae nec manens, nec mutata ratio feret primum, ut non in causa pari eadem sit et condicio et fortuna omnium; deinde, ut in eam civitatem boni viri et boni cives nulla ignominia notati non revertantur, in quam tot nefariorum scelerum condemnati reverterunt. 12. Habes augurium meum, quo, si quid addubitarem, non potius uterer, quam illa cohortatione, qua facile fortem virum sustentarem: te, qui explorata victoria arma sumpsisses pro re publica (ita enim tum putabas): non minus esse laudandum quam si propter incertos exitus eventusque bellorum posse accidere, ut vinceremur, putasses; nec decere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, adversam ferre nullo modo posse. Disputarem etiam, quanto solacio tibi conscientia tui facti, quantaeve delectationi in rebus adversis litterae esse deberent. Commemorarem non solum veterum, sed horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum gravissimos casus; etiam externos multos claros viros nominarem. Levat enim dolorem communis quasi legis et humanae conditionis recordatio. 13. Exponerem etiam, quem ad modum hic, et quanta in turba, quantaque in confusione rerum omnium viveremus. Necesse est enim minore desiderio perdita re publica carere, quam bona. Sed hoc genere nihil opus est. Incolumem te cito, ut spero, vel potius, ut perspicio, videbimus. Interea tibi absenti, et huic, qui adest, imagini animi et corporis tui, constantissimo atque optimo filio tuo, studium, officium, operam, laborem meum jampridem et pollicitus sum et detuli: nunc hoc amplius, quod me amicissime cotidie magis Caesar amplectitur; familiares quidem ejus, sicuti neminem. Apud quem quidquid valebo vel auctoritate vel gratia, valebo tibi. Tu cura, ut cum firmitudine te animi, tum etiam spe optima sustententes.

EPISTULA LXXXII. (Ad Fam. VI. 1.)

M. Cicero A. Manlium Torquatum, cujus summum olim in se exsulem studium ipse praedicat lib. *de finibus* II. c. 22, § 72, *cl. ad Atticum* lib. VI. ep. 1, Athenis jam ipsum exsulantem Cn. Pompeio, cujus castra secutus erat, victo consolari studet, non nullam reditus spem ostendens. Scripta epistula est Romae A. U. C. 709 (B. C. 45).

M. CICERO S. D. A. TORQUATO.

1. Etsi ea perturbatio est omnium rerum, ut suae quemque fortunae maxime paeniteat nemoque sit quin ubivis quam ibi, ubi est, esse malit, tamen mihi dubium non est quin hoc tempore bono viro Romae esse miserrimum sit. Nam etsi quocumque in loco quisque est, idem est ei sensus et eadem acerbitas ex interitu rerum et publicarum et suarum, tamen oculi augent dolorem, qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur nec avertere a miseriis cogitationem sinunt. Qua re etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est, tamen illo dolore, quo maxime te confici audio, quod Romae non sis, animum tuum libera. Etsi enim cum magna molestia tuos tuaque desideras, tamen illa quidem, quae requiris, suum statum tenent nec melius, si tu adesses, tenerent nec sunt ullo in proprio periculo. Nec debes tu, cum de tuis cogitas, aut praecipuam aliquam fortunam postulare aut communem recusare. 2. De te autem ipso, Torquate, est tuum sic agitare animo, ut non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem aut timorem. Nec enim is, qui in te adhuc injustior quam tua dignitas postulabat fuit, non magna signa dedit animi erga te mitigati. Nec tamen is ipse, a quo salus petitur, habet explicatam aut exploratam rationem salutis suae. Cumque omnium bellorum exitus incerti sint, ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio, quod quidem sejunctum sit ab omnium interitu, ab altera te ipsum numquam

timuisse certo scio. 3. Reliquum est ut te id ipsum quod ego quasi consolationis loco pono, maxime ex-cruciet, commune periculum rei publicae: cujus tanti mali, quamvis docti viri multa dicant, tamen vereor ne consolatio nulla possit vera reperiri praeter illam, quae tanta est, quantum in cujusque animo roboris est atque nervorum. Si enim bene sentire recteque facere satis est ad bene beateque vivendum, vereor ne eum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit, miserum esse nefas sit dicere. Nec enim nos arbitror victoriae praemiis ductos patriam olim et liberos et fortunas reliquisse, sed quoddam nobis officium justum et pium et debitum rei publicae nostraeque dignitati videbamus sequi, nec, cum id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis esset victoria. 4. Qua re si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse, non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putarimus. Simus igitur ea mente, quam ratio et veritas praescribit, ut nihil in vita nobis praestandum praeter culpam putemus, eaque cum careamus, omnia humana placate et moderate feramus. Atque haec eo pertinet oratio, ut perditis rebus omnibus tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur. Sed si est spes aliqua de rebus communibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. 5. Atque haec mihi scribenti veniebat in mentem me esse eum, cujus tu desperationem accusare solitus esses quemque auctoritate tua cunctantem et diffidentem excitare. Quo quidem tempore non ego causam nostram, sed consilium improbabam. Sero enim nos iis armis adversari videbam, quae multo ante confirmata per nosmet ipsos erant, dolebamque pilis et gladiis, non consiliis neque auctoritatibus nostris de jure publico disceptari. Neque ego ea, quae facta sunt, fore cum dicebam, divinabam futura, sed, quod et fieri posse et exitiosum fore, si evenisset, videbam, id ne acci-

deret timebam, praesertim cum, si mihi alterum utrum de eventu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratius possem promittere. Iis enim rebus praestabamus, quae non prodeunt in aciem, usu autem armorum et militum robore inferiores eramus. Sed tu illum animum nunc adhibe, quaeso, quo me tum esse oportere censebas. 6. Haec eo scripsi, quod mihi Philargyrus tuus omnia de te requirenti fidelissimo animo, ut mihi quidem visus est, narravit te interdum sollicitum solere esse vehementius: quod facere non debes nec dubitare quin aut aliqua re publica sis is futurus qui esse debes aut perdita non adflictiore condicione quam ceteri. Hoc vero tempus, quo exanimati omnes et suspensi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quod et in urbe ea es, ubi nata et alta est ratio ac moderatio vitae, et habes Ser. Sulpicium, quem semper unice dilexisti, qui te profecto et benevolentia et sapientia consolatur, cujus si essemus et auctoritatem et consilium secuti, togati potius potentiam quam armati victoriam subissemus. 7. Sed haec longiora fortasse fuerunt quam necesse fuit: illa, quae majora sunt, brevius exponam. Ego habeo, cui plus quam tibi debeam neminem: quibus tantum debebam, quantum tu intellegis, eos hujus mihi belli casus eripuit. Qui sim autem hoc tempore intellego. Sed quia nemo est tam adflictus, quin, si nihil aliud studeat nisi id, quod agit, possit navare aliquid et efficere, omne meum consilium, operam, studium certe velim existimes tibi tuisque liberis esse debitum.

EPISTULA LXXXIII. (Ad Fam. VI. 3.)

M. Cicero A. Torquatum eo consolatur, ut cum iis bene actum esse dicat, qui ante exitum civilis belli vita cesserint. Morte enim ipsa miserius esse post alterius utrius partis victoriam vivere. Denique in virtute graviores etiam esse consolationem positam admonet. Scripsit A.U.C. 709 (B.C. 45).

M. CICERO S. D. A. TORQUATO.

1. Superioribus litteris benevolentia magis adductus, quam quo res ita postularet, fui longior. Neque enim confirmatione nostra egebat virtus tua neque erat ea mea causa atque fortuna, ut, cui ipsi omnia deessent, alterum confirmarem. 2. Hoc item tempore brevior esse debeo. Sive enim nihil tum opus fuit tam multis verbis, nihilo magis nunc opus est, sive tum opus fuit, illud satis est, praesertim cum accesserit nihil novi. Nam etsi cotidie aliquid audimus earum rerum, quas ad te perferri existimo, summa tamen eadem est et idem exitus: quem ego tam video animo quam ea, quae oculis cernimus, nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo sciam. Nam etsi quem exitum acies habitura sit divinare nemo potest, tamen et belli exitum video, et, si id minus, hoc quidem certe, cum sit necesse alterum utrum vincere, qualis futura sit vel haec vel illa victoria. 3. Idque cum optime perspexi, tale video, nihil ut mali videatur futurum, si id [vel] ante acciderit, quod vel maximum ad timorem proponitur. Ita enim vivere, ut tum sit vivendum, miserrimum est, mori autem nemo sapiens miserum dixit ne beato quidem. Sed in ea es urbe, in qua haec vel plura et ornatiores parietes ipsi loqui posse videantur. 4. Ego tibi hoc confirmo, etsi levis est consolatio ex miseriis aliorum, nihilo te nunc majore in discrimine esse quam quemvis aut eorum, qui discesserint, aut eorum, qui remanserint: alteri dimicant, alteri victorem timent. Sed haec consolatio levis est: illa gra-

vior, qua te uti spero, ego certe utor: nec enim, dum ero, angar ulla re, cum omni vacem culpa, et, si non ero, sensu omnino carebo. Sed rursus *γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας*, qui ad te haec. Mibi tu, tui, tua omnia maximae curae sunt et dum vivam erunt. Vale.

EPISTULA LXXXIV. (Ad Fam. VI. 4.)

M. Cicero A. Torquatum quaecumque ratione in re incerta potest consolari pergit eique sua officia studium diligentiamque pollicetur. Scripta epistula est A. U. C. 709 (B. C. 45).

M. CICERO S. D. A. TORQUATO.

1. Novi quod ad te scriberem nihil erat, et tamen, si quid esset, sciebam te a tuis certiores fieri solere. De futuris autem rebus etsi semper difficile est dicere, tamen interdum conjectura possis propius accedere, cum est res ejus modi, cujus exitus provideri possit. Nunc tantum videmur intellegere, non diuturnum bellum, etsi id ipsum non nullis videtur secus. Equidem cum haec scribebam, aliquid jam actum putabam, non quo . . . sed quod difficilis erat conjectura. Nam cum omnis belli Mars communis et cum semper incerti exitus proeliorum sunt, tum hoc tempore ita magnae utrimque copiae, ita paratae ad depugnandum esse dicuntur, ut, uterumque vicerit, non sit mirum futurum. Illa in dies singulos magis magisque opinio hominum confirmatur, etiam si inter causas armorum aliquantum intersit, tamen inter victorias non multum interfuturum. Alteros prope modum jam sumus experti: de altero nemo est quin cogitet quam sit metuendus iratus victor armatus. 2. Hoc loco si videor augere dolorem tuum, quem consolando levare debebam, fateor me communium malorum consolationem nullam invenire praeter illam, quae tamen, si possis eam suscipere, maxima est quaque ego cotidie magis utor:

conscientiam rectae voluntatis maximam consolationem esse rerum incommodarum nec esse ullum magnum malum praeter culpam : a qua quoniam tantum absumus, ut etiam optime senserimus, eventusque magis nostri consilii quam consilium reprehendatur, et quoniam praestitimus quod debuimus, moderate quod evenit feramus. Sed hoc mihi tamen non sumo, ut te consoler de communibus miseriis, quae ad consolandum majoris ingenii et ad ferendum singularis virtutis indigent. ' Illud cuivis facile est docere, cur praecipue tu dolere nihil debeas. Ejus enim, qui tardior in te levando fuit quam fore putamus, non est mihi dubia de tua salute sententia : de illis autem non arbitror te exspectare quid sentiam. 3. Reliquum est ut te angat, quod absis a tuis tam diu. Res molesta, praesertim ab iis pueris, quibus nihil potest esse festivius. Sed, ut ad te scripsi antea, tempus est hujus modi, ut suam quisque condicionem miserrimam putet, et, ubi quisque sit, ibi esse minime velit. Equidem nos, qui Romae sumus, miserrimos esse duco, non solum quod in malis omnibus acerbius est videre quam audire, sed etiam quod ad omnes casus subitorum periculorum magis objecti sumus, quam si abessemus ; etsi me ipsum, consolatorem tuum, non tantum litterae, quibus semper studui, quantum longinquitas temporis mitigavit. 4. Quanto fuerim dolore meministi. In quo prima illa consolatio est, vidisse me plus quam ceteros, cum cupiebam quamvis iniqua condicione pacem. Quod etsi casu, non divinatione mea factum est, tamen in hac inani prudentiae laude delector. Deinde, quod mihi ad consolationem commune tecum est, si jam vocer ad exitum vitae, non ab ea re publica avellar, qua carendum esse doleam, praesertim cum id sine ullo sensu futurum sit. Adjuvat etiam aetas et acta jam vita, quae cum cursu suo bene confecto delectatur, tum vetat in eo vim timere, quo nos jam natura ipsa paene perduxerit. Postre-

mo is vir vel etiam ii viri hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur eandem fortunam, si res cogat, recusare. Equidem mihi omnia propono, nec ullum est tantum malum quod non putem impendere. Sed cum plus in metuendo mali sit quam in ipso illo, quod timetur, desino, praesertim cum id impendeat, in quo non modo dolor nullus, verum finis etiam doloris futurus sit. Sed haec satis multa vel plura potius quam necesse fuit: facit autem non loquacitas mea, sed benevolentia longiores epistulas. 5. Servium discessisse Athenis moleste tuli: non enim dubito quin magnae tibi levationi solitus sit esse cotidianus congressus et sermo cum familiarissimi hominis tum optimi et prudentissimi viri. Tu velim te, ut debes et soles, tua virtute sustentas. Ego, quae te velle quaeque ad te et ad tuos pertinere arbitror, omnia studiose diligenterque curabo: quae cum faciam, benevolentiam tuam erga me imitabor, merita non adsequar. Vale.

EPISTULA LXXXV. (Ad Att. XII. 16.)

De vita sua et desiderio Attici. Scripsit Asturae mense Martio A.U.C. 709 (B.C. 45).

CICERO ATTICO S.

Te tuis negotiis relictis nolo ad me venire; ego potius accedam, si diutius impediere. Etsi ne discessissem quidem e conspectu tuo, nisi me plane nihil ulla res adjuvaret. Quod si esset aliquod levamen, id esset in te uno; et, cum primum ab aliquo poterit esse, a te erit. Nunc tamen ipsum sine te esse non possum. Sed nec tuae domi probabatur nec meae poteram, nec, si propius essem uspiam, tecum tamen essem. Idem enim te impediret, quo minus tecum esses, quod nunc etiam impedit. Mihi adhuc nihil prius fuit hac solitudine, quam vereor

ne Philippus tollat. Heri enim vesperi venerat. Me scriptio et litterae non leniunt, sed obturbant.

EPISTULA LXXXVI. (Ad Att. XII. 18.)

De dolore suo, de fano Tulliae aedificando, de solitudine sua, ne a Philippo quidem obturbata, de epistula adjuncta ad Brutum danda, de rebus domesticis, de Attici itinere ad se suscipiendo. Scripsit Asturae mense Martio A.U.C. 709 (B.C. 45).

CICERO ATTICO S.

1. Dum recordationes fugio, quae quasi morsu quodam dolorem efficiunt, refugio a te admonendo: quod velim mihi ignoscas, cuius modi est. Etenim habeo non nullos ex iis, quos nunc lectito, auctores, qui dicant fieri id oportere, quod saepe tecum egi et quod a te approbari volo. De fano illo dico, de quo tantum, quantum me amas, velim cogites. Equidem neque de genere dubito—placet enim mihi Cluatii,—neque de re—statutum est enim,—de loco non numquam. Velim igitur cogites. Ego, quantum his temporibus tam eruditus fieri potuerit, profecto illam consecrabo omni genere monumentorum ab omnium ingeniis sumptorum et Graecorum et Latinorum: quae res forsitan sit refricatura vulnus meum. Sed jam quasi voto quodam et promisso me teneri puto, longumque illud tempus, cum non ero, magis me movet quam hoc exiguum, quod mihi tamen nimium longum videtur. Habeo enim nihil temptatis rebus omnibus in quo acquiescam. Nam, dum illud tractabam, de quo ante ad te scripsi, quasi fovebam dolores meos. Nunc omnia respuo; nec quidquam habeo tolerabilius quam solitudinem, quam, quod eram veritus, non obturbavit Philippus. Nam, ut heri me salutavit, statim Romam profectus est. 2. Epistulam, quam ad Brutum, ut tibi placuerat, scripsi, misi ad te. Curabis cum tua perferendam. Ejus

tamen misi ad te exemplum, ut, si minus placeret, ne mitteres. 3. Domestica quod ais ordine administrari, scribes quae sint ea. Quaedam enim exspecto. Cocceius vide ne frustretur. Nam Libo quod pollicetur, ut Eros scribit, non incertum puto. De sorte mea Sulpicio confido et Egnatio scilicet. De Appuleio quid est quod labores, cum sit excusatio facilis? 4. Tibi ad me venire, ut ostendis, vide ne non sit facile. Est enim longum iter, discedentemque te, quod celeriter tibi erit fortasse faciendum, non sine magno dolore dimittam. Sed omnia ut voles. Ego enim, quidquid feceris, id cum recte tum etiam mea causa factum putabo.

EPISTULA LXXXVII. (Ad Att. XII. 19.)

De loco fani Tulliae condendi, de Cocceio et Libone, de sponsione sua pro Cornificio, de litteris Balbi et Oppii ad se de Antonio datis, de Pansae profectioe, de adventu Bruti, de negotio cum Terentia transigendo. Scripsit Asturae mense Martio A.U.C. 709 (B.C. 45).

CICERO ATTICO S.

1. Est hic quidem locus amoenus et in mari ipso, qui et Antio et Circeiis aspici possit; sed ineunda nobis ratio est, quem ad modum in omni mutatione dominorum, quae innumerabiles fieri possunt in infinita posteritate, si modo haec stabunt, illud quasi consecratum remanere possit. Equidem jam nihil egeo vectigalibus et parvo contentus esse possum. Cogito interdum trans Tiberim hortos aliquos parare et quidem ob hanc causam maxime: nihil enim video quod tam celebre esse possit; sed quos coram videbimus, ita tamen, ut hac aestate fanum absolutum sit. Tu tamen cum Apella Chio confice de columnis. 2. De Cocceio et Libone quae scribis, approbo; maxime, quod de iudicatu meo. De sponsu, si quid perspexeris, et tamen quid procuratores Cor-

nificii dicant velim scire, ita ut in ea re te, cum tam occupatus sis, non multum operae velim ponere. De Antonio Balbus quoque ad me cum Oppio conscripsit, idque tibi placuisse, ne perturbarer. Illis egi gratias. Te tamen, ut jam ante ad te scripsi, scire volo me neque isto nuntio esse perturbatum nec jam ullo perturbatum iri. 3. Pansa si hodie, ut putabas, profectus est, posthac jam incipito scribere ad me de Bruti adventu quid exspectes, quid est, quos ad dies. Id, si scies ubi jam sit, facile conjectura adsequere. 4. Quod ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te, mi Attice, suscipe totum negotium. Vides et officium agi meum quoddam, cui tu es conscius, et ut non nulli putant, Ciceronis rem. Me quidem id multo magis movet, quod mihi est et sanctius et antiquius, praesertim cum hoc alterum neque sincerum neque firmum putem fore.

EPISTULA LXXXVIII. (Ad Fam. XIII. 16.)

M. Cicero Apollonium, P. Crassi libertum, C. Caesari, in Hispania Pompeii filios bello persequenti commendat. Scripta epistula est Asturae mense Aprili A.U.C. 709 (B.C. 45).

M. T. C. S. P. D. C. CAESARI IMP.

1. P. Crassum ex omni nobilitate adolescentem dilexi plurimum; et de eo cum ab ineunte ejus aetate bene speravissem, tum perbene existimare coepi, iis judiciis, quae de eo feceras, cognitis. Ejus libertum Apollonium jam tum equidem, cum ille viveret, et magni faciebam et probabam. Erat enim et studiosus Crassi, et ad ejus optima studia vehementer aptus: itaque ab eo admodum diligebatur. 2. Post mortem autem Crassi eo mihi etiam dignior visus est, quem in fidem atque amicitiam meam reciperem, quod eos a se observandos et colendos putabat, quos ille dilexisset et quibus carus fuisset.

Itaque et ad me in Ciliciam venit multisque in rebus mihi magno usui fuit et fides ejus et prudentia; et, ut opinor, tibi in Alexandrino bello, quantum studio et fidelitate consequi potuit, non defuit. 3. Quod cum speraret te quoque ita existimare, in Hispaniam ad te, maxime ille quidem suo consilio, sed etiam me auctore est profectus. Cui ego commendationem non sum pollicitus; non quin eam valituram apud te arbitrarer: sed neque mihi egere commendatione videbatur, qui et in bello tecum fuisset, et propter memoriam Crassi de tuis unus esset, et, si uti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id consequi posse. Testimonium mei de eo iudicii, quod et ipse magni aestimabat; et ego apud te valere eram expertus, ei libenter dedi. 4. Doctum igitur hominem cognovi et studiis optimis deditum, idque a puero. Nam domi meae cum Diodoto Stico, homine meo iudicio eruditissimo, multum a puero fuit. Nunc autem, incensus studio rerum tuarum, eas litteris Graecis mandare cupit. Posse arbitrator: valet ingenio: habet usum: jam pridem in eo genere studii litterarumque versatur: satisfacere immortalitati laudum tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meae testimonium: sed tu hoc facilius multo, pro tua singulari prudentia, iudicabis. Et tamen, quod negaveram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaveris, erit id majorem in modum gratum.

EPISTULA LXXXIX. (Ad Fam. IV. 5.)

Ser. Sulpicius Achaiae praefectus consolatur M. Ciceronem afflictum obitu filiae ex partu mense Febr. mortuae. Scripta epistula est Athenis mense Aprili A.U.C. 709 (B.C. 45).

SERVIUS CICERONI S.

1. Postea quam mihi renuntiatum est de obitu Tulliae, filiae tuae, sane quam pro eo ac debui gravi-

ter molesteque tuli, communemque eam calamitatem existimavi, qui, si istic adfuissem, neque tibi defuissem coramque meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis miserum atque acerbum est, propterea quia, per quos ea confieri debet propinquos ac familiares, ii ipsi pari molestia adficiuntur neque sine lacrimis multis id conari possunt, uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere quam aliis posse suum officium praestare; tamen quae in praesentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere, non quo ea te fugere existimem, sed quod forsitan dolore impeditus minus ea perspicias. 2. Quid est quod tanto opere te commoveat tuus dolor intestinus? Cogita quem ad modum adhuc fortuna nobiscum egerit: ea nobis erepta esse, quae hominibus non minus quam liberi cara esse debent, patriam, honestatem, dignitatem, honores omnes. Hoc uno incommodo addito quid ad dolorem adjungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus callere jam debet atque omnia minoris existimare? 3. An illius vicem, credo, doles? Quotiens in eam cogitationem necesse est et tu veneris et nos saepe incidimus, hisce temporibus non pessime cum iis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vita commutare? Quid autem fuit quod illam hoc tempore ad vivendum magno opere invitare posset? quae res? quae spes? quod animi solacium? Ut cum aliquo adolescente primario conjuncta aetatem gereret? Licitum est tibi, credo, pro tua dignitate ex hac juventute generum deligere cujus fidei liberos tuos te tuto committere putares! An ut ea liberos ex sese pareret, quos cum florentes videret, laetaretur? qui rem a parente traditam per se tenere possent, honores ordinatim petiturae essent, in re publica, in amicorum negotiis libertate sua usuri? Quid horum fuit quod non prius, quam datum est, ademptum sit? At vero malum est liberos amittere. Malum: nisi hoc pejus est,

haec sufferre et perpeti. 4. Quae res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi dolorem minuire possit. Ex Asia rediens cum ab Aegina Megaram versus navigarem, coepi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Aegina, ante me Megara; dextra Piraeus, sinistra Corinthus: quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos jacent. Coepi egomet mecum sic cogitare: "Hem! nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cum uno loco tot oppidum cadavera projecta jacent? Visne tu te, Servi, cohibere et ineminisse hominem te esse natum?" Crede mihi, cogitatione ea non mediocriter sum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas. Modo uno tempore tot viri clarissimi interierunt: de imperio populi Romani tanta deminutio facta est: omnes provinciae conquassatae sunt: in unius mulierulae animula si jactura facta est, tanto opere commoveris? quae si hoc tempore non diem suum obisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit, quoniam homo nata fuerat. 5. Etiam tu ab hisce rebus animum ac cogitationem tuam avoca atque ea potius reminiscere, quae digna tua persona sunt: illam, quam diu ei opus fuerit, vixisse: una cum re publica fuisse: te, patrem suum, praetorem, consulem, augurem vidisse: adolescentibus primariis nuptam fuisse: omnibus bonis prope perfunctam esse: cum res publica occideret, vita excessisse. Quid est quod tu aut illa cum fortuna hoc nomine queri possitis? Denique noli te oblivisci Ciceronem esse et eum, qui aliis consueris praecipere et dare consilium, neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinae scientiam, ipsi se curare non possunt; sed potius, quae aliis tute praecipere soles, ea tute tibi subice atque apud animum propone. 6. Nullus dolor est quem non

longinquitas temporis minuatur ac molliatur. Hoc te exspectare tempus tibi turpe est ac non ei rei sapientia tua te occurrere. Quod si qui etiam inferis sensus est, qui illius in te amor fuit pietasque in omnes suos, hoc certe illa te facere non vult. Da hoc illi mortuae: da ceteris amicis ac familiaribus, qui tuo dolore maerent: da patriae ut, si qua in re opus sit, opera et consilio tuo uti possit. Denique, quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis serviendum sit, noli committere ut quisquam te putet non tam filiam quam rei publicae tempora et aliorum victoriam lugere. Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiae tuae diffidere: qua re, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquotiens secundam pulcherrime te ferre fortunam magnamque ex ea re te laudem apisci: fac aliquando intellegamus adversam quoque te aequae ferre posse neque id majus, quam debeat, tibi onus videri, ne ex omnibus virtutibus haec una tibi videatur deesse. Quod ad me attinet, cum te tranquilliore animo esse cognoro, de iis rebus, quae hic geruntur, quem ad modumque se provincia habeat, certiore faciam. Vale.

EPISTULA XC. (Ad Fam. IV. 6.)

Ser. Sulpicii superioribus litteris respondet, quas ait sibi magno solacio fuisse: quam ob rem quamquam nemini quam sibi iustiores dolendi causas fuisse dicit, maximam tamen sibi sperat levationem redditu et Servii consuetudine fore. Scripta est epistula Asturae mense Aprili A. U. C. 709 (B. C. 45).

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. Ego vero, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu adfuisses. Quantum enim praesens me adjuvare potueris et consolando et prope aequae dolendo facile ex eo intellego, quod litteris lectis aliquantum acquievi. Nam et ea scripsisti, quae levare

luctum possent, et in me consolanda non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen tuus omnibus officiis, quae illi tempori tribui potuerunt, declaravit et quanti ipse me faceret et quam suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore: cujus officia jucundiora scilicet saepe mihi fuerunt, numquam tamen gratiora. Me autem non oratio tua solum et societas paene aegritudinis, sed etiam auctoritas consolatur. Turpe enim esse existimo me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientia praeditus, ferendum putas. Sed opprimor interdum et vix resisto dolori, quod ea me solacia deficiunt, quae ceteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam et Q. Maximus, qui filium consularem, clarum virum et magnis rebus gestis, amisit, et L. Paullus, qui duo septem diebus, et vester Gallus et M. Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex re publica consequerantur. 2. Mihi autem, amissis ornamentis iis, quae ipse commemoras quaeque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud solacium, quod ereptum est. Non amicorum negotiis, non rei publicae procuratore impediabantur cogitationes meae: nihil in foro agere libebat: aspicere curiam non poteram: existimabam, id quod erat, omnes me et industriae meae fructus et fortunae perdidisse. Sed cum cogitarem haec mihi tecum et cum quibusdam esse communia, et cum frangerem jam ipse me cogeremque illa ferre toleranter, habebam quo confugerem, ubi conquiescerem, cujus in sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem. Nunc autem hoc tam gravi vulnere etiam illa, quae consanuisse videbantur, recrudescunt. Non enim, ut tum me a re publica maestum domus excipiebat quae levaret, sic nunc domo maerens ad rem publicam confugere possum, ut in ejus bonis acquiescam. Itaque et domo absum et foro, quod nec

eum dolorem, quem a re publica capio, domus jam consolari potest nec domesticum res publica. 3. Quo magis te exspecto teque videre quam primum cupio. Major enim levatio mihi adferri nulla potest quam conjunctio consuetudinis sermonumque nostrorum: quamquam sperabam tuum adventum—sic enim audiebam—appropinquare. Ego autem cum multis de causis te exopto quam primum videre tum etiam, ut ante commentemur inter nos qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus, quod est totum ad unius voluntatem accommodandum et prudentis et liberalis et, ut perspexisse videor, nec a me alieni et tibi amicissimi. Quod cum ita sit, magnae tamen est deliberationis quae ratio sit ineunda nobis, non agendi aliquid, sed illius concessu et beneficio quiescendi. Vale.

EPISTULA XCI. (Ad Fam. VI. 21.)

M. Cicero Thoranium Coreyrae exulantem consolatur suo ipsius exemplo, ostendens quantum in malis adjumenti sit recte vereque sensisse, denique admonet, ut nihil timeant nisi communem rei publicae calamitatem. Scripsit Asturae mense Aprili A.U.C. 709 (B.C. 45).

CICERO THORANIO.

1. Etsi, cum haec ad te scribebam, aut appropinquare exitus hujus calamitosissimi belli aut jam aliquid actum et confectum videbatur, tamen cotidie commemorabam te unum in tanto exercitu mihi fuisse adsensorem et me tibi solosque nos vidisse, quantum esset in eo bello mali, in quo spe pacis exclusa ipsa victoria futura esset acerbissima, quae aut interitum adlatura esset, si victus esses, aut, si vicisses, servitutem. Itaque ego, quem tum fortes illi viri et sapientes, Domitii et Lentuli, timidum esse dicebant—eram plane: timebam enim ne evenirent ea, quae acciderunt—idem nunc nihil timeo et ad

omnem eventum paratus sum. Cum aliquid videbatur caveri posse, tum id neglegi dolebam: nunc vero eversis omnibus rebus, cum consilio profici nihil possit, una ratio videtur, quidquid evenit, ferre moderate, praesertim cum omnium rerum mors sit extremum et mihi sim conscius, me quoad licuerit dignitati rei publicae consuluisse et hac amissa salutem retinere noluisse. 2. Haec scripsi, non ut de me ipse dicerem, sed ut tu, qui conjunctissima fuisti mecum et sententia et voluntate, eadem cogitares. Magna enim consolatio est, cum recordare, etiam si secus acciderit, te tamen recte vereque sensisse. Atque utinam liceat aliquando aliquo rei publicae statu nos frui inter nosque conferre sollicitudines nostras, quas pertulimus tum, cum timidi putabamur, quia dicebamus ea futura, quae facta sunt. 3. De tuis rebus nihil esse quod timeas praeter universae rei publicae interitum tibi confirmo: de me autem sic velim iudices, quantum ego possim, me tibi, saluti tuae liberisque tuis summo cum studio praesto semper futurum. Vale.

EPISTULA XCII. (Ad Att. XII. 36.)

De fano aedificando et de lege sumptuaria de sepulcris, de Bruto, qui in Cumano esse noluerit. Scripsit in Antiati exunte mense Aprili A. U. C. 709 (B. C. 45).

CICERO ATTICO S.

1. Fanum fieri volo, neque hoc mihi erui potest. Sepulcri similitudinem effugere non tam propter poenam legis studeo quam ut maxime adsequar ἀποθέωσιν: quod poteram, si in ipsa villa facerem, sed, ut saepe locuti sumus, commutationes dominorum reformido. In agro ubicumque fecero, mihi videor adsequi posse, ut posteritas habeat religionem. Haec meae tibi ineptiae — fateor enim — ferendae sunt.

Nam habeo ne me quidem ipsum quicum tam audacter communicem quam te. Si tibi res, si locus, si institutum placet, lege, quaeso, legem mihi que eam mitte. Si quid in mentem veniet, quo modo eam effugere possimus, utemur. 2. Ad Brutum si quid scribes, nisi alienum putabis, objurgato eum, quod in Cumano esse noluerit propter eam causam, quam tibi dixit. Cogitanti enim mihi nihil tam videtur potuisse facere rustice. 3. Et, si tibi placebit sic agere de fano, ut coepimus, velim cohortere et exacuas Cluatium: nam, etiam si alio loco placebit, illius nobis opera consilioque utendum puto. Tu ad villam fortasse cras.

EPISTULA XCIII. (Ad Att. XII. 37.)

De Attici epistulis a se acceptis, de litteris Bruti et suis ad eum scriptis, de hortis fani causa emendis, de Terentia, de Hirtii litteris, de rebus Hispanicis, de Caninii naufragio. Scripsit in Antiati ineunte mense Maio A.U.C. 709 (B.C. 45).

CICERO ATTICO S.

1. A te heri duas epistulas accepi, alteram pridie datam Hilario, alteram eodem die tabellario; acceperique ab Aegyptia liberto eodem die Piliam et Atticam plane belle se habere. Hae litterae mihi reditae sunt tertio decimo die. Quod mihi Bruti litteras, gratum. Ad me quoque misit. Eam ipsam ad te epistulam misi et ad eam exemplum mearum litterarum. 2. De fano, si nihil mihi hortorum invenis, qui quidem tibi inveniendi sunt, si me tanti facis, quanti certe facis, valde probo rationem tuam de Tusculano. Quamvis prudens ad cogitandum sis, sicut es, tamen, nisi magnae curae tibi esset ut ego consequerer id, quod magno opere vellem, numquam ea res tibi tam belle in mentem venire potuisset. Sed nescio quo pacto celebritatem requiro. Itaque hortos mihi conficias necesse est. Maxima est in

Scapulae celebritas, propinquitas praeterea, ubi sis, ne totum diem in villa. Qua re, ante quam discedis, Othonem, si Romae est, convenias pervelim. Si nihil erit, etsi tu meam stultitiam consuesti ferre, eo tamen progrediar uti stomachere. Drusus enim certe vendere vult. Si ergo aliud non erit, mea erit culpa, nisi emero: qua in re ne labar, quaeso, provide. Providendi autem una ratio est, si quid de Scapulanis possumus. Et velim me certiore facias quam diu in suburbano sis futurus. 3. Apud Terentiam gratia tua opus est nobis tuaque auctoritate. Sed facies, ut videbitur. Scio enim, si quid mea intersit, tibi majori curae solere esse quam mihi. 4. Hirtius ad me scripsit Sex. Pompeium Corduba exisse et fugisse in Hispaniam citeriorem, Cnaeum fugisse, nescio quo: neque enim curo. Nihil praeterea novi. Litteras Narbone dedit XIII. Kal. Mai. Tu mihi de Caninii naufragio quasi dubia misisti. Scribas igitur, si quid erit certius. Quod me a maestitia avocas, multum levaris, si locum fano dederis. Multa mihi *εἰς ἀποθέωσιν* in mentem veniunt, sed loco valde opus est. Qua re etiam Othonem vide.

EPISTULA XCIV. (Ad Fam. V. 14.)

Quaerit L. Luceius cur tam diu absit ab Urbe M. Cicero: si litterarum causa, laudat: non probat, si propter maerorem ex morte filiae. Quem ut compescat, rationibus et precibus efficere studet. Scripsit Romae mense Junio A.U.C. 709 (B.C. 45).

L. LUCCEIUS Q. F. S. D. M. TULLIO M. F.

1. Si vales, bene est: ego valeo, sicut soleo, paulo tamen etiam deterius quam soleo. Te requisivi saepius, ut viderem: Romae qui postea non fuisti quam discesseras, miratus sum: quod item nunc miror. Non habeo certum quae te res hinc maxime retrahat. Si solitudine delectare, cum scribas et ali-

quid agas eorum, quorum consuesti, gaudeo neque reprehendo tuum consilium: nam nihil isto potest esse jucundius non modo miseris his temporibus et luctuosis, sed etiam tranquillis et optatis, praesertim vel animo defetigato tuo, qui nunc quietem quaerat ex magnis occupationibus, vel erudito, qui semper aliquid ex se promat quod alios delectet, ipsum laudibus illustret. 2. Sin autem, sicut hinc discesseras, lacrimis ac tristitiae te tradidisti, doleo, quia doles et angere: non possum te non, si concedis, quod sentimus ut liberius dicamus, accusare. Quid enim? tu solus aperta non videbis, qui propter acumen occultissima perspicis? tu non intelleges te querelis cotidianis nihil proficere? non intelleges duplicari sollicitudines, quas elevare tua te prudentia postulat? 3. Quod si non possimus aliquid proficere suadendo, gratia contendimus et rogando, si quid nostra causa vis, ut istis te molestiis laxes et ad convictum nostrum redeas . . . ad consuetudinem vel nostram communem vel tuam solius ac propriam. Cupio non obtundere te, si non delectare nostro studio: cupio deterrere, ne perman eas in incepto. Nunc duae res istae contrariae me conturbant, ex quibus aut in altera mihi velim, si potes, obtemperes aut in altera non offendas. Vale.

EPISTULA XCV. (Ad Fam. V. 15.)

Superiori epistulae L. Lucceii M. Cicero ita respondet, ut se non tam filiae obitum quam rei publicae condicionem lugere et ob eam rem ab Urbe abesse dicat. Ne litterarum quidem studio se admodum delectari aut a dolore abstrahi. Scripsit in Antiati mense Junio A. U. C. 709 (B. C. 45).

M. CICERO S. D. L. LUCCEIO Q. F.

1. Omnis amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in iis litteris, quas a te proxime accepi, non ille quidem mihi ignotus, sed tamen gratus et optatus: di-

cerem "jucundus," nisi id verbum in omne tempus perdidissem. Neque ob eam unam causam, quam tu suspicaris et in qua me lenissimis et amantissimis verbis utens re graviter accusas, sed quod, illius tanti vulneris quae remedia esse debebant, ea nulla sunt.

2. Quid enim? ad amicosne confugiam? Quam multi sunt? Habuimus enim fere communes, quorum alii occiderunt, alii nescio quo pacto obdurerunt. Tecum vivere possem equidem et maxime vellem: vetustas, amor, consuetudo, studia paria: quod vinculum, quaeso, deest nostrae conjunctioni? Possumusne igitur esse una? Nec mehercule intellego quid impediat; sed certe adhuc non fuimus, cum essemus vicini in Tusculano, in Puteolano: nam quid dicam in Urbe? in qua cum forum commune sit, vicinitas non requiritur.

3. Sed casu nescio quo in ea tempora nostra aetas incidit, ut cum maxime florere nos oporteret, tum vivere etiam puderet. Quod enim esse poterat mihi perfugium spoliato et domesticis et forensibus ornamentis atque solaciis? Litterae, credo, quibus utor adsidue: quid enim aliud facere possum? Sed nescio quo modo ipsae illae excludere me a portu et perfugio videntur et quasi exprobrare, quod in ea vita maneam, in qua nihil insit nisi propagatio miserrimi temporis.

4. Hic tu ea abesse *me* Urbe miraris, in qua domus nihil delectare possit, summum sit odium temporum, hominum, fori, curiae? Itaque sic litteris utor, in quibus consumo omne tempus, non ut ab iis medicinam perpetuam, sed ut exiguam oblivionem doloris petam.

5. Quod si id egissemus ego atque tu, quod ne in mentem quidem nobis veniebat propter cotidianos metus, omne tempus una fuissemus, neque me valetudo tua offenderet neque te maeror meus. Quod quantum fieri poterit consequamur. Quid enim est utrique nostrum aptius? Propediem te igitur videbo.

EPISTULA XCVI. (Ad Fam. IV. 12.)

Ser. Sulpicius caedem M. Marcelli a P. Magio Cilone factam non sine summi doloris significatione, quem ipse ceperit, narrat, ejusque sepulturam per se effectam. Data epistula est Athenis pr. Kal. Jun. A. U. C. 709 (B. C. 45).

SERVIUS CICERONI SAL. PLUR.

1. Etsi scio non jucundissimum me nuntium vobis adlaturum, tamen, quoniam casus et natura in nobis dominatur, visum est faciendum quoquo modo res se haberet, vos certiores facere. A. d. X. Kal. Jun. cum ab Epidauro Piraeum navi advectus essem, ibi M. Marcellum, collegam nostrum, conveni, eumque diem ibi consumpsi, ut cum eo essem. Postero die cum ab eo digressus essem eo consilio, ut ab Athenis in Boeotiam irem reliquamque juris dictionem absolverem, ille, ut aiebat, supra Maleam in Italiam versus navigaturus erat. 2. Post diem tertium ejus diei, cum ab Athenis proficisci in animo haberem, circiter hora decima noctis P. Postumius, familiaris ejus, ad me venit, et mihi nuntiavit M. Marcellum, collegam nostrum, post cenae tempus a P. Magio Cilone, familiare ejus, pugione percussum esse, et duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem, sperare tamen eum vivere posse: Magium se ipsum interfecisse postea: se a Marcello ad me missum esse qui haec nuntiaret et rogaret, uti medicos. . . . Coëgi et e vestigio eo sum profectus prima luce. Cum non longe a Piraeo abessem, puer Acidini ob viam mihi venit cum codicillis, in quibus erat scriptum paulo ante lucem Marcellum diem suum obisse. Ita vir clarissimus ab homine deterrimo acerbissima morte est adfectus; et, cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus, qui mortem afferret. 3. Ego tamen ad tabernaculum ejus perrexī. Inveni duos liberos et pauculos servos; reliquos aiebant profu-

gisse, metu perterritos, quod dominus eorum ante tabernaculum interfectus esset. Coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticariis in Urbem eum referre; ibique pro ea copia, quae Athenis erat, funus ei satis amplum faciendum curavi. Ab Atheniensibus, locum sepulturae intra Urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent; neque tamen id antea cuiquam concesserant. Quod proximum fuit, uti, in quo vellemus gymnasio, eum sepeliremus, nobis permiserunt. Nos in nobilissimo orbis terrarum gymnasio Academiae locum delegimus, ibique eum combussimus, posteaque curavimus, ut iidem Athenienses in eodem loco monumentum ei marmoreum faciendum locarent. Ita, quae nostra officia fuerunt, pro collegio et propinquitate, et vivo et mortuo omnia ei praestitimus. Vale. D. pr. Kal. Jun. Athenis.

EPISTULA XCVII. (Ad Att. XIII. 52.)

De Caesaris adventu et quem ad modum se gesserit exponitur. Scripta epistula est in Puteolano, Fabio, post tertia Saturnalia XIV. Kal. Jan. A.U.C. 709 (B.C. 45).

CICERO ATTICO S.

1. O hospitem tam gravem! mihi ἀμεταμέλητον: fuit enim perjucunde. Sed cum secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cenaturus ipse Caesar esset, vacaret: quippe hominum CIO CIO. Sane sum commotus, quid futurum esset postridie: ac mihi Barba Cassius subvenit: custodes dedit. Castra in agro: villa defensa est. Ille tertiis Saturnalibus apud Philippum ad horam VII.; nec quemquam admisit. Rationes opinor cum Balbo: inde ambulavit in littore. Post horam VIII. in balneum: tum audivit de Mamurra: vultum non mu-

tavit: unctus est: accubuit; ἐμετικήν agebat. Itaque et edit et bibit ἀδεῶς et jucunde: opipare sane et apparate: nec id solum,

— sed bene cocto, et
condito sermone bono, et, si quaeri, libenter.

2. Praeterea tribus tricliniis accepti οἱ περὶ αὐτὸν valde copiose. Libertis minus lautis, servisque nihil defuit. Nam lautiores eleganter accepti. Quid multa? homines visi sumus. Hospes tamen non is, cui diceret: "amabo te, eodem ad me eum revertere." Semel satis est. Σπουδαῖον οὐδέν in sermone: φιλόλογα multa. Quid quaeris? Delectatus est, et libenter fuit. Puteolis se aiebat unum diem fore, alterum ad Baias. Habes hospitium, sive ἐπισταθμίαν odiosam, mihi, dixi, non molestam. Ego paulisper hic, deinde in Tusculanum. Dolabellae villam cum praeteriret, omnis armatorum copia, dextra sinistra ad equum, nec usquam alibi. Hoc ex Nicia.

EPISTULA XCVIII. (Ad Fam. VII. 30.)

Cicero Curio scribit quam misere se res publica habeat, molesteque fert, quod C. Caesar Caninium ad aliquot horas consulem creaverit: tum de litteris commendaticiiis ad Acilium missis significat. Scripta est epistula Romae initio Januarii A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO S. D. CURIO.

1. Ego vero jam te nec hortor nec rogo, ut domum redeas: quin hinc ipse evolare cupio et aliquo pervenire,

— ubi nec Pélopidarum nómen nec facta aúdiam.

Incredibile est, quam turpiter mihi facere videar, qui his rebus intersim. Ne tu videris multo ante providisse, quid impenderet tum, cum hinc profugisti. Quamquam haec etiam apditu acerba sunt, tamen

audire tolerabilius est, quam videre. In campo certe non fuisti, cum H. II. comitiis quaestoriis institutis, sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant, posita esset: quo mortuo nuntiato, sella sublata est. Ille autem, qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: consulem H. VII. renuntiavit, qui usque ad Kalendas Jan. esset: quae erant futurae mane postridie. Ita, Caninio consule, scito neminem prandisse. Nihil tamen eo consule mali factum est. Fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. 2. Haec tibi ridicula videntur. Non enim ades: quae si videres, lacrimas non teneres. Quid, si cetera scribam? Sunt enim innumerable generis ejusdem: quae quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiae portum contulissem et nisi haberem socium studiorum meorum Atticum nostrum; cujus quando proprium et esse scribis mancipio et nexu, meum autem usu et fructu, contentus isto sum. Id enim est cujusque proprium, quo quisque fruitur atque utitur. Sed haec alias pluribus. 3. Acilius, qui in Graeciam cum legionibus missus est, maximo meo beneficio est; bis enim est a me judicio capitis, rebus salvis, defensus, et est homo non ingratus meque vehementer observat. Ad eum de te diligentissime scripsi, eamque epistulam cum hac conjunxi: quam ille quomodo acceperit et quid tibi pollicitus sit, velim ad me scribas.

EPISTULA XCIX. (Ad Fam. V. 16.)

Consolatur M. Cicero amicum in morte liberorum admodum dolentem. Scripta epistula est anno incerto.

M. CICERO S. D. T. TITIO.

1. Etsi unus ex omnibus minime sum ad te consolandum accommodatus, quod tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem, tamen, cum

longius a summi luctus acerbitate meus abesset dolor quam tuus, statui nostrae necessitudinis esse meaeque in te benevolentiae non tacere tanto in tuo maerore tam diu, sed adhibere aliquam modicam consolationem quae levare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset. 2. Est autem consolatio pervulgata quidem illa maxime, quam semper in ore atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunae proposita sit vita nostra, neque esse recusandum quo minus ea, qua nati sumus, condicione vivamus, neve tam graviter eos casus feramus, quos nullo consilio vitare possimus, eventisque aliorum memoria repetendis nihil accidisse novi nobis cogitemus. 3. Neque hae neque ceterae consolationes, quae sunt a sapientissimis viris usurpatae memoriaeque litteris proditae, tantum videntur proficere debere, quantum status ipse nostrae civitatis et haec perturbatio temporum perditorum, cum beatissimi sint, qui liberos non susceperunt, minus autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quam si eosdem bona aut denique aliqua re publica perdidissent. 4. Quod si tuum te desiderium movet aut si tuarum rerum cogitatione maeres, non facile exauriri tibi istum dolorem posse universum puto: sin illa te res cruciat, quae magis amoris est, ut eorum, qui occiderunt, miserias lugeas; ut ea non dicam, quae saepissime et legi et audiui, nihil mali esse in morte, ex qua si resideat sensus, immortalitas illa potius quam mors ducenda sit; sin sit amissus, nulla videri miseria debeat quae non sentiatur; hoc tamen non dubitans confirmare possum, ea misceri, parari, impendere rei publicae, quae qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur. Quid est enim jam non modo pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati ac saluti loci? Non mehercule quemquam audiui hoc gravissimo et pestilentissimo anno adulescentulum aut puerum mortuum, qui mihi non a

dis immortalibus ereptus ex his miseriis atque ex iniquissima condicione vitae videretur. 5. Qua re si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid iis, quos amasti, mali putes contigisse, permultum erit ex maerore tuo deminutum. Relinquetur enim simplex illa jam cura doloris tui, quae non cum illis communicabitur, sed ad te ipsum proprie referetur: in qua non est jam gravitatis et sapientiae tuae, quam tu a puero praestitisti, ferre immoderatus casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseria maloque sejunctus. Etenim eum semper te et privatis in rebus et publicis praestitisti, tuenda tibi ut sit gravitas et constantiae serviendum. Nam quod adlatura est ipsa diuturnitas, quae maximos luctus vetustate tollit, id nos praecipere consilio prudentiaque debemus. 6. Etenim si nulla fuit umquam liberis amissis tam imbecillo mulier animo, quae non aliquando lugendi modum fecerit, certe nos, quod est dies adlatura, id consilio ante ferre debemus neque expectare temporis medicinam, quam repraesentare ratione possimus. His ego litteris si quid profecissem, existimabam optandum quiddam me esse adsecutum: sin minus forte valuissent, officio tamen esse functum viri benevolentissimi atque amicissimi, quem me tibi et fuisse semper existimes velim et futurum esse confidas.

LIBER VI.

EPISTULAE POST CAEDEM CAESARIS ET IN
BELLO AD RESTITUENDAM REM PUBLICAM
SUSCEPTO SCRIPTAE.

EPISTULA C. (Ad Fam. VI. 15.)

M. Cicero L. Minucio Basilo, qui fuerat C. Caesaris in Gallia legatus, gratulatur et amorem significat suum. Scripsit Asturae, paulo post Idus Martias A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO BASILO S.

Tibi gratulor: mihi gaudeo: te amo: tua tneor: a te amari et quid agas quidque agatur certior fieri volo.

EPISTULA CI. (Ad Fam. XI. 1.)

Decimus Junius Brutus Albinus sermonem cum Hirtio cos. des. habitum exponit: postulatam a se legationem liberam significat: suum vero consilium ostendit, vel migrandum ex Italia esse vel publicum in Urbe praesidium postulandum. Scripsit mense Aprili A.U.C. 710 (B.C. 44).

D. BRUTUS BRUTO SUO ET CASSIO S.

1. Quo in statu simus cognoscite. Heri vesperi apud me Hirtius fuit: qua mente esset Antonius demonstravit, pessima scilicet et infidelissima. Nam se neque mihi provinciam dare posse aiebat neque arbitrari tuto in Urbe esse quemquam nostrum: adeo esse militum concitados animos et plebis. Quod utrumque esse falsum puto vos animadvertere, atque illud esse verum, quod Hirtius demonstrabat, timere eum, ne, si mediocre auxilium dignitatis nostrae ha-

buissemus, nullae partes sibi in re publica relinquerentur. 2. Cum in his angustiis versarer, placitum est mihi, ut postularem legationem liberam mihi reliquisque nostris, ut aliqua causa proficiscendi honesta quaereretur. Haec se impetraturum pollicitus est, nec tamen impetraturum confido: tanta est hominum insolentia et nostri insectatio. Ac si dederint quod petimus, tamen paulo post futurum puto, ut hostes judicemur aut aqua et igni nobis interdiciatur. 3. Quid ergo est, inquis, tui consilii? Dandus est locus fortunae: cedendum ex Italia, migrandum Rhodum aut aliquo terrarum arbitror. Si melior casus fuerit, revertemur Romam: si mediocris, in exilio vivemus: si pessimus, ad novissima auxilia descendemus. 4. Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum, cur novissimum tempus exspectemus potius quam nunc aliquid moliamur. Quia ubi consistamus non habemus praeter Sex. Pompeium et Bassum Caecilium, qui mihi videntur hoc nuntio de Caesare adlato firmiores futuri. Satis tempore ad eos accedemus, ubi quid valeant scierimus. Pro Cassio et te, si quid ine velitis recipere, recipiam. Postulat enim hoc Hirtius ut faciam. 5. Rogo vos quam primum mihi rescribatis—nam non dubito quin de his rebus ante horam quartam Hirtius certorem me sit facturus—quem in locum convenire possimus, quo me velitis venire rescribite. 6. Post novissimum Hirtii sermonem placitum est mihi postulare ut liceret nobis Romae esse publico praesidio: quod illos nobis concessuros non puto: magnam enim invidiam iis faciemus. Nihil tamen non postulandum putavi quod aequum esse statuerem.

EPISTULA CII. (Ad Att. XIV. 12.)

De rebus post caedem Caesaris ejus auctoritate actis queritur, de Octavio, de consulibus designatis Hirtio et Pansa, de litterarum inter se et Atticum commercio. Scripsit Puteolis a. d. X. Kal. Maias A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO ATTICO S.

1. O mi Attice, vereor, ne nobis Idus Mart. nihil dederint praeter laetitiam et odii poenam ac doloris. Quae mihi istinc afferuntur! quae hic video! Ὡς πράξεως καλῆς μὲν, ἀτελοῦς δέ. Scis, quam diligam Siculos, et quam illam clientelam honestam judicem. Multa illis Caesar, neque me invito: etsi Latinitas erat non ferenda, verumtamen—. Ecce autem Antonius, accepta grandi pecunia, fixit legem, a dictatore comitiis latam, qua Siculi cives Romani: cujus rei, vivo illo, mentio nulla. Quid? Deiotari nostri causa non similis? Dignus ille quidem omni regno, sed non per Fulviam. Sexcenta similia. Verum illuc referor: tam claram, tamque testatam rem, tamque justam, Buthrotiam, non tenebimus aliqua ex parte? et eo quidem magis, quo iste plura? 2. Nobiscum hic perhonorifice et amice Octavius: quem quidem sui Caesarem salutabant, Philippus non: itaque ne nos quidem: quem nego posse bonum civem: ita multi circumstant, qui quidem nostris mortem minitantur. Negant haec ferri posse. Quid censes, cum Romam puer venerit, ubi nostri liberatores tuti esse non possunt? qui quidem semper erunt clari: conscientia vero facti sui etiam beati. Sed nos, nisi me fallit, jacebimus. Itaque exire aveo,

ubi nec Pélopidarum —

inquit. Haud amo vel hos designatos, qui etiam declamare me coëgerunt; ut ne apud aquas quidem acquiescere liceret. Sed hoc meae nimiae facilitatis. Nam id erat quondam quasi necesse; nunc, quoquo

modo se res habet, non est item. 3. Quam dudum nihil habeo, quod ad te scribam! scribo tamen, non ut delectem his litteris, sed ut eliciam tuas. Tu, si quid erit de ceteris; de Bruto utique, quidquid. Haec conscripsi X. Kal., accubans apud Vestorium, hominem remotum a dialecticis, in arithmeticis satis exercitatum.

EPISTULA CIII. (Ad Att. XIV. 13.)

De litteris M. Antonii ad se datis et de suis ad illum reditis, quarum exempla adjuncta sunt. Scripta epistula est in Puteolano a. d. VI. Kal. Maias A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO ATTICO S.

Sed haec quoque hactenus. Redeo enim ad miseram, seu nullam potius rem publicam. M. Antonius ad me scripsit de restitutione Sex. Clodii: quam honorifice, quod ad me attinet, ex ipsius litteris cognosces (misi enim tibi exemplum); quam dissolute, quam turpiter, quamque ita perniciose, ut nonnumquam Caesar desiderandus esse videatur, facile existimabis. Quae enim Caesar numquam neque fecisset, neque passus esset, ea nunc ex falsis ejus commentariis proferuntur. Ego autem Antonio facillimum me praebui. Etenim ille, quoniam semel induxit animum, sibi licere quod vellet, fecisset nihilo minus me invito. Itaque mearum quoque litterarum misi tibi exemplum.

ANTONIUS CONSUL S. D. M. CICERONI.

1. Occupationibus est factum meis, et subita tua profectione, ne tecum coram de hac re agerem. Quam ob causam vereor, ne absentia mea levior sit apud te. Quod si bonitas tua responderit iudicio meo, quod semper habui de te, gaudebo. 2. A Caesare petii, ut Sex. Clodium restitueret; impetravi.

Erat mihi in animo etiam tum, sic uti beneficio ejus, si tu concessisses. Quo magis laboro, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat. Quod si duriorum te ejus miserae et afflictæ fortunæ præbes; non contendam ego adversus te. Quamquam videor debere tueri commentarium Caesaris. Sed mehercule, si humaniter et sapienter et anabiliter in me cogitare vis, facilem profecto te præbebis; et voles P. Clodium, in optima spe puerum repositum, existimare, non te insectatum esse, cum potueris, amicos paternos. 3. Patere, obsecro te, pro re publica videri gessisse similitudinem cum patre ejus. Non contempseris hanc familiam. Honestius enim et libentius deponimus inimicitias rei publicæ nomine susceptas, quam contumaciæ. Me deinde sine ad hanc opinionem jam nunc dirigere puerum, et tenero animo ejus persuadere, non esse tradendas posteris inimicitias. Quamquam tuam fortunam, Cicero, ab omni periculo abesse, certum habeo; tamen arbitror, malle te quietam senectutem et honorificam potius agere, quam sollicitam. Postremo meo jure te hoc beneficium rogo. Nihil enim non tua causa feci. Quod si non impetro, per me Clodio daturus non sum; ut intellegas, quanti apud me auctoritas tua sit, atque eo te placabiliorem præbeas.

CICERO ANTONIO COS. S.

1. Quod mecum per litteras agis, unam ob causam mallet coram egisses. Non enim solum ex oratione, sed etiam ex vultu et oculis et fronte (ut aiunt) meum erga te amorem perspicere potuisses. Nam cum te semper amavi, primum tuo studio, post etiam beneficio provocatus; tum his temporibus res publica te mihi ita commendavit, ut cariorem habeam neminem. 2. Litteræ vero tuæ, cum amantissime tum honorificentissime scriptæ, sic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium viderer, sed accipere a te, ita petente,

ut inimicum meum, necessarium tuum, me invito servare nölles, cum id nullo negotio facere posses.

3. Ego vero tibi istuc, mi Antoni, remitto; atque ita, ut me a te, cum his verbis scripseris, liberalissime atque honorificentissime tractatum existimem; idque cum totum, quoquo modo se res haberet, tibi dandum putarem, tum do etiam humanitati et naturae meae. Nihil enim umquam non modo acerbum in me fuit, sed ne paulo quidem tristius aut severius, quam necessitas rei publicae postulavit. Accedit, ut ne in ipsum quidem Clodium meum insigne odium fuerit umquam; semperque ita statui, non esse insectandos inimicorum amicos, praesertim humiliores; nec his praesidiis nosmet ipsos esse spoliandos.

4. Nam de puero Clodio tuas partes esse arbitror, ut ejus animum tenerum, quem ad modum scribis, iis opinionibus imbuas, ut ne quas inimicitias residere in familiis nostris arbitretur. Contendi cum P. Clodio, cum ego publicam causam, ille suam defenderet. Nostras concertationes res publica dijudicavit. Si viveret, mihi cum illo nulla contentio jam maneret.

5. Qua re, quoniam hoc a me sic petis, ut, quae tua potestas est, ea neget te me invito usurum, puero quoque hoc a me dabis, si tibi videbitur: non quo aut aetas nostra ab illius aetate quidquam debeat periculi suspicari, aut dignitas mea ullam contentionem extimescat, sed ut nosmet ipsi inter nos conjunctiores simus, quam adhuc fuimus. Interpellantibus enim his inimiciis, animus tuus mihi magis patuit, quam domus. Sed haec hactenus. Illud extremum; ego, quae te velle, quaeque ad te pertinere arbitrabor, semper sine ulla dubitatione summo studio faciam. Hoc velim tibi penitus persuadeas.

EPISTULA CIV. (Ad Fam. IX. 14.)

P. Dolabellam laudat M. Cicero, quod columnam mortuo Caesari quasi aram deo erectam everterit et in eos qui contra libertatem tumultuati erant animadverterit. Scripta epistula est in Pompeiano IV. Non. Maias A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO DOLABELLAE CONSULI S.

1. Etsi contentus eram, mi Dolabella, tua gloria, satisque ex ea magnam laetitiam voluptatemque capiebam; tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quod vulgo hominum opinio socium me ascribat tuis laudibus. Neminem conveni (convenio autem cotidie plurimos; sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causa in haec loca veniant, praeterea ex municipiis frequentes necessarii mei): quin omnes, cum te summis laudibus ad caelum extulerunt, mihi continuo maximas gratias agant. Negant enim se dubitare, quin tu, meis praeceptis et consiliis obtemperans, praestantissimum te civem et singularem consulem praebeas. 2. Quibus ego, quamquam verissime possum respondere, te, quae facias, tuo iudicio et tua sponte facere, nec cujusquam egere consilio; tamen neque plane assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis a meis consiliis profecta videatur, neque valde nego. Sum enim avidior etiam, quam satis est, gloriae. Et tamen non alienum est dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiundis Nestorem; mihi vero gloriosum, te juvenem consulem florere laudibus, quasi alumnum disciplinae meae. 3. L. quidem Caesar, cum ad eum aegrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen ante quam me plane salutavit: "O mi Cicero," inquit, "gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, jam salvi esse possemus. Dolabellae vero tuo et gratulor et gratias ago; quem quidem

post te consulem solum possumus vere consulem dicere." Deinde multa de facto ac de re gesta; tum nihil magnificentius, nihil praeclarius actum umquam, nihil rei publicae salutaris. Atque haec una vox omnium est. 4. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hereditatem alienae gloriae sinas cernere, meque aliqua ex parte in societatem tuarum laudum venire patiari. Quamquam, mi Dolabella (haec enim jocatus sum), libentius omnes meas, si modo sunt aliquae meae, laudes ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauserim ex tuis. Nam cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intellegere potuisti, tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil umquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. 5. Semper amavi, ut scis, M. Brutum propter ejus summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem atque constantiam. Tamen Idib. Martiis tantum accessit ad amorem, ut mirarer, locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatam etiam videbatur. Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. 6. Qua re quid est, quod ego te hortor, ut dignitati et gloriae servias? proponam tibi claros viros? quod facere solent qui hortantur. Neminem habeo clariorem, quam te ipsum. Te imitere oportet: tecum ipse certes. Ne licet quidem tibi jam tantis rebus gestis non tui similem esse. 7. Quod cum ita sit, hortatio non est necessaria; gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modo non invidiosa, sed etiam popularis esset, et cum bonis omnibus, tum infimo cuque gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuae; sed contigit magnitudine cum animi, tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim contionem tuam. Nihil illa sapientius

Ita pedetentim et gradatim tum accessus a te ad causam facti, tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. 8. Liberasti igitur et Urbem periculo, et civitatem metu; neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum. Quo facto intellegere debes, in te positam esse rem publicam, tibi que non modo tuendos, sed etiam ornandos esse illos viros, a quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu quando rem publicam nosque conservas, fac ut diligentissime te ipsum, mi Dolabella, custodias.

EPISTULA CV. (Ad Fam. XI. 27.)

Questus erat Matius accusari se a Cicerone, cum quod legi cuidam Caesaris suffragatus esset, tum etiam quod ludos Caesari mortuo ab Octaviano datos curasset. Jam Cicero se ita purgat, ut alterum se dixisse neget, alterum honeste interpretetur. Scripsit in Tusculano V. Kal. Jun. A.U.C. 710 (B.C. 44).

M. CICERO MATIO S.

1. Nondum satis constitui molestiae plus an voluptatis attulerit mihi Trebatius noster, homo cum plenus officii tum utriusque nostrum amantissimus. Nam cum in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore cum esset, mane venit. Quem cum objurgarem, quod parum valetudini parceret, tum ille, nihil sibi longius fuisse quam ut me videret. Num quidnam, inquam, novi? Detulit ad me querelam tuam, de qua prius quam respondeo pauca proponam. 2. Quantum memoria repetere praeterita possum, nemo est mihi te amicus antiquior. Sed vetustas habet aliquid commune cum multis: amor non habet. Dilexi te, quo die cognovi, meque a te diligi judicavi. Tuus deinde discessus, isque diuturnus, ambitio nostra et vitae dis-

similitudo non est passa voluntates nostras consuetudine conglutinari. Tuum tamen erga me animum agnovi multis annis ante bellum civile, cum Caesar esset in Gallia. Quod enim vehementer mihi utile esse putabas nec inutile ipsi Caesari, perfecisti, ut ille me diligeret, coleret, haberet in suis. Multa praetereo, quae temporibus illis inter nos familiarissime dicta, scripta, communicata sint: graviora enim consecuta sunt. 3. Et initio belli civilis cum Brundisium versus ires ad Caesarem, venisti ad me in Formianum. Primum hoc ipsum quanti, praesertim temporibus illis! Deinde oblitum me putas consilii, sermonis, humanitatis tuae? quibus rebus interesse memini Trebatium. Nec vero sum oblitus litterarum tuarum, quas ad me misisti, cum Caesari ob viam venisses in agro, ut arbitror, Trebulano. 4. Secutum illud tempus est, cum me ad Pompeium proficisci sive pudor meus coëgit sive officium sive fortuna. Quod officium tuum, quod studium vel in absentem me vel in praesentes meos defuit? quem porro omnes mei et mihi et sibi te amiciores iudicaverunt? Veni Brundisium. Oblitumne me putas qua celeritate, ut primum audieris, ad me Tarento advolaris? quae tua fuerit adsessio, oratio, confirmatio animi mei fracti communium miseriarum metu? 5. Tandem aliquando Romae esse coepimus. Quid defuit nostrae familiaritati? In maximis rebus quoniam modo gererem me adversus Caesarem, usus tuo consilio sum, in reliquis officio. Cui tu tribuisti excepto Caesare praeter me ut domum ventitares, horasque multas saepe suavissimo sermone consumeres? tum, cum etiam, si meministi, ut haec φιλοσοφούμενα scriberem, tu me impulisti. Post Caesaris reditum quid tibi majori curae fuit quam ut essem ego illi quam familiarissimus? quod effeceras. 6. Quorsum igitur haec oratio longior quam putaram? Quia sum admiratus te, qui haec nosse deberes, quidquam a me commissum quod esset alienum nostra

amicitia credidisse. Nam praeter haec, quae commemoravi, quae testata sunt et illustria, habeo multo occultiora, quae vix verbis exsequi possum. Omnia me tua delectant, sed maxime maxima cum fides in amicitia, consilium, gravitas, constantia, tum lepos, humanitas, litterae. Quapropter redeo nunc ad querelam. 7. Ego te suffragium tulisse in illa lege primum non credidi: deinde, si credidissem, numquam id sine aliqua justa causa existimarem te fecisse. Dignitas tua facit, ut animadvertatur quidquid facias; malevolentia autem hominum, ut non nulla durius quam a te facta sint proferantur. Ea tu si non audis, quid dicam nescio: equidem, si quando audio, tam defendo quam me scio a te contra iniquos meos solere defendi. Defensio autem est duplex: alia sunt quae liquido negare soleam, ut de isto ipso suffragio: alia quae defendam a te pie fieri et humane, ut de curatione ludorum. 8. Sed te, hominem doctissimum, non fugit, si Caesar rex fuerit (quod mihi quidem videtur), in utramque partem de tuo officio disputari posse; vel in eam, qua ego soleo uti, laudandam esse fidem et humanitatem tuam, qui amicum etiam mortuum diligas; vel in eam, qua non nulli utuntur, libertatem patriae vitae amici anteponendam. Ex his sermonibus utinam essent delatae ad te disputationes meae! Illa vero duo, quae maxima sunt laudum tuarum, quis aut libentius quam ego commemorat aut saepius? te et non suscipiendi belli civilis gravissimum auctorem fuisse et moderandae victoriae, in quo qui mihi non adsentiretur inveni neminem. Qua re habeo gratiam Trebatio, familiari nostro, qui mihi dedit causam harum litterarum, quibus nisi credideris, me omnis officii et humanitatis expertem judicaris: quo nec mihi gravius quidquam potest esse nec te alienius.

EPISTULA CVI. (Ad Fam. XI. 28.)

Matius respondet superiori Ciceronis epistolae, et purgare se studet propter iniquorum iudicium. Scripsit Romae ex-eunte Maio A.U.C. 710 (B.C. 44).

MATIUS CICERONI S. D.

1. Magnam voluptatem ex tuis litteris cepi, quod quam speraram atque optaram habere te de me opinionem cognovi. De qua etsi non dubitabam, tamen, quia maximi aestimabam, ut incorrupta maneret laborabam. Conscius autem mihi eram nihil a me commissum esse quod boni cujusquam offenderet animum. Eo minus credebam plurimis atque optimis artibus ornato tibi temere quidquam persuaderi potuisse, praesertim in quem mea propensa et perpetua fuisset atque esset benevolentia. Quod quoniam, ut volui, scio esse, respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat tua singulari bonitate et amicitia nostra, saepe restitisti. 2. Nota enim mihi sunt quae in me post Caesaris mortem contulerint. Vitio mihi dant, quod mortem hominis necessarii graviter fero atque eum, quem dilexi, perisse indignor. Aiunt enim *patriam amicitiae, non patriae amicitiam* praeponendam esse, proinde ac si jam vicerint obitum ejus rei publicae fuisse utilem. Sed non agam astute. Fateor me ad istum gradum sapientiae non pervenisse. Neque enim Caesarem in dissensione civili sum secutus, sed amicum, quamquam re offendebar, tamen non deserui: neque bellum umquam civile aut etiam causam dissensionis probavi, quam etiam nascentem extinguere summe studui. Itaque in victoria hominis necessarii neque honoris neque pecuniae dulcedine sum captus: quibus praemiis reliqui, minus apud eum quam ego cum possent, immoderate sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea lege Caesaris deminuta est, cujus beneficio plerique, qui Caesaris morte laetantur, reman-

serunt in civitate. Civibus victis ut parceretur aequae ac pro mea salute laboravi. 3. Possum igitur, qui omnes voluerim incolumes, eum, a quo id impetratum est, perisse non indignari? cum praesertim iidem homines illi et invidiae et exitio fuerint. Plecteris ergo, inquit, quoniam factum nostrum improbare audes. O superbiam inauditam, alios in facinore gloriari, aliis ne dolere quidem impunitè licere! At haec etiam servis semper libera fuerunt, ut timerent, gauderent, dolerent suo potius quam alterius arbitrio: quae nunc, ut quidem isti dictitant libertatis auctores, metu nobis extorquere conantur. Sed nihil agunt. 4. Nullius umquam periculi terroribus ab officio aut ab humanitate desciscam: numquam enim honestam mortem fugiendam, saepe etiam opetendam putavi. Sed quid mihi suscensent, si id opto, ut paeniteat eos sui facti? Cupio enim Caesaris mortem omnibus esse acerbam. At debeo pro civili parte rem publicam velle salvam. Id quidem me cupere, nisi et ante acta vita et reliqua mea spes tacente me probat, dicendo vincere non postulo. 5. Qua re majorem in modum te rogo, ut rem potior rem oratione ducas, mihi quae, si sentis expedire recte fieri, credas nullam communionem cum improbis esse posse. An, quod adulescens praestiti, cum etiam errare cum excusatione possem, id nunc aetate praecipitata commutem ac me ipse retexam? Non faciam, neque quod displiceat committam praeterquam quod hominis mihi conjunctissimi ac viri amplissimi doleo gravem casum. Quod si aliter essem animatus, numquam quod facerem negarem, ne et in peccando improbus et in dissimulando timidus ac vanus existimarer. 6. At ludos, quos Caesaris victoriae Caesar adulescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum rei publicae pertinet. Quod tamen munus et hominis amicissimi memoriae atque honoribus praestare etiam mortui debui, et optimae spei adulescenti ac dignissimo Caesare petenti ne-

gare non potui. 7. Veni etiam consulis Antonii domum saepe salutandi causa: ad quem qui me parum patriae amantem esse existimant rogandi quidem aliquid aut auferendi causa frequentes ventitare reperies. Sed quae haec est adrogantia, quod Caesar numquam interpellavit quin quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer, eos, qui mihi amicum eripuerunt, carpando me efficere conari, ne quos velim diligam? 8. Sed non vereor, ne aut meae vitae modestia parum valitura sit in posterum contra falsos rumores, aut ne etiam ii, qui me non amant propter meam in Caesarem constantiam, non malint mei quam sui similes amicos habere. Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitae, in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romae, ut recte fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas ago gratias, quod tuum erga me animum simplicem atque amicum aperuit, et quod eum, quem semper lubenter dilexi, quo magis jure colere atque observare deberem, fecit. Bene vale et me dilige.

EPISTULA CVII. (Ad Fam. XII. 1.)

M. Cicero P. Dolabellam, quod aram Caesari positam everterit, laudat: sublato rege regnum superesse questus, C. Cassium hortatur, ut una cum M. Bruto rem publicam perturbatione liberet. Scripsit exeunte Maio A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO CASSIO S.

1. Finem nullam facio, mihi crede, Cassi, de te et Bruto nostro, id est, de tota re publica cogitandi, cuius omnis spes in vobis est et in D. Bruto. Quam quidem jam habeo ipse meliorem, re publica a Dolabella meo praeclarissime gesta. Manabat enim illud malum urbanum et ita corroborabatur cotidie, ut ego quidem et urbi et otio diffiderem urbano. Sed ita

compressa res est, ut mihi videamur omne jam ad tempus ab illo dumtaxat sordidissimo periculo tuti futuri. Reliqua magna sunt ac multa, sed posita omnia in vobis. Quamquam primum quidque explicemus. Nam, ut adhuc quidem actum est, non regno sed rege liberati videmur: interfecto enim rege regiones omnes nutus tuemur. Neque vero id solum, sed etiam quae ipse ille, si viveret, non faceret, ea nos quasi cogitata ab illo probamus. Nec ejus quidem rei finem video. Tabulae figuntur: immunitates dantur: pecuniae maximae describuntur: exsules reducuntur: senatus consulta falsa deferuntur: ut tantum modo odium illud hominis impuri et servitutis dolor depulsus esse videatur, res publica jaceat in iis perturbationibus, in quas eam ille conjecit. 2. Haec omnia vobis sunt expedienda, nec hoc cogitandum, satis jam habere rem publicam a vobis. Habet illa quidem tantum, quantum nunquam mihi in mentem venit optare; sed contenta non est, et pro magnitudine et animi et beneficii vestri a vobis magna desiderat. Adhuc ultae injurias est per vos interitu tyranni: nihil amplius. Ornamenta vero sua quae recipiavit? an quod ei mortuo paret, quem vivum ferre non poterat? cujus aera refigere debebamus, ejus etiam chirographa defendimus?—At enim ita decrevimus.—Fecimus id quidem temporibus cedentes, quae valent in re publica plurimum; sed immoderate quidam et ingratis nostra facilitate abutuntur. Verum haec propediem et multa alia coram. Interim velim sic tibi persuadeas, mihi cum rei publicae, quam semper habui carissimam, tum amoris nostri causa maximae curae esse tuam dignitatem. Da operam ut valeas. Vale.

EPISTULA CVIII. (Ad Att. XV. 11.)

De colloquio cum Bruto et Cassio audientibus Servilia, Tertulla, Porcia a se in Antiati habito; de Dolabella, qui Ciceronem sibi legaverit. Scripsit in Antiati a. d. V. Id. Jun. A. U. C. 710 (B. C. 44).

CICERO ATTICO S.

1. Antium veni ante VI. Idus. Bruto jucundus noster adventus. Deinde multis audientibus, Servilia, Tertulla, Porcia quaerere, quid placeret. Ad erat etiam Favonius. Ego, quod eram meditatus in via, suadere, ut uteretur Asiatica curatione frumenti: nihil esse jam reliqui, quod ageremus, nisi ut salvus esset: in eo etiam ipsi rei publicae esse praesidium. Quam orationem cum ingressus essem, Cassius intervenit; ego eadem illa repetivi. Hoc loco, fortibus sane oculis Cassius (Martem spirare dices), "se in Siciliam non iturum. Egone, ut beneficium accepissem in contumeliam?" Quid ergo agis? inquam. At ille, "in Achaiam se iturum." Quid tu, inquam, Brute? "Romam," inquit, "si tibi videtur." Mihi vero minime: tuto enim non eris. "Quid? si possem esse, placeretne?" Atque ut omnino, neque nunc neque ex praetura in provinciam ires. Sed auctor non sum, ut te Urbi committas. Dicebam ea, quae tibi profecto in mentem veniunt, cur non esset tuto futurus. 2. Multo inde sermone querebantur, atque id quidem Cassius maxime, amissas occasiones, Decimumque graviter accusabat. Ego negabam oportere praeterita: assentiebar tamen. Cumque ingressus essem dicere, quid oportuisset (nec vero quidquam novi, sed ea, quae cotidie omnes), nec tamen illum locum attingerem, quemquam praeterea oportuisse tangi, sed senatum vocari, populum ardentem studio vehementius incitari, totam suscipere rem publicam: exclamat tua familiaris: *hoc vero neminem umquam audiui.* Ego repressi. Sed

et Cassius mihi videbatur iturus (etenim Servilia pollicebatur se curaturam, ut illa frumenti curatio de senatus consulto tolleretur): et noster cito dejectus est de illo inani sermone. Velle enim se dixerat. Constituit igitur, ut ludi, absente se, fierent suo nomine. Proficisci autem mihi in Asiam videbatur ab Antio velle. 3. Ne multa; nihil me in illo itinere praeter conscientiam delectavit. Non enim fuit committendum, ut ille ex Italia prius quam a me conventus esset, discederet. Hoc dempto munere amoris atque officii, sequebatur, ut mecum ipse:

‘*Ἦ δὲ ὤρ’ ὁδός σοι τί δύναται νῦν θεοπρόπε;*

Prorsus dissolutum offendi navigium, vel potius dissipatum. Nihil consilio, nihil ratione, nihil ordine. Itaque etsi ne antea quidem dubitavi, tamen nunc eo minus, evolare hinc; idque quam primum, ubi

nec Pélopidarum fácta, neque famam aúdiam.

4. Sed heus tu, ne forte sis nescius, Dolabella me sibi legavit a. d. IV. Nonas. Id mihi heri vesperi nuntiatum est. Votiva ne tibi quidem placebat. Etenim erat absurdum, quae, si stetisset res publica, vovissem, ea me, eversa illa, vota dissolvere: et habent, opinor, liberae legationes definitum tempus lege Julia, nec facile addi potest. Aveo genus legationis, ut, cum velis, introire, exire liceat: quod nunc mihi additum est. Bella est autem hujus juris quinquennii licentia. Quanquam quid de quinquennio cogitem? Contrahi mihi negotium videtur. Sed βλάσφημα mittamus.

EPISTULA CIX. (Ad Fam. XI. 3.)

Brutus et Cassius contumeliosis et minacibus litteris M. Antonii respondent fortiter et magno animo. Scriptae litterae sunt prid. Non. Sext. A.U.C. 710 (B.C. 44).

BRUTUS ET CASSIUS PRAETT. S. D. ANTONIO COS.

1. S. V. B. E. Litteras tuas legimus, simillimas edicti tui, contumeliosas, minaces, minime dignas, quae a te nobis mitterentur. Nos, Antoni, te nulla laccessimus injuria, neque miraturum credidimus, si praetores et ea dignitate homines aliquid edicto postulasset a consule. Quod si indignaris ausos esse id facere, concede nobis, ut doleamus, ne hoc quidem abs te Bruto et Cassio tribui. 2. Nam de delectibus habitis et pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis et nuntiis trans mare missis, quod te questum esse negas; nos quidem tibi credimus, optimo animo te fecisse; sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum, et te miramur, cum haec reticueris, non potuisse continere iracundiam tuam, quin nobis de morte Caesaris obiceres. 3. Illud vero quem ad modum ferendum sit, tute cogita: non licere praetoribus concordiae ac libertatis causa per edictum de suo jure decedere, quin consul arma minetur. Quorum fiducia nihil est, quod nos terreas. Neque enim decet aut convenit nobis periculo ulli submittere animum nostrum. Neque est Antonio postulandum, ut iis imperet, quorum opera liber est. Nos si alia hortarentur, ut bellum civile suscitare vellemus, litterae tuae nihil proficerent. Nulla enim minantis auctoritas apud liberos est. Sed pulchre intellegis, non posse nos quoquam impelli: et fortassis ea re minaciter agis, ut iudicium nostrum metus videatur. 4. Nos in hac sententia sumus, ut te cupiamus in libera re publica magnum atque honestum esse, vocemus te ad nullas inimicitias, sed tamen pluris nostram libertatem quam tuam amicitiam aestimemus. Tu

etiam atque etiam vide, quid suscipias, quid sustinere possis: neque, quam diu vixerit Caesar, sed quam non diu regnarit, fac cogites. Deos quaesumus, consilia tua rei publicae salutaria sint ac tibi; si minus, ut, salva atque honesta re publica, tibi quam minimum noceant, optamus. Pridie Nonas Sext.

EPISTULA CX. (Ad Att. XVI. 7.)

M. Cicero Attico significat se a Leucopetra profectum, austro vero eodem rejectum accepisse edictum Bruti et Cassii, et jam, commotum etiam Attici litteris, de quibus pluribus expostulat cum amico, consilium cepisse ad Urbem revertendi, de Antonii edicto et de edicto Bruti et Cassii, de valetudine Piliae. Scripsit in navigio Pompeianum accedens a. d. XIV. Kal. Sept. A. U. C. 710 (B. C. 44).

CICERO ATTICO S.

1. Octavo Id. Sext. cum a Leucopetra profectus (inde enim tramittebam) stadia circiter CCC processissem, rejectus sum austro vehementi ad eandem Leucopetram. Ibi cum ventum exspectarem (erat enim villa Valerii nostri, ut familiariter essem et libenter): Rhegini quidam, illustres homines, eo venerunt, Roma sane recentes, in iis Bruti nostri hospes, qui Brutum Neapoli reliquisset. Haec afferebant: edictum Bruti et Cassii; et fore frequentem senatum Kalendis; a Bruto et Cassio litteras missas ad consulares et praetorios: ut adessent, rogare. Summam spem nuntiabant: fore, ut Antonius cederet, res conveniret, nostri Romam redirent. Addebant etiam, me desiderari, subaccusari. Quae cum audissem, sine ulla dubitatione abjeci consilium profectionis, quo mehercule ne antea quidem delectabar. 2. Lectis vero tuis litteris, admiratus equidem sum, te tam vehementer sententiam commutasse; sed non sine causa, arbitrabar. Etsi, quamvis non fueris suator et impulsor profec-

tionis meae, approbator certe fuisti, dummodo Kal. Jan. Romae essem. Ita fiebat, ut, dum minus periculi videretur, abessem, in flammam ipsam venirem. Sed haec, etiamsi non prudenter, tamen ἀνεμέσῃα sunt: primum, quod de mea sententia acta sunt; deinde, etiamsi te auctore, quid debet, qui consilium dat, praestare praeter fidem? 3. Illud admirari satis non potui, quod scripsisti his verbis: *Veni igitur, tu, qui εὐθαρσίαν, veni. Relinques patriam?* An ego relinquebam aut tibi tum relinquere videbar? Tu id non modo prohibebas, verum etiam approbabas. Graviores, quae restant. *Velim σχόλιον aliquod elimes ad me, oportuisse te istuc facere.* Itane, mi Attice? defensione eget meum factum, praesertim apud te, qui id mirabiliter approbasti? Ego vero istum ἀπολογισμὸν συντάξομαι, sed ad eorum aliquem, quibus invitis et dissuadentibus profectus sum. Etsi quid jam opus est σχολίῳ? Si perseverassem, opus fuisset. At hoc ipsum non constanter. Nemo doctus umquam (multa autem de hoc genere scripta sunt) mutationem consilii inconstantiam dixit esse. 4. Deinceps igitur haec. *Nam si a Phaedro nostro, expedita excusatio esset. Nunc quid respondemus?* Ergo id erat meum factum, quod Catoni probare non possem, flagitii scilicet plenum et dedecoris. Utinam a primo ita tibi esset visum! tu mihi, sicut esse soles, fuisses Cato. 5. Extremum illud vel molestissimum: *Nam Brutus noster silet*: hoc est, non audet hominem id aetatis monere. Aliud nihil habeo, quod ex iis a te verbis significari putem: et hercule ita est. Nam XVI. Kal. Sept. cum venissem Veliam, Brutus audivit. Erat enim cum suis navibus apud Haletem fluvium, citra Veliam milia passuum. III. Pedibus ad me statim. Dii immortales, quam valde ille reditu, vel potius reversione mea laetatus, effudit illa omnia, quae tacuerat! ut recorderer illud tuum, *nam Brutus noster silet.* Maxime autem dolebat, me Kal. Sext. in senatu non fuisse. Pisonem fere-

bat in caelum : se autem laetari, quod effugissem duas maximas vituperationes : unam, quam itinere faciendo me intellegebam suscipere, desperationis ac relictionis rei publicae : flentes mecum vulgo querebantur, quibus de meo celeri reditu non probabam : alteram, de qua Brutus, et qui una erant (multi autem erant), laetabantur, quod eam vituperationem effugissem, me existimari ad Olympia. Hoc vero nihil turpius, quovis rei publicae tempore : sed hoc ἀναπολόγητον. Ego vero austro gratias miras, qui me a tanta infamia averterit. 6. Reversionis has speciosas causas habes, justas illas quidem et magnas, sed nulla justior, quam quod tu idem aliis litteris : *provide, si cui quid debetur, ut sit, unde par pari respondeatur. Mirifica enim δυσχρηστία est propter metum armorum.* In freto medio hanc epistulam legi, ut, quid possem providere, in mentem mihi non veniret, nisi ut praesens me ipse defenderem. Sed haec hactenus. Reliqua coram. 7. Antonii edictum legi a Bruto, et horum contra, scriptum praeclare. Sed quid ista edicta valeant, aut quo spectent, plane non video : nec ego nunc, ut Brutus censebat, istuc ad rem publicam capessendam venio. Quid enim fieri potest ? Num quis Pisoni est assensus ? Num rediit ipse postridie ? Sed abesse hanc aetatem longe a sepulcro negant oportere. 8. Sed obsecro te, quid est, quod audiivi de Bruto ? Piliam πειράζεσθαι παραλύσει, te scripsisse aiebat. Valde sum commotus : etsi idem, te scribere, sperare melius. Ita plane velim. Ei dicas plurimam salutem et suavissimae Atticae. Haec scripsi navigans, cum Pompeianum accederem XIV. Kal.

EPISTULA CXI. (Ad Fam. XII. 2.)

M. Cicero queritur de M. Antonii nimia potentia, et rei publicae condicionem exponit. Scripta epistula est mense Sept. exeunte A. U. C. 710 (B. C. 44).

CICERO CASSIO S.

1. Vehementer laetor tibi probari sententiam et orationem meam: qua si saepius uti liceret, nihil esset negotii libertatem et rem publicam recipere. Sed homo amens et perditus multoque nequior quam ille ipse, quem tu nequissimum occisum esse dixisti, caedis initium quaerit; nullamque aliam ob causam me auctorem fuisse Caesaris interficiendi criminatur, nisi ut in me veterani incitentur. Quod ego periculum non extimesco: modo vestri facti gloriam cum mea laude communicet. Ita nec Pisoni, qui in eum primus invectus est nullo adsentiente, nec mihi, qui idem tricesimo post die feci, nec P. Servilio, qui me est consecutus, tuto in senatum venire licet. Caedem enim gladiator quaerit, ejusque initium a. d. XIII. Kalend. Octobr. a me se facturum putavit: ad quem paratus venerat, cum in villa Metelli complures dies commentatus esset! Quae autem in lustris et in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus, ut ad te antea scripsi, vomere suo more, non dicere. 2. Qua re quod scribis te confidere auctoritate et eloquentia nostra aliquid profici posse, non nihil ut in tantis malis est profectum. Intellegit enim populus Romanus tres esse consulares, qui, quia quae de re publica bene senserint libere locuti sint, tuto in senatum venire non possint. Nec est praeterea quod quidquam expectes. Tuus enim necessarius adfinitate nova delectatur. Itaque jam non est studiosus ludorum infinitoque fratris tui plausu dirumpitur. Alter item adfinis novis commentariis Caesaris delentus est. Sed haec tolerabilia; illud non ferendum, quod est qui vestro anno filium suum

consulem futurum putet, ob eamque causam se huic latroni deservire prae se ferat. 3. Nam L. Cotta familiaris meus fatali quadam desperatione, ut ait, minus in senatum venit. L. Caesar, optimus et fortissimus civis, valetudine impeditur. Ser. Sulpicius et summa auctoritate et optime sentiens non adest. Reliquos exceptis designatis ignosce mihi si non numero consulares. Habes auctores consilii publici: qui numerus etiam bonis rebus exiguus esset, quid censes perditis? Qua re spes est omnis in vobis; qui si idcirco abestis, ut sitis in tuto, ne in vobis quidem. Sin aliquid dignum vestra gloria cogitatis, velim salvis nobis: sin id minus, res tamen publica per vos brevi tempore jus suum reciperebit. Ego tuis neque desum neque deero: qui sive ad me referent *sive non referent*, mea tibi tamen benevolentia fidesque praestabitur. Vale.

EPISTULA CXII. (Ad Fam. XII. 3.)

M. Cicero de condicione rei publicae queritur, et in M. Antonium ejusque socios invehitur. Scripsit circa Non. Octobr. A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO CASSIO S.

1. Auget tuus amicus furorem in dies: primum in statua, quam posuit in rostris, inscripsit PARENTI OPTIME MERITO, ut non modo sicarii, sed jam etiam parricidae judicemini—quid dico, judicemini?—judicemur potius: vestri enim pulcherrimi facti ille furiosus me principem dicit fuisse. Utinam quidem fuisset! molestus nobis non esset. Sed hoc vestrum est: quod quoniam praeteriit, utinam haberem quid vobis darem consilii! Sed ne mihi quidem ipsi reperio quid faciendum sit. Quid enim est quod contra vim sine vi fieri possit? 2. Consilium omne autem hoc est illorum, ut mortem Caesaris persequantur.

Itaque a. d. VI. Non. Octobr. productus in contionem a Cannutio, turpissime ille quidem discessit, sed tamen ea dixit de conservatoribus patriae, quae dici deberent de proditoribus: de me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio et vos fecissetis et Cannutius faceret. Cetera cuius modi sint ex hoc judica, quod legato tuo viaticum eripuerunt. Quid eos interpretari putas, cum hoc faciunt? Ad hostem scilicet portari. O rem miseram! dominum ferre non potuimus: conservo servimus. Et tamen, me quidem favente magis quam sperante, etiam nunc residet spes in virtute tua. Sed ubi sunt copiae? De reliquo malo te ipsum tecum loqui quam nostra dicta cognoscere. Vale.

EPISTULA CXIII. (Ad Fam. XII. 23.)

M. Cicero respondet ad ea, quae Tratorius nuntiarat de provincia: dein rei publicae formam describit, philosophiam laudat. Scripta epistula est mense Oct. A.U.C. 710 (B.C. 44).

M. T. C. S. D. CORNIFICIO.

1. Omnem condicionem imperii tui statumque provinciae mihi demonstravit Tratorius. O multa intolerabilia locis omnibus! Sed quo tua major dignitas, eo quae tibi acciderunt minus ferenda; neque enim, quae tu propter magnitudinem et animi et ingenii moderate fers, a te non ulciscenda sunt, etiamsi non sunt dolenda. Sed haec posterius. 2. Rerum urbanarum acta tibi mitti certo scio. Quod ni ita putarem, ipse perscriberem, in primisque Caesaris Octaviani conatum; de quo multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, ut in pecuniam adulescentis impetum faceret. Prudentes autem et boni viri et credunt factum et probant. Quid quaeris? magna spes est in eo. Nihil est, quod non existimetur laudis et gloriae causa facturus. Antonius au-

tem, noster familiaris, tanto se odio esse intellegit, ut, cum interfectores suos domi comprehenderit, rem proferre non audeat. A. d. VII. Idus Octobr. Brundisium erat profectus ob viam legionibus Macedonicis IV. quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad Urbem adducere et in cervicibus nostris collocare. 3. Habes formam rei publicae, si in castris potest esse res publica: in qua tuam vicem saepe doleo, quod nullam partem per aetatem sanae et salvae rei publicae gustare potuisti. Atque antehac quidem sperare saltem licebat: nunc etiam id ereptum est. Quae enim est spes, cum in contione dicere ausus sit Antonius, Cannutium apud eos sibi locum quaerere, quibus, se salvo, locus in civitate esse non posset? 4. Equidem et haec et omnia, quae homini accidere possunt, sic fero, ut philosophiae magnam habeam gratiam, quae me non modo ab sollicitudine abducit, sed etiam contra omnes fortunae impetus armat: tibi que idem censeo faciendum, nec, a quo culpa absit, quidquam in malis numerandum. Sed haec tu melius. Tratorium nostrum cum semper probassem, tam maxime in tuis rebus summam ejus fidem, diligentiam prudentiamque cognovi. Da operam, ut valeas. Hoc mihi gratius facere nihil potes.

EPISTULA CXIV. (Ad Fam. XI. 5.)

M. Cicero excusat se, quod Bruti litteris non responderit, hortatur ad libertatem recipiendam, studium suum et officia pollicetur. Scripsit Romae medio mense Decembri A.U.C. 710 (B.C. 44).

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DESIG.

1. Lupus familiaris noster cum a te venisset, cumque Romae quosdam dies commoraretur, ego eram in iis locis, in quibus maxime tuto me esse arbitrabar. Eo factum est ut ad te Lupus sine meis litte-

ris rediret, cum tamen curasset tuas ad me perferendas. Romam autem veni a. d. V. Idus Decembres, nec habui quidquam antiquius quam ut Pansam statim convenirem: ex quo ea de te cognovi, quae maxime optabam. Qua re hortatione tu quidem non eges, si ne in illa quidem re, quae a te gesta est post hominum memoriam maxima, hortatorem desiderasti. 2. Illud tamen breviter significandum videtur, populum Romanum omnia a te exspectare, atque in te aliquando reciperae libertatis omnem spem ponere. Tu, si dies noctesque memineris, quod te facere certo scio, quantam rem gesseris, non obliviscere profecto quantae tibi etiam nunc gerendae sint. Si enim iste provinciam nactus erit, cui quidem ego semper amicus fui ante quam illum intellexi non modo aperte sed etiam libenter cum re publica bellum gerere, spem reliquam nullam video salutis. 3. Quam ob rem te obsecro iisdem precibus, quibus S. P. Q. R., ut in perpetuum rem publicam dominatu regio liberes, ut principiis consentiant exitus. Tuum est hoc munus, tuae partes: a te hoc civitas vel omnes potius gentes non exspectant solum, sed etiam postulant. Quamquam, cum hortatione non egeas, ut supra scripsi, non utar ea pluribus verbis: faciam illud, quod meum est, ut tibi omnia mea officia, studia, curas, cogitationes pollicear, quae ad tuam laudem et gloriam pertinebunt. Quam ob rem velim tibi ita persuadeas, me cum rei publicae causa, quae mihi vita mea est carior, tum quod tibi ipsi faveam tuamque dignitatem amplificari velim, tuis optimis consiliis, amplitudini, gloriae nullo loco defuturum.

EPISTULA CXV. (Ad Fam. XVI. 21.)

M. Cicero filius suum virtutis studium Tironi significat : de praedio empto gratulatur. Scripta epistula est Athenis exeunte Dec. A.U.C. 710 (B.C. 44).

CICERO F. TIRONI SUO DULCISSIMO SAL.

1. Cum vehementer tabellarios expectarem cotidie, aliquando venerunt post diem XL. et VI. quam a vobis discesserant : quorum mihi fuit adventus optatissimus. Nam cum maximam cepissem laetitiam ex humanissimi et carissimi patris epistula, tum vero jucundissimae tuae litterae cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaque me jam non paenitebat intercedendum scribendi fecisse, sed potius laetabar : fructum enim magnum humanitatis tuae capiebam ex silentio meorum litterarum. Vehementer igitur gaudeo te meam sine dubitatione accepisse excusationem. 2. Gratos tibi optatosque esse, qui de me rumores adferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro ; praestaboque et enitar, ut in dies magis magisque haec nascens de me duplicetur opinio. Qua re quod polliceris te bucinatorem fore existimationis meae, firmo id constantique animo facias licet. Tantum enim mihi dolorem cruciatumque attulerunt errata aetatis meae, ut non solum animus a factis, sed aures quoque a commemoratione abhorreant. Cujus te sollicitudinis et doloris participem fuisse notum exploratumque est mihi ; nec id mirum. Nam cum omnia mea causa velles mihi successa, tum etiam tua : socium enim te meorum commodorum semper esse volui. 3. Quoniam igitur tum ex me doluisti, nunc ut duplicetur tuum ex me gaudium praestabo. Cratippo me scito non ut discipulum, sed ut filium esse conjunctissimum : nam cum audio illum libenter, tum etiam propriam ejus suavitatem vehementer amplector. Sum totos dies cum eo noctisque saepe numero partem : exoro enim, ut mecum quam saepissime cenet.

Hac introducta consuetudine saepe inscientibus nobis et cenantibus obrepit sublataque severitate philosophiae humanissime nobiscum jocatur. Qua re da operam ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quam primum. 4. Nam quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tempore a me patior discedere: cujus cum frugi severaque est vita tum etiam jucundissima convictio. Non est enim sejunctus jocus a φιλολογία et cotidiana συζητήσει. Huic ego locum in proximo conduxī, et, ut possum, ex meis angustiis illius sustento tenuitatem. 5. Praeterea declamitare Graece apud Cassium institui, Latine autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus et cotidianis victoribus, quos secum Mytilenis Cratippus adduxit, hominibus et doctis et illi probatissimis. Multum enim mecum est Epicrates, princeps Atheniensium, et Leonides et horum ceteri similes. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμᾶς τάδε. 6. De Gorgia autem quod mihi scribis, erat quidem ille in cotidiana declamatione utilis, sed omnia postposui, dum modo praeceptis patris parerem: διαρρήδην enim scripserat, ut eum dimitterem statim. Tergiversari nolui, ne mea nimia σπουδή suspicionem ei aliquam importaret. Deinde illud etiam mihi succurrebat, grave esse me de judicio patris judicare. 7. Tuum tamen studium et consilium gratum acceptumque est mihi. Excusationem angustiarum tui temporis accipio: scio enim quam soleas esse occupatus. Emissione te praedictum vehementer gaudeo, feliciterque tibi rem istam evenire cupio. Hoc loco me tibi gratulari noli mirari: eodem enim fere loco tu quoque emissee te fecisti me certiolem. Habes. Deponendae tibi sunt urbanitates: rusticus Romanus factus es. Quo modo ego mihi nunc ante oculos tuum jucundissimum conspectum propono? Videor enim videre ementem te rusticas res, cum vilico loquentem, in lacinia servantem ex mensa secunda semina. Sed quod ad rem pertinet, me tum tibi defuisse aeque ac tu doleo.

Sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sim, si modo fortuna me; praesertim cum sciam communem nobis emptum esse istum fundum. 8. De mandatis quod tibi curae fuit, est mihi gratum. Sed peto à te, ut quam celerrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Graecus: multum mihi enim eripitur operae in exscribendis hypomnematis. Tu velim in primis cures ut valeas, ut una *συμφιλολογεῖν* possimus. Antherum tibi commendo. Vale.

EPISTULA CXVI. (Ad Fam. XI. 8.)

M. Cicero de legatis ad M. Antonium de pace missis exponit, et quae sit omnium spes recipiendae libertatis in Bruto posita significat. Scripsit Romae mense Januario A.U.C. 711 (B.C. 43).

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DESIG.

1. Eo tempore Polla tua misit, ut ad te, si quid vellem, darem litterarum, cum quid scriberem non habebam. Omnia enim erant suspensa propter expectationem legatorum: qui quid egissent nihil dum nuntiabatur. Haec tamen scribenda existimavi: primum S. P. Q. R. de te laborare non solum salutis suae causa, sed etiam dignitatis tuae. Admirabilis enim est quaedam tui nominis caritas amorque in te singularis omnium civium. Ita enim sperant atque confidunt, ut antea rege sic hoc tempore regno te rem publicam liberaturum. 2. Romae dilectus habetur totaque Italia, si hic dilectus appellandus est, cum ultro se offerunt omnes: tantus ardor animos hominum occupavit desiderio libertatis odioque diutinae servitutis. De reliquis rebus a te jam expectare litteras debemus, quid ipse agas, quid noster Hirtius, quid Caesar meus: quos spero brevi tempore societate victoriae tecum copulatos fore. Reliquum est ut de me id scribam, quod te ex tuorum litteris et

spero et malo cognoscere, me neque deesse ulla in re neque umquam defuturum dignitati tuae.

EPISTULA CXVII. (Ad Fam. XII. 4.)

M. Cicero deplorat quod M. Antonius non una cum C. Caesare sit interfectus. Addit de senatu, de populo, de legatis ad Antonium, de Dolabellae expeditione Syriaca. Scripta epistula est mense Januario A. U. C. 711 (B. C. 43).

CICERO CASSIO S.

1. Vellem Idibus Martiis me ad cenam invitasses: reliquiarum nihil fuisset. Nunc me reliquiae vestrae exercent, et quidem praeter ceteros me: quanquam egregios consules habemus, sed turpissimos consulares; senatum fortem, sed infimo quemque honore fortissimum. Populo vero nihil fortius, nihil melius, Italiaque universa. Nihil autem foedius Philippo et Pisone legatis, nihil flagitiosius: qui cum essent missi, ut Antonio ex senatus sententia certas res denuntiarent, cum ille earum rerum nulli paruisset, ultro ab illo ad nos intolerabilia postulata rettulerunt. Itaque ad nos concurritur: factique jam in re salutari populares sumus. 2. Sed tu quid ageres, quid acturus, ubi denique esses, nesciebam. Fama nuntiabat te esse in Syria: auctor erat nemo. De Bruto, quo propius est, eo firmiore videntur esse quae nuntiantur. Dolabella valde vituperabatur ab hominibus non insulsis, quod tibi tam cito succederet, cum tu vixdum triginta dies in Syria fuisses. Itaque constabat eum recipi in Syriam non oportere. Summa laus et tua et Bruti est, quod exercitum praeter spem existimamini comparasse. Scriberem plura, si rem causamque nossem. Nunc quae scribo, scribo ex opinione hominum atque fama. Tuas litteras avide exspecto. Vale.

EPISTULA CXVIII. (Ad Fam. X. 28.)

M. Cicero C. Trebonio scribit se dolere, quod non una in C. Caesarem juraverit, ut M. Antonium simul cum illo opprimeret, qui nunc tantas turbas faciat, suumque libertatis recipiendae studium declarat. Scripsit Romae mense Febr. A.U.C. 711 (B.C. 43).

CICERO TREBONIO S.

1. Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus Martiis invitasses! reliquiarum nihil habemus. At nunc cum his tantum negotii est, ut vestrum illud divinum in rem publicam beneficium non nullam habeat querelam. Quod vero a te, viro optimo, seductus est, tuoque beneficio adhuc vivit haec pestis; interdum, quod mihi vix fas est, tibi subirascor. Mihi enim negotii plus reliquisti uni, quam praeter me omnibus. Ut enim primum post Antonii foedissimum discessum senatus haberi libere potuit, ad illum animum meum reverti pristinum, quem tu cum civi acerrimo, patre tuo, in ore et amore semper habuisti. 2. Nam cum senatum a. d. XIII. Kalendas Januarias tribuni plebi vocavissent, deque alia re referrent, totam rem publicam sum complexus, egique acerrime senatumque jam languentem et defessum ad pristinam virtutem consuetudinemque revocavi magis animi, quam ingenii viribus. Hic dies meaque contentio atque actio spem primum populo Romano attulit libertatis recipiendae. Nec vero ipse postea tempus ullum intermisi de re publica non cogitandi solum, sed etiam agendi. 3. Quod, nisi res urbanas actaque omnia ad te perferri arbi- trarer, ipse perscriberem; quamquam eram maximis occupationibus impeditus. Sed illa cognosces ex aliis; a me pauca, et ea summatim. Habemus fortem senatum, consulares partim timidos, partim male sentientes. Magnum damnum factum est in Servio. L. Caesar optime sentit; sed, quod avunculus est,

non acerrimas dicit sententias. Consules egregii; praeclarus D. Brutus; puer egregius Caesar; de quo spero equidem reliqua. Hoc vero certum habeto, nisi ille veteranos celeriter conscripsisset, legionesque duae de exercitu Antonii ad ejus se auctoritatem contulissent, atque is oppositus esset terror Antonio, nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis praeteritum fuisse. Haec tibi, etsi audita esse arbitrabar, volui tamen, notiora esse. Plura scribam, si plus otii habuero.

EPISTULA CXIX. (Ad Fam. XII. 5.)

M. Cicero M. Brutum laudat, ejusque exemplum Cassio imitandum proponit: addit de Mutinensi bello ac de rei publicae statu. Scripta epistula est Romae mense Februario A.U.C. 711 (B.C. 43).

CICERO CASSIO S.

1. Hiemem credo adhuc prohibuisse, quo minus de te certum haberemus quid ageres maximeque ubi esses. Loquebantur omnes tamen—credo quod volebant—in Syria te esse, habere copias. Id autem eo facilius credebatur, quia simile veri videbatur. Brutus quidem noster egregiam laudem est consecutus. Res enim tantas gessit tamque inopinatas, ut eae cum per se gratae essent tum ornatiores propter celeritatem. Quod si tu ea tenes, quae putamus, magnis subsidiis fulta res publica est: a prima enim ora Graeciae usque ad Aegyptum optimorum civium imperiis muniti erimus et copiis. 2. Quamquam, nisi me fallebat, res se sic habebat, ut totius belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur: qui si, ut sperabamus, erupisset Mutina, nihil belli reliquum fore videbatur. Parvis omnino jam copiis obsidebatur, quod magno praesidio Bononiam tenebat Antonius. Erat autem Claternae noster Hirtius, ad Forum Cornelium Caesar, uterque cum firmo ex-

ercitu, magnasque Romae Pansa copias ex dilectu Italiae comparat. Hiems adhuc rem geri prohibuerat. Hirtius nihil nisi considerate, ut mihi crebris litteris significat, acturus videbatur. Praeter Bononiam, Regium Lepidi, Parmam, totam Galliam tenebamus studiosissimam rei publicae. Tuos etiam clientes Transpadanos mirifice conjunctos cum causa habebamus. Erat firmissimus senatus exceptis consularibus, ex quibus unus L. Caesar firmus est et rectus. 3. Ser. Sulpicii morte magnum praesidium amisimus. Reliqui partim inertes, partim improbi: non nulli invident eorum laudi, quos in re publica probari vident. Populi vero Romani totiusque Italiae mira consensus est. Haec erant fere, quae tibi nota esse vellem. Nunc autem opto, ut ab istis orientis partibus virtutis tuae lumen eluceat. Vale.

EPISTULA CXX. (Ad Fam. X. 31.)

C. Asinius Pollio se excusat, quod sero suum erga rem publicam studium declaret, se tamen percupidum libertatis recipiendae ostendit. Scripta epistula est Cordubae XVII. Kal. April. A.U.C. 711 (B.C. 43).

C. ASINIUS POLLIO CICERONI S. D.

1. Minime mirum tibi debet videri nihil me scripsisse de re publica, postea quam itum est ad arma. Nam saltus Castulonensis, qui semper tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrociniis infestior factus est, tamen nequaquam tanta in mora est, quanta qui locis omnibus dispositi ab utraque parte scrutantur tabellarios et retinent. Itaque nisi nave perlatae litterae essent, omnino nescirem quid istic fieret. Nunc vero nactus occasionem, posteaquam navigari coeptum est, cupidissime et quam creberrime potero scribam ad te. 2. Ne movear ejus sermonibus, quem tametsi nemo est qui videre velit,

tamen nequaquam proinde ac dignus est oderunt homines, periculum non est: adeo est enim invisus mihi, ut nihil non acerbum putem quod commune cum illo sit. Natura autem mea et studia trahunt me ad pacis et libertatis cupiditatem. Itaque illud initium civilis belli saepe deflevi. Cum vero non liceret mihi nullius partis esse, quia utrobique magnos inimicos habebam, ea castra fugi, in quibus plane tutum me ab insidiis inimici sciebam non futurum: compulsus eo, quo minime volebam, ne in extremis essem, plane pericula non dubitanter adii. 3. Caesarem vero, quod me in tanta fortuna modo cognitum vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate et fide. Quae mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, ut optimus quisque maxime probarit. Quod jussus sum, eo tempore atque ita feci, ut appareret invito imperatum esse. Cujus facti injustissima invidia erudire me potuit quam jucunda libertas et quam misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint, quicumque is est, ei me profiteor inimicum. Nec periculum est ullum quod pro libertate aut refugiam aut deprecer. 4. Sed consules neque senatus consulto neque litteris suis praeceperant mihi quid facerem. Unas enim post Idus Martias demum a Pansa litteras accepi, in quibus hortatur me, ut senatui scribam me et exercitum in potestate ejus futurum. Quod cum Lepidus contionaretur atque omnibus scriberet se consentire cum Antonio, maxime contrarium fuit. Nam quibus commeatibus invito illo per illius provinciam legiones ducerem? aut, si cetera transissem, num etiam Alpes poteram transvolare, quae praesidio illius tenentur? Adde huc, quod perferri litterae nulla condicione potuerunt: sescentis enim locis excutiantur, deinde etiam retinentur ab Lepido tabellarii. 5. Illud me Cordubae pro contione dixisse nemo vocabit in dubium, provinciam me nulli, nisi qui ab senatu missus ve-

nisset, traditurum. Nam de legione tricesima tradenda quantas contentiones habuerim quid ego scribam? qua tradita quanto pro re publica infirmior futurus fuerim quis ignorat? Hac enim legione noli acrius aut pugnacius quidquam putare esse. Qua re eum me existima esse, qui primum pacis cupidissimus sim—omnes enim cives plane studeo esse salvos—deinde qui et me et rem publicam vindicare in libertatem paratus sim. 6. Quod familiarem meum in tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius est. Invideo illi tamen, quod ambulat et jocatur tecum. Quaeres quanti aestimem? Si umquam liceat vivere in otio, experieris: nullum enim vestigium abs te discessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in provincia an ducendo exercitum in Italiam rei publicae magis satis facere possim. Ego quidem, etsi mihi tutius ac minus laboriosum est manere, tamen, quia video tali tempore multo magis legionibus opus esse quam provinciis, quae praesertim recipiari nullo negotio possint, constitui, ut nunc est, cum exercitu proficisci. Deinde ex litteris, quas Pansae misi, cognoscere omnia: nam tibi earum exemplar misi. XVII. Kal. April. Corduba.

EPISTULA CXXI. (Ad Fam. X. 6.)

L. Plancus litteris ad senatum missis auctor pacis cum M. Antonio faciendae fuerat, quem M. Cicero his litteris ab illis partibus advocare studet. Scripta epistula est Romae XIII. Kal. April. A.U.C. 711 (B.C. 43).

CICERO PLANCO.

1. Quae locutus est Furnius noster de animo tuo in rem publicam, ea gratissima fuerunt senatui populoque Romano probatissima: quae autem recitatae litterae sunt in senatu, nequaquam consentire cum

Furnii oratione visae sunt. Pacis enim auctor eras, cum collega tuus, vir clarissimus, a foedissimis latronibus obsideretur: qui aut positis armis pacem petere debent, aut, si pugnantes eam postulant, victoria pax, non pactione parienda est. Sed de pace litterae vel Lepidi vel tuae quam in partem acceptae sint ex viro optimo, fratre tuo, et ex C. Furnio poteris cognoscere. 2. Me autem impulit tui caritas, ut, quamquam nec tibi ipsi consilium deesset, et fratris Furniique benevolentia fidelisque prudentia tibi praesto esset futura, vellem tamen meae quoque auctoritatis pro plurimis nostris necessitudinibus praeceptum ad te aliquod pervenire. Crede igitur mihi, *mi Plance*, omnes, quos adhuc gradus dignitatis consecutus sis—es autem adeptus amplissimos,—eos honorum vocabula habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi Romani et cum senatus auctoritate conjunxeris. Sejunge te, quaeso, aliquando ab iis, cum quibus te non tuum iudicium, sed temporum vincula conjunxerunt. 3. Complures in perturbatione rei publicae consules dicti, quorum nemo *est* consularis habitus, nisi qui animo exstitit in rem publicam consulari. Talem igitur te esse oportet, qui primum te ab impiorum civium tui dissimillimorum societate sejungas: deinde te senatui bonisque omnibus auctorem, principem, ducem praebeas: postremo, ut pacem esse iudices non in armis positis, sed in abjecto armorum et servitutis metu. Haec si et ages et senties, tum eris non modo consul et consularis, sed magnus etiam consul et consularis. Sin aliter, tum in istis amplissimis nominibus honorum non modo dignitas nulla erit, sed erit summa deformitas. Haec impulsus benevolentia scripsi paulo severius, quae tu in experiendo ea ratione, quae te digna est, vera esse cognosces. D. XIII. Kal. Apriles.

EPISTULA CXXII. (Ad Fam. X. 8.)

L. Plancus publicis his litteris rationem reddit, quam ob rem sero se libertatis defensorem profiteatur, dein de exercitu et provinciae statu exponit. Litterae scriptae sunt in Hispania exeunte mense Martio A.U.C. 711 (B.C. 43).

PLANCUS IMP. COS. DES. S. D. COSS. PR. TR. PL.
SENATUI POPULO PLEBIQUE ROMANAE.

1. Si cui forte videor diutius et hominum expectationem et spem rei publicae de mea voluntate tenuisse suspensam, huic prius excusandum me esse arbitror quam de insequenti officio quidquam ulli pollicendum. Non enim praeteritam culpam videri volo redemisse, sed optimae mentis cogitata jam pridem maturo tempore enuntiare. 2. Non me praeteribat in tanta sollicitudine hominum et tam perturbato statu civitatis fructuosissimam esse professionem bonae voluntatis, magnosque honores ex ea re complures consecutos videbam. Sed cum in eum casum me fortuna demisisset, ut aut celeriter pollicendo magna mihi ipse ad proficiendum impedimenta opponerem, aut, si in eo mihi temperavissem, majores occasiones ad opitulandum haberem, expeditius iter communis salutis quam meae laudis esse volui. Nam quis in ea fortuna, quae mea est, et ab ea vita, quam in me cognitam hominibus arbitror, et cum ea spe, quam in manibus habeo, aut sordidum quidquam pati aut perniciosum concupiscere potest? 3. Sed aliquantum nobis temporis et magni labores et multae impensae opus fuerunt, ut quae rei publicae bonisque omnibus polliceremur, exitu praestaremus neque ad auxilium patriae nudi cum bona voluntate, sed cum facultatibus accederemus. Confirmandus erat exercitus nobis, magnis saepe praemiis sollicitatus, ut ab re publica potius moderata quam ab uno infinita speraret, confirmandae complures civitates, quae superiore anno largitionibus concessio-

nibusque praemiorum erant obligatae, ut et illa vana putarent et eadem a melioribus auctoribus petenda existimarent, eliciendae etiam voluntates reliquorum, qui finitimis provinciis exercitibusque praefuerunt, ut potius cum pluribus societatem defendendae libertatis iniremus quam cum paucioribus funestam orbi terrarum victoriam partiremur. 4. Muniendi veronomet ipsi fuimus aucto exercitu auxiliisque multiplicatis, ut, cum praeferremus sensus aperte, tum etiam invitis quibusdam sciri quid defensuri essemus non esset periculosum. Ita numquam diffitebor multa me, ut ad effectum horum consiliorum pervenirem, et simulasse invitum et dissimulasse cum dolore, quod praematura denuntiatio boni civis imparati quam periculosa esset, ex casu collegae videbam. 5. Quo nomine etiam C. Furnio legato, viro forti atque strenuo, plura etiam verbo quam scriptura mandata dedimus, ut et tectius ad vos perferrentur et nos essemus tutiores, quibusque rebus et communem salutem muniri et nos armari conveniret praecepimus. Ex quo intellegi potest curam rei publicae summae defendundae jam pridem apud nos excubare. 6. Nunc, cum deum benignitate ab omni resumus paratiores, non solum bene sperare de nobis homines, sed explorate judicare volumus. Legiones habeo quinque sub signis et sua fide virtuteque rei publicae conjunctissimas et nostra liberalitate nobis obsequentes, provinciam omnium civitatum consensu paratissimam et summa contentione ad officia certantem, equitatus auxiliorumque tantas copias, quantas hae gentes ad defendendam suam salutem libertatemque conficere possunt. Ipse ita sum animo paratus, *ut* vel provinciam tueri vel ire quo res publica vocet vel tradere exercitum, auxilia provinciamque vel omnem impetum belli in me convertere non recusem, si modo meo casu aut confirmare patriae salutem aut periculum possim morari. 7. Haec si jam expeditis omnibus rebus tranquilloque statu ci-

vitatis polliceor, in damno meae laudis rei publicae commodo laetabor: sin ad societatem integerrimorum et maximorum periculorum accedam, consilia mea aequis iudicibus ab obtrectatione invidorum defendenda commendo. Mihi quidem ipsi fructus meritorum meorum in rei publicae incolumitate satis magnus est paratus: eos vero, qui meam auctoritatem et multo magis vestram fidem secuti nec ulla spe decipi nec ullo metu terreri potuerunt, ut commendatos vobis habeatis petendum videtur.

EPISTULA CXXIII. (Ad Fam. X. 9.)

L. Plancus suum rei publicae studium prae se fert, dignitatem suam commendat, et quid egerit et quid acturus sit exponit, exercitum laudat. Scripsit in Gallia Narbonensi exeunte mense Aprili A.U.C. 711 (B.C. 43).

PLANCUS CICERONI S.

1. Nihil me tibi temere aut te ceteris de me frustra recepisse laetor. Certe hoc majus habes testimonium amoris mei, quo maturius tibi quam ceteris consilia mea volui esse nota. In dies vero meritorum meorum fieri accessiones pervidere te spero: cogniturum magis recipio. 2. Quod ad me attinet, mi Cicero—ita ab imminentibus malis res publica me adjuvante liberetur!—sic honores praemiaque vestra suspicio, conferenda certe cum immortalitate, ut sine his nihil de meo studio perseverantiaque sim remissurus. Nisi in multitudine optimorum civium impetus animi mei fuerit singularis et opera praecipua, nihil ad meam dignitatem accedere volo suffragatione vestra. 3. Concupisco autem nihil mihi—contra quod ipse pugno—et temporis et rei te moderatorem facile patior esse. Nihil aut sero aut exigue a patria civi tributum potest videri. Exercitum a. d. VI. Kal. Maias Rhodanum trajeci magnis itine-

ribus. Vienna equites mille via breviora praemisi. Ipse, si ab Lepido non impediatur, celeritate satis faciam: si autem is itineri meo se opposuerit, ad tempus consilium capiam. Copias adduco et numero et genere et fidelitate firmissimas. Te, ut diligas me, si mutuo te facturum scis, rogo. Vale.

EPISTULA CXXIV. (Ad Fam. X. 10.)

Laudat M. Cicero L. Planci praeclaram voluntatem iuvandae rei publicae et praemia ab senatu sperare eum ob eam causam jubet, suam ei operam pollicetur et ad tuendam rem publicam adhortatur. Scripsit Romae a. d. III. Kal. Apr. A.U.C. 711 (B.C. 43).

CICERO PLANCO.

1. Etsi satis ex Furnio nostro cognoramus quae tua voluntas, quod consilium de re publica esset, tamen tuis litteris lectis liquidius de toto sensu tuo iudicavi. Quam ob rem quamquam in uno proelio omnis fortuna rei publicae disceptat, quod quidem, cum haec legeres, jam decretum arbitrabar fore, tamen ipsa fama, quae de tua voluntate percrebuit, magnam es laudem consecutus. Itaque si consulem Romae habuissemus, declaratum esset ab senatu cum tuis magnis honoribus quam gratus esset conatus et apparatus tuus. Cujus rei non modo non praeteriit tempus, sed ne maturum quidem etiam nunc meo quidem iudicio fuit. Is enim denique honos mihi videri solet, qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viris defertur et datur. 2. Qua re, sit modo aliqua res publica in qua honos elucere possit, omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis. Is autem, qui vere appellari potest honos, non invitamentum ad tempus, sed perpetuae virtutis est praemium. Quam ob rem, mi Plance, incumbere toto pectore ad laudem, subveni

patriae, opitulare collegae, omnium gentium consensum et incredibilem conspirationem adjuva. Me tuorum consiliorum adiutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum fidelissimumque cognosces. Ad eas enim causas, quibus inter nos amore sumus, officiis, vetustate conjuncti, patriae caritas accessit, eaque effecit ut tuam vitam anteferrem meae. III. Kalendas Apriles.

EPISTULA CXXV. (Ad Fam. X. 12.)

M. Cicero L. Planco significat gratas senatui ejus litteras fuisse, et quae ejus causa in senatu acta sint significat, et ad liberandam rem publicam adhortatur. Scripta epistula est Romae a. d. III. Id. Apr. A.U.C. 711 (B.C. 43).

CICERO PLANCO.

1. Etsi rei publicae causa maxime gaudere debeo tantum ei te praesidii, tantum opis attulisse extremis paene temporibus, tamen ita te victorem complectar re publica reciperata, ut magnam partem mihi laetitiae tua dignitas adferat, quam et esse jam et futuram amplissimam intellego. Cave enim putes ullas umquam litteras gratiores quam tuas in senatu esse recitatas. Idque contigit cum meritorum tuorum in rem publicam eximia quadam magnitudine tum verborum sententiarumque gravitate. Quod mihi quidem minime novum, qui et te nossem et tuarum litterarum ad me missarum promissa meminissem et haberem a Furnio nostro tua penitus consilia cognita: sed senatui majora visa sunt quam erant exspectata; non quo umquam de tua voluntate dubitasset, sed nec quantum facere posses nec quoad progredi velles exploratum satis habebat. 2. Itaque cum a. d. VII. Idus Apriles mane mihi tuas litteras M. Varisidius reddidisset easque legissem, incredibili gaudio sum elatus; cumque magna multitudo opti-

morum virorum et civium me de domo deduceret, feci continuo omnes participes meae voluptatis. Interim ad me venit Munatius noster, ut consuerat: at ego ei litteras tuas: nihildum enim sciebat. Nam ad me primum Varisidius, idque sibi a te mandatum esse dicebat. Paulo post idem mihi Munatius eas litteras legendas dedit, quas ipsi miseras, et eas quas publice. 3. Placuit nobis, ut statim ad Cornutum praetorem urbanum litteras deferremus, qui, quod consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum. Senatus est continuo convocatus frequensque convenit propter famam atque expectationem tuarum litterarum. Recitatis litteris oblata religio Cornuto est pullariorum admonitu, non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse, idque a nostro collegio comprobatum est. Itaque res dilata est in posterum. Eo autem die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio: qui cum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquit et in alia omnia discessit; meaeque sententiae, quae secunda pronuntiata erat, cum frequenter adsentiretur senatus, rogatu Servilii P. Titius intercessit. 4. Res in posterum dilata. Venit paratus Servilius, Jovi ipsi iniquus, cujus in templo res agebatur. Hunc quem ad modum frequerim quantaque contentione Titium intercessorem abjecerim ex aliorum te litteris malo cognoscere. Unum hoc ex meis: senatus gravior, constantior, amicier tuis laudibus esse non potuit, quam tum fuit; nec vero tibi senatus amicier quam cuncta civitas. Mirabiliter enim populus Romanus universus et omnium generum ordinumque consensus ad liberandam rem publicam conspiravit. 5. Perge igitur, ut agis, nomenque tuum commenda immortalitati; atque haec omnia, quae habent speciem gloriae, collecta inanissimis splendoris insignibus, contemne: brevia, fugacia, caduca existima. Verum decus in virtute positum est, quae maxime illustratur magnis in rem

publicam meritis. Eam facultatem habes maximam, quam quoniam complexus tenes, perfice ut ne minus res publica tibi quam tu rei publicae debeas. Me tuae dignitatis non modo fautorem, sed etiam amplificatorem cognosces. Id cum rei publicae, quae mihi vita est mea carior, tum nostrae necessitudini debere me judico. Atque in his curis, quas contuli ad dignitatem tuam, cepi magnam voluptatem, quod bene cognitam mihi T. Munatii prudentiam et fidem magis etiam perspexi in ejus incredibili erga te benevolentia et diligentia. III. Idus Apriles.

EPISTULA CXXVI. (Ad Fam. X. 30.)

Ser. Galba, nepos Ser. Galbae oratoris, de proelio exponit ad Mutinam facto victoriaeque de M. Antonio relata. Scripsit in castris ad Mutinam a. d. XVI. Kal. Mai. A.U.C. 711 (B.C. 43).

GALBA CICERONI S.

1. A. d. XVII. Kalend. Maias, quo die Pansa in castris Hirtii erat futurus, cum quo ego eram—nam ei ob viam processeram milia passuum centum, quo maturius veniret—Antonius legiones eduxit duas, secundam et quintam tricesimam et cohortes praetorias duas, unam suam, alteram Silani, et evocatorum partem. Ita ob viam venit nobis, quod nos quattuor legiones tironum habere solum arbitrabatur. Sed noctu, quo tutius venire in castra possemus, legionem Martiam, cui ego praeesse solebam, et duas cohortes praetorias miserat Hirtius nobis. 2. Cum equites Antonii apparuissent, contineri neque legio Martia neque cohortes praetoriae potuerunt: quas sequi coepimus coacti, quoniam retinere eas non potueramus. Antonius ad Forum Gallorum suas copias continebat, neque sciri volebat se legiones habere: tantum equitatum et levem armaturam osten-

debat. Postea quam vidit se invito legionem ire Pansa, sequi se duas legiones jussit tironum. Postea quam angustias paludis et silvarum transiimus, acies est instructa a nobis duodecim cohortium. 3. Nondum venerant legiones duae: repente Antonius in aciem suas copias de vico produxit et sine mora concurrat. Primo ita pugnatum est, ut acrius non posset ex utraque parte pugnari: etsi dexterius cornu, in quo ego eram cum Martiae legionis cohortibus octo, impetu primo fugaverat legionem XXXV. Antonii, ut amplius passus . . . ultra aciem, quo loco steterat, processerit. Itaque cum equites nostrum cornu circumire vellent, recipere me coepi et levem armaturam opponere Maurorum equitibus, ne aversos nostros aggredierentur. Interim video me esse inter Antonianos Antoniumque post me esse aliquanto. Repente equum immisi ad eam legionem tironum, quae veniebat ex castris scuto rejecto. Antoniani me insequi: nostri pila coicere velle. Ita nescio quo fato sum servatus, quod sum cito a nostris cognitus. 4. In ipsa Aemilia, ubi cohors Caesaris praetoria erat, diu pugnatum est. Cornu sinisterius, quod erat infirmius, ubi Martiae legionis duae cohortes erant et cohors praetoria, pedem referre coeperunt, quod ab equitatu circumibantur, quo vel plurimum valet Antonius. Cum omnes se recepissent nostri ordines, recipere me novissimus coepi ad castra. Antonius tamquam victor castra putavit se posse capere. Quo cum venit, complures ibi amisit nec egit quidquam. Audita re Hirtius cum cohortibus viginti veteranis redeunti Antonio in sua castra occurrit copiasque ejus omnes delevit fugavitque eodem loco, ubi erat pugnatum, ad Forum Gallorum. Antonius cum equitibus hora noctis quarta se in castra sua ad Mutinam recepit. 5. Hirtius in ea castra rediit, unde Pansa exierat, ubi duas legiones reliquerat, quae ab Antonio erant oppugnatae. Sic partem majorem suarum copiarum Antonius amisit.

veteranarum. Nec id tamen sine aliqua jactura cohortium praetoriarum nostrarum et legionis Martiae fieri potuit. Aquilae duae, signa sexaginta sunt relata Antonii. Res bene gesta est. A. d. XVI. Kalendas Maias ex castris.

EPISTULA CXXVII. (Ad Fam. XII. 6.)

M. Cicero C. Titium Strabonem laudat: in C. Cassio et M. Bruto, si res ad Mutinam male geratur, spem omnem rei publicae sitam esse dicit. Scripsit Romae mense Aprili A.U.C. 711 (B.C. 43).

CICERO CASSIO S.

1. Qui status rerum fuerit tum, cum has litteras dedi, scire poteris ex C. Titio Strabone, viro bono et optime de re publica sentiente: nam quid dicam "*cupidissimo tui*," qui domo et fortunis relictis ad te potissimum profectus sit? Itaque eum tibi ne commendo quidem: adventus ipsius ad te satis eum commendabit. 2. Tu velim sic existimes tibi que persuadeas, omne perfugium bonorum in te et Bruto esse positum, si, quod nolim, adversi quid evenerit. Res, cum haec scribebam, erat in extremum adducta discrimen. Brutus enim Mutinae vix jam sustinebat. Qui si conservatus erit, vicinus: sin—quod dii omen avertant!—omnis omnium cursus est ad vos. Proinde fac animum tantum habeas tantumque apparatus, quanto opus est ad universam rem publicam recipendam. Vale.

EPISTULA CXXVIII. (Ad Fam. XI. 9.)

D. Brutus Ciceronem hortatur ut operam det, ne consulibus amissis hostes rei publicae invalescant. Scripsit III. Kal. Maias in castris Regii A.U.C. 711 (B.C. 43).

D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

1. Pansa amisso quantum detrimenti res publica acceperit, non te praeterit. Nunc auctoritate et prudentia tua prospicias oportet, ne inimici nostri consulibus sublati sperent se convalescere posse. Ego, ne consistere possit in Italia Antonius, dabo operam. Sequar eum confestim. Utrumque me praestaturum spero, ne aut Ventidius elabatur aut Antonius in Italia moretur. In primis rogo te, ad hominem ventosissimum, Lepidum, mittas, ne bellum nobis reintegrare possit Antonio sibi conjuncto. Nam de Polione Asinio puto te perspicere quid facturum sit. Multae et bonae et firmae sunt legiones Lepidi et Asinii. 2. Neque haec idcirco tibi scribo, quod te non eadem animadvertere sciam, sed quod mihi persuasissimum est Lepidum recte facturum numquam, si forte vobis id de hoc dubium est. Plancum quoque confirmetis oro, quem spero pulso Antonio rei publicae non defuturum. Si se Alpes Antonius traiecerit, constitui praesidium in Alpibus collocare et te de omni re facere certiores. III. Kal. Maias, ex castris, Regii.

EPISTULA CXXIX. (Ad Fam. XI. 10.)

D. Brutus queritur de quorundam malevolentia et rei publicae periculum ostendit. Scripsit in castris Dertonae III. Non. Maias A.U.C. 711 (B.C. 43).

D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

1. Non mihi rem publicam plus debere arbitror quam me tibi: gratiorem me esse in te posse, quam

isti perversi sint in me. Exploratum habe, etsi forsitan hoc temporis videatur dici causa, malle me tuum iudicium, quam ex altera parte omnium istorum. Tu enim a certo sensu et vero iudicas de nobis: quod isti ne faciant summa malevolentia et livore impediuntur. Interpellent me quo minus honoratus sim, dum ne interpellent quo minus res publica a me commode administrari possit. Quae quanto sit in periculo quam potero brevissime exponam. 2. Primum omnium quantam perturbationem rerum urbanarum adferat obitus consulum quantamque cupiditatem hominibus inicit vacuitas non te fugit. Satis me multa scripsisse, quae litteris commendari possint, arbitror: scio enim cui scribam. 3. Revertor nunc ad Antonium, qui ex fuga cum parvulam manum peditum haberet inermium, ergastula solvendo omneque genus hominum adripiendo satis magnum numerum videtur effecisse. Huc accessit manus Ventidii, quae trans Appenninum itinere facto difficillimo ad Vada pervenit atque ibi se cum Antonio conjunxit. Est numerus veteranorum et armatorum satis frequens cum Ventidio. 4. Consilia Antonii haec sint necesse est: aut ad Lepidum ut se conferat, si recipitur; aut Appennino Alpibusque se teneat et decursionibus per equites, quos habet multos, vastet ea loca, in quae incurrerit; aut rursus se in Etruriam referat, quod ea pars Italiae sine exercitu est. Quod si me Caesar audisset atque Appenninum transisset, in tantas angustias Antonium compulsem, ut inopia potius quam ferro conficeretur. Sed neque Caesari imperari potest nec Caesar exercitui suo: quod utrumque pessimum est. Cum haec talia sint, quo minus, quod ad me pertinebit, homines interpellent, ut supra scripsi, non impedio: haec quem ad modum explicam possint, aut, a te cum explicabuntur, ne impediantur timeo. 5. Alere jam milites non possum. Cum ad rem publicam liberandam accessi, HS. mihi fuit pecuniae ·CCCC· am-

plius. Tantum abest ut meae rei familiaris liberum sit quidquam, ut omnes jam meos amicos aere alieno obstrinxerim. Septem numero nunc legiones alo: qua difficultate tu arbitrare. Non, si Varronis thesauros haberem, subsistere sumptui possem. Cum primum de Antonio exploratum habuero, faciam te certiolem. Tu me amabis ita, si hoc idem me in te facere senseris. III. Non. Maias, ex castris, Dertona.

EPISTULA CXXX. (Ad Fam. XII. 12.)

C. Cassius laudat M. Ciceronis benevolentiam, eique suus suorumque res et rationes commendat: se in Ciliciam contra Dolabellam jam profecturum esse. Scripta epistula est in castris Nonis Maiis A. U. C. 711 (B. C. 43).

C. CASSIUS PROCOS. S. D. M. CICERONI SUO.

1. S. V. B. E. E. Q. V. Legi tuas litteras, in quibus mirificum tuum erga me amorem cognovi. Videbaris enim non solum favere nobis—id quod et nostra et rei publicae causa semper fecisti—sed etiam gravem curam suscepisse vehementerque esse de nobis sollicitus. Itaque, quod te primum existimare putabam, nos oppressa re publica quiescere non posse: deinde, cum suspicari nos moliri, quod te sollicitum esse et de salute nostra et de rerum eventu putabam: simul ac legiones accepi, quas A. Allienus eduxerat ex Aegypto, scripsi ad te tabellariosque complures Romam misi. Scripsi etiam ad senatum litteras, quas reddi vetui prius quam tibi recitatae essent, si forte mei obtemperare mihi voluerunt. Quod si litterae perlatae non sunt, non dubito quin Dolabella, qui nefarie Trebonio occiso Asiam occupavit, tabellarios meos deprehenderit litterasque interceperit. 2. Exercitus omnes, qui in Syria fuerunt, teneo. Habui paululum morae, dum promissa militibus persolvo. Nunc jam sum expeditus. A

te peto, ut dignitatem meam commendatam tibi habeas, si me intellegis nullum neque periculum neque laborem patriae denegasse: si contra importunissimos latrones arma cepi te hortante et auctore: si non solum exercitus ad rem publicam libertatemque defendendam comparavi, sed etiam crudelissimis tyrannis eripui: quos si occupasset Dolabella, non solum adventu, sed etiam opinione et exspectatione exercitus sui Antonium confirmasset. 3. Quas ob res milites tuere, si eos mirifice de re publica meritos esse animadvertis; et effice, ne quem paeniteat rem publicam quam spem praedae et rapinarum sequi maluisse. Item Murci et Crispi imperatorum dignitatem, quantum est in te, tuere. Nam Bassus misere noluit mihi legionem tradere. Quod nisi milites invito eo legatos ad me misissent, clausam Apameam tenuisset, quoad vi esset expugnata. Haec a te peto non solum rei publicae, quae tibi semper fuit carissima, sed etiam amicitiae nostrae nomine, quam confido apud te plurimum posse. 4. Crede mihi hunc exercitum, quem habeo, senatus atque optimi cujusque esse maximeque tuum: de cujus voluntate assidue audiendo mirifice te diligit carumque habet. Qui si intellexerit commoda sua curae tibi esse, debere etiam se tibi omnia putabit. 5. Litteris scriptis audiavi Dolabellam in Ciliciam venisse cum suis copiis. Proficiscar in Ciliciam. Quid egerim celeriter ut scias dabo operam. Ac velim, ut meremur de re publica, sic felices simus. Fac valeas meque ames. Nonis Maiis, ex castris.

EPISTULA CXXXI. (Ad Fam: X. 11.)

L. Plancus gratias agit propter ejus benevolentiam Ciceroni et de suo in rem publicam studio adseverat. Scripsit in Allobrogibus ante Non. Maias A.U.C. 711 (B.C. 43).

PLANCUS CICERONI.

1. Immortales ago tibi gratias agamque, dum vivam: nam relaturum me adfirmare non possum. Tantis enim tuis officiis non videor mihi respondere posse; nisi forte, ut tu gravissime disertissimeque scripsisti, ita sensurus es, ut me referre gratiam putes, cum memoria tenebo. Si de filii tui dignitate esset actum, amabilius certe nihil facere potuisses. Primae tuae sententiae infinitis cum muneribus, posteriores ad tempus arbitriumque amicorum meorum compositae, oratio adsidua et perpetua de me, jurgia cum obtrectatoribus propter me notissima mihi sunt: non mediocris adhibenda mihi est cura, ut rei publicae me civem dignum tuis laudibus praestem, in amicitia tua memorem atque gratum. Quod reliquum est, tuum munus tuere, et me, si, quem esse voluisti, eum exitu rebusque cognoscis, defende ac suscipe. 2. Cum Rhodanum copias trajecissem fratremque cum tribus milibus equitum praemissem, ipse iter ad Mutinam dirigerem, in itinere de proelio facto Brutoque et Mutina obsidione liberatis audiavi. Animadverti nullum alium receptum Antonium reliquiasque, quae cum eo essent, habere nisi in his partibus, duasque ei spes esse propositas, unam Lepidi ipsius, alteram exercitus. Quod quaedam pars exercitus non minus furiosa est, quam qui cum Antonio fuerunt, equitatum revocavi: ipse in Allobrogibus constitui, ut proinde ad omnia paratus essem ac res me moneret. Si nudus huc se Antonius confert, facile mihi videor per me sustinere posse remque publicam ex vestra sententia administrare, quamvis ab exercitu Lepidi recipiatur: si vero copiarum aliquid

secum adducet, et si decima legio veterana, quae nostra opera revocata cum reliquis est, ad eundem furorem redierit, tamen, ne quid detrimenti fiat, dabitur opera a me, idque me praestaturum spero, dum istinc copiae traiciantur conjunctaeque nobiscum facilius perditos opprimant. 3. Hoc tibi spondeo, mi Cicero, neque animum nec diligentiam mihi defuturam. Cupio mehercules nullam residuam sollicitudinem esse; sed si fuerit, nec animo nec benevolentiae nec patientiae cujusquam pro vobis cedam. Do quidem ego operam, ut etiam Lepidum ad hujus rei societatem incitem, omniaque ei obsequia polliceor, si modo rem publicam respicere volet. Utor in hac re adiutoribus interpretibusque fratre meo et Latereuse et Furnio nostro. Non me impediunt privatae offensiones, quo minus pro rei publicae salute etiam cum inimicissimo consentiam. Quod si nihil profecero, nihilo minus maximo sum animo et majore fortasse cum mea gloria vobis satis faciam. Fac valeas meque mutuo diligas.

EPISTULA CXXXII. (Ad Fam. X. 15.)

L. Plancus nuntiat M. Ciceroni et quae egerit et quae acturus sit ad opprimendum Antonium. Epistula scripta in Allobrogibus V. Id. Maias A.U.C. 711 (B.C. 43).

PLANCUS CICERONI.

1. His litteris scriptis, quae postea accidissent scire te ad rem publicam putavi pertinere. Sedulitas mea, ut spero, et mihi et rei publicae tulit fructum. Namque adsiduis internuntiis cum Lepido egi, ut, omissa omni contentione reconciliataque voluntate nostra, communi consilio rei publicae succurreret: se, liberos Urbemque pluris quam unum perditum abjectumque latronem putaret, obsequioque meo, si ita faceret, ad omnes res abuteretur. 2.

Profeci itaque per Laterensem internuntium; fidem mihi dedit se Antonium, si prohibere provincia sua non potuisset, bello persecuturum: me, ut venirem copiasque conjungerem, rogavit, eoque magis, quod et Antonius ab equitatu firmus esse dicebatur et Lepidus ne mediocrem quidem equitatum habebat. Nam etiam ex paucitate ejus non multis ante diebus decem, qui optimi fuerant, ad me transierunt. Quibus rebus ego cognitis cunctatus non sum: in cursu bonorum consiliorum Lepidum adjuvandum putavi.

3. Adventus meus quid profecturus esset vidi; vel quod equitatu meo persequi *Antonium* atque opprimere equitatum ejus possem, vel quod exercitus Lepidi eam partem, quae corrupta est et ab re publica alienata, et corrigere et coercere praesentia mei exercitus posset. Itaque in Isara, flumine maximo, quod in finibus est Allobrogum, ponte uno die facto, exercitum a. d. IV. Idus Maias traduxi. Cum verò mihi nuntiatum esset L. Antonium praemissum cum equitibus et cohortibus ad Forum Julii venisse, fratrem cum equitum quattuor milibus, ut occurreret ei, misi a. d. V. Idus Maias; ipse maximis itineribus cum quattuor legionibus expeditis et reliquo equitatu subsequar.

4. Si nos mediocris modo fortuna rei publicae adjuverit, et audaciae perditorum et nostrae sollicitudinis hic finem reperiemus. Quod si latro, praecognito nostro adventu, rursus in Italiam se recipere coeperit, Bruti erit officium occurrere ei: cui scio nec consilium nec animum defuturum. Ego tamen, si id acciderit, fratrem cum equitatu mittam qui sequatur, Italiam a vastatione defendat. Fac valeas meque mutuo diligas.

EPISTULA CXXXIII. (Ad Fam. X. 13.)

M. Cicero L. Plancum de senatus consulto ex sententia sua facto certiores facit, et hortatur, ut bellum Antonianum conficiat. Scripsit Romae Id. Maiis (aut paulo post) A. U. C. 711 (B. C. 43).

CICERO PLANCO.

1. Ut primum mihi potestas data est augendae dignitatis tuae, nihil praetermisi in te ornando quod positum esset aut in praemio virtutis aut in honore verborum. Id ex ipso senatus consulto poteris cognoscere: ita enim est perscriptum, ut a me de scripto dicta sententia est, quam senatus frequens secutus est summo studio magnoque consensu. 2. Ego quamquam ex tuis litteris, quas mihi misisti, perspexeram te magis iudicio bonorum quam insignibus gloriae delectari, tamen considerandum nobis existimavi, etiam si tu nihil postulares, quantum tibi a re publica deberetur. Tu contexes extrema cum primis. Qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit. Itaque Homerus non Ajacem nec Achillem, sed Ulixem appellavit *πολιόρθιον*.

EPISTULA CXXXIV. (Ad Fam. X. 35.)

M. Lepidus recepti M. Antonii causam in milites suos confert dissensionem civium inique ferentes. Scripsit III. Kal. Jun. a Ponte Argenteo A. U. C. 711 (B. C. 43).

LEPIDUS IMP. ITER. PONT. MAX. S. D. SENAT.
POP. PL. Q. R.

1. S. V. liberique vestri V. B. E. E. Q. V. Deos hominesque testor, patres conscripti, qua mente et quo animo semper in rem publicam fuerim, et quam nihil antiquius communi salute ac libertate judicarem; quod vobis brevi probassem, nisi mihi fortuna proprium consilium extorsisset. Nam exercitus cunc-

tus consuetudinem suam in civibus conservandis communique pace, seditione facta, retinuit meque tantae multitudinis civium Romanorum salutis atque incolumitatis causam suscipere, ut vere dicam, coëgit. 2. In qua re ego vos, patres conscripti, oro atque obsecro, ut, privatis offensionibus omissis, summae rei publicae consulatis, neve misericordiam nostram exercitusque nostri in civili dissensione sceleris loco ponatis. Quod si salutis omnium ac dignitatis rationem habueritis, melius et vobis et rei publicae consulatis. Data III. Kal. Junias a Ponte Argenteo. Valete.

EPISTULA CXXXV. (Ad Fam. XI. 12.)

M. Cicero queritur de renovato per M. Antonium bello, quod ait homines existimasse a D. Bruto impediri potuisse. Scripsit Romae exeunte mense Maio A.U.C. 711 (B.C. 43).

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DES.

1. Tris uno die a te accepi epistulas: unam brevem, quam Flacco Volumnio dederas; duas pleniores, quarum alteram tabellarius T. Vibii attulit; alteram ad me misit Lupus. Ex tuis litteris et ex Graeceii oratione non modo non restinctum bellum, sed etiam inflammatum videtur. Non dubito autem pro tua singulari prudentia quin perspicias, si aliquid firmitatis nactus sit Antonius, omnia tua illa praeclara in rem publicam merita ad nihilum esse ventura. Ita enim Romam erat nuntiatum, ita persuasum omnibus, cum paucis inermis, perterritis metu, fracto animo fugisse Antonium. 2. Qui si ita se habet, ut, quem ad modum audiebam de Graeceio, configi cum eo sine periculo non possit, non ille mihi fugisse a Mutinâ videtur, sed locum belli gerendi mutasse. Itaque homines alii facti sunt: non nulli etiam queruntur, quod persecuti non sitis: opprimi potuisse, si celeritas adhibita es-

set, existimant. Omnino est hoc populi maximeque nostri, in eo potissimum abuti libertate, per quem eam consecutus sit. Sed tamen providendum est, ne quae justa querela esse possit. Res se sic habet: is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit. Hoc quam vim habeat, te existimare malo quam me apertius scribere.

EPISTULA CXXXVI. (Ad Fam. XI. 13, A.)

D. Brutus excusat tarditatem in persequendo M. Antonio, et quo res statu sit exponit. Scripta est epistula Pergae inter pr. Non. Maias et XII. Kal. Jun. A. U. C. 711 (B. C. 43).

D. BRUTUS IMP. COS. DES. S. D. M. CICERONI.

1. Jam non ago tibi gratias: cui enim re vix re-ferre possum, huic verbis non patitur res satis fieri. Attendere te volo, quae in manibus sunt. Qua enim prudentia es, nihil te fugiet, si meas litteras diligenter legeris. Sequi confestim Antonium his de causis, Cicero, non potui: eram sine equitibus, sine jumentis: Hirtium perisse nesciebam: Caesari non credebam prius quam convenissem et collocutus essem. Hic dies hoc modo abiit. 2. Postero die mane a Pansa sum arcessitus Bononiam. Cum in itinere essem, nuntiatum mihi est eum mortuum esse. Recurri ad meas copias: sic enim vere eas appellare possum: sunt extenuatissimae et inopia omnium rerum pessime acceptae. Biduo me Antonius antecessit: itinera multo majora fugiens quam ego sequens. Ille enim iit passim, ego ordinatim. Quacumque iit, ergastula solvit, homines adripuit: constitit nusquam prius, quam ad Vada venit. Quem locum volo tibi esse notum. Jacet inter Appenninum et Alpes, impeditissimus ad iter faciendum. 3. Cum abessem ab eo milia passuum triginta, et se ei jam Ventidius conjunxisset, contio ejus ad me est adlata, in qua petere coepit a militibus, ut se trans Alpes

sequerentur: sibi cum M. Lepido convenire. Succlamatum est, et frequenter a militibus Ventidianis—nam suos valde quam paucos habet—sibi aut in Italia pereundum esse aut vincendum; et orare coeperunt, ut Pollentiam iter facerent. Cum sustinere eos non posset, in posterum diem iter suum contulit. 4. Hac re mihi nuntiata, statim quinque cohortes Pollentiam praemisi, meumque iter eo contuli. Hora ante praesidium meum Pollentiam venit quam Trebellius cum equitibus. Sane quam sum gavisus: in hoc enim victoriam puto consistere. In spem venerant, quod neque Planci quattuor legiones omnibus suis copiis pares arbitrabantur neque ex Italia tam celeriter exercitum traici posse credebant. Quos ipsi adhuc satis adroganter Allobroges equitatusque omnis, qui eo praemissus erat a nobis, sustinebant, nostroque adventu sustineri facilius posse confidimus. Tamen, si quo etiam casu Isaram se trajece- rint, ne quod detrimentum rei publicae injungant, summa a nobis dabitur opera. 5. Vos magnum animum optimamque spem de summa re publica habere volumus, cum et nos et exercitus nostros singulari concordia conjunctos ad omnia pro vobis videatis paratos. Sed tamen nihil de diligentia remittere debetis dareque operam, ut quam paratissimi et ab exercitu reliquisque rebus pro vestra salute contra sceleratissimam conspiracyonem hostium confligamus: qui quidem eas copias, quas diu simulatione rei publicae comparabant, subito ad patriae periculum converterunt.

EPISTULA CXXXVII. (Ad Fam. X. 16.)

M. Cicero gratissimas senatui fuisse L. Planci litteras factumque senatus consultum in suam sententiam significat, et ut, ubi facto opus sit, sibi ipse statim consulat neve senatus consilium expectet auctor est. Scripsit Romae paulo post Nonas Jun. A.U.C. 711 (B.C. 43).

CICERO PLANCO.

1. Nihil post hominum memoriam gloriosius nihil gratius, ne tempore quidem ipso opportunius accidere vidi quam tuas, Plance, litteras. Redditae sunt enim frequenti senatu Cornuto, cum is frigidus sane et inconstantes recitasset litteras Lepidi. Sub eas statim recitatae sunt tuae non sine magnis quidem clamoribus. Cum rebus enim ipsis essent et studiiis beneficiisque in rem publicam gratissimae, tum erant gravissimis verbis ac sententiis. Flagitare senatus institit Cornutum, ut referret statim de tuis litteris. Ille se considerare velle. Cum ei magnum convicium fieret cuncto a senatu, quinque tribuni plebi rettulerunt. Servilius rogatus rem distulit: ego eam sententiam dixi, cui sunt adsensi ad unum. Ea quae fuerit, ex senatus consulto cognosces. 2. Tu, quamquam consilio non eges vel abundas potius, tamen hoc animo esse debes, ut nihil huc reicias neve in rebus tam subitis tamque angustis a senatu consilium petendum putes. Ipse tibi sis senatus, quocumque te ratio rei publicae ducet, sequare. Cures ut ante factum aliquod a te egregium audiamus quam futurum putarimus. Illud tibi promitto, quidquid erit a te factum, id senatum non modo ut fideliter, sed etiam ut sapienter factum comprobaturum.

EPISTULA CXXXVIII. (Ad Fam. X. 23.)

L. Plancus excusat se, quod Lepido crediderit: accepto de Lepidi et Antonii conjunctione nuntio, suas copias retraxisse significat: auxilium exercitus Caesariani postulat. Scripsit Cularone, in finibus Allobrogum VIII. Id. Jun. A.U.C. 711 (B.C. 43).

PLANCUS CICERONI.

1. Numquam mehercules, mi Cicero, me paenitebit maxima pericula pro patria subire, dum, si quid acciderit mihi, a reprehensione temeritatis absim. Confiterer imprudentia me lapsum, si umquam Lepidō ex animo credidissem. Credulitas enim error est magis quam culpa, et quidem in optimi cujusque mentem facillime irrepit. Sed ego non hoc vitio paene sum deceptus: Lepidum enim pulchre noram. Quid ergo est? Pudor me, qui in bello maxime est periculosus, hunc casum coëgit subire. Nam, nisi uno loco essem, verebar ne cui obtrectatorum viderer et nimium pertinaciter Lepido offensus et mea patientia etiam alere bellum. 2. Itaque copias prope in conspectum Lepidi Antoniiue adduxi quadragintaque milium passuum spatio relicto consedi eo consilio, ut vel celeriter accedere vel salutariter recipere me possem. Adjunxi haec in loco eligendo, flumen oppositum ut haberem, in quo mora transitus esset: Vocontii sub manu ut essent, per quorum loca fideliter mihi pateret iter. Lepidus, desperato adventu meo, quem non mediocriter captabat, se cum Antonio conjunxit a. d. IV. Kal. Junias, eodemque die ad me castra moverunt: viginti milia passuum cum abessent, res mihi nuntiata est. 3. Dedi operam deum benignitate, ut et celeriter me reciperem et hic discessus nihil fugae simile haberet, non miles ullus, non eques, non quidquam impedimentorum amitteretur aut ab illis ferventibus latronibus interciperetur. Itaque pridie Nonas Junias omnes copias

Isaram trajeci, pontesque, quos feceram, interrupi, ut spatium ad colligendum se homines haberent, et ego me interea cum collega conjungerem: quem triduo, cum has dabam litteras, expectabam. 4. Laterensis nostri et fidem et animum singularem in rem publicam semper fatebor. Sed certe nimia ejus indulgentia in Lepidum ad haec pericula perspicenda fecit eum minus sagacem. Qui quidem cum in fraudem se deductum videret, manus, quas justius in Lepidi perniciem armasset, sibi adferre conatus est. In quo casu tamen interpellatus et adhuc vivit et dicitur victurus. Sed tamen de hoc parum mihi certum est. 5. Ego magno cum dolore parricidarum elapsus sum iis: veniebant enim eodem furore in me quo in patriam incitati. Iracundias autem harum rerum recentes habebant: quod Lepidum castigare non destiteram, ut exstingeret bellum; quod colloquia facta improbabam; quod legatos fide Lepidi missos ad me in conspectum venire vetueram; quod C. Catium Vestinum, tribunum mil., missum ab Antonio ad eum cum litteris exceperam. In quo hanc capio voluptatem, quod certe, quo magis me petiverunt, tanto majorem iis frustratio dolorem attulit. 6. Tu, mi Cicero, quod adhuc fecisti, idem praesta, ut vigilanter nervoseque nos, qui stamus in acie, subornes. Veniat Caesar cum copiis, quas habet firmissimas, aut, si ipsum aliqua res impedit, exercitus mittatur: cujus ipsius magnum periculum agitur. Quidquid aliquando futurum fuit in castris perditorum contra patriam, huc omne jam convenit. Pro urbis vero salute cur non omnibus facultatibus, quas habemus, utamur? Quod si vos istic non defueritis, profecto, quod ad me attinet, omnibus rebus abunde rei publicae satis faciam. 7. Te quidem, mi Cicero, in dies mehercules habeo cariorum, sollicitudinesque meas cotidie magis tua merita exacuunt, ne quid aut ex amore aut ex judicio tuo perdam. Opto ut mihi liceat jam praesenti pietate meorum officiorum tua

beneficia tibi facere jucundiora. VIII. Idus Jun.
Cularone, ex finibus Allobrogum.

EPISTULA CXXXIX. (Ad Fam. XII. 10.)

M. Cicero Lepidum hostem judicatum scribit et Cassium cum exercitu in Italia exspectari. Scripta epistula est Romae ineunte mense Quintili, A. U. C. 711 (B. C. 43).

M. T. C. S. P. D. C. CASSIO.

1. Lepidus, tuus affinis, meus familiaris, pridie Kal. Quintiles sententiis omnibus hostis a senatu judicatus est ceterique, qui una cum illo a re publica defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kal. Septemb. potestas facta est. Fortis sane senatus, sed maxime spe subsidii tui. Bellum quidem, cum haec scribebam, sane magnum erat, scelere et levitate Lepidi. Nos de Dolabella cotidie, quae volumus, audimus: sed adhuc sine capite, sine auctore, rumore nuntio. 2. Quod cum ita esset, tamen litteris tuis, quas Nonis Maiis ex castris datas acceperamus, ita persuasum erat civitati, ut illum jam oppressum omnes arbitrarentur, te autem in Italiam venire cum exercitu: ut, si haec ex sententia confecta essent, consilio atque auctoritate tua; sin quid forte titubatum, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur. Quem quidem ego exercitum, quibuscumque potero rebus, ornabo, cujus rei tum tempus erit, cum, quid opis rei publicae laturus is exercitus sit, aut quid jam tulerit, notum esse coeperit. Nam adhuc tantum conatus audiuntur, optimi illi quidem et praeclarissimi, sed gesta res exspectatur: quam quidem aut jam esse aliquam aut appropinquare confido. 3. Tua virtute et magnitudine animi nihil est nobilius. Itaque optamus, ut quam primum te in Italia videamus. Rem publicam nos habere arbitramur, si vos habebimus.

Praeclare viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Itaque numquam tanto odio civitati Antonius fuit, quanto est Lepidus. Ille enim ex turbulenta re publica, hic ex pace et victoria bellum excitavit. Huic oppositos consules designatos habemus: in quibus est magna illa quidem spes, sed anceps cura propter incertos exitus proeliorum. 4. Persuade tibi igitur, in te et in Bruto tuo esse omnia; vos exspectari, Brutum quidem jam jamque. Quod si, ut spero, victis hostibus nostris veneritis: tamen auctoritate vestra res publica exsurget et in aliquo statu tolerabili consistet. Sunt enim permulta, quibus erit medendum, etiamsi res publica satis esse videbitur sceleribus hostium liberata. Vale.

EPISTULA CXL. (Ad Fam. X. 24.)

L. Plancus M. Ciceroni memorem se beneficiorum fore pollicetur, suas copias narrat, subsidium exercitus poscit, Octavianum carpit. Scripsit in castris V. Kal. Sext. A.U.C. 711 (B.C. 43).

PLANCUS IMP. COS. DES. S. D. CICERONI.

1. Facere non possum, quin in singulas res meritaque tua tibi gratias agam. Sed mehercule facio cum pudore. Neque enim tanta necessitudo, quantam tu mihi tecum esse voluisti, desiderare videtur gratiarum actionem, neque ego lubenter pro maximis tuis beneficiis tam vili munere defungor orationis, et malo praesens observantia, indulgentia, adsiduitate memorem me tibi probare. Quod si mihi vita contigerit, omnes gratas amicitias atque etiam pias propinquitates mutua observantia, indulgentia, adsiduitate vincam. Amor enim tuus ac iudicium de me utrum mihi plus dignitatis in perpetuum an voluptatis cotidie sit adlaturus non facile dixerim. 2. De mili-

tum commodis fuit tibi curae: quos ego non potentiae meae causa—nihil enim me non salutariter cogitare scio—ornari volui a senatu; sed primum quod ita meritos judicabam; deinde quod ad omnes casus conjunctiores rei publicae esse volebam; novissime ut ab omni omnium sollicitatione aversos eos tales vobis praestare possem, quales adhuc fuerunt. 3. Nos adhuc hic omnia integra sustinuimus. Quod consilium nostrum, etsi quanta sit aviditas hominum non sine causa *fatalis* victoriae scio, tamen vobis probari spero. Non enim, si quid in his exercitibus sit offensum, magna subsidia res publica habet expedita, quibus subito impetu ac latrocinio parricidarum resistat. Copias vero nostras notas tibi esse arbitror. In castris meis legiones sunt veteranae tres, tironum vel luculentissima ex omnibus una: in castris Bruti una veterana legio, altera bima, octo tironum. Ita universus exercitus numero amplissimus est, firmitate exiguus. Quantum autem in acie tironi sit committendum nimium saepe expertum habemus. 4. Ad hoc robur nostrorum exercituum sive Africanus exercitus, qui est veteranus, sive Caesaris accessisset, aequo animo summam rem publicam in discrimen deducere-mus. Aliquanto autem propius esse, quod ad Caesarem attinet, videbamus: nihil destiti eum litteris hortari, neque ille intermisit adfirmare se sine mora venire: cum interim aversum illum ab hac cogitatione ad alia consilia video se contulisse. Ego tamen ad eum Furnium nostrum cum mandatis litterisque misi, si quid forte proficere posset. 5. Scis tu, mi Cicero, quod ad Caesaris amorem attinet, societatem mihi esse tecum: vel quod in familiaritate Caesaris, vivo illo, jam tueri eum et diligere fuit mihi necesse; vel quod ipse, quoad ego nosse potui, moderatissimi atque humanissimi fuit sensus; vel quod ex tam insigni amicitia mea atque Caesaris hunc filii loco et illius et vestro iudicio substitutum non proinde habere turpe mihi videtur: 6. sed—quidquid tibi scribo,

dolenter mehercule magis quam inimice facio—quod vivit Antonius hodie, quod Lepidus una est, quod exercitus habent non contemnendos, quod sperant, quod audent, omne Caesari acceptum referre possunt. Neque ego superiora repetam; sed ex eo tempore, quo ipse mihi professus est se venire, si venire voluisset, aut oppressum jam bellum esset aut in aversissimam illis Hispaniam cum detrimento eorum maximo extrusum. Quae mens enim, aut quorum consilia, a tanta gloria, sibi vero etiam necessaria ac salutari, avocarit et ad cogitationem consulatus bimestris summo cum terrore hominum et insulsa cum efflagitatione transtulerit, exputare non possum. 7. Multum in hac re mihi videntur necessarii ejus et rei publicae et ipsius causa proficere posse, plurimum, ut puto, tu quoque, cujus ille tanta merita habet, quanta nemo praeter me: numquam enim obliviscar maxima ac plurima me tibi debere. De his rebus ut exigeret cum eo, Furnio mandavi. Quod si quantam debeo habuero apud eum auctoritatem, plurimum ipsum juvero. 8. Nos interea duriore condicione bellum sustinemus, quod neque expeditissimam dimicationem putamus neque tamen refugiendo commissuri sumus, ut majus detrimentum res publica accipere possit. Quod si aut Caesar se respexerit aut Africanæ legiones celeriter venerint, securos vos ab hac parte reddemus. Tu, ut instituisti, me diligas rogo proprieque tuum esse tibi persuadeas. V. Kal. Sext. ex castris.



INDEX EPISTULARUM.

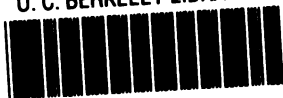
1.	Ad Fam.	v. 1.	41.	Ad Fam.	xvi. 4.
2.	" "	v. 2.	42.	Ad Att.	vii. 3.
3.	" "	v. 7.	43.	" "	vii. 4.
4.	Ad Att.	i. 14.	44.	" "	vii. 9.
5.	" "	i. 16.	45.	Ad Fam.	xvi. 11.
6.	Ad Q. Fr.	i. 1.	46.	Ad Att.	vii. 10.
7.	Ad Att.	ii. 1.	47.	" "	vii. 11.
8.	" "	ii. 5.	48.	Ad Fam.	xvi. 12.
9.	" "	ii. 19.	49.	" "	xiv. 18.
10.	" "	ii. 24.	50.	Ad Att.	viii. 3.
11.	" "	ii. 22.	51.	" "	viii. 7.
12.	" "	ii. 23.	52.	" "	ix. 6.
13.	Ad Fam.	xiv. 4.	53.	" "	ix. 11.
14.	Ad Att.	iii. 13.	54.	" "	ix. 18.
15.	" "	iii. 19.	55.	" "	x. 9, A.
16.	Ad Fam.	xiv. 2.	56.	Ad Fam.	ii. 16.
17.	" "	xiv. 3.	57.	" "	iv. 1.
18.	Ad Att.	iv. 1.	58.	" "	iv. 2.
19.	" "	iv. 2.	59.	Ad Att.	x. 8.
20.	" "	iv. 3.	60.	Ad Fam.	xiv. 7.
21.	Ad Q. Fr.	ii. 3.	61.	" "	ix. 9.
22.	" "	ii. 4.	62.	Ad Att.	xi. 4.
23.	Ad Att.	iv. 5.	63.	" "	xi. 6.
24.	Ad Fam.	v. 12.	64.	" "	xi. 12.
25.	" "	vii. 2.	65.	Ad Fam.	ix. 1.
26.	" "	vii. 5.	66.	" "	ix. 3.
27.	" "	i. 9.	67.	" "	ix. 2.
28.	" "	vii. 6.	68.	Ad Att.	xii. 4.
29.	" "	vii. 7.	69.	Ad Fam.	ix. 6.
30.	Ad Q. Fr.	ii. 13.	70.	" "	ix. 16.
31.	Ad Fam.	vii. 10.	71.	" "	ix. 18.
32.	" "	ii. 1.	72.	" "	ix. 17.
33.	" "	ii. 6.	73.	" "	ix. 20.
34.	" "	ii. 8.	74.	" "	vii. 3.
35.	Ad Att.	v. 16.	75.	" "	iv. 13.
36.	Ad Fam.	viii. 8.	76.	" "	iv. 8.
37.	" "	xv. 4.	77.	" "	vi. 13.
38.	" "	xv. 5.	78.	" "	iv. 7.
39.	" "	xy. 6.	79.	" "	iv. 9.
40.	" "	xiv. 5.	80.	" "	iv. 4.

81. Ad Fam.	vi. 6.	111. Ad Fam.	xii. 2.
82. " "	vi. 1.	112. " "	xii. 3.
83. " "	vi. 3.	113. " "	xii. 23.
84. " "	vi. 4.	114. " "	xi. 5.
85. Ad Att.	xii. 16.	115. " "	xvi. 21.
86. " "	xii. 18.	116. " "	xi. 8.
87. " "	xii. 19.	117. " "	xii. 4.
88. Ad Fam.	xiii. 16.	118. " "	x. 28.
89. " "	iv. 5.	119. " "	xii. 5.
90. " "	iv. 6.	120. " "	x. 31.
91. " "	vi. 21.	121. " "	x. 6.
92. Ad Att.	xii. 36.	122. " "	x. 8.
93. " "	xii. 37.	123. " "	x. 9.
94. Ad Fam.	v. 14.	124. " "	x. 10.
95. " "	v. 15.	125. " "	x. 12.
96. " "	iv. 12.	126. " "	x. 30.
97. Ad Att.	xiii. 52.	127. " "	xii. 6.
98. Ad Fam.	vii. 30.	128. " "	xi. 9.
99. " "	v. 16.	129. " "	xi. 10.
100. " "	vi. 15.	130. " "	xii. 12.
101. " "	xi. 1.	131. " "	x. 11.
102. Ad Att.	xiv. 12.	132. " "	x. 15.
103. " "	xiv. 13.	133. " "	x. 13.
104. Ad Fam.	ix. 14.	134. " "	x. 35.
105. " "	xi. 27.	135. " "	xi. 12.
106. " "	xi. 28.	136. " "	xi. 13, A.
107. " "	xii. 1.	137. " "	x. 16.
108. Ad Att.	xv. 11.	138. " "	x. 23.
109. Ad Fam.	xi. 3.	139. " "	xii. 10.
110. Ad Att.	xvi. 7.	140. " "	x. 24.



YA 05350

U. C. BERKELEY LIBRARIES



C045642003

126102

